

ทยฺยรฏฺฐสฺส
เตปิฏกำ

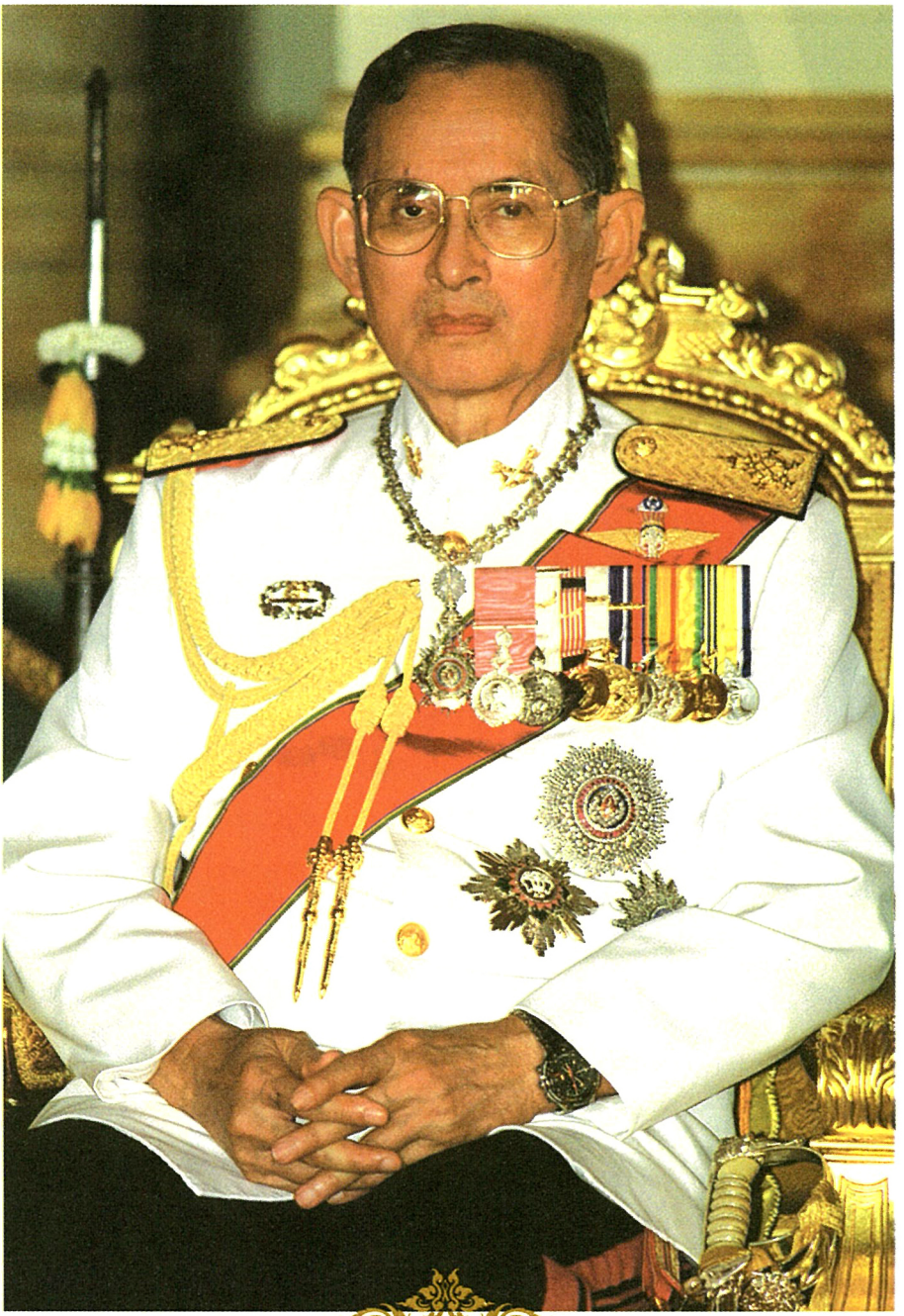
๒๕๔๙ พุทฺธวสฺเส

สุตฺตนฺตปิฏเก ทีฆนิกายสฺส
ปาฏิกวคฺคปาลิ
ปาลิวิโสธกตฺเถเรหิ วิโสธิตา

ภูมิพลสฺส ปรมินฺทมหาราชวรสฺส
ปริปุณฺณสฏฺฐิวสฺเส สิริรชฺชมงฺคลมหกมฺมกาเล
ทยฺยสงฺฆมหาเถรสมาคเมน มุทฺทาปิตา

๑๑

ที่ระลึกในโอกาสพิธีรายสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙

คำนำ

มหาเถรสมาคม ได้ปรารภการจัดกิจกรรมร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ แล้วมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้มีความรู้และทรงธรรมวินัยพิจารณาตรวจสอบแก้ไขต้นฉบับให้ถูกต้อง โดยใช้พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับ เพราะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยและประชาชนชาวไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทย และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกมาโดยตลอด ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐาน เช่น

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ ด้าน ๒ *"คนเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่ว ท่วยนาง ลูกเจ้าขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชาย ทั้งผู้หญิง ฝูงท่วย มีศรัทธาใน***พระพุทธศาสนา** *ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว..."*

พระบรมสัตยาธิฏฐานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ตรัสประกาศแก่เทพยดาทั้งปวงว่า *"ให้บังเกิดมาในประยูรมหาเศวตฉัตร จะให้บำรุง***พระพุทธศาสนา** *ไฉนจึงมิช่วยให้สว่างแลเห็นข้าศึกเล่า" พอตกพระโอษฐ์ลง พระพายก็พัดควันอันเป็นหมอกมืดนั้นสว่างไป...*

น้ำพระราชหฤทัยและพระราชดำรัสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช *"พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะให้เราเข้ารีตดังนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะในราชวงศ์ของเราก็นับถือ***พระพุทธศาสนา***มาช้านานแล้ว จะให้เปลี่ยน*

ศาสนา อย่างนี้เป็นการยากอยู่ และถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินจะต้องการให้คนทั่วโลกได้นับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเจ้ามิจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ?" "จริงอยู่ เมื่อฟอลคอนในเวลาหมอบอยู่ข้างพระบาทเจ้ากรุงสยามได้แปลคำชักชวนที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับสั่งมากับราชทูตนั้น ฟอลคอนก็กลัวจนตัวสั่น และสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดให้อภัยแก่ฟอลคอน แต่ก็ได้รับสั่งว่า **ได้ทรงนับถือศาสนาอันได้นับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒,๒๒๙ ปีแล้ว เพราะฉะนั้น ที่จะให้พระองค์เปลี่ยนศาสนาเสียนั้นเป็นการที่พระองค์จะทำไม่ได้"**

พระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

"อันตัวพ่อ ชื่อว่า พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก กู้ชาติ พระศาสนา
ถวายแผ่นดิน ให้เป็น พุทธบูชา
แด่พระศาสนา สมณะ พระพุทธโคดม
ให้ยืนยง คงถ้วน ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี ปฏิบัติ ให้พอสม
เจริญสมถะ วิปัสสนา พ่อชื่นชม
ถวายบังคม รอยบาท พระศาสดา
คิดถึงพ่อ พ่ออยู่ คู่กับเจ้า
ชาติของเรา คงอยู่ คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา อยู่ยง คู่องค์กษัตรา
พระศาสดา ฝากไว้ ให้คู่กัน"

พระราชปณิธานของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

*"ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยก***พระพุทธศาสนา**
ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี"

พระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย *"ศุภมัสดุ ๑๑๗๙ ศก... พระบาทสมเด็จบรมธรรมิกมหาราชารามาธิราช บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว...* **ทรงพระราชศรัทธาจะยกรื้อวิสาขบูชามหายัญพิธี** *อันขาดประเพณีมานั้นให้กลับคืนเจียรฐิติกาล ปรากฏสำหรับแผ่นดินสืบไป จะให้เป็นอัตตัตถประโยชน์และปรัตถประโยชน์ ทรงพระราชศรัทธาจะให้สัตว์โลก ข้าขอบขัณฑเสมาทั้งปวงจำเริญอายุและอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัยในชั่วนี้แลชั่วหน้า..."*

น้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว *"ด้วยกำลังทรงพระมหากรุณาเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาดำรัสให้จดหมาย (คือ จด) กระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนาม* **พระรัตนตรัยสรณาคมน์อันอุดมเป็นประธานพยานอันยิ่ง** *ให้เห็นความจริงในพระบรมหฤทัย แล้วทรงพระราชดำรัสยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาราชสุภาวดีกับขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสโมสรสามัคคีรสปรึกษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดที่มีวัยวุฒิปรีชารอบรู้ราชานุวัตร* **จะเป็นศาสนูปถัมภกยกพระบวรพุทธศาสนา** *แลจะปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ก็สุดแท้แต่จะเห็นดีประนีประนอมพร้อมใจกัน ยกพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์นั้นขึ้นเสวยมไหสวรรยาธิปัตย์ราชสืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้กริ่งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร..."*

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ประดับพระอุณาโลมพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร *"การพระราชบริจาคอันนี้ทรงพระราชดำริ เห็นว่าไม่ขัดขวางเป็นเหตุให้ท่านผู้ใดขุ่นเคืองขัดใจเลย* **พระนครนี้เป็น**

ถิ่นที่ของคนนับถือพระพุทธศาสนามาแต่เดิม ไม่ใช่แผ่นดินของศาสนาอื่น *คนที่ถือศาสนาอื่นมาแต่อื่นก็ดี อยู่ในเมืองนี้ก็ดี จะโทมนัสน้อยใจด้วยริษยาแก่พระพุทธศาสนาเพราะบูชาอันนี้ไม่ได้ ด้วยไม่ใช่เมืองของศาสนาตัวเลย ถ้าโทมนัสก็ชื่อว่าโลภล่วงเกินไป...”*

พระราชปฏิญาณและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช *“ข้าพเจ้าจะไม่มีจิตยินดีน้อมไปในศาสดาอื่นนอกจาก***สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมอันพระองค์ได้ตรัสรู้ชอบดีแล้ว กับทั้งพระสงฆ์หมู่ใหญ่** *อันได้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเลยเป็นอันขาด จนตราบกว่าสิ้นชีวิต...”*

พระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระพุทธศาสนา*เป็นศาสนาสำหรับชาติเรา เราจำเป็นต้องถือด้วยความกตัญญูต่อบิดา มารดา และต้นโคตรวงศ์ของเรา... เมื่อรู้สึกแน่นอนแล้วว่า ศาสนาในสมัยนี้เป็นของที่แยกจากชาติไม่ได้... ถ้าข้าพเจ้าจะขอแก่ท่านทั้งหลายว่า* **พุทธศาสนาเป็นของไทย** เรามาชวนกันนับถือ**พระพุทธศาสนา***เถิด...* **ผู้ที่แปลงศาสนา คนเขาดูถูกยิ่งเสียกว่าผู้ที่แปลงชาติ...** *เพราะเหตุฉะนั้น เป็นความจำเป็นที่เราทั้งหลายผู้เป็นไทย จะต้องมั่นอยู่ในศาสนาพระพุทธซึ่งเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา...”* และพระองค์ได้พระราชทานความหมายแห่งไตรรงค์ไว้ดังนี้

“ขอร่ำรำพรรณบรรยาย ความคิดเครื่องหมาย
แห่งสีทั้งสามงามถนัด
ขาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์ หมายพระไตรรัตน์
และธรรมะคุ้มจิตไทย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว *“แต่บ้านเมืองในลานนาถึงกาลวิบัติ* **พระพุทธศาสนา***ก็เศร้าหมองจนสงฆมณฑล*

*เสื่อมทรามระส่ำระสายมาช้านาน... มาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระปิยมหาราช พระบรมชนกนาถของเราจึงได้เริ่มทรงจัดการฟื้น***พระพุทธศาสนาในมณฑลนี้มาโดยทรงพระราชดำริจะให้พุทธจักรและอาณาจักรเจริญรุ่งเรืองสมกับสมัย** *เป็นต้นว่า ในการสั่งสอนประชาชนทั้งหลายให้รัฐบาลเอาเป็นธุระสั่งสอนส่วนคดีโลก ให้พระสงฆ์รับภาระการสั่งสอนส่วนคดีธรรมเป็นอุปการะแก่กัน ดังนี้ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชของเราก็ได้โปรดให้จัดการสืบมาโดยทางนั้น"*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน ได้ตรัสพระปฐมบรมราโชวาทซึ่งเป็นพระราชปณิธานแก่ปวงชนชาวไทยในพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ว่า **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"** ได้มีพระราชดำรัสตรัสลาผนวชต่อพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี คณะทูตานุทูต สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ว่า "โดยที่**พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา** *ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าก็เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึงเคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี ซึ่งจักเป็นทางสนองพระคุณบุรพการีตามคตินิยมด้วย..."* และได้มีพระราชดำรัสในโอกาสพระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ว่า **"คนไทยเป็นศาสนิกที่ดีทั่วกัน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ"**

การดำเนินงานตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกให้คงความบริสุทธิ์แห่งพระบาลีพุทธพจน์ซึ่งเป็นหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัยความสุขุมคัมภีรภาพด้านความรู้ความชำนาญในภาษาบาลีของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลาย จึงนับว่าเป็นงานที่มี

ความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นกุศลกิจอันยิ่งใหญ่ที่กระทำได้ยาก ดังนั้น การที่พระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายมีอิทธิบาทธรรมร่วมกันตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงควรแก่การอนุโมทนาสาธุการของบรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะตราบใดที่พระไตรปิฎกยังคงความบริสุทธิ์อยู่ ย่อมเป็นที่มั่นใจได้ว่า ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธก็ดำรงอยู่ ก่อให้เกิดสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติตราบนั้น

ในนามของมหาเถรสมาคม ขอแสดงความชื่นชมยินดีต่อคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เนื่องในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ดังกล่าว

ขออานุภาพแห่งมหากุศลอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายที่ได้ร่วมกันพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยซึ่งถือว่าเป็นพระบรมศาสดาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนี้ ได้โปรดอภิบาลคุ้มครองรักษาสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดถึงพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ให้ทรงพระเกษมสำราญ มีพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตมั่นเป็นมิ่งขวัญร่มเกล้าของเหล่าพสกนิกรชาวไทยสืบไปตลอดจิรัฐิติกาล เทอญ

สมเด็จพระพุฒาจารย์

(สมเด็จพระพุฒาจารย์)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คำปรารภ

ศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เดิมทีนั้น เรียกว่า **พระธรรมวินัย** *พระธรรม* ได้แก่คำสั่งสอนที่แสดงหลักความจริงที่ควรรู้และแนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติ *พระวินัย* ได้แก่ข้อบัญญัติที่ทรงวางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน กาลต่อมาเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทรงบัญญัติไว้ในกาลโอกาสต่าง ๆ มีความสำคัญยิ่งในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนพระพุทธองค์ โดยมีหลักฐานปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๑๖) ว่า ขณะที่ทรงพระประชวรจวนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์หาได้ทรงตั้งพระสาวกรูปใดรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งพระบรมศาสดาไม่ หากแต่ตรัสกะท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.

แปลความว่า *"ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอโดยกาลล่วงไปแห่งเรา"*

จากพระพุทธพจน์นี้เป็นหลักฐานยืนยันถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย ซึ่งได้รับการสังคายนารวบรวมประมวลเป็นบทสวดสำหรับสอบทานความถูกต้องมิให้คลาดเคลื่อนไปจากที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนจริงด้วยสังฆานุมัติพร้อมกันครั้งแรกโดยพระอรหันตเถระ ๕๐๐ รูป ภายหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน การสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งแรกนั้นได้ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงโปรดเวไนยสัตว์ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ขึ้นสู่การพิจารณาสอบทานรับรองความบริสุทธิ์ถูกต้องในท่ามกลางสงฆ์ แล้วประมวลจัด

เป็นหมวด ไว้ ๓ หมวดใหญ่ เรียกว่า **พระไตรปิฎก** อันประกอบด้วย *พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก* และ*พระอภิธรรมปิฎก*

พระวินัยปิฎก *หมวดพระวินัย* ว่าด้วยพระพุทธบัญญัติที่ทรงวางหลักความประพฤติและมารยาทอันเป็นแบบอย่างเยี่ยงอารยชนของผู้เข้ามาบวชประพฤติพรหมจรรย์ชั้นสูงในพระพุทธศาสนา เป็นประมวลพระพุทธดำรัสตรัสสั่งสอนเกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบทตลอดจนพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมของพระสงฆ์ อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุและพระภิกษุณีต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด นอกจากนี้ยังได้ประมวลเหตุการณ์พุทธประวัติที่สำคัญๆ นับตั้งแต่แรกตรัสรู้เสวยวิมุตติสุขเป็นต้นไปพร้อมทั้งประวัติการทำสังคายนาไว้ด้วย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ *มหาวิภังค์ ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค จุลลวรรค* และ*ปริวาร* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๘ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๘

พระสุตตันตปิฎก *หมวดพระสูตร* ว่าด้วยประมวลพระธรรมเทศนาตรัสบรรยายธรรมของพระพุทธองค์ที่ตรัสให้เหมาะแก่บุคคลและโอกาส เป็นประมวลหลักพุทธธรรมที่ทรงแสดงโดยบุคลาธิษฐานหรือทรงใช้สมมติโวหารตลอดจนบทคาถาประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวชั้นเดิมที่แสดงถึงประวัติของพระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกว่า *นิกาย ๕* คือ *ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย* และ*ขุททกนิกาย* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๒๕ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓

พระอภิธรรมปิฎก *หมวดพระอภิธรรม* ว่าด้วยประมวลพระพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักปรมัตถธรรมที่เป็นความหมายที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นประมวลคำอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาล้วน ๆ โดยธรรมาธิษฐาน

คือไม่ยกบุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นสมมติบัญญัติเข้ามาประกอบความ มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ คือ *ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก* และ*ปัฏฐาน* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๑๒ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ ถึงเล่มที่ ๔๕

พระไตรปิฎก จัดเป็นหนึ่งในพระสัทธรรม ๓ คือปริยัตติสัทธรรมที่ประมวลไว้ซึ่งนวังคสัตถุศาสน์ทั้งหมด เป็นปทัฏฐานให้เกิดปฏิปัตติสัทธรรม คือศีล สมาธิ ปัญญา และนำไปสู่การบรรลุปฏิเวธสัทธรรม คือมรรค ผล นิพพานในที่สุด ดังนั้น จึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ดังพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในคราวจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ความว่า

> *"พระไตรปิฎกเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระอรหันตสาวกได้รับภารธุระสั่งสอนสืบต่อกันมา เป็นพระคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เท่ากับเป็นสัญลักษณ์ของพระบรมศาสดา พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจพระพุทธศาสนามีความจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้จากพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น คัมภีร์พระไตรปิฎกนี้พระเถรานุเถระแต่ปางก่อนจึงได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ในการสร้างวัดวาอารามสมัยก่อนนั้น จะต้องสร้างหอไตรประจำวัด ซึ่งเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกอันประกอบด้วยคัมภีร์ใบลาน พระภิกษุสามเณรผู้บวชในพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนทายาท ก็จำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีอันเป็นภาษาที่จารึกในคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททาวิเสส อันเป็นคัมภีร์ประกอบเพื่อให้เข้าใจเนื้อความพระไตรปิฎกนั้น พระมหากษัตริย์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาในปางก่อน*

จึงได้ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ในพระไตรปิฎกนั้นๆ ให้แตกฉาน เพื่อนำเอาความรู้มาสั่งสอนแก่พุทธศาสนิกชน สำหรับในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะมาตลอดสาย และได้ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมคือพระไตรปิฎกนี้สืบต่อกันมา ทรงถือเป็นพระราชกิจสำคัญ มีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้แสดงความรู้ที่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกนั้นๆ และทรงปูนบำเหน็จความสามารถแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่ได้พระปริยัติธรรม ซึ่งทุกวันนี้ได้ขยายวงกว้างออกมาเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลีสนามหลวง ตลอดจนพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้พระภิกษุสามเณรผู้ทรงความรู้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ถือเป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอันยิ่งใหญ่..."

พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้รับการนำสืบๆ กันมาด้วย*ภาษามคธ* หรือ*ภาษาบาลี* อันหมายถึงภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์โดยวิธีมุขปาฐะหรือมุขบาฐ คือวิธีทรงจำนำสืบต่อ ๆ กันด้วยการสาธยายท่องจำกัน สั่งสอนกันจากปากสู่ปาก หรือวิธีบอกเล่ากล่าวสอนจากอาจารย์สู่ศิษย์โดยโวหารต่างๆ เป็นเวลาถึง ๔ พุทธศตวรรษ จึงได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ ในประเทศศรีลังกา เมื่อพุทธศักราช ๔๓๓ ตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้ ถ้าในสมัยใดมีความฟั่นเฟือเลอะเลือนจำกันมาผิด มีข้อบกพร่องผิดพลาดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีคำสอนของลัทธิอื่นเข้ามาปะปนในพระไตรปิฎก อันเป็นเหตุให้พระสงฆ์ประพฤติผิดหลักพระธรรมวินัย บรรดาพระอรหันต์หรือพระมหาเถระในยุคสมัยนั้นๆ ก็จะถือเอาเป็นภารธุระดำเนินการประชุมพระสงฆ์ทำสังคายนาเพื่อสอบทานสวดรับรองความถูกต้องพร้อมกันเป็นครั้ง ๆ โดยประวัติการทำสังคายนานั้น สามครั้งแรกทำในประเทศอินเดีย ครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕

ทำในประเทศศรีลังกา ซึ่งในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ นี้เอง พระเถระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายได้คำนึงถึงว่า *"ในอนาคต กุลบุตรคงมีศรัทธาน้อยลง และปัญญาที่จะทรงจำพระธรรมวินัยสืบอายุพระพุทธศาสนาคงน้อยลงด้วย ควรที่คณะสงฆ์จะสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วลงบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร"* เพราะประจักษ์ที่พวกทมิฬไม่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งปกครองประเทศศรีลังกาแล้วทำให้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้พระภิกษุสาวกทั้งหลายต่างพากันปลีกตนไปอยู่ตามป่าเขาอย่างลำเค็ญ มีความฝืดเคืองด้วยภิกษาหาร ต้องอดทนอยู่อย่างลำบากถึง ๑๒ ปี แต่ท่านเหล่านั้นหาคำนึงถึงความลำบากทางกายของตนไม่ ต่างช่วยกันทรงจำพระไตรปิฎกท่านละหนึ่งนิกายบ้าง สองนิกายบ้าง ถึงแม้ไม่มีอะไรจะฉันเป็นภัตตาหาร ก็ฉันใบไม้แทน เพื่อให้ร่างกายมีกำลังทรงอยู่เพียงเพื่อสาธยายท่องบ่นทบทวนพระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้พระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้นสูญไปพร้อมกับชีวิตของท่าน เพราะขณะนั้นพระภิกษุสาวกที่ทรงจำพระไตรปิฎกได้มีจำนวนน้อยเต็มที บางท่านเกิดเตโชธาตุในท้องกำเริบก็ต้องนอนเอาทรายกลบท้อง เพื่อให้ดูดความร้อนจากร่างกายแล้วสาธยายทบทวนพระไตรปิฎกนั้นมิให้ลืมเลือนสูญหายไป เมื่อได้ประจักษ์ชัดถึงการทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีมุขปาฐะว่าไม่อาจจะรักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ต่อไป จึงได้มีมติจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษามคธ พร้อมทั้งจารึกอรรถกถา (คัมภีร์อธิบายความแห่งพระไตรปิฎก) ด้วยภาษาสิงหล แล้วนำสืบเผยแผ่ไปยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา และต่อมาเมื่อวิทยาการด้านการพิมพ์เจริญขึ้น ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นรูปเล่มหนังสือ โดยใช้อักษรของประเทศนั้น ๆ จึงปรากฏเป็นพระไตรปิฎกฉบับอักษรสิงหล ฉบับอักษรเทวนาครี ฉบับอักษรพม่า ฉบับอักษรขอม ฉบับอักษรไทย ฉบับอักษรโรมัน ฉบับอักษรมอญ เป็นต้น และเมื่อจะจัด

พิมพ์หรือจัดสร้างซ้ำแต่ละครั้งเนื่องในวโรกาสสำคัญๆ ก็จะมีการสังคายนาตรวจชำระสอบทานเพื่อคงความบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยการนำคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรต่าง ๆ มาเทียบเคียงกัน ตรวจสอบให้ลงกันสมกันเป็นสำคัญ โดยมีการจัดทำเครื่องหมายวรรคตอน จัดทำเชิงอรรถแสดงปาฐะที่ต่างกัน พร้อมทั้งจัดทำดัชนีคือปทานุกรม นามานุกรม คาถานุกรม และธัมมประเภทแสดงลำดับหมวดธรรม เพื่อสะดวกในการสืบค้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทย ได้นำพระไตรปิฎกจากประเทศศรีลังกามาสืบทอดศึกษาเล่าเรียนกันโดยลำดับ โดยในส่วนที่เกี่ยวกับการสังคายนาตรวจชำระสอบทานพระไตรปิฎกในประเทศไทย มีประวัติการดำเนินงานในแต่ละยุคสมัยที่พระบุรพมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงโปรดฯ รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังปรากฏตามหลักฐานที่บันทึกไว้ ดังนี้

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกจารึกลงในใบลานด้วยอักษรธรรมล้านนาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๐๒๐ ต่อมา ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายหลังจากที่ทรงกู้อิสรภาพจัดการบ้านเมืองไทยเสร็จแล้ว ทรงใฝ่พระทัยในการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงปรารภว่าพระไตรปิฎกกระจัดกระจายเสียหายไปมาก จึงทรงโปรดฯ ให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีความสมบูรณ์มารวบรวมไว้ที่กรุงธนบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๓

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้รวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนที่กระจัดกระจายให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแล้วทรงอาราธนาพระเถรานุเถระและเชิญราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ ให้ทำการสังคายนาตรวจ

ชำระพระไตรปิฎก แล้วทรงโปรดฯ ให้ช่างคัดลอกจำลองพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาจารึกด้วยอักษรขอมลงในใบลาน จำนวน ๓,๗๘๖ ผูก พร้อมทั้งปิดทองหีบ ปกหน้า ปกหลัง และกรอบ เรียกว่า *พระไตรปิฎกฉบับทอง* ต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดฯ ให้มีการซ่อมส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ชำรุดให้สมบูรณ์ และทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า *ฉบับรดน้ำแดง* แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ๕ ฉบับ มี*ฉบับรดน้ำเอก ฉบับเทพชุมนุม* เป็นต้น พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้อาราธนาพระมหาเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนาในพระบรมมหาราชวัง โดยให้เรียบเรียงพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เป็นสำนวนพระธรรมเทศนา และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ขาดหายไปให้ครบสมบูรณ์ พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า *ฉบับล่องชาด*

พระไตรปิฎกทั้ง ๔ รัชสมัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ดังกล่าวมานี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอม ดังนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกและปริวรรตบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และทรงโปรดฯ ให้จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวน ๓๙ เล่ม รวม ๑,๐๐๐ ชุด เพื่อฉลองในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชประสงค์อุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระต้นฉบับที่ขาดหายไปเพิ่มอีกจากที่มีอยู่ ๓๙ เล่ม และจัดพิมพ์เป็น ๔๕ เล่ม จบบริบูรณ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพรรษาที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ

พุทธกิจ การตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้คณะสงฆ์กระทำอย่างโอฬารยิ่ง โดยปรับปรุงแก้ไขเครื่องหมายวรรคตอน ใช้เครื่องหมายพินทุแทนยามักการ เริ่มจัดทำตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ จึงแล้วเสร็จ และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า **สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกํ** : *พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ* พิมพ์จำนวน ๑,๕๐๐ ชุด ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยครบสมบูรณ์ และพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐนี้ได้มีการพิมพ์ซ้ำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกที่ได้รับการตรวจชำระและจัดพิมพ์ทั้งหมดนับแต่สมัยโบราณมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธ แม้จะได้มีการแปลเป็นภาษาไทยมาช้านานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังมิได้มีการแปลอย่างเป็นทางการในนามของคณะสงฆ์ จึงต่อมา ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้ประชุมกันดำเนินการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยบริบูรณ์และจัดพิมพ์เป็นครั้งแรก เรียกว่า **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง** โดยแปลตามความในพระไตรปิฎกภาษาบาลี แล้วพิมพ์เป็นเล่ม ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระชนมายุของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนา โดยถือเอาพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐเป็นต้นฉบับ พิมพ์ลงในใบลาน ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระอรหันตสาวกในครั้งพุทธกาลที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยมินัดหมายเพื่อประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ในคราวจาตุรงคสันนิบาต ดิถีเพ็ญแห่งมาฆมาส อนึ่ง การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้กระทำเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงมั่นมาครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ อีกส่วนหนึ่งด้วย

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงนี้ คณะสงฆ์ได้ดำเนินการตรวจชำระจัดพิมพ์สืบต่อมาเนื่องในวโรกาสสำคัญอีก ๓ วาระ รวมเป็น ๔ วาระด้วยกัน

กล่าวคือ วาระที่ ๒ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม วาระที่ ๓ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด และวาระที่ ๔ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงมีพระราชดำริว่า *พระพุทธวจนะอันเรียกว่าพระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความงอกงามรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้น* จึงทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการสังคายนาพระไตรปิฎกถวายตามที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ถวายพระพร เนื่องในมงคลดิถีที่มีพระชนมพรรษาจะบรรจบ ๕ รอบนักษัตร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และมีพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรมพร้อมด้วยศาสนบัณฑิต เป็นภารธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกเนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ คณะสงฆ์ได้มอบให้กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับสนองงานคณะสงฆ์ขณะนั้นเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยรัฐบาลซึ่งมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็น

นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้จัดสรรงบประมาณอุดหนุน และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีพระฤกษ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วได้ดำเนินการสังคายนาตรวจชำระในรูปของคณะกรรมการ ประกอบด้วย คณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการปาลิวิโสธกะ คณะกรรมาธิการแห่งสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการศาสนบัณฑิต ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ และคณะกรรมการดำเนินการและประสานงาน และมีสังฆานุมัติให้ใช้ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นสถานที่ตรวจชำระ โดยนำพระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นฉบับหลวงแล้วนั้นมาตรวจสอบให้มีความถูกต้องทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย กล่าวคือ ในส่วนของฉบับภาษาบาลี ได้ใช้ **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ** เป็นต้นฉบับสอบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ โดยได้ตั้งข้อ ย่อหน้า ยกหัวข้อสูตรหรือมาติกาให้เห็นชัดเจน และได้อ้างหน้าคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ฉบับฉัฏฐสังคีติ (อักษรพม่า) ฉบับอักษรเทวนาครี และฉบับอักษรโรมัน ในบรรทัดแรกของหน้านั้นๆ เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา รวมทั้งบอกเลขบรรทัดแต่ละหน้าของพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีนี้ไว้ด้วย สำหรับฉบับภาษาไทย ได้นำ **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง** มาเป็นต้นฉบับในการตรวจสอบพิจารณาสำนวนแปล

การดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกตามที่กล่าวมานี้ได้แล้วเสร็จทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า **ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกำ ๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส** : *พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐* โดยจัดพิมพ์ฉบับภาษาบาลีจำนวน ๑,๐๐๐ ชุด และจัดพิมพ์ฉบับภาษาไทย จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด

ต่อมา พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยดังกล่าวนี้ได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา

สร้างถวายวัดจนหมดลง โดยเหตุที่พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญ **คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม**จึงเตรียมการที่จะจัดพิมพ์ซ้ำ แต่เพื่อให้เป็นไปตามประเพณีที่ทำกันมา คือก่อนจะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกแต่ละครั้งต้องมีการประชุมสงฆ์ผู้ทรงความรู้และศาสนบัณฑิตตรวจชำระสอบทานความถูกต้องในเบื้องต้น กอปรกับได้พิจารณาเห็นว่าพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาฯ ในส่วนภาษาบาลีนั้น แม้จะดำเนินการตรวจชำระจากคณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ในครั้งนั้นมาแล้ว แต่ก็ยังมีปาฐะที่บกพร่องผิดพลาดอยู่บ้างในบางเล่ม บางสูตร บางข้อ ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดด้านเวลาและขั้นตอนการจัดพิมพ์เป็นสำคัญ แม้ในส่วนฉบับภาษาไทยก็ปรากฏว่าสูตรเดียวกันซึ่งมีบทพระบาลีเหมือนกัน หรือข้อความพระบาลีอย่างเดียวกันแต่ปรากฏต่างที่กันกลับมีข้อความสำนวนแปลที่ไม่ลงกันสมกัน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเกิดจากคณะกรรมการแปลมีหลายชุดจึงแปลสำนวนต่างกัน แต่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาสำหรับศึกษาค้นคว้าอ้างอิงของพุทธบริษัท หาใช่เป็นหนังสืออ่านทั่วไปไม่ แม้จะเป็นฉบับภาษาไทยก็ควรที่จะมีเอกภาพในด้านสำนวนคำแปลที่เป็นแบบอย่างและมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของบัณฑิตชน ดังนั้น เพื่อให้การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเผยแพร่ในปัจจุบันมีข้อบกพร่องผิดพลาดน้อยที่สุด คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงแต่งตั้งคณะกรรมการสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้มีฉันทานุมัติชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ทั้ง ๔๕ เล่ม เป็นอันดับแรก โดยกำหนดแนวทาง คือ ให้สอบทานคำแปลของพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาให้ถูกต้องสมบูรณ์ มิให้ตกหล่นคลาดเคลื่อนจากบทปาฐะในพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา หากพบว่าตกหล่น ก็แปลเพิ่มให้สมบูรณ์ หากพบว่าคลาดเคลื่อน ก็แปลให้ถูกต้องตามนัยอรรถกถา และหากพบว่าสำนวนคำแปลของสูตรใด หรือข้อใดที่ปรากฏหลายที่ทั้งในเล่มเดียวกันหรือ

ต่างเล่มไม่ตรงกัน ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับฉบับภาษาบาลีแล้วปรากฏว่ามีข้อความพระบาลีอย่างเดียวกัน ก็ปรับแก้สำนวนให้ตรงกัน เป็นต้น

คณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้เพียรพยายามดำเนินการตรวจสอบต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาสำเร็จเพียงขั้นตอนการสอบทานคำแปลมิให้ตกหล่นจากต้นฉบับภาษาบาลี โดยมิได้ปรับแก้สำนวนคำแปลที่ลักลั่นกันในบางสูตรให้ลงกันสมกัน จึงต่อมา คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้มีมติให้ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต) วัดราชโอรสาราม รับเป็นภารธุระดำเนินการสานต่อในขั้นตอนที่เหลือให้สำเร็จเรียบร้อย ซึ่งในเบื้องต้น พระธรรมกิตติวงศ์ ได้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ที่คณะกรรมการดังกล่าวได้สอบทานคำแปลกับฉบับภาษาบาลีไว้แล้วนั้นมาให้คณะศิษย์ดำเนินการบันทึกข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์เพื่อให้เกิดความสะดวกในการปรับแก้สำนวนและการเชื่อมโยงข้อมูลแล้วได้ศึกษาการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อที่จะได้ดำเนินการปรับแก้สำนวนคำแปลในเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยตนเอง อันเป็นการลัดขั้นตอนที่ไม่ต้องพิมพ์ข้อมูลออกมาเป็นปรู๊ฟเพื่อตรวจและสั่งแก้ ซึ่งช่วยประหยัดทั้งด้านเวลาและวัสดุประกอบการพิมพ์ พร้อมทั้งได้เตรียมรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาไทยจากแหล่งต่างๆ ที่พระโบราณาจารย์ได้แปลไว้ เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับอื่นๆ เพื่อจัดหามาเป็นอุปการะสอบทานเทียบเคียงประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปล และที่สำคัญ ได้นำคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่นายพร รัตนสุวรรณ ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อย่างครบบริบูรณ์มาเป็นอุปกรณ์ประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปลให้ถูกต้องตามพุทธาธิบาย นอกจากนี้ยังได้จัดหาซีดีรอมพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ที่มหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำไว้มาสืบค้นข้อความพระบาลีที่ซ้ำกันเพื่อจะได้ปรับสำนวนคำแปลให้เป็นเอกภาพกันอีกด้วย เมื่อเสร็จขั้นตอนการบันทึกข้อมูลดังกล่าวแล้ว จึงได้ดำเนินการ

ปรับแก้ข้อมูลสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยในเครื่องคอมพิวเตอร์ไปตามลำดับเล่ม จนแล้วเสร็จทั้ง ๔๕ เล่ม พร้อมที่จะให้พิสูจน์อักษรก่อนเสนออนุมัติจัดพิมพ์ แต่ได้พิจารณาเห็นว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับสังคายนาที่พระโบราณาจารย์ได้แปลและจัดทำไว้นั้น มิได้ทำเชิงอรรถคือคำอธิบายศัพท์หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจไว้ ดังนั้น เพื่อเอื้อประโยชน์ ในการอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจสำหรับประชาชนทั่วไปและสามารถเป็นแหล่งค้นคว้าอ้างอิงที่ถูกต้องอันเหมาะแก่ยุคสมัยปัจจุบันที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงได้เพิ่มขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถขึ้นโดยกำหนดแนวทางในการจัดทำ คือทำคำอธิบายเฉพาะคำศัพท์วิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งแปลทับศัพท์ไว้หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจ โดยตรวจดูคำอธิบายจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ ที่อธิบายหรือแยกประเภทศัพท์หรือข้อความแห่งพระบาลีนั้นๆ เป็นเบื้องต้นแล้วแปลสรุปความเป็นภาษาไทยที่กะทัดรัด พร้อมทั้งอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาเป็นอักษรย่อและบอกเล่มหรือหน้าไว้ในวงเล็บเพื่อประโยชน์ในการสืบค้นอ้างอิงของผู้ต้องการหลักฐานอ้างอิงหรือต้องการศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูง ในกรณีคำแปลภาษาไทยที่ไม่นิยมใช้ซึ่งเกรงว่าคนทั่วไปอ่านแล้วไม่เข้าใจและต้องเสียเวลาเปิดดูความหมายในพจนานุกรม โดยที่คัมภีร์อรรถกถาก็ไม่ได้ให้คำอธิบายไว้ เช่น คำว่า *ทิม* ซึ่งหมายถึงศาลาแถวหรือห้องแถวสำหรับเป็นที่พักหรือเก็บของ ก็ได้ทำเชิงอรรถไว้โดยอ้างที่มาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หรืออธิบายเพิ่มเติมตามสมควร พร้อมทั้งบอกหน้ากำกับไว้เพื่อการสืบค้น เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถพร้อมทั้งจัดหน้าวรรคตอนนี้ได้อาศัยความละเอียดและใช้เวลาในการจัดทำเป็นอย่างมาก

การจัดทำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ เพื่อเสนอจัดพิมพ์ดังกล่าวนี้ ได้ใช้เวลาในการดำเนินการจัดทำเป็นเวลานาน จึงแล้วเสร็จเป็นข้อมูลต้นฉบับอยู่ในคอมพิวเตอร์ ในส่วนของการจัดทำต้นฉบับ

พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ นั้นยังมิได้มีการตรวจชำระสอบทานแต่อย่างใด จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ **คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม** ปรารภเหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์อันเกี่ยวเนื่องกับการพระพุทธศาสนานอกจากจะทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้สามารถบริหารงานปกครอง งานการศาสนศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานสาธารณสงเคราะห์ และงานการศึกษาสงเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว พระราชกรณียกิจอันเกี่ยวเนื่องกับการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง ก็คือทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งพระราชกรณียกิจส่วนนี้ได้อำนวยผลให้พระสงฆ์และประชาชนมีหลักในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันก่อให้เกิดความดำรงมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาคู่กับชาติไทยตราบเท่าทุกวันนี้ ดังนั้น ในมหามงคลโรกาสที่ **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ นับเวลาถึงปัจจุบัน เป็นปีที่ ๖๐** สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ได้เสด็จดำรงสยามรัฐสีมาราชอาณาจักร ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์มั่นคงอยู่ในทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ประสิทธิ์ประสาทความไพบูลย์รุ่งเรืองวัฒนาสถาพร ทรงพระมหากรุณาแก่พสกนิกรถ้วนหน้า คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพสกนิกร ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา จึงมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อเป็นการเฉลิมพระบุญญาธิการและเฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อเป็นการสืบสานพระไตรปิฎกให้เป็น

หลักสำคัญของพระพุทธศาสนาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัท ซึ่งกิจกรรมส่วนนี้นับเป็นหนึ่งในแปดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๘ มหาเถรสมาคมได้มีมติเห็นชอบแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ประกอบด้วยบรรพชิต ๔๑ รูป คฤหัสถ์ ๔ คน รวม ๔๕ รูป/คน โดยมี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ. ๙) วัดสระเกศ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการ พระพรหมมุนี (จุนท์ พุรหฺมคุตฺโต ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมเวที (สนิท ชวนปญฺโญ ป.ธ. ๙) วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นรองประธานกรรมการ และพระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙) วัดเทวราชกุญชร เป็นเลขานุการ ซึ่งต่อมา เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๔๙ คณะกรรมการ ฯ นี้ได้ประชุมพิจารณาแนวทางในการดำเนินงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ และได้ข้อสรุปเป็นแนวปฏิบัติว่า ในการดำเนินงานตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลี ให้นำพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา พุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ และให้นำพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ มาเทียบเคียงโดยให้ทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกันไว้ ส่วนการตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาไทย ให้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ ที่พระธรรมกิตติวงศ์และคณะได้จัดทำไว้แล้วตามมติมหาเถรสมาคม มาตรวจสอบคำแปลและจัดทำหัวข้อให้ตรงกันกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ ที่คณะกรรมการตรวจชำระแล้ว ทั้งนี้ประธานคณะกรรมการฯ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานกองงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เป็น ๓ กอง คือ

๑. คณะทำงานกองงานพระวินัยปิฎก จำนวน ๒๕ รูป/คน มี พระธรรมคุณาภรณ์ (เอื้อน หาสธมฺโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดสามพระยา เป็น ประธาน

๒. คณะทำงานกองงานพระสุตตันตปิฎก จำนวน ๑๙ รูป มี พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ. ๙, พธ.ด. กิตติมศักดิ์) วัด ปากน้ำ เป็นประธาน

๓. คณะทำงานกองงานพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๒๑ รูป/คน มี พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดพิชยญาติการาม เป็น ประธาน

ในการพิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาบาลีนั้น ได้นำ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศมาเทียบเคียง ตรวจสอบทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกัน จำนวน ๗ ฉบับ ประกอบด้วย พระไตรปิฎกบาลี อักษรไทย ๓ ฉบับ คือ (๑) ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ (๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส) (๒) สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกํ (๒๕๒๕ พุทฺธวสฺเส) (๓) มหาจุฬาเตปิฏกํ (อนุสฺสรณียํ ๒๕๐๐ พุทฺธวสฺเส) และพระไตรปิฎก บาลีอักษรต่างประเทศ ๔ ฉบับ คือ (๑) ฉฏฺฐสงฺคีติเตปิฏกํ (พระไตรปิฎก บาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฏฐสังคายนา พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘) (๒) อิงฺคลิสเตปิฏกํ (พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์) (๓) สีหฬเตปิฏกํ (พระไตรปิฎกบาลีอักษรสิงหล) (๔) นาลนฺทาเทวนาคริปาลิเตปิฏกํ (พระ ไตรปิฎกบาลีอักษรเทวนาครี ฉบับมหาวิทยาลัยนาลันทา)

คณะทำงานแต่ละกองงานได้เพียรพยายามพิจารณาตรวจต้นฉบับ พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็ม กำลังความสามารถ เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จึงทำให้การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ สำเร็จลุล่วงด้วยดี

บัดนี้ การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ได้บรรลุผลเสร็จสิ้นแล้ว นับว่าสำเร็จได้โดยอาศัยพระบารมีพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริยาธิราช กอปรด้วยความวิริยะอุตสาหะอุทิศเวลาเป็นพุทธบูชาของคณะกรรมการพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ดำเนินการพิจารณาตรวจต้นฉบับและความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและอานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตในไอศวรรยราชสมบัติ ทั้งสุขโสมนัสสวัสดีจงเกิดมีในที่ทุกสถาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขออาณาประชาราษฎร์และสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภาร เจริญงอกงามในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจิรัฐิติกาล เทอญ

สทา ทิปฺปตุ สทฺธมฺโม ตถาคตปฺปเวทิโต
ทสฺเสนฺโต สพฺพโลกสฺส อุชุมคฺคํ วิสุทฺธิยา.

ขอพระสัทธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศไว้ แสดงทางตรงเพื่อความบริสุทธิ์แก่โลกทั้งปวง จงรุ่งเรืองทุกเมื่อ เทอญ.

มหาเถรสมาคม

THE PAḶĪ ALPHABET
IN THAI AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

อ = a -า = ā ◌ิ = i ◌ี = ī ◌ุ = u ◌ู = ū เ- = e โ- = o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

ก = ka	ข = kha	ค = ga	ฆ = gha	ง = ṅa
จ = ca	ฉ = cha	ช = ja	ฌ = jha	ญ = ña
ฏ = ṭa	ฐ = ṭha	ฑ = ḍa	ฒ = ḍha	ณ = ṇa
ต = ta	ถ = tha	ท = da	ธ = dha	น = na
ป = pa	ผ = pha	พ = ba	ภ = bha	ม = ma

ย = ya ร = ra ล = la ว = va ส = sa ห = ha ฬ = ḷa ◌ं = ṃ

VOWELS IN COMBINATION

ก = ka กา = kā กิ = ki กี = kī กุ = ku กู = kū เก = ke โก = ko

ข = kha ขา = khā ขิ = khi ขี = khī ขุ = khu ขู = khū เข = khe โข = kho

FIGURES

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

ทยฺยรฏฺฐสฺส เตปิฏเก
สงฺเกตวิญฺญาปนำ

อิ.	=	อิงฺคลิสเตปิฏกำ
ฉ.	=	ฉฏฺฐสงฺคีติเตปิฏกำ
ทยฺ.	=	ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกำ (๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส)
เท.	=	นาลนฺทาเทวนาคริปาลิเตปิฏกำ
โป.	=	โปราณเตปิฏกำ
มหา.	=	มหาจุฬาเตปิฏกำ (อนุสฺสรณียำ ๒๕๐๐ พุทฺธวสฺเส)
สี.	=	สีหฬเตปิฏกำ
สฺยา.	=	สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกำ (๒๕๒๕ พุทฺธวสฺเส)

สุตฺตนฺตปิฏเก ทีฆนิกายสฺส
ปาฏิกวคฺคปาลิยา
กิตฺตนปตฺตํ

มาติกา	องฺเก
๑. ปาฏิกสุตฺตํ	
สุนกฺขตฺตวตฺถุ	๑
อเจลโกรกฺขตฺติยวตฺถุ	๕
อเจลกพารมฺชฺชกวตฺถุ	๘
อเจลปาฏิกปุตฺตวตฺถุ	๑๑
อิทฺธิปาฏิหาริยกถา	๑๔
อคฺคญฺญปญฺญตฺติกถา	๒๗
๒. อุทุมฺพริกสุตฺตํ	
นิโคฺรธปริพฺพาชกวตฺถุ	๓๖
ตโปชิคุจฺฉาวาโท	๓๙
อุปกฺกิเลสา	๔๑
ปริสุทฺธปฺปฏิกปฺปตฺตกถา	๔๕
ปริสุทฺธตจปฺปตฺตกถา	๔๘
ปริสุทฺธเผคฺคุปฺปตฺตกถา	๕๐
ปริสุทฺธอคฺคปฺปตฺตสารปฺปตฺตกถา	๕๑
นิโคฺรธปฺหายนํ	๕๓

มาติกา **องฺเก**

พฺรหฺมจริยปริโยสานสจฺฉิกิริยา ๔๔
ปริพฺพาชกปญฺหายนํ ๔๖

๓. จกฺกวตฺติสุตฺตํ

อตฺตทีปสรณตา ๔๙
ทพฺหเนมิจกฺกวตฺติราชา ๔๙
จกฺกวตฺติอริยวตฺตํ ๖๑
จกฺกรตนานุภาโว ๖๒
ทุติยาทิจกฺกวตฺติกถา ๖๕
อายุวณฺณาทิปริหานิกถา ๖๗
ทสวสฺสายุกสมยกถา ๗๔
อายุวณฺณาทิวฑฺฒนกถา ๗๖
สงฺขราชอุปฺปตฺติ ๗๘
เมตฺเตยฺยพุทฺธุปฺปาทกถา ๗๙
ภิกฺขุโนอายุวณฺณาทิวฑฺฒนกถา ๘๐

๔. อคฺคญฺญสุตฺตํ

วาเสฏฺฐภารทฺวาชวตฺถุ ๘๓
จตุวณฺณสุทฺธิ ๘๕
รสปจวิปาตุภาวกถา ๘๘
จนฺทิมสูริยาทิปาตุภาวกถา ๘๙
ภูมิปปฺปฏิกปาตุภาวกถา ๙๐
ปทาลตาปาตุภาวกถา ๙๑

มาติกา	องฺเก
อกฏฺฐปากสาลิปาตุภาวกถา	๙๒
อิตฺถีปุริสลิงฺคปาตุภาวกถา	๙๒
เมถุนธมฺมสมาจารกถา	๙๓
สาลิวิภาคกถา	๙๔
ขตฺติยมณฺฑลกถา	๙๗
พฺราหฺมณมณฺฑลกถา	๙๘
เวสฺสมณฺฑลกถา	๙๙
สุทฺทมณฺฑลกถา	๑๐๐
ทุจฺจริตาทิกถา	๑๐๐
โพธิปกฺขิยธมฺมภาวนา	๑๐๒

๕. สมฺปสาทนียสุตฺตํ

สารีปุตฺตสีหนาโท	๑๐๔
กุสลธมฺมเทสนา	๑๐๖
อายตนปณฺณตฺติเทสนา	๑๐๗
คพฺภาวกฺกนฺติเทสนา	๑๐๗
อาเทสนวิธาเทสนา	๑๐๘
ทสฺสนสมาปตฺติเทสนา	๑๐๙
ปุคฺคลปณฺณตฺติเทสนา	๑๑๑
ปธานเทสนา	๑๑๑
ปฏิปทาเทสนา	๑๑๑
ภสฺสสมาจาราทิเทสนา	๑๑๒
อนุสาสนวิธาเทสนา	๑๑๒

มาติกา **องฺเก**

ปรปุคฺคลวิมุตฺติญาณเทสนา ๑๑๓
สสฺสตวาทเทสนา ๑๑๔
ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณเทสนา ๑๑๖
จุตูปปาตญาณเทสนา ๑๑๗
อิทฺธิวิธาเทสนา ๑๑๗
อญฺญตาสตฺถุคุณทสฺสนำ ๑๑๙
อนุโยคทานปฺปกาโร ๑๑๙
อจฺฉริยอพฺภุตำ ๑๒๑

๖. ปาสาทิกสุตฺตำ

นิคณฺฐนาฏปุตฺตกาลกิริยา ๑๒๓
อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตธมฺมวินโย ๑๒๔
สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตธมฺมวินโย ๑๒๖
สาวกานุตปฺปสตฺถุกถา ๑๒๗
สาวกานนุตปฺปสตฺถุกถา ๑๒๘
พฺรหฺมจริยอปริปูราทิกถา ๑๒๙
สงฺคายิตพฺพธมฺมา ๑๓๓
สญฺญาเปตพฺพวิธิ ๑๓๔
ปจฺจยานุญฺญาตการณำ ๑๓๖
สุขลฺลิกานุโยโค ๑๓๗
สุขลฺลิกานุโยคานิสำโส ๑๓๙
ขีณาสวอภพฺพฐานำ ๑๔๐

มาติกา **องฺเก**

ปณฺหาพฺยากรณํ ๑๔๑
อพฺยากตจานํ ๑๔๒
พฺยากตจานํ ๑๔๔
ปุพฺพนฺตสหคตทิฏฺฐินิสฺสโย ๑๔๔
อปรนฺตสหคตทิฏฺฐินิสฺสโย ๑๔๖
จตุสติปฏฺฐานํ ๑๔๘

๗. ลกฺขณสุตฺตํ

ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ ๑๕๐
สุปติฏฺฐิตปาทตาลลกฺขณํ ๑๕๒
ปาทตลจกฺกลกฺขณํ ๑๕๕
อายตปณฺหิตาทิตลกฺขณํ ๑๕๗
สตฺตุสฺสทตาลกฺขณํ ๑๕๙
กรจรณมุทุชาลตาลกฺขณานิ ๑๖๐
อุสฺสงฺขปาทอุทฺธคฺคโลมตาลกฺขณานิ ๑๖๒
เอณิชงฺฆลกฺขณํ ๑๖๓
สุขุมจฺฉวิลกฺขณํ ๑๖๕
สุวณฺณวณฺณลกฺขณํ ๑๖๗
โกโสหิตวตฺถคุยฺหลกฺขณํ ๑๖๘
ปริมณฺฑลอโนนมชณฺณุปริมสนลกฺขณานิ ๑๗๐
รสคฺคสคฺคิตาลกฺขณํ ๑๗๓
อภินีลเนตฺตโคปมุขมลกฺขณานิ ๑๗๕

มาติกา	องฺเก
อุณฺหีสสีสลกฺขณํ	๑๗๖
เอเกกโลมตาอุณฺณาลกฺขณานิ	๑๗๘
จตฺตาฬีสอวิรฬทนฺตลกฺขณานิ	๑๗๙
ปหูตชิวฺหาพฺรหฺมสิสรลกฺขณานิ	๑๘๑
สีหหนุลกฺขณํ	๑๘๓
สมทนฺตสุสุกฺกทาฐตาลกฺขณานิ	๑๘๔

๘. สิงฺคาลกสุตฺตํ

ฉ ทิสา	๑๘๘
จตุกมฺมกฺกิเลสา	๑๘๙
จตุจานํ	๑๙๐
ฉ อปายมุขานิ	๑๙๐
สุราเมรยสฺส ฉ อาทีนวา	๑๙๐
วิกาลจริยาย ฉ อาทีนวา	๑๙๑
สมชฺชาภิจรณสฺส ฉ อาทีนวา	๑๙๑
ชูตปฺปมาทสฺส ฉ อาทีนวา	๑๙๑
ปาปมิตฺตาย ฉ อาทีนวา	๑๙๒
อาลสฺยสฺส ฉ อาทีนวา	๑๙๒
มิตฺตปฺปฏิรูปกกถา	๑๙๔
สุหทมิตฺตกถา	๑๙๕
ฉทฺทิสาปฏิจฺฉาทนกถา	๑๙๗

มาติกา **องฺเก**

๙. อาฏานาฏิยสุตฺตํ

ปฐมภาณวาโร ๒๐๒
ทุติยภาณวาโร ๒๑๒

๑๐. สงฺคีติสุตฺตํ

อุพฺภตกนวสณฺฐาคารํ ๒๒๓
ภินฺนนิคณฺฐวตฺถุ ๒๒๕
เอกกํ ๒๒๖
ทุกํ ๒๒๗
ติกํ ๒๒๙
จตุกฺกํ ๒๓๕
ปญฺจกํ ๒๔๗
ฉกฺกํ ๒๕๕
สตฺตกํ ๒๖๓
อฏฺฐกํ ๒๖๖
นวกํ ๒๗๕
ทสกํ ๒๗๙

๑๑. ทสุตฺตรสุตฺตํ

เอโก ธมฺโม ๒๘๖
เทฺว ธมฺมา ๒๘๗
ตโย ธมฺมา ๒๘๙

มาติกา	องฺเก
จตฺตาโร ธมฺมา	๒๙๐
ปญฺจ ธมฺมา	๒๙๒
ฉ ธมฺมา	๒๙๘
สตฺต ธมฺมา	๓๐๖
อฏฺฐ ธมฺมา	๓๑๐
นว ธมฺมา	๓๒๒
ทส ธมฺมา	๓๒๗
อุทฺทานคาถา	๓๓๕
ปทานุกฺกโม	๓๓๗
อสาธารณนามานิ	๔๐๔
คาถานํ ปฐมปาทา	๔๐๘
ธมฺมปฺปเภโท	๔๑๐

สุตฺตนฺตปิฎเก ทีฆนิกายสฺส

ปาฏิกวคฺคปาลิ[๑]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. ปาฏิกสุตฺตํ[๒]

สุนกฺขตฺตวตฺถุ

[๑] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา มลฺเลสุ วิหรติ อนุปฺปิยํ นาม มลฺลานํ นิคโม. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อนุปฺปิยํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "อติปฺปโค โข ตาว อนุปฺปิยายํ[๓] ปิณฺฑาย จริตุ; ยนฺนูนาหํ, เยน ภคฺควโคตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส อาราโม, เยน ภคฺควโคตฺโต ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกเมยฺยนฺติ.

[๒] อถ โข ภควา, เยน ภคฺควโคตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส อาราโม, เยน ภคฺควโคตฺโต ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข ภคฺควโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอตุ โข ภนฺเต ภควา, สฺวาคตํ[๔] ภนฺเต ภควโต, จิรสฺสํ โข ภนฺเต ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนาย; นิสีทตุ ภนฺเต ภควา, อิทมาสนํ

---

[๑] ฉ.,เท. ปาถิกวคฺโค
[๒] เท. ปาถิกสุตฺตํ, อิ. ปาฏิกสุตฺตนฺเต
[๓] อิ. อนุปิยาย
[๔] อิ. สาคตํ

ปณฺฌตฺตนฺติ. นิสีทิ ภควา ปณฺณตฺเต อาสเน. ภคฺควโคตฺโตปิ โข ปริพฺพาชโก อณฺณตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข ภคฺควโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ “ปุริมานิ ภนฺเต ทิวสานิ ปุริมตรานิ สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ เอตทโวจ ‘ปจฺจกฺขาโตทานิ มยา ภคฺคว ภควา, นทานาหํ ภคฺคว[๑] ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหรามีติ; กจฺเจตं ภนฺเต ตเถว ยถา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต อวจาติ. “ตเถว โข เอตं ภคฺคว, ยถา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต อวจ.

[๓] ปุริมานิ ภคฺคว ทิวสานิ ปุริมตรานิ สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข ภคฺคว สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต มं เอตทโวจ ‘ปจฺจกฺขามิทานาหํ ภนฺเต ภควนฺตं, นทานาหं ภนฺเต ภควนฺตं อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามีติ. เอวं วุตฺเต, อหं ภคฺคว สุนกฺขตฺตं ลิจฺฉวิปุตฺตं เอตทโวจं ‘อปิ นุ ตาหं[๒] สุนกฺขตฺต เอวมโวจं ‘เอหิ ตฺวं สุนกฺขตฺต มมं อุทฺทิสฺส วิหราหีติ. โน เหตं ภนฺเต. ‘ตฺวं วา ปน มं เอวं อวจ ‘อหं ภนฺเต ภควนฺตं อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามีติ. โน เหตं ภนฺเต. ‘อิติ กิร สุนกฺขตฺต เนวาหนฺตं วทามิ ‘เอหิ ตฺวं สุนกฺขตฺต มมं อุทฺทิสฺส วิหราหีติ นปิ กิร มं ตฺวं วเทสิ ‘อหं ภนฺเต ภควนฺตं อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามีติ เอวं สนฺเต โมฆปุริส โก สนฺโต กं ปจฺจาจิกฺขสิ. ปสฺส โมฆปุริส ยาวญฺจ เต อิทं อปรทฺธนฺติ.

[๔] “น หิ ปน เม ภนฺเต ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยं กโรตีติ. “อปิ นุ ตาหं สุนกฺขตฺต เอวं อวจๆ เอหิ ตฺวं สุนกฺขตฺต, มมं อุทฺทิสฺส วิหราหิ, อหนฺเต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา

---

[๑] ฉ.,เท. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] อิ. อปิ นูนาหं

อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ. โน เหตํ ภนฺเต. ‘ตฺวํ วา ปน มํ เอวํ อวจ ‘อหํ ภนฺเต ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสตีติ. โน เหตํ ภนฺเต. ‘อิติ กิร สุนกฺขตฺต เนวาหนฺตํ วทามิ ‘เอหิ ตฺวํ สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหิ, อหนฺเต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ. นปิ กิร มํ ตฺวํ วเทสิ ‘อหํ ภนฺเต ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสตีติ. เอวํ สนฺเต โมฆปุริส โก สนฺโต กํ ปจฺจาจิกฺขสิ. ตํ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. กเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย อกเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย, ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยายาติ. กเต วา ภนฺเต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย, อกเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย, ยสฺสตฺถาย ภควตา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยายาติ. ‘อิติ กิร สุนกฺขตฺต กเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย อกเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย, ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยายาติ. ตตฺร สุนกฺขตฺต กึ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กตํ กริสฺสติ. ปสฺส โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธนฺติ.

[๔] “น หิ ปน เม ภนฺเต ภควา อคฺคญฺญํ ปญฺญเปตีติ.[๑] ‘อปิ นุ ตาหํ สุนกฺขตต เอวํ อวจ ‘เอหิ ตฺวํ สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหิ อหนฺเต อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสามีติ. โน เหตํ ภนฺเต. ‘ตฺวํ วา ปน มํ เอวํ อวจ ‘อหํ ภนฺเต ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสตีติ. โน เหตํ ภนฺเต.

[๑] อิ. ปญฺญาเปตีติ.

'อิติ กิร สุนกฺขตฺต เนวาหนฺตํ วทามิ 'เอหิ ตฺวํ สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหิ, อหนฺเต อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสามีติ. นปิ กิร มํ ตฺวํ วเทสิ 'อหํ ภนฺเต ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสตีติ. เอวํ สนฺเต โมฆปุริส โก สนฺโต กึ ปจฺจาจิกฺขสิ. ตํ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. ปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ อปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยายาติ. 'ปญฺญตฺเต วา ภนฺเต อคฺคญฺเญ อปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, ยสฺสตฺถาย ภควตา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยายาติ. 'อิติ กิร สุนกฺขตฺต ปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ อปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา-ทุกฺขกฺขยาย. ตตฺร สุนกฺขตฺต กึ อคฺคญฺญํ ปญฺญตฺตํ กริสฺสติ. ปสฺส โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธนฺติ.[๑]

[๖] "อเนกปริยาเยน โข เต สุนกฺขตฺต มม วณฺโณ ภาสิโต วชฺชิคาเม 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ. อิติ โข เต สุนกฺขตฺต อเนกปริยาเยน มม วณฺโณ ภาสิโต วชฺชิคาเม.

อเนกปริยาเยน โข เต สุนกฺขตฺต ธมฺมสฺส วณฺโณ ภาสิโต วชฺชิคาเม 'สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ. อิติ โข เต สุนกฺขตฺต อเนกปริยาเยน ธมฺมสฺส วณฺโณ ภาสิโต วชฺชิคาเม. อเนกปริยาเยน โข เต สุนกฺขตฺต สงฺฆสฺส วณฺโณ ภาสิโต วชฺชิคาเม 'สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อุชุปฏิปนฺโน ภควโต

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

สาวกสงฺโฆ, ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา; เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ. อิติ โข เต สุนกฺขตฺต อเนกปริยาเยน สงฺฆสฺส วณฺโณ- ภาสิโต วชฺชิคาเม. อาโรจยามิ โข เต สุนกฺขตฺต ปฏิเวทยามิ โข เต สุนกฺขตฺต ภวิสฺสนฺติ โข เต สุนกฺขตฺต วตฺตาโร 'โน วิสหิ สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต สมเณ โคตเม พฺรหฺมจริยํ จริตุ, โส อวิสหนฺโต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺโตติ. อิติ โข เต สุนกฺขตฺต ภวิสฺสนฺติ วตฺตาโรติ. เอวัปิ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโก.

อเจลโกรกฺขตฺติยวตฺถุ

[๗] เอกมิทาหํ ภคฺควา สมยํ ถูลสุ[๑] วิหรามิ อุตฺตรกา นาม ถูลูนํ นิคโม. อถขฺวาหํ ภคฺควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สุนกฺขตฺเตน ลิจฺฉวิปุตฺเตน ปจฺฉาสมเณน อุตฺตรกํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ. เตน โข ปน สมเยน อเจโล โกรกฺขตฺติโย กุกฺกุรวตฺติโก จตุกฺโกณฺฑิโก[๒] ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทติ, มุเขเนว ภุญฺชติ. อทฺทสา โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ กุกฺกุรวตฺติกํ จตุกฺโกณฺฑิกํ ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทนฺตํ มุเขเนว ภุญฺชนฺตํ; ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ 'สาธฺรูโป วต โภ อรหํ[๓] สมโณ จตุกฺโกณฺฑิโก[๒] ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทติ, มุเขเนว ภุญฺชตีติ.

---

[๑] อิ. พุมฺพุสุ
[๒] ฉ. จตุกฺกุณฺฑิโก
[๓] ฉ.,เท. อยํ

อถขฺวาหํ ภคฺควา สุนกฺขตฺตสฺส ลิจฺฉวิปุตฺตสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ ‘ตฺวมฺปิ นาม โมฆปุริส สมโณ[๑] สกฺยปุตฺติโย ปฏิชานิสฺสสีติ. ‘กึ ปน มํ ภนฺเต ภควา เอวมาห ‘ตฺวมฺปิ นาม โมฆปุริส สกฺยปุตฺติโย ปฏิชานิสฺสสีติ. นนุ เต สุนกฺขตฺต อิมํ อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ กุกฺกุรวตฺติกํ จตุกฺโกณฺฑิกํ ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทนฺตํ มุเขเนว ภุญฺชนฺตํ ทิสฺวาน เอตทโหสิ ‘สาธฺรูโป วต โภ อรหํ[๒] สมโณ จตุกฺโกณฺฑิโก ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทติ, มุเขเนว ภุญฺชตีติ. เอวํ สนฺเต; กึ ปน ภนฺเต ภควา อรหตฺตสฺส มจฺฉรายตีติ. น โข อหํ โมฆปุริส อรหตฺตสฺส มจฺฉรายามิ; อปิจ ตุยฺเหเวตํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ, ตํ ปชห; มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย, ยํ โข ปเนตํ สุนกฺขตฺต มญฺญสิ ‘อเจโล[๓] โกรกฺขตฺติโย สาธฺรูโป อรหํ สมโณติ. โส สตฺตมํ ทิวสํ อลสเกน กาลํ กริสฺสติ, กาลกโต จ กาลกญฺชิกา[๔] นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺร อุปปชฺชิสฺสติ, กาลกตญฺจ นํ วีรณตฺถมฺภเก[๕] สุสาเน ฉฑฺเฑสฺสนฺติ. อากงฺขมาโน จ ตฺวํ สุนกฺขตฺต อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺเฉยฺยาสิ ‘ชานาสิ อาวุโส โกรกฺขตฺติย อตฺตโน คตินฺติ. ฐานํ โข ปเนตํ สุนกฺขตฺต วิชฺชติ, ยนฺเต อเจโล โกรกฺขตฺติโย พฺยากริสฺสติ ‘ชานามิ อาวุโส สุนกฺขตฺต อตฺตโน คตึ, กาลกญฺชิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺรามฺหิ อุปฺปนฺโนติ.

อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยน อเจโล โกรกฺขตฺติโย, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. อยํ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อจลํ โกรกฺขตฺติยํ [๔] ฉ.,เท. กาลกญฺจิกา, อิ. กาลกญฺชา, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท.,อิ. พีรณตฺถมฺภเก

เอตทโวจ ‘พฺยากโต โขสิ อาวุโส โกรกฺขตฺติย สมเณน โคตเมน ‘อเจโล โกรกฺขตฺติโย สตฺตมํ ทิวสํ อลสเกน กาลํ กริสฺสติ, กาลกโต จ, กาลกญฺชิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺร อุปปชฺชิสฺสติ; กาลกตญฺจ นํ วีรณตฺถมฺภเก สุสาเน ฉฑฺเฑสฺสนฺตีติ. เยน ตฺวํ อาวุโส โกรกฺขตฺติย มตฺตํ มตฺตํ จ ภตฺตํ ภุญฺเชยฺยาสิ, มตฺตํ มตฺตํ จ ปานียํ ปิเวยฺยาสิ; ยถา สมณสฺส โคตมสฺส มิจฺฉา อสฺส วจนนฺติ.

[๘] อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต[๑] เอกทฺวีหิกาย สตฺต รตฺตินฺทิวานิ คเณสิ, ยถา ตํ ตถาคตสฺส อสทฺทหมาโน. อถ โข ภคฺควา อเจโล โกรกฺขตฺติโย สตฺตมํ ทิวสํ อลสเกน กาลมกาสิ, กาลกโต จ, กาลกญฺชิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺร อุปปชฺชิ; กาลกตญฺจ นํ วีรณตฺถมฺภเก สุสาเน ฉฑฺเฑสุ.

[๙] อสฺโสสิ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต[๑] ‘อเจโล กิร[๒] โกรกฺขตฺติโย อลสเกน กาลกโต วีรณตฺถมฺภเก สุสาเน ฉฑฺฑิโตติ. อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เตน วีรณตฺถมฺภกํ สุสานํ, เยน อเจโล โกรกฺขตฺติโย, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ ติกฺขตฺตุํ ปาณินา อาโกเฏสิ ‘ชานาสิ อาวุโส โกรกฺขตฺติย อตฺตโน คตินฺติ. อถ โข ภคฺควา อเจโล โกรกฺขตฺติโย ปาณินา ปิฏฺฐึ ปริปุญฺฉนฺโต[๓] วุฏฺฐาสิ, ‘ชานามิ อาวุโส สุนกฺขตฺต อตฺตโน คตึ, กาลกญฺชิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺรามฺหิ อุปฺปนฺโนติ วตฺวา ตตฺเถว อุตฺตาโน ปริปติ.[๔]

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] อิ. กิรสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] อิ. ปริปุญฺชนฺโต [๔] ฉ.,เท.,อิ. ปปติ

[๑๐] อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อหํ ภคฺควา สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ ‘ตํ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. ยเถว เต อหํ อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ อารพฺภ พฺยากาสึ, ตเถว ตํ วิปากํ, อญฺญถา วาติ. ‘ยเถว เม ภนฺเต ภควา อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ อารพฺภ พฺยากาสิ, ตเถว ตํ วิปากํ, โน อญฺญถาติ. ‘ตํ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. ยทิ เอวํ สนฺเต กตํ วา โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, อกตํ วาติ. ‘อทฺธา โข ภนฺเต เอวํ สนฺเต กตํ โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, โน อกตนฺติ. ‘เอวํปิ โข มํ ตฺวํ โมฆปุริส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรนฺตํ เอวํ วเทสิ ‘น หิ ปน เม ภนฺเต ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรตีติ. ปสฺส โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธนฺติ. เอวํปิ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโก.

อเจลกพารมชฺชกวตฺถุ

[๑๑] เอกมิทาหํ ภคฺควา สมยํ เวสาลิยํ วิหรามิ มหาวเน กูฏาคารสาลายํ. เตน โข ปน สมเยน อเจโล กพารมชฺชโก[๑] เวสาลิยํ ปฏิวสติ ลาภคฺคปปฺปตฺโต เจว ยสคฺคปปฺปตฺโต จ วชฺชิคาเม. ตสฺส สตฺต วตฺตปทานิ สมตฺตานิ สมาทินฺนานิ โหนฺติ: ยาวชีวํ อเจโล อสฺสํ, น วตฺถํ ปริทเหยฺยํ; ยาวชีวํ พฺรหฺมจารี อสฺสํ, น เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยํ, ยาวชีวํ สุรามํเสเนว ยาเปยฺยํ, น โอทนกุมฺมาสํ ภุญฺเชยฺยํ; ปุรตฺถิเมน เวสาลึ[๒] อุเทนํ นาม เจติยํ,

[๑] ฉ.,เท. กพารมฏฺฐโก อิ. กนฺทรมสุโก [๒] อิ. เวสาลิยํ, เอวมุปริปิ.

ตำ นาติกฺกเมยฺยำ; ทกฺขิเณน เวสาลึ โคตมกำ นาม เจติยำ, ตำ นาติกฺกเมยฺยำ; ปจฺฉิเมน เวสาลึ สตฺตมฺพำ นาม เจติยำ, ตำ นาติกฺกเมยฺยำ; อุตฺตเรน เวสาลึ พหุปุตฺตกนฺนาม เจติยำ, ตำ นาติกฺกเมยฺยนฺติ. โส อิเมสำ สตฺตนฺนำ วตฺตปทานำ สมาทานเหตุ ลาภคฺคปฺปตฺโต เจว ยสคฺคปฺปตฺโต จ วชฺชิคาเม.

[๑๒] อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยน อเจโล กพารมชฺชโก, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลำ กพารมชฺชกำ ปญฺหำ อปุจฺฉิ. ตสฺส อเจโล กพารมชฺชโก ปญฺหำ ปุฏฺโฐ น สำปายาสิ; อสำปายนฺโต โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิ. อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺตสฺส ลิจฺฉวิปุตฺตสฺส เอตทโหสิ 'สาธุรูปำ วต โภ อรหนฺตำ สมณำ อาสาทิยิมฺหเส;[๑] มา วต โน โภ อโหสิ ทีฆรตฺตำ อหิตาย ทุกฺขายาติ.

[๑๓] อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยนาหำ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มำ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ. เอกมนฺตำ นิสินฺนำ โข อหำ ภคฺควา สุนกฺขตฺตำ ลิจฺฉวิปุตฺตำ เอตทโวจำ 'ตฺวำปิ นาม โมฆปุริส สกฺยปุตฺติโย ปฏิชานิสฺสสีติ. 'กึ ปน มำ ภนฺเต ภควา เอวมาห 'ตฺวำปิ นาม โมฆปุริส สกฺยปุตฺติโย ปฏิชานิสฺสสีติ. 'นนุ ตฺวำ สุนกฺขตฺต อเจลำ กพารมชฺชกำ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหำ อปุจฺฉิ, ตสฺส เต อเจโล กพารมชฺชโก ปญฺหำ ปุฏฺโฐ น สำปายาสิ; อสำปายนฺโต โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิ; ตสฺส เต เอตทโหสิ 'สาธุรูปำ วต โภ อรหนฺตำ สมณำ อาสาทิยิมฺหเส; มา วต โน โภ อโหสิ ทีฆรตฺตำ อหิตาย ทุกฺขายาติ. 'เอวำ ภนฺเต กึ ปน ภนฺเต ภควา อรหตฺตสฺส มจฺฉรายตีติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อาสาทิมฺหเส

'น โข อหํ โมฆปุริส อรหตฺตสฺส มจฺฉรายามิ; อปิจ ตุยฺเหเวตํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ, ตํ ปชห; มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายาติ.[๑] ยํ โข ปเนตํ สุนกฺขตฺต มญฺญสิ อเจลํ กฬารมชฺชกํ 'สาธุรูโป อรหํ สมโณติ, โส นจิรสฺเสว ปริหีโต สานุจาริโก[๒] วิจรนฺโต โอทนกุมฺมาสํ ภุญฺชมาโน สพฺพาเนว เวสาลิยานิ เจติยานิ สมติกฺกมิตฺวา ยสา นิหีโน[๓] กาลํ กริสฺสตีติ. อถ โข ภคฺควา อเจโล กฬารมชฺชโก นจิรสฺเสว ปริหีโต สานุจริโก วิจรนฺโต โอทนกุมฺมาสํ ภุญฺชมาโน สพฺพาเนว เวสาลิยานิ เจติยานิ สมติกฺกมิตฺวา ยสา นิหีโน กาลมกาสิ.

[๑๔] อสฺโสสิ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต 'อเจโล กิร กฬารมชฺชโก ปริหีโต สานุจาริโก วิจรนฺโต โอทนกุมฺมาสํ ภุญฺชมาโน สพฺพาเนว เวสาลิยานิ เจติยานิ สมติกฺกมิตฺวา ยสา นิหีโน กาลํ กโรตีติ.[๔] อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อหํ ภคฺควา สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ 'ตํ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. ยเถว เต อหํ อเจลํ กฬารมชฺชกํ อารพฺภ พฺยากาสึ, ตเถว ตํ วิปากํ, อญฺญถา วาติ. 'ยเถว เม ภนฺเต ภควา อเจลํ กฬารมชฺชกํ อารพฺภ พฺยากาสิ, ตเถว ตํ วิปากํ, โน อญฺญถาติ. ตํ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. ยทิ เอวํ สนฺเต กตํ วา โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ อกตํ วาติ. 'อทฺธา โข[๕] ภนฺเต เอวํ สนฺเต กตํ โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, โน อกตนฺติ. 'เอวมฺปิ โข มํ ตฺวํ โมฆปุริส

---

[๑] อิ. ทุกฺขาย
[๒] อิ. สานุจริโย
[๓] อิ. นิกฺกิญฺโญ, เอวมุปริปิ.
[๔] สฺยา. กโรติ อิ. กาลงฺกโตติ
[๕] สฺยา. อถโข

อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรนฺตํ เอวํ วเทสิ 'น หิ ปน เม ภนฺเต ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรตีติ; ปสฺส โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธนฺติ. เอวมฺปิ โข ภคฺควสุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโก.

อเจลปาฏิกปุตฺตวตฺถุ

[๑๕] เอกมิทาหํ ภคฺควสมยํ ตตฺเถว เวสาลิยํ วิหรามิ มหาวเน กูฏาคารสาลายํ. เตน โข ปน สมเยน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต[๑] เวสาลิยํ ปฏิวสติ ลาภคฺคปฺปตฺโต เจว ยสคฺคปฺปตฺโต จ วชฺชิคาเม. โส[๒] เวสาลิยํ ปริสติ เอวํ วาจํ ภาสติ 'สมโณปิ[๓] โคตโม ญาณวาโท, อหมฺปิ ญาณวาโท; ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทสฺเสตุํ. สมโณ โคตโม อุปฑฺฒปถํ อาคจฺเฉยฺย, อหมฺปิ อุปฑฺฒปถํ คจฺเฉยฺย, เต ตตฺถ อุโภปิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กเรยฺยาม; เอกญฺเจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ. ทฺวาหํ กริสฺสามิ; เทฺว เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, จตฺตาราหํ กริสฺสามิ; จตฺตาริ เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, อฏฺฐาหํ กริสฺสามิ. อิติ ยาวตกํ ยาวตกํ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามีติ.

[๑๖] อถ โข ภคฺควสุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปาฏิกปุตฺโต [๒] เท. โส จ
[๓] เท. สมโณ

นิสินฺโน โข ภควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต มํ เอตทโวจ 'อเจโล ภนฺเต ปาฏิกปุตฺโต เวสาลิยํ ปฏิวสติ ลาภคฺคปปฺปตฺโต เจว ยสคฺคปปฺปตฺโต จ วชฺชิคาเม, โส เวสาลิยํ ปริสติ เอวํ วาจํ ภาสติ 'สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท, อหัมปิ ญาณวาโท; ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทสฺเสตุ. สมโณ โคตโม อุปฑฺฒปถํ อาคจฺเฉยฺย, อหัมปิ อุปฑฺฒปถํ คจฺเฉยฺยํ, เต ตตฺถ อุโภปิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กเรยฺยาม; เอกญฺเจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ทฺวาหํ กริสฺสามิ; [๑] ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามีติ.

เอวํ วุตฺเต, อหํ ภควา สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ 'อภพฺโพ โข สุนกฺขตฺต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุ; สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

[๑๗] 'รกฺขเตตํ ภนฺเต ภควา วาจํ, รกฺขเตตํ สุคโต วาจนฺติ. 'กึ ปน มํ ตฺวํ สุนกฺขตฺต เอวํ วเทสิ 'รกฺขเตตํ ภนฺเต ภควา วาจํ, รกฺขเตตํ สุคโต วาจนฺติ. 'ภควตา จสฺส ภนฺเต เอสา วาจา เอกํเสน โอธาริตา[๒] 'อภพฺโพ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุ. สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ. มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ; อเจโล จ

[๑] สฺยา. สงฺขิตฺตํ [๒] อิ. โอวาทิตา

ภนฺเต ปาฏิกปุตฺโต วิรูปรูเปน ภควโต สมฺมุขีภาวํ อาคจฺเฉยฺย, ตทสฺส ภควโต มุสาติ.

[๑๘] อปิ นุ สุนกฺขตฺต ตถาคโต ตํ วาจํ ภาเสยฺย, ยา สา วาจา ทฺวยคามินีติ. 'กึ ปน ภนฺเต ภควตา อเจโล ปาฏิกปุตฺโต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต 'อภพฺโพ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุ. สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ. อุทาหุ เทวตา ภควโต[๑] เอตมตฺถํ อาโรเจสุ 'อภพฺโพ ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

[๑๙] เจตสา เจโต[๒] ปริจฺจ วิทิโต เจว เม สุนกฺขตฺต อเจโล[๓] ปาฏิกปุตฺโต[๓] 'อภพฺโพ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ฯเปฯ มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ, เทวตาปิ มม เอตมตฺถํ อาโรเจสุ 'อภพฺโพ ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

อชิโตปิ นาม ลิจฺฉวีนํ เสนาปติ อธุนา กาลกโต ตาวตึสกายํ อุปปนฺโน; โสปิ มํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาโรเจสิ 'อลชฺชี ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, มุสาวาที ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, มํปิ ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต พฺยากาสิ 'วชฺชิคาเม อชิโต ลิจฺฉวีนํ เสนาปติ มหานิรยํ อุปปนฺโนติ; น โข ปนาหํ ภนฺเต มหานิรยํ อุปปนฺโน, ตาวตึสกาย[๔] อุปปนฺโน; อลชฺชี ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, มุสาวาที

---

[๑] อิ. ตถาคตสฺส [๒] ทฺย. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓-๓] เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] ฉ.,เท. ตาวตึสกายมฺหิ อิ. ตาวตึสมฺหิ กายํ

ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, อภพฺโพ จ ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

อิติ โข สุนกฺขตฺต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต เจว เม อเจโล ปาฏิกปุตฺโต 'อภพฺโพ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุ; สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ. มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ, เทวตาปิ เม เอตมตฺถํ อาโรเจสุ 'อภพฺโพ ภนฺเต อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ภควโต สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุ; สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

โส โข ปนาหํ สุนกฺขตฺต เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน อเจลสฺส ปาฏิกปุตฺตสฺส อาราโม, เตนุปสงฺกมึ[๑] ทิวาวิหาราย, ยสฺสทานิ ตฺวํ สุนกฺขตฺต อิจฺฉสิ, ตสฺส อาโรเจหีติ.

อิทฺธิปาฏิหาริยกถา

[๒๐] อถ โข สฺวาหำ[๒] ภคฺควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย เวสาลึ[๓] ปิณฺฑาย ปาวิสึ; เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน อเจลสฺส ปาฏิกปุตฺตสฺส อาราโม, เตนุปสงฺกมึ ทิวาวิหาราย. อถ โข

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เตนุปสงฺกมิสฺสามิ [๒] สฺยา. โข สฺวาหำ
[๓] สฺยา. เวสาลิยํ

ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต ตรมานรูโป เวสาลึ ปวิสิตฺวา, เยน อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อภิญฺญาเต อภิญฺญาเต ลิจฺฉวี เอตทโวจ 'เอสาวุโส ภควา เวสาลิยํ ปิณฺฑาย วิจริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน อเจลสฺส ปาฏิกปุตฺตสฺส อาราโม, เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย; อภิกฺกมถายสฺมนฺโต, อภิกฺกมถายสฺมนฺโต; สาธุรูปานํ สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสตีติ. อถ โข ภคฺควา อภิญฺญาตานํ อภิญฺญาตานํ ลิจฺฉวีนํ เอตทโหสิ 'สาธุรูปานํ กิร โภ สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสติ; หนฺท วต โภ คจฺฉามาติ.

เยน จ อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา พฺราหฺมณมหาสาลา, คหปติเนจยิกา, นานาติตฺถิยสมณพฺราหฺมณา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อภิญฺญาเต อภิญฺญาเต นานาติตฺถิยสมณพฺราหฺมเณ เอตทโวจ 'เอสาวุโส ภควา เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑ-ปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน อเจลสฺส ปาฏิกปุตฺตสฺส อาราโม, เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย; อภิกฺกมถายสฺมนฺโต, อภิกฺกมถายสฺมนฺโต; สาธุรูปานํ สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสตีติ. อถ โข ภคฺควา อภิญฺญาตานํ อภิญฺญาตานํ นานาติตฺถิยสมณพฺราหฺมณานํ เอตทโหสิ 'สาธุรูปานํ กิร โภ สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสติ; หนฺท วต โภ คจฺฉามาติ.

อถ โข ภคฺควา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา, คหปติเนจยิกา, นานาติตฺถิย-สมณพฺราหฺมณา, เยน อเจลสฺส ปาฏิกปุตฺตสฺส อาราโม, เตนุปสงฺกมึสุ. สา เอสา ภคฺควา ปริสา [๑] โหติ อเนกสตา อเนกสหสฺสา.

---

๑ ฉ.,เท. มหา

[๒๑] อสฺโสสิ โข ภคฺควา อเจโล ปาฏิกปุตฺโต 'อภิกฺกนฺตา กิร อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา, คหปติเนจยิกา, นานาติตฺถิย-สมณพฺราหฺมณา. สมโณปิ โคตโม มยฺหํ อาราเม ทิวาวิหารํ นิสินฺโนติ. สุตฺวานสฺส ภยํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส อุทปาทิ. อถ โข ภคฺควา อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ภีโต สํวิคฺโค โลมหฏฺฐชาโต, เยน ติณฺฑุกขานุปริพฺพาชการาโม,[๑] เตนุปสงฺกมิ.

อสฺโสสิ โข ภคฺควา สา ปริสา 'อเจโล กิร ปาฏิกปุตฺโต ภีโต สํวิคฺโค โลมหฏฺฐชาโต, เยน ติณฺฑุกขานุปริพฺพาชการาโม, เตนุปสงฺกนฺโตติ. อถ โข ภคฺควา สา ปริสา อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ

'เอหิ ตฺวํ โภ ปุริส, เยน ติณฺฑุกขานุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ เอวํ วเทหิ 'อภิกฺกมาวุโส ปาฏิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา, คหปติเนจยิกา, นานาติตฺถิยสมณพฺราหฺมณา. สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสินฺโน. ภาสิตา โข ปน เต เอสาวุโส ปาฏิกปุตฺต เวสาลิยํ ปริสติ วาจา 'สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท, อหํปิ ญาณวาโท; ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทสฺเสตุํ. สมโณ[๒] โคตโม อุปฑฺฒปถํ อาคจฺเฉยฺย, อหํปิ อุปฑฺฒปถํ คจฺเฉยฺยํ; เต ตตฺถ อุโภปิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กเรยฺยาม; เอกญฺเจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ,

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ตินฺทุกฺขาณุปริพฺพาชการาโม, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. สมโณ เจ

ทฺวาหำ กริสฺสามิ; เทฺว เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, จตฺตาราหำ กริสฺสามิ; จตฺตาริ เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, อฏฺฐาหำ กริสฺสามิ. อิติ ยาวตกำ ยาวตกำ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ. ตทฺทิคุณำ ตทฺทิคุณาหำ กริสฺสามีติ. อภิกฺกมเยว[๑] โข อาวุโส ปาฏิกปุตฺต อุปฑฺฒปถำ; สพฺพปจฺจมำเยว อาคนฺตฺวา สมโณ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารำ นิสินฺโนติ.

[๒๒] ‘เอวำ โภติ โข ภคฺควา โส ปุริโส ตสฺสา ปริสาย ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ติณฺฑุกขานุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลำ ปาฏิกปุตฺตำ เอตทโวจ ‘อภิกฺกมาวุโส ปาฏิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา, คหปติเนจยิกา, นานาติตฺถิยา, สมณพฺราหฺมณา. สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารำ นิสินฺโน. ภาสิตา โข ปน เต เอสา, อาวุโส ปาฏิกปุตฺต เวสาลิยำ ปริสติ วาจา ‘สมโณ โคตโม ญาณวาโท อหำปิ ญาณวาโท, ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยำ ทสฺเสตุำ ฯเปฯ ตทฺทิคุณำ ตทฺทิคุณาหำ กริสฺสามีติ. อภิกฺกมเยว อาวุโส ปาฏิกปุตฺต อุปฑฺฒปถำ; สพฺพปจฺจมำเยว อาคนฺตฺวา สมโณ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารำ นิสินฺโนติ.

เอวำ วุตฺเต, ภคฺควา อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สำสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ

[๑] ฉ.,เท. อภิกฺกมสฺเสว, เอวมุปริปิ.

วุฏฺฐาตุํ. อถ โข โส ภควา ปุริโส อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ เอตทโวจ ‘กึสุ นาม เต อาวุโส ปาฏิกปุตฺต. ปาวฬาสุ นาม เต ปีฐกสฺมึ อลฺลีนา. ปีฐกึสุ นาม เต ปาวฬาสุ อลฺลีนํ. ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สัสปฺปสิ, น สกฺโกสิ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ. เอวัมปิ โข ภควา วุจฺจมาโน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สัสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุํ.

[๒๓] ยทา โข โส ภควา ปุริโส อญฺญาสิ ‘ปราภูตรูโป อยํ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สัสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ, อถ ตํ ปริสํ อาคนฺตฺวา เอวมาโรเจสิ ‘ปราภูตรูโป โภ อยं[๑] อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สัสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ. เอวํ วุตฺเต, อหํ ภควา ตํ ปริสํ เอตทโวจ ‘อภพฺโพ โข อาวุโส อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุ. สเจปิสฺส เอวมสฺส ‘อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโต.

[๒๔] อถ โข ภควา อญฺญตโร ลิจฺฉวิมหามตฺโต อุฏฺฐายาสนา ตํ ปริสํ เอตทโวจ ‘เตนหิ โภ มุหุตฺตํ ตาว อาคเมถ, ยาวาหํ คจฺฉามิ; อปฺเปวนาม อหัมปิ สกฺกุเณยฺยํ อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ อิมํ

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. อิ. “โภ อยนฺติ เทฺว ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ปริสํ อาเนตุนฺติ. อถ โข โส ภคฺควา ลิจฺฉวิมหามตฺโต, เยน ติณฺฑุกขานุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ เอตทโวจ 'อภิกฺกมาวุโส ปาฏิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตํ เต เสยฺโย; อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา, คหปติเนจยิกา, นานาติตฺถิยา, สมณพฺราหฺมณา, สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสินฺโน.[๑] ภาสิตา โข ปน เต เอสาวุโส ปาฏิกปุตฺต เวสาลิยํ ปริสติ วาจา 'สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท อหัมปิ ญาณวาโท ฯเปฯ ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามีติ. อภิกฺกมเยว โข อาวุโส ปาฏิกปุตฺต อุปฑฺฒปถํ; สพฺพปจฺจามิตฺเตว อาคนฺตฺวา สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสินฺโน. ภาสิตา โข ปเนสา[๒] อาวุโส ปาฏิกปุตฺต สมเณน โคตเมน ปริสติ วาจา 'อภพฺโพ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตัวาจัง อปฺปหาย ฯเปฯ มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ. อภิกฺกมาวุโส ปาฏิกปุตฺต, อภิกฺกมเนเนว เต ชยัง กริสฺสาม, สมณสฺส โคตมสฺส ปราชยนฺติ.

เอวัง วุตฺเต ภคฺควา, อเจโล ปาฏิกปุตฺโต 'อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สัสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุ. อถ โข โส ภคฺควา ลิจฺฉวิมหามตฺโต อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ เอตทโวจ 'กึสุ นาม เต อาวุโส ปาฏิกปุตฺต. ปาวพาสุ นาม เต ปีฐกสฺมึ อลฺลีนา. ปีฐกัสุ นาม เต ปาวพาสุ อลฺลีนัง. 'อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สัสปฺปสิ, น สกฺโกสิ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ. เอวัมปิ โข ภคฺควา วุจฺจมาโน อเจโล

---

[๑] สฺยา. นิสินฺโนติ. [๒] อิ. ปน เต เอสา

ปาฏิกปุตฺโต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุํ.

[๒๕] ยทา โข โส ภคฺควา ลิจฺฉวิมหามตฺโต อญฺญาสิ ‘ปราภูตรูโป อยํ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ. อถ ตํ ปริสํ อาคนฺตฺวา เอวํ อาโรเจสิ ‘ปราภูตรูโป อยํ[๑] อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ. เอวํ วุตฺเต, อหํ ภคฺควนฺตํ ปริสํ เอตทโวจํ ‘อภพฺโพ โข อาวุโส อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ฯเปฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส ‘อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา, สเจปายสฺมนฺตานํ ลิจฺฉวีนํ เอวมสฺส ‘มยํ อเจลสฺส ปาฏิกปุตฺตสฺส ยาหิ[๒] วรตฺตาหิ พนฺธิตฺวา โคยุเคหิ อาวิญฺเชยฺยามาติ,[๓] ตา วรตฺตา ฉิชฺเชรุ,[๔] ปาฏิกปุตฺโต วา; อภพฺโพ ปน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส ‘อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ สมณสฺส โคตสสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

[๒๖] อถ โข ภคฺควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสึ อุฏฺฐายาสนา ตํ ปริสํ เอตทโวจ ‘เตนหิ โภ มุหุตฺตํ ตาว อาคเมถ, ยาวาหํ คจฺฉามิ; อปฺเปวนาม อหมฺปิ สกฺกุเณยฺยํ อเจลสฺส ปาฏิกปุตฺตสฺส อิมํ[๕] ปริสํ[๕] อาเนตุนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. โภ, อิ. โส [๒] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อาวิญฺเฉยฺยามาติ อิ. อาวิชฺเฌยฺยนามาติ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. ฉิชฺเชยฺยุ อิ. ฉิชฺเชรุ, เอวมุปริปิ.
[๕-๕] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

อถ โข ภควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสึ, เยน ติณฺหุก-ขานุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ เอตทโวจ 'อภิกฺกมาวุโส ปาฏิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตํ เต เสยฺโย; อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา, คหปตินิเนจยิกา, นานาติตฺถิยา, สมณพฺราหฺมณา, สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสินฺโน. ภาสิตา โข ปน เต เอสาวุโส ปาฏิกปุตฺต เวสาลิยํ ปริสติ วาจา 'สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท ฯเปฯ ตทฺทิคุณนฺ ตทฺทิคุณาหนฺ กริสฺสามีติ. อภิกฺกมเยว อาวุโส ปาฏิกปุตฺต อุปฑฺฒปถนฺ; สพฺพปจฺจนฺเยว อาคนฺตฺวา สมโณ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสินฺโน. ภาสิตา โข ปน[๑] อาวุโส ปาฏิกปุตฺต สมเณม โคตเมน ปริสติ วาจา 'อภพฺโพ โข อาวุโส อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺย, สเจปายสฺมนฺตานนฺ ลิจฺฉวีนนฺ เอวมสฺส 'มยํ อเจลนฺ ปาฏิกปุตฺตนฺ ยาหิ วรตฺตาหิ พนฺธิตฺวา โคยุเคหิ อาวิญฺเชยฺยามาติ. ตา วรตฺตา ฉิชฺเชรุ ปาฏิกปุตฺโต วา; อภพฺโพ ปน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตนฺ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺจึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวนฺ อาคนฺตุนฺ. สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ฯเปฯ สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวนฺ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ. อภิกฺกมาวุโส ปาฏิกปุตฺต; อภิกฺกมเนเนว เต ชยนฺ กริสฺสาม, สมณสฺส โคตมสฺส ปราชยนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปเนสา อาวุโส

เอวํ วุตฺเต ภคฺควา, อเจโล ปาฏิกปุตฺโต 'อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุํ. อถ โข ภคฺควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ เอตทโวจ 'กึสุ นาม เต อาวุโส ปาฏิกปุตฺต. ปาวพาสุ นาม เต ปีจกสฺมึ อลฺลีนา. ปีจกสุ นาม เต ปาวพาสุ อลฺลีนํ. 'อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปสิ, น สกฺโกสิ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ. เอวมฺปิ โข ภคฺควา วุจฺจมาโน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต 'อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุํ.[๑]

[๒๗] ยทา โข ภคฺควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อญฺญาสิ 'ปราภูตรูโป อยํ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต 'อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ. อถ นํ เอตทโวจ

'ภูตปุพฺพํ อาวุโส ปาฏิกปุตฺต สีหสฺส มิครญฺโญ เอตทโหสิ 'ยนฺนูนาหํ อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กปฺเปยฺยํ; ตตฺราสยํ กปฺเปตฺวา สายณฺหสมยํ อาสยา นิกฺขเมยฺยํ; อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺเภยฺยํ; วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกยฺยํ; สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นเทยฺยํ; ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกเมยฺยํ; โส วรํ วรํ มิคสงฺฆ[๒] วธิตฺวา มุทุมํสานิ มุทุมํสานิ ภกฺขยิตฺวา ตเมว อาสยํ อชฺฌุเปยฺยนฺติ.

อถ โข อาวุโส โส สีโห มิคราชา อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กปฺเปสิ; ตตฺราสยํ กปฺเปตฺวา สายณฺหสมยํ

---

[๑] ฉ.,เท. วุฏฺฐาตุนฺติ

[๒] ฉ.,เท.,อิ. มิคสงฺเฆ

อาสยา นิกฺขมิ; อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิ; วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกสิ; สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุ สีหนาทํ นทิ; ติกฺขตฺตุ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกมิ.[๑] โส วรํ วรํ มิคสงฺฆํ วธิตฺวา มุทุมํสานิ มุทุมํสานิ ภกฺขยิตฺวา ตเมว อาสยํ อชฺฌุเปสิ.

[๒๘] ตสฺเสว โข อาวุโส ปาฏิกปุตฺตฺต สีหสฺส มิครญฺโญ วิฆาสสทฺทโฆ ชรสิงฺคาโล ทิตฺโต เจว พลวา จ. อถ โข อาวุโส ตสฺส ชรสิงฺคาลสฺส เอตทโหสิ 'โก จาหํ. โก สีโห มิคราชา. ยนฺนูนาหมฺปิ อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กปฺเปยฺยํ; ตตฺราสยํ กปฺเปตฺวา สายณฺหสมยํ อาสยา นิกฺขเมยฺยํ; อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺเภยฺยํ; วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกยฺยํ; สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุ สีหนาทํ นเทยฺยํ; ติกฺขตฺตุ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกเมยฺยํ. โส วรํ วรํ มิคสงฺฆํ วธิตฺวา มุทุมํสานิ มุทุมํสานิ ภกฺขยิตฺวา ตเมว อาสยํ อชฺฌุเปยฺยนฺติ.

อถ โข โส อาวุโส ชรสิงฺคาโล อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กปฺเปสิ; ตตฺราสยํ กปฺเปตฺวา สายณฺหสมยํ อาสยา นิกฺขมิ; อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิ; วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกสิ; สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา 'ติกฺขตฺตุ สีหนาทํ นทิสฺสามีติ สิงฺคาลกํ[๒] อนทิ, เภรณฺฑกเมว อนทิ; เก จ ฉเว สิงฺคาเล, เก ปน สีหนาเทติ. เอวเมว โข ตฺวํ อาวุโส ปาฏิกปุตฺตฺต สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิ. เก จ ฉเว ปาฏิกปุตฺเต. กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนาติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปกฺกามิ [๒] ฉ.,เท. สิงฺคาลกเมว

[๒๙] ยโต โข ภคฺควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อิมินาปิ โอปมฺเมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํ. อถ นํ เอตทโวจ

'สีโหติ อตฺตาน สเมกฺขิยาน
อมญฺญิ[๑] โกตฺถุ มิคราชาหมสฺมิ,
ตเถว โส สิงฺคาลกํ อนทิ,
เก จ ฉเว สิงฺคาเล เก ปน สีหนาเทติ.

เอวเมว โข ตฺวํ อาวุโส ปาฏิกปุตฺต สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิ. เก จ ฉเว ปาฏิกปุตฺเต. กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนาติ.

[๓๐] ยโต โข ภคฺควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อิมินาปิ โอปมฺเมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํ. อถ นํ เอตทโวจ

'อญฺญํ อนุจงฺกนํ,[๒] อตฺตานํ วิฆาเส สเมกฺขิย,
ยาว อตฺตานํ น ปสฺสติ โกตฺถุ ตาว พฺยคฺโฆติ มญฺญติ.
ตเถว โส สิงฺคาลกํ อนทิ,
เก จ ฉเว สิงฺคาลเก เก ปน สีหนาเทติ.

เอวเมว โข ตฺวํ อาวุโส ปาฏิกปุตฺต สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิ. เก จ ฉเว ปาฏิกปุตฺเต. กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนาติ.

---

[๑] อิ. มญฺญิ [๒] สฺยา. สุญฺญํ อนุปกมินํ

[๓๑] ยโต โข ภควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อิมินาปิ โอปมฺเมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํ. อถ นํ เอตทโวจ

'ภุตฺวาน เภเก ขลมูสิกาโย
กฏสีสุ ขิตฺตานิ จ กูณปานิ[๑]
มหาวเน สุญฺญวเน วิวฑฺเฒ
อมญฺญิ โกตฺถุ มิคราชาหมสฺมิ
ตเถว โส สิงฺคาลกํ อนทิ,
เก จ ฉเว สิงฺคาเลเก เก ปน สีหนาเทติ.

เอวเมว โข ตฺวํ อาวุโส ปาฏิกปุตฺต สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิ. เก จ ฉเว ปาฏิกปุตฺเต. กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนาติ.

[๓๒] ยโต โข ภควา ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อิมินาปิ โอปมฺเมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาฏิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํ. อถ ตํ ปริสํ อาคนฺตฺวา เอวมาโรเจสิ 'ปราภูตรูโป โภ อเจโล ปาฏิกปุตฺโต 'อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติ.

[๓๓] เอวํ วุตฺเต, อหํ ภควา ตํ ปริสํ เอตทโวจํ 'อภพฺโพ โข อาวุโส อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํ. สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหนฺตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. โกณปานิ

อปฺปหาย ตำ ทิฏฺจึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวำ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา, สเจปายสฺมนฺตานำ ลิจฺฉวีนำ เอวมสฺส 'มยำ อเจลำ ปาฏิกปุตฺตำ ยาหิ วรตฺตาหิ พนฺธิตฺวา โคยุเคหิ อาวิญฺเชยฺยามาติ, ตา วรตฺตา ฉิชฺเชรุ[๑] ปาฏิกปุตฺโต วา, อภพฺโพ ปน อเจโล ปาฏิกปุตฺโต ตำ วาจำ อปฺปหาย ฯเปฯ มม สมฺมุขีภาวำ อาคนฺตุำ. สเจปิสฺส เอวมสฺส 'อหนฺตำ วาจำ อปฺปหาย ฯเปฯ สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวำ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติ.

[๓๔] อถขฺวาหำ ภคฺควา ตำ ปริสำ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสึ สมาทเปสึ สมฺตฺเตเชสึ สมฺปหำเสสึ; ตำ ปริสำ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมฺตฺเตเชตฺวา สมฺปหำเสตฺวา มหาพนฺธนา โมกฺขำ กริตฺวา จตุราสีติปาณสหสฺสานิ มหาวิทุคฺคา อุทฺธริตฺวา เตโชธาตุำ สมาปชฺชิตฺวา สตฺตตาลำ เวหาสำ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อญฺญำ สตฺตตาลำปิ อคฺคึ[๒] อภินิมฺมินิตฺวา ชลิตฺวา ธูมายิตฺวา[๓] มหาวเน กูฏาคารสาลายำ ปจฺจุฏฺาสึ.

[๓๕] อถ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต, เยนาหำ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มำ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ. เอกมนฺตำ นิสินฺนำ โข อหำ ภคฺควา สุนกฺขตฺตำ ลิจฺฉวิปุตฺตำ เอตทโวจำ 'ตำ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. ยเถว เต อหำ อเจลำ ปาฏิกปุตฺตำ อารพฺภ พฺยากาสึ, ตเถว ตำ วิปากำ, อญฺญถา วาติ. 'ยเถว เม ภนฺเต ภควา อเจลำ ปาฏิกปุตฺตำ อารพฺภ พฺยากาสิ ตเถว ตำ วิปากำ โน อญฺญถาติ. 'ตำ กึ มญฺญสิ สุนกฺขตฺต. ยทิ เอวำ สนฺเต กตำ วา โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยำ, อกตำ วาติ:

---

[๑] ฉ.,เท. ฉิชฺเชยฺยุำ อิ. ฉิชฺเชรำ [๒] ฉ.,เท.,อิ. อจฺจึ
[๓] สี.,อิ. ธูปายิตฺวา

'อทฺธา โข ภนฺเต เอวํ สนฺเต กตฺถ โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, โน อกตนฺติ. 'เอวมฺปิ โข มํ ตฺวํ โมฆปุริส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรนฺตํ เอวํ วเทสิ 'น หิ ปน เม ภนฺเต ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรตีติ. ปสฺส โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธนฺติ. เอวมฺปิ โข ภคฺควา สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโก.

อคฺคญฺญปญฺญตฺติกถา

[๓๖] อคฺคญฺญญฺจาหํ ภคฺควา ปชานามิ ตญฺจ ปชานามิ ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานามิ, ตญฺจ ปชานนฺ น ปรามสามิ, อปรามสโต จ เม ปจฺจตฺตเมว นิพฺพุติ วิทิตา, ยทภิชานนฺ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติ.

[๓๗] สนฺติ ภคฺควา เอเก สมณพฺราหฺมณา อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปนฺติ. ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ 'สจฺจํ กิร ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต จ เม เอวํ ปุฏฺา 'อามาติ[๑] ปฏิชานนฺติ. ตฺยาหํ เอวํ วทามิ 'กถํวิหิตกํ ปน ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต มยา ปุฏฺา น สมฺปายนฺติ อสมฺปายนฺตา มมญฺเญว ปฏิปุจฺฉนฺติ. เตสาหํ ปุฏฺโ พฺยากโรมิ:

[๓๘] โหติ โข โส อาวุโส สมโย, ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก สํวฏฺฏติ, สํวฏฺฏมาเน โลเก

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อาโมติ

เยภุยฺเยน สตฺตา อาภสฺสรสංวตฺตนิกา โหนฺติ, เต ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยංปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน, จิรං ทีฆมทฺธานං ติฏฺฐนฺติ.

โหติ โข โส อาวุโส สมโย, යං กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยං โลโก วิวฏฺฏติ, วิวฏฺฏมาเน โลเก สුญฺญං พฺรหฺมวิมานං ปาตุภවติ. อถ[๑] อญฺญตโร สตฺโต อายุกฺขยา වා ปුญฺญกฺขยา වා อาภสฺสรกายา จවิตฺවා สුญฺญං พฺรหฺมวิมานං อุปปජฺชติ, โส ตตฺถ โหติ มโนมโย ปีติภกฺโข สยංปภා อนฺตลิกฺขจโร สුභฏฺฐายී, จිරං ทීฆමทฺธානං ติฏฺฐති.

ตสฺส ตตฺถ เอกกสฺส ทීฆරත්තං นිවුสිතตฺตා[๒] อනภිරති ปริตสฺสනා อุปฺปජฺชติ 'อโห වත අญฺเඤපි สตฺตා อිත්ථත්තං อාคจฺเඡෙยฺයුනฺติ. อถ โข අญฺเඤපි สตฺตා อායුกฺขยා වා ปුญฺญกฺขยා වා อාภสฺสරกායා จවිත්වා สුญฺญං พฺรහ්මවිමානං อුපปජฺชนฺติ ตสฺส สත්තස්ස สහพฺยතං, เตපි ตตฺถ โหนฺติ มโนමයා ปීතිභกฺขා สයංปභා අනฺතලිกฺขจරා සුභฏฺฐායිනො, චිරං ทීฆමทฺธානං ติฏฺฐනฺติ.

[๓๙] ตත්රාවුසෝ යෝ සෝ සත්තෝ පඨමං උපපන්නෝ, තස්ස එවං හොති 'අහමස්මි พฺรහ්මා มහාพฺรහ්මා อභිභූ අනභිභූතෝ අඤ්ඤදත්ථුදසෝ වසවත්තී ඉස්සරෝ කත්තා නිම්මාතා[๓] සෙට්ඨෝ සජිතා[๔] වසී පිතා භූතභව්යානං; මයා ඉමේ සත්තා නිම්මිතා. තං කිස්ස හේතු. මමඤ්හි පුබ්බේ එතදහෝසි 'අහෝ වත අඤ්ඤෙපි සත්තා ඉත්ථත්තං ආගච්ඡෙයුනති. ඉති මමඤ්ච මනොපණිධි, ඉමෙ ච සත්තා ඉත්ථත්තං ආගතාති.

---

[๑] ฉ.,เท. อถ โข
[๒] อි. นිพฺพุสิตตฺตา
[๓] สฺยา. นิมฺมิตา, เอวมุปริปิ.
[๔] สฺยา. สชฺชิตา อิ. สญฺชิตา, เอวมุปริปิ.

เยปิ เต สตฺตา ปจฺฉา อุปฺปนฺนา, เตสมฺปิ เอวํ โหติ ‘อยํ โข ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสฏฺโฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยานํ; อิมินา มยํ โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตา. ตํ กิสฺส เหตุ. อิมญฺหิ มยํ อทฺทสาม [๑] ปจฺฉา อุปฺปนฺนํ มยํ ปนมฺหา ปจฺฉา อุปฺปนฺนาติ.

[๔๐] ตตฺราวุโส โย โส สตฺโต ปจฺฉา อุปฺปนฺโน, โส ทีฆายุกตโร จ โหติ วณฺณวนฺตตโร จ มเหสกฺขตโร จ. เย ปน เต สตฺตา ปจฺฉา อุปฺปนฺนา, เต อปฺปายุกตรา จ โหนฺติ ทุพฺพณฺณตรา จ อปฺเปสกฺขตรา จ.

ฐานํ โข ปเนตํ อาวุโส วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ; อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต, ตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรติ.

โส เอวมาห ‘โย โข โส ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสฏฺโฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยานํ; เยน มยํ โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตา, โส นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต ทีฆายุโก[๒] อวิปริณามธมฺโม สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติ. เย ปน มยํ อหุมฺห, เตน โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตา เต มยํ อนิจฺจา อธุวา อสสฺสตา[๓] อปฺปายุกา

---

[๑] ฉ.,เท. อิธ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตาติ. เอวํวิหิตกํ โภ[๑] ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต เอวมาหํสุ 'เอวํ โข โน อาวุโส โคตม สุตํ, ยเถวายสฺมา โคตโม อาหาติ. อคฺคญฺญญฺจาหํ ภคฺควา ปชานามิ. ฯเปฯ ยทภิชานํ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชตีติ.

[๔๑] สนฺติ ภคฺควา เอเก สมณพฺราหฺมณา ขิฑฺฑาปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปนฺติ. ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ 'สจฺจํ กิร ตุมฺเห อายสฺมนฺโต ขิฑฺฑาปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต จ เม เอวํ ปุฏฺฐา 'อามาติ ปฏิชานนฺติ. ตฺยาหํ เอวํ วทามิ 'กถํวิหิตกํ ปน ตุมฺเห อายสฺมนฺโต ขิฑฺฑาปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต มยา ปุฏฺฐา น สมฺปายนฺติ, อสมฺปายนฺตา มมเมว ปฏิปุจฺฉนฺติ, เตสาหํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ:

[๔๒] สนฺตาวุโส ขิฑฺฑาปโทสิกา[๒] นาม เทวา, เต อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา วิหรนฺติ; เตสํ อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติ-ธมฺมสมาปนฺนานํ วิหรตํ สติ สมฺมุสฺสติ, สติยา สมฺโมสาย[๓] เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติ.

ฐานํ โข ปเนตํ อาวุโส วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ, อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต, ตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรตีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. โน [๒] อิ. ขิฑฺฑาปทูสิกา

[๓] ฉ.,เท.,อิ. สมฺโมสา, เอวมุปริปิ.

สุตฺตนฺตปิฏเก ทีฆนิกาเย สีลกฺขนฺธวคฺคปาฬิ [๑๓๑]

[๔๔] สนฺตาวุโส มโนปโทสิกา[๑] นาม เทวา, เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺติ, เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ ปโทเสนฺติ;[๒] เต อญฺญมญฺญํ ปทุฏฺฐจิตฺตา กิลนฺตกายา กิลนฺตจิตฺตา, เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติ.

ฐานํ โข ปเนตํ อาวุโส วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ; อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ; อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต, ตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรติ.

โส เอวมาห ‘เย โข เต โภนฺโต เทวา น มโนปโทสิกา, เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ น อุปนิชฺฌายนฺติ; เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ น อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ น ปโทเสนฺติ; เต อญฺญมญฺญํ อปฺปทุฏฺฐจิตฺตา อกิลนฺตกายา อกิลนฺตจิตฺตา; เต[๓] เทวา[๓] ตมฺหา กายา น จวนฺติ; นิจฺจา ธุวา สสฺสตา ทีฆายุกา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติ. เย ปน มยํ อหุมฺหา มโนปโทสิกา, เต มยํ อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายิมฺหา; เต มยํ อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ ปโทสยิมฺหา,[๔] เต มยํ อญฺญมญฺญํ ปทุฏฺฐจิตฺตา กิลนฺตกายา กิลนฺตจิตฺตา, เอวํ[๕] มยํ[๕] ตมฺหา กายา จุตา, อนิจฺจา อธุวา อสสฺสตา อปฺปายุกา จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตาติ. เอวํวิหิตกึ โน ตุมฺเห อายสฺมนฺโต มโนปโทสิกึ อาจริยกึ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต เอวมาหํสุ ‘เอวํ โข โน อาวุโส โคตม สุตํ,

---

[๑] อิ. มโนปทูสิกา

[๒] ฉ.,เท.,อิ. ปทูเสนฺติ

[๓-๓] เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

[๔] ฉ.,เท. ปทูสิมฺหา, อิ. ปทูสิมฺห

[๕-๕] เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ยเถวายสฺมา โคตโม อาหาติ. อคฺคญฺญญฺจาหํ ภคฺควา ปชานามิ ฯเปฯ ยทภิชานํ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติ.

[๔๕] สนฺติ ภคฺควา เอเก สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปนฺติ. ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ 'สจฺจํ กิร ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต จ เม เอวํ ปุฏฺฐา 'อามาติ ปฏิชานนฺติ. ตฺยาหํ เอวํ วทามิ 'กถัวิหิตกํ ปน ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต จ มยา ปุฏฺฐา น สัปายนฺติ, อสัปายนฺตา มมัเยว ปฏิปุจฺฉนฺติ; เตสาหํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ:

[๔๖] สนฺตาวุโส อสญฺญิสตฺตา[๑] นาม เทวา, สญฺญุปฺปาทา จ ปน เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติ.

ฐานํ โข ปเนตं อาวุโส วิชฺชติ, ยं อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ, อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต, ตं สญฺญุปฺปาทं อนุสฺสรติ, ตโต ปรं นานุสฺสรติ.

โส เอวมาห 'อธิจฺจสมุปฺปนฺโน อตฺตา จ โลโก จ. ตं กิสฺส เหตุ. อหํ หิ ปุพฺเพ นาโหสึ, โสมฺหิ เอตรหิ อหุตฺวา สนฺตตาย[๒] ปริณโตติ. เอวัวิหิตกํ โน[๓] ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติ. เต เอวมาหํสุ 'เอวํ โข โน อาวุโส โคตม สุตฺตं, ยเถวายสฺมา โคตโม อาหาติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อสญฺญสตฺตา [๒] อิ. สตฺตตาย
[๓] อิ. โภ

อคฺคญฺญจาหํ ภคฺควา ปชานามิ, ตญฺจ ปชานามิ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานามิ, ตญฺจ ปชานนฺ น ปรามสามิ, อปรามสโต จ เม ปจฺจตฺตญฺเญว นิพฺพุติ วิทิตา, ยทภิชานนฺ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติ.

[๔๗] เอวฺวาทึ โข มํ ภคฺควา เอวมกฺขายึ เอเก สมณพฺราหฺมณา อสตา ตุจฺฉา มุสา อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ 'วิปรีโต สมโณ โคตโม ภิกฺขโว จ; สมโณ โคตโม เอวมาห 'ยสฺมึ สมเย สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพํ ตสฺมึ สมเย อสุภนฺเตว สมฺปชานาตีติ.[๑] น โข ปนาหํ ภคฺควา เอวฺ วทามิ 'ยสฺมึ สมเย สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพํ ตสฺมึ สมเย อสุภนฺเตว สมฺปชานาตีติ. เอวฺ จ โข ภคฺควา วทามิ 'ยสฺมึ สมเย สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สุภนฺเตว ตสฺมึ สมเย สมฺปชานาตีติ. เต จ ภนฺเต วิปรีตา, เย ภควนฺตํ วิปรีตตฺตา[๒] ทหนฺติ ภิกฺขโว จ; เอวฺปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ 'ปโหติ จ เม ภควา ตถา ธมฺมํ เทสิตุ, ยถา อหํ สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยนฺติ.

[๔๘] ทุกฺกรํ โข เอตํ[๓] ภคฺควา ตยา อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺร อาโยเคน อญฺญตฺร อาจริยเกน สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุ. อิงฺฆ ตฺวฺ ภคฺควา โย จ เต อยํ มยิ ปสาโท, ตเมว ตฺวฺ สาธุกํ อนุรกฺขาติ. 'สเจตํ ภนฺเต มยา ทุกฺกรํ อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺร อาโยเคน อญฺญตฺร

[๑] สี.,อิ. สญฺชานาติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. วิปรีตโต
[๓] อิ. เอวฺ

อาจริยเกน สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุํ. โย จ เม อยํ ภนฺเต ภควติ ปสาโท, ตเมวาหํ สาธุกมนุรกฺขิสฺสามีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน ภคฺควโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

ปญฺจมํ ปาฏิกสุตฺตนฺตํ นิฏฺฐิตนฺติ.

๒. อุทุมฺพริกสุตฺตํ[๑]

นิโคฺรธปริพฺพาชกวตฺถุ

[๔๙] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต. เตน โข ปน สมเยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาเม ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธึ ตึสมตฺเตหิ ปริพฺพาชกสเตหิ. อถ โข สนฺธาโน คหปติ ทิวาทิวสฺเสว ราชคหา นิกฺขมิ ภควนฺตํ ทสฺสนาย. อถ โข สนฺธานสฺส คหปติสฺส เอตทโหสิ "อกาโล โข ตาว[๒] ภควนฺตํ ทสฺสนาย, ปฏิสลฺลีโน ภควา, มโนภาวนียานำปิ ภิกฺขูนำ อสมโย ทสฺสนาย, ปฏิสลฺลีนา มโนภาวนียา ภิกฺขู; ยนฺนูนาหำ, เยน อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาโม, เยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกเมยฺยนฺติ. อถ โข สนฺธาโน คหปติ, เยน อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาโม, เยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ.

[๕๐] เตน โข ปน สมเยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธึ นิสินฺโน โหติ อุนฺนาทินิยา อุจฺจาสทฺท-มหาสทฺทาย อเนกวิหิตं ติรจฺฉานกถำ กเถนฺติยา. เสยฺยถีทำ. ราชกถำ โจรกถำ มหามตฺตกถำ เสนากถำ ภยกถำ ยุทฺธกถำ อนฺนกถำ ปานกถำ วตฺถกถำ สยนกถำ มาลากถำ คนฺธกถำ ญาติกถำ ยานกถำ คามกถำ นิคมกถำ ชนปทกถำ นครกถำ อิตฺถีกถำ ปุริสกถำ สูรกถำ[๓] วิสิขากถำ กุมฺภฏฺฐานกถำ ปุพฺพเปตกถำ นานตฺตกถำ โลกกฺขายิกำ สมุทฺทกฺขายิกำ อิติภวาภวกถำ อิติ วา.

---

[๑] อิ. อุทุมฺพริกสีหนาทสุตฺตำ [๒] ฉ.,เท. ตาวสทฺโท นตฺถิ.
[๓] สฺยา. สุราปานกถำ

[๕๑] อทฺทสา โข นิโครฺโธ ปริพฺพาชโก สนฺธานํ คหปตึ ทูรโต ว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวา สกํ ปริสํ สณฺเปสิ[๑] "อปฺปสทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ, มา โภนฺโต สทฺทมกตฺถ; อยํ สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก อาคจฺฉติ สนฺธาโน คหปติ; ยาวตา โข ปน สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา ราชคเห ปฏิวสนฺติ, อยํ เตสํ อญฺญตโร สนฺธาโน คหปติ; อปฺปสทฺทกามา โข ปเนเต[๒] อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาทิโน, อปฺเปวนาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มญฺเญยฺยาติ. เอวํ วุตฺเต, เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุ.

[๕๒] อถ โข สนฺธาโน คหปติ, เยน นิโครฺโธ ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา นิโครฺเธน ปริพฺพาชเกน สทฺธึ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ[๓] วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺโน โข สนฺธาโน คหปติ นิโครฺธํ ปริพฺพาชกं เอตทโวจ "อญฺญถา โข อิเม โภนฺโต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา สงฺคมฺม สมาคมฺม อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเนกวิหิตं ติรจฺฉานกถं อนุยุตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถีทं. ราชกถं โจรกถं ฯเปฯ อิติภวาภวกถं อิติ วา, อญฺญถา โข ปน โส ภควา อรญฺเญ วนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานีติ .

[๕๓] เอวํ วุตฺเต, นิโครฺโธ ปริพฺพาชโก สนฺธานํ คหปตึ เอตทโวจ "ยคฺเฆ คหปติ ชาเนยฺยาสิ; เกน สมโณ โคตโม สทฺธึ สลฺลปติ. เกน สากจฺฉํ สมาปชฺชติ.[๔] เกน ปญฺญาเวยฺยตฺติยํ สมาปชฺชติ. สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา, อปริสาวจโร สมโณ

[๑] อิ. สณฺจาเปสิ, เอวมุปริปิ. [๒] สฺยา. ปนายสฺมนฺโต
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ.,ทยฺ. สาราณียํ, เอวมุปริปิ. [๔] เท.,อิ. อาปชฺชติ

โคตโม, นาลํ สลฺลาปาย; โส อนฺตปนฺตาเนว[๑] เสวติ. เสยฺยถาปิ นาม โคกาณา ปริยนฺตจารินี อนฺตปนฺตาเนว เสวติ, เอวเมว สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา, อปริสาวจโร สมโณ โคตโม, นาลํ สลฺลาปาย; โส อนฺตปนฺตาเนว เสวติ. อิงฺฆ คหปติ สมโณ โคตโม, อิทํ ปริสํ อาคจฺเฉยฺย, เอกปญฺเหเนว นํ สํสาเทยฺยาม, ตุจฺฉกุมฺภึว นํ มญฺเญ โอโรเธยฺยามาติ.

[๔๔] อสฺโสสิ โข ภควา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย สนฺธานสฺส คหปติสฺส นิโคฺรเธน ปริพฺพาชเกน สทฺธึ อิมํ กถาสลฺลาปึ. อถ โข ภควา คิชฺฌกูฏา ปพฺพตา โอโรหิตฺวา, เยน สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาโป, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อพฺโภกาเส จงฺกมติ.[๒] อทฺทสา โข นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อพฺโภกาเส จงฺกมนฺตํ; ทิสฺวา สกํ ปริสํ สณฺจเปสิ “อปฺปสทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ, มา โภนฺโต สทฺทมกตฺถ; อยํ สมโณ โคตโม สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อพฺโภกาเส จงฺกมติ; อปฺปสทฺทกาโม โข ปน โส อายสฺมา อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาที; อปฺเปวนาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มญฺเญยฺย; สเจ สมโณ โคตโม อิมํ ปริสํ อาคจฺเฉยฺย, อิมนฺตํ ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺยาม ‘โก นาม โส ภนฺเต ภควโต ธมฺโม, เยน ภควา สาวเก วิเนติ, เยน ภควตา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยนฺติ. เอวํ วุตฺเต, เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อนฺตมนฺตาเนว [๒] ฉ.,เท.,อิ. จงฺกม

ตโปชิคุจฺฉาวาโท

[๕๕] อถ โข ภควา, เยน นิโคฺรธ ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข นิโคฺรธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอตุ โข ภนฺเต ภควา; สฺวาคตํ[๑] ภนฺเต ภควโต, จิรสฺสํ โข ภนฺเต ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนาย; นิสีทตุ ภนฺเต ภควา, อิทมาสนํ ปญฺญตฺตนฺติ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน. นิโคฺรธ ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข นิโคฺรธ ปริพฺพาชกํ ภควา เอตทโวจ "กายนุตฺถ[๒] นิโคฺรธ เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตราकถา วิปฺปกตาติ. เอวํ วุตฺเต, นิโคฺรธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อิธ มยํ ภนฺเต อทฺทสาม ภควนฺตํ สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อพฺโภกาเส จงฺกมนฺตํ; ทิสฺวา[๓] เอวํ อโวจุมฺหา 'สเจ สมโณ โคตโม อิมํ ปริสํ อาคจฺเฉยฺย, อิมนฺตํ ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺยาม 'โก นาม โส ภนฺเต ภควโต ธมฺโม, เยน ภควา สาวเก วิเนติ, เยน ภควตา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยนฺติ; อยํ โข โน ภนฺเต อนฺตราकถา วิปฺปกตา, อถ ภควา อนุปฺปตฺโตติ.

[๕๖] "ทุชฺชานํ โข ปเนตํ นิโคฺรธ ตยา อญฺญทิฏฺเจิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺร อาโยเคน อญฺญตฺร อาจริยเกน, เยนาหํ สาวเก วิเนมิ, เยน มยา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยนฺติ;[๔] อิงฺฆ ตฺวํ มํ นิโคฺรธ สเก อาจริยเก อธิชิคุจฺเฉ ปญฺหํ ปุจฺฉ 'กถํสนฺตา นุ โข ภนฺเต

[๑] อิ. สาคตํ
[๒] สฺยา. กายโนตฺถ
[๓] เท. ทิสฺวาน
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อาทิพฺรหฺมจริยํ

ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา โหติ. กถํ อปริปุณฺณาติ. เอวํ วุตฺเต, เต ปริพฺพาชกา อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหสุ๋ "อจฺฉริยํ วต โภ; อพฺภุตํ วต โภ; สมณสฺส โคตมสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา, ยตฺร หิ นาม สกวาทึ ฯเปสฺสติ, ปรวาเทน ปวาเรสฺสตีติ.

[๕๗] อถ โข นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก เต ปริพฺพาชเก อปฺปสทฺเท กตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ "มยํ โข ภนฺเต ตโปชิคุจฺฉวาทา[๑] ตโปชิคุจฺฉาสารา ตโปชิคุจฺฉาอลฺลีนา[๑] วิหราม. กถํสนฺตา นุ โข ภนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา โหติ. กถํ อปริปุณฺณาติ. "อิธ นิโคฺรธ ตปสฺสี อเจลโก โหติ, มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน น เอหิภทฺทนฺติโก, น ติฏฺฐภทฺทนฺติโก, น อภิหตํ, น อุทฺทิสฺส กตํ, น นิมนฺตนํ สาทิยติ, โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น กโลปิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรํ, น อุทุกฺขลมนฺตรํ,[๒] น ทณฺฑมนฺตรํ, น มุสลมนฺตรํ, น ทฺวินฺนํ ภุญฺชมานานํ, น คพฺภินิยา, น ปายมานาย, น ปุริสนฺตรคตาย,[๓] น สงฺกิตฺตีสุ, น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิตา โหติ, น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจารินี, น มจฺฉํ, น มํสํ, น สุรํ, น เมรยํ, น ถุโสทกํ ปิวติ; โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปิโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปิโก, สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโลปิโก, เอกิสฺสาปิ ทตฺติยา ยาเปติ, ทฺวีหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ, สตฺตหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ; เอกาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ, ทฺวีหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ, สตฺตาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ. อิติ เอวรูปึ อฑฺฒมาสิกํ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. โส สากภกฺโข วา โหติ, สามากภกฺโข วา โหติ, นิวารภกฺโข วา โหติ, ททฺทุลกภกฺโข วา

[๑-๑] สฺยา. ตโปชิคุจฺฉวาทา ตโปชิคุจฺฉึ อลฺลีนา [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปุริสนฺตรคตาย

โหติ, สาตภกฺโข[๑] วา โหติ, กณภกฺโข วา โหติ, อาจามภกฺโข วา โหติ, ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ, ติณภกฺโข วา โหติ, โคมยภกฺโข วา โหติ, วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชี. โส สาณานิปิ ธาเรติ, มสาณานิปิ ธาเรติ, ฉวทุสฺสานิปิ ธาเรติ, ปํสุกูลานิปิ ธาเรติ, ติริฏานิปิ ธาเรติ, อชินานิปิ ธาเรติ, อชินกฺขิปนฺปิ ธาเรติ, กุสจีรนฺปิ ธาเรติ, วากจีรนฺปิ ธาเรติ; ผลกจีรนฺปิ ธาเรติ, เกสกมฺพลนฺปิ ธาเรติ, วาลกมฺพลนฺปิ ธาเรติ, อุลูกปกฺขิกนฺปิ ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปิ โหติ เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต, อุภฏฺฐโกปิ โหติ อาสนปฏิกฺขิตฺโต, อุกฺกุฏิโกปิ โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุตฺโต, กณฺฏกปสฺสยิโกปิ โหติ กณฺฏกปสฺสเย เสยฺยํ กปฺเปติ, ผลกเสยฺยนฺปิ กปฺเปติ, ถณฺฑิลเสยฺยนฺปิ[๒] กปฺเปติ, เอกปสฺสยิโกปิ โหติ รโชชลฺลธโร, อพฺโภกาสิโกปิ โหติ ยถาสนฺถติโก, เวกฏิโกปิ โหติ วิกฏโภชนานุโยคมนุยุตฺโต, อาปานโกปิ โหติ อาปานกตฺตมนุยุตฺโต, สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. ตํ กึ มญฺญสิ นิโคฺรธ. ยทิ เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา วา โหติ อปริปุณฺณา วาติ. “อทฺธา โข ภนฺเต เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา โหติ, โน อปริปุณฺณาติ. “เอวํ ปริปุณฺณายปิ โข อหํ นิโคฺรธ ตโปชิคุจฺฉาย อเนกวิหิเต อุปกฺกิเลเส วทามีติ.

อุปกฺกิเลสา

[๔๘] “ยถากถํ ปน ภนฺเต ภควา เอวมปริปุณฺณาย ตโปชิคุจฺฉาย อเนกวิหิเต อุปกฺกิเลเส วทตีติ. “อิธ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. ยมฺปิ[๓] นิโคฺรธ

[๑] ฉ.,เท.,อิ. หฏภกฺโข
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ฏณฺฑิลเสยฺยํ
[๓] อิ. ยมฺปิ โข

ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกปฺโป; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วมฺเภติ. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วมฺเภติ; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา มชฺชติ มุจฺฉติ มทมาปชฺชติ.[๑] ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา มชฺชติ มุจฺฉติ มทมาปชฺชติ; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

[๕๙] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกปฺโป; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วมฺเภติ. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วมฺเภติ; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา

[๑] ฉ.,เท. ปมาทมาปชฺชติ อิ. ปมาทํ อาปชฺชติ, เอวมุปริปิ.

ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน มชฺชติ มุจฺฉติ มทมาปชฺชติ. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปฺปี สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน มชฺชติ มุจฺฉติ มทมาปชฺชติ; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

[๖๐] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปฺปี สมาทิยติ, โภชเนสุ โวหารสมาปชฺชติ 'อิทํ เม ขมติ, อิทํ เม นกฺขมตีติ. โส ยญฺจ[๑] ขฺวสฺส นกฺขมติ, ตํ สาเปกฺโข ปชหติ; ยํ ปนสฺส ขมติ, ตํ คธิโต[๒] มุจฺฉิโต อชฺฌาปนฺโน อนาทีนวทสฺสาวี อนิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปฺปี สมาทิยติ ลาภสกฺการสิโลกนิกนฺติเหตุ 'สกฺกริสฺสนฺติ มํ ราชาโน ราชมหามตฺตา ขตฺติยา พฺราหฺมณา คหปติกา ติตฺถิยาติ ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

[๖๑] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อปสาเทตา โหติ 'กึ ปนายํ สมฺพหุลาชีโว[๓] สพฺพสพฺพี[๔] สงฺกเขติ; เสยฺยถีทํ. มูลพีชํ ขนฺธพีชํ ผพฺพีชํ[๕] อคฺคพีชํ พีชพีชเมว ปญฺจมํ, อสนิวิจกฺกํ ทนฺตกูฏฺฐ, สมณปฺปวาเทนาติ ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ปสฺสติ อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา กุเลสุ สกฺกริยมานํ ครุกริยมานํ มานิยมานํ ปูชิยมานํ, [๖] ตสฺส เอวํ โหติ 'อิมมฺหิ นาม สมฺพหุลาชีวํ กุเลสุ

---

[๑] เท.,อิ. ยํ หิ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. คถิโต
[๓] สี.,อิ. พหุลาชีโว, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท.,อิ. สพฺพี, เอวมุปริปิ.
[๕] สฺยา. ผลุชีวํ, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท.,อิ. ทิสฺวา

สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ, มํ ปน ตปสฺสึ ลูขาชีวึ กุเลสุ น สกฺกโรนฺติ น ครุกโรนฺติ น มาเนนฺติ น ปูเชนฺตีติ. อิติ โส อิสฺสามจฺฉริยํ กุเลสุ อุปฺปาเทตา โหติ ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

[๖๒] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี อาปาถกนิสาที โหติ ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี อตฺตานํ อทสฺสยมาโน กุเลสุ จรติ 'อิทมฺปิ เม ตปสฺมึ, อิทมฺปิ เม ตปสฺมินฺติ. ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี กิญฺจิเทว ปฏิจฺฉนฺนํ เสวติ, โส 'ขมติ เต อิทนฺติ ปุฏฺโฐ สมาโน อกฺขมมานํ อาห 'ขมตีติ, ขมมานํ อาห 'น ขมตีติ. อิติ โส สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตถาคตสฺส วา ตถาคตสาวกสฺส วา ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส สนฺตเมว ปริยายํ อนุญฺเญยฺยํ นานุชานาติ ฯเปฯ อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

[๖๓] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี โกธโน โหติ อุปนาหี. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี โกธโน โหติ อุปนาหี; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี มกฺขี โหติ ปลาสี[๑] อิสฺสุกี โหติ มจฺฉรี. สโฐ โหติ มายาวี; ถทฺโธ โหติ อติมานี. ปาปิจฺโฉ โหติ ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสงฺคโต. มิจฺฉาทิฏฺฐิโก โหติ อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต; สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี.

---

[๑] ฉ.,เท. ปฬาสี

ยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสี สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี; อยมฺปิ โข นิโคฺรธ ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติ.

ตํ กึ มญฺญสิ นิโคฺรธ. ยทิเม ตโปชิคุจฺฉา อุปกฺกิเลสา วา อนุปกฺกิเลสา วาติ. "อทฺธา โข อิเม ภนฺเต ตโปชิคุจฺฉา อุปกฺกิเลสา โน อนุปกฺกิเลสา. ฐานํ โข ปเนตํ ภนฺเต วิชฺชติ, ยํ อิเธกจฺโจ ตปสฺสี สพฺเพเหว อิเมหิ อุปกฺกิเลเสหิ สมนฺนาคโต อสฺส; โก ปน วาโท อญฺญตรญฺญตเรนาติ.

ปริสุทฺธปฺปฏิกปฺปตฺตกถา

[๖๔] "อิธ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น อตฺตมโน โหติ น ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น อตฺตมโน โหติ น ปริปุณฺณสงฺกปฺโป; เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น อตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น มชฺชติ น มุจฺฉติ น มทมาปชฺชติ ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

[๖๕] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน น อตฺตมโน โหติ น ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา

ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน น อตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ. ยํปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพตฺเตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน น มชฺชติ น มุจฺฉติ น มทมาปชฺชติ. ยํปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

[๖๖] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ[๑] สมาทิยติ[๑] โภชเนสุ น โวหารํ อาปชฺชติ 'อิทํ เม ขมติ, อิทํ เม น ขมตีติ, โส ยญฺจ ขฺวสฺส น ขมติ, ตํ อนเปกฺโข ปชหติ; ยํ ปนสฺส ขมติ, ตํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตปึ[๒] สมาทิยติ น[๓] โส[๓] ลาภสกฺการสิโลกนิกนฺติเหตุ 'สกฺกริสฺสนฺติ มํ ราชาโน ราชมหามตฺตา ขตฺติยา พฺราหฺมณา คหปติกา ติตฺถิยาติ ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

[๖๗] ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา น อปสาเทตา โหติ 'กึ ปนายํ สมฺพหุลาชีโว สพฺพสพฺพึ สํภกฺเขติ. เสยฺยถีทํ. มูลพีชึ ขนฺธพีชึ ผพฺพีชึ[๔] อคฺคพีชึ พีชพีชเมว ปญฺจมึ, อสนิวิจกฺกึ ทนฺตกูฏึ, สมณปฺปวาเทนาติ ฯเปฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรํ นิโคฺรธ ตปสฺสี ปสฺสติ อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา กุเลสุ สกฺกริยมานํ ครุกริยมานํ มานิยมานํ

[๑-๑] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. น ตปึ
[๓-๓] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. [๔] สฺยา.,เท. ผลฺพีชึ

ปูชิยมานนฺ, ตสฺส น เอวนฺ โหติ ‘อิมมฺหิ นาม สมฺพหุลาชีวนฺ กุเลสุ สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ, มนฺ ปน ตปสฺสึ ลูขาชีวึ กุเลสุ น สกฺกโรนฺติ น ครุกโรนฺติ น มาเนนฺติ น ปูเชนฺตีติ, อิติ โส อิสฺสามจฺฉริยนฺ กุเลสุ นุปฺปาเทตา โหติ ฯเปฯ เอวนฺ โส ตสฺมึ จาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

[๖๘] ปุน จปรนฺ นิโคฺรธ ตปสฺสี น อาปาถกนิสาที โหติ ฯเปฯ เอวนฺ โส ตสฺมึ จาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรนฺ นิโคฺรธ ตปสฺสี น อตฺตานนฺ อทสฺสยมาโน กุเลสุ จรติ ‘อิทนฺปิ เม ตปสฺมึ, อิทนฺปิ เม ตปสฺมินฺติ ฯเปฯ เอวนฺ โส ตสฺมึ จาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรนฺ นิโคฺรธ ตปสฺสี น กิญฺจิเทว ปฏิจฺฉนฺนนฺ เสวติ, โส ขมติ ‘เต อิทนฺติ ปุฏฺโจ สมาโน อกฺขมมานนฺ อาห ‘น ขมตีติ, ขมมานนฺ อาห ‘ขมตีติ. อิติ โส สมฺปชานมุสา น ภาสิตา โหติ ฯเปฯ เอวนฺ โส ตสฺมึ จาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรนฺ นิโคฺรธ ตปสฺสี ตถาคตสฺส วา ตถาคตสาวกสฺส วา ธมฺมนฺ เทเสนฺตสฺส สนฺตเมว ปริยายนฺ อนุญฺเญยฺยนฺ อนุชานาติ ฯเปฯ เอวนฺ โส ตสฺมึ จาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

[๖๙] ปุน จปรนฺ นิโคฺรธ ตปสฺสี อกฺโกธโน โหติ อนุปนาหี. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี อกฺโกธโน โหติ อนุปนาหี; เอวนฺ โส ตสฺมึ จาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ปุน จปรนฺ นิโคฺรธ ตปสฺสี อมกฺขี โหติ อปลาสี[๑] อนิสฺสุกี โหติ อมจฺฉรี. อสโจ โหติ อมายาวี. อถทฺโธ โหติ อนติมานี. น ปาปิจฺโฉ โหติ น ปาปิกานนฺ อิจฺฉานนฺ วสงฺคโต. น มิจฺฉาทิฏฺฐิโก

[๑] ฉ.,เท. อปฬาสี

โหติ น อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต. น สนฺทิฏฺฐิปรามาสี[๑] โหติ น อาธานคฺคาหี สุปฺปฏินิสฺสคฺคี. ยมฺปิ นิโคฺรธ ตปสฺสี น สนฺทิฏฺฐิปรามาสี[๑] โหติ น อาธานคฺคาหี สุปฺปฏินิสฺสคฺคี. เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติ.

ตํ กึ มญฺญสิ นิโคฺรธ. ยทิ เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วาติ. "อทฺธา โข ภนฺเต เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ, โน อปริสุทฺธา; อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ[๒] สารปฺปตฺตา จาติ. "น โข นิโคฺรธ เอตฺตาวตา ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา สารปฺปตฺตา โหติ, อปิจ โข ปปฺปฏิกปตฺตา[๓] โหตีติ.

ปริสุทฺธตจปฺปตฺตกถา

[๗๐] "กิตฺตาวตา ปน ภนฺเต ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ สารปฺปตฺตา จ โหติ, สาธุ เม[๔] ภนฺเต ภควา ตโปชิคุจฺฉาย อคฺคํเยว ปาเปตุ, สารํเยว ปาเปตูติ. "อิธ นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ. กถญฺจ นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ. อิธ นิโคฺรธ ตปสฺสี น ปาณํ อติปาเตติ,[๕] น ปาณํ อติปาตยติ,[๕] น ปาณํ อติปาตยโต สมนุญฺโญ โหติ; น อทินฺนํ อาทิยติ, น อทินฺนํ อาทิยาเปติ, น อทินฺนํ อาทิยโต สมนุญฺโญ โหติ; น มุสา ภณติ, น มุสา ภณาเปติ, น มุสา ภณโต สมนุญฺโญ โหติ; น ภาวิตมาสีสติ,[๖] น ภาวิตมาสีสาเปติ, น ภาวิตมาสีสโต สมนุญฺโญ โหติ. เอวํ นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ.

---

[๑] อิ. อสนฺทิฏฺฐปรามาสี
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปปฺปฏิกปปฺปตฺตนา
[๔] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,อิ. อติปาเปติ
[๖] ฉ.,เท. ภาวิตมาสีสติ

ยโต นิโครฺธ ตปสฺสี[๑] จาตุยามสำวรสำวุโต โหติ อทุญฺจสฺส โหติ ตปสฺสิตาย. โส อภิหรติ, โน หีนายาวตฺตติ. โส วิวิตฺตนฺ เสนาสนนฺ ภชติ อรญฺญนฺ รุกฺขมูลนฺ ปพฺพตนฺ กนฺทรนฺ คิริคุหนฺ สุสานนฺ วนปตฺถนฺ อพฺโภกาสนฺ ปลาลปุญฺชนฺ. โส ปจฺฉาภตฺตนฺ ปิณฺฑปาต-ปฏิกฺกนฺโต นิสีทติ ปลฺลงฺกนฺ อาภุชิตฺวา อุชุนฺ กายนฺ ปณิธาย ปริมุขนฺ สตินฺ อุปฏฺฐเปตฺวา. โส อภิชฺฌนฺ โลเก ปหาย วิคตาภิชฺเฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตนฺ ปริโสเธติ; พฺยาปาทปโทสนฺ ปหาย อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตนฺ ปริโสเธติ; ถีนมิทฺธนฺ ปหาย วิคตถีนมิทฺโธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถีนมิทฺธา จิตฺตนฺ ปริโสเธติ; อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนฺ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตนฺ วูปสนฺตจิตฺโต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตนฺ ปริโสเธติ; วิจิกิจฺฉนฺ ปหาย ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิหรติ อกถกถี กุสเลสุ ธมฺเมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตนฺ ปริโสเธติ.

[๗๑] โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกนฺ ทิสนฺ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยนฺ. ตถา ตติยนฺ. ตถา จตุตฺถนฺ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยนฺ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตนฺ โลกนฺ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน[๒] ผริตฺวา วิหรติ. กรุณาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกนฺ ทิสนฺ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยนฺ. ตถา ตติยนฺ. ตถา จตุตฺถนฺ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยนฺ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตนฺ โลกนฺ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ.

---

[๑] อิ. ตปสฺสี เอวนฺ [๒] ฉ.,เท. อพฺยาปชฺเชน

ตำ กึ มญฺญสิ นิโคฺรธ. ยทิ เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วาติ. “อทฺธา โข ภนฺเต เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ, โน อปริสุทฺธา; อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จาติ. “น โข นิโคฺรธ เอตฺตาวตา ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ; อปิจ โข ตจปฺปตฺตา โหตีติ.

ปริสุทฺธเผคฺคุปฺปตฺตกถา

[๗๒] “กิตฺตาวตา ปน ภนฺเต ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ. สาธุ เม ภนฺเต ภควา ตโปชิคุจฺฉาย อคฺคํเยว ปาเปตุ, สารํเยว ปาเปตูติ. “อิธ นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุ-ยามสංวรสංวุโต โหติ. กถญฺจ นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสංวรสංวุโต โหติ. ฯเปฯ ยโต นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสංวรสංวุโต โหติ, อทุญฺจสฺส โหติ ตปสฺสิตาย. โส อภิหรติ, โน หีนายาวตฺตติ. โส วิวิตฺตำ เสนาสนำ ภชติ ฯเปฯ โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกำ ทิสำ ผริตฺวา วิหรติ. ฯเปฯ โส อเนกวิหิตำ ปุพฺเพนิวาสำ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทำ. เอกำปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ฯเปฯ ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาฬีสมฺปิ[๑] ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย สตมฺปิ[๒] ชาติโย สหสฺสมฺปิ ชาติโย สตสหสฺสมฺปิ ชาติโย[๒] อเนเกปิ สංวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ สංวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป ‘อมุตฺราสึ เอวංนาโม เอวංโคตฺโต เอวංวณฺโณ เอวมาหาโร เอวංสุขทุกฺขปฏิสංเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร

[๑] ฉ.,เท. จตฺตาลีสมฺ อิ. จตฺตารีสมฺ [๒-๒] ฉ.,เท.,อิ. ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ

อุทปาทึ,[๑] ตตฺราปาสึ เอวนามโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวสุขทุกฺขปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิตฺถูปปนฺโนติ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ.

ตํ กึ มญฺญสิ นิโคฺรธ. ยทิ เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วาติ. "อทฺธา โข ภนฺเต เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ, โน อปริสุทฺธา; อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จาติ. "น โข นิโคฺรธ เอตฺตาวตา ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา วา[๒] โหติ สารปฺปตฺตา วา;[๒] อปิจ โข เผคฺคุปฺปตฺตา โหตีติ.

ปริสุทฺธอคฺคปฺปตฺตสารปฺปตฺตกถา

[๗๓] "กิตฺตาวตา ปน ภนฺเต ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ. สาธุ เม ภนฺเต ภควา ตโปชิคุจฺฉาย อคฺคํเยว ปาเปตุ, สารํเยว ปาเปตูติ. "อิธ นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ. กถญฺจ นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ ฯเปฯ ยโต จ โข นิโคฺรธ ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ, อทุญฺจสฺส โหติ ตปสฺสิตาย. โส อภิหรติ, โน หีนายาวตฺตติ. โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ ฯเปฯ โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ เมตฺตาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ. เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ฯเปฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน

[๑] อิ. อุปปาทึ [๒] ฉ.,เท. จ

อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ ‘อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานํ อุปวาทกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา, วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา, มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานํ อนุปวาทกา, สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคं โลกํ อุปปนฺนาติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ นิโคฺรธ. ยทิ เอวं สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วาติ. “อทฺธา โข ภนฺเต เอวं สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ, โน อปริสุทฺธา; อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จาติ.

[๗๔] “เอตฺตาวตา นิโคฺรธ ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ. อิติ นิโคฺรธ ยํ มํ ตฺวํ อวจาสิ[๑] ‘โก นาม โส ภควโต ธมฺโม, เยน ภควา สาวเก วิเนติ, เยน ภควตา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยนฺติ. อิติ โข ตํ นิโคฺรธ ฐานํ อุตฺตริตรญฺจ ปณีตตรญฺจ, เยนาหํ สาวเก วิเนมิ, เยน มยา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยนฺติ.

---

[๑] อิ. อภาสิ

เอวํ วุตฺเต, เต ปริพฺพาชกา อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหสุ “เอตฺถ มยํ อนสฺสาม สาจริยกา, น มยํ อิโต ภิยฺโย อุตฺตริตรํ ปชานามาติ.

นิโครธปริพฺพาชกวตฺถุ

[๗๕] ยทา อญฺญาสิ สนฺธาโน คหปติ “อญฺญทตฺถุ โขทานิเมว อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา ภควโต ภาสิตํ สุสฺสูสนฺติ, โสตํ โอทหนฺติ, อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺตีติ.[๑] อถ นิโครธํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ “อิติ โข ภนฺเต นิโครธ ยํ มํ ตฺวํ อวจาสิ ‘ยคฺเฆ คหปติ ชาเนยฺยาสิ; เกน สมโณ โคตโม สทฺธึ สลฺลปติ. เกน สากจฺฉํ สมาปชฺชติ; เกน ปญฺญาเวยฺยตฺติยํ สมาปชฺชติ.[๒] สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา, อปริสาวจโร สมโณ โคตโม, นาลํ สลฺลาปาย, โส อนฺตปนฺตาเนว[๓] เสวติ, เสยฺยถาปิ นาม โคกาณา ปริยนฺตจารินี อนฺตปนฺตาเนว เสวติ, เอวเมวํ สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา อปริสาวจโร สมโณ โคตโม, นาลํ สลฺลาปาย, โส อนฺตปนฺตาเนว เสวติ; อิงฺฆ คหปติ สมโณ โคตโม อิมํ ปริสํ อาคจฺเฉยฺย, เอกปญฺเหเนว นํ สํสาเทยฺยาม, ตุจฺฉกุมฺภึว นํ มญฺเญ โอโรเธยฺยามาติ. อยํ โข โส ภนฺเต ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อิธานุปฺปตฺโต, อปริสาวจรํ ปน นํ กโรถ, โคกาณํ ปริยนฺตจารินึ กโรถ, เอกปญฺเหเนว นํ สํสาเทถ, ตุจฺฉกุมฺภึว นํ มญฺเญ[๔] โอโรเธถาติ. เอวํ วุตฺเต, นิโครโธ ปริพฺพาชโก ตุณฺหีภูโต มงฺกุภูโต ปตฺตกฺขนฺโธ อโธมุโข ปชฺฌายนฺโต อปฺปฏิภาโณ นิสีทิ.

---

[๑] ฉ.,เท. อุปฏฺฐาเปนฺตีติ.
[๒] อิ. อาปชฺชติ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อนฺตมนฺตาเนว
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

[๗๖] อถ โข ภควา นิโคฺรธํ ปริพฺพาชกํ ตุณฺหีภูตํ มงฺกุภูตํ ปตฺตกฺขนฺธํ อโธมุขํ ปชฺฌายนฺตํ อปฺปฏิภาณํ วิทิตฺวา นิโคฺรธํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ “สจฺจํ กิร[๑] นิโคฺรธ ภาสิตา เต เอสา วาจาติ. “สจฺจํ ภนฺเต ภาสิตา เม เอสา วาจา ยถาพาเลน ยถามูฬฺเหน ยถาอกุสเลนาติ. “ตํ กึ มญฺญสิ นิโคฺรธ. กินฺติ เต สุตํ ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ ‘เย เต อเหสุ๋ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เอวํ สุ เต ภควนฺโต สงฺคมฺม สมาคมฺม อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ อนุยุตฺตา วิหรึสุ. เสยฺยถีทํ. ราชกถํ โจรกถํ ฯเปฯ อิติภวาภวกถํ อิติ วา, เสยฺยถาปิ ตฺวํ เอตรหิ สาจริยโก, อุทาหุ เอวํ สุ เต ภควนฺโต อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, เสยฺยถาปาหเมตรหีติ.

“สุตเมตํ ภนฺเต ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ ‘เย เต อเหสุ๋ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, น เอวํ สุ เต[๒] ภควนฺโต เอวํ สงฺคมฺม สมาคมฺม อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถีทํ. ราชกถํ โจรกถํ ฯเปฯ อิติภวาภวกถํ อิติ วา, เสยฺยถาปาหเมตรหิ สาจริยโก. เอวํ สุ เต ภควนฺโต อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, เสยฺยถาปิ ภควา เอตรหีติ.

---

[๑] สฺยา. กิรสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] อิ. นาสฺสุ เต, เอวมุปริปิ.

"ตสฺส โข[๑] นิโคฺรธ วิญฺญุสฺส สโต มหลฺลกสฺส น เอตทโหสิ 'พุทฺโธ โส ภควา สมฺโพธาย ธมฺมํ เทเสติ, ทนฺโต โส ภควา ทมถาย ธมฺมํ เทเสติ, สนฺโต โส ภควา สมถาย ธมฺมํ เทเสติ, ติณฺโณ โส ภควา ตรณาย ธมฺมํ เทเสติ ปรินิพฺพุโต โส ภควา ปรินิพฺพานาย ธมฺมํ เทเสตีติ.

พฺรหฺมจริยปริโยสานสจฺฉิกิริยา

[๗๗] เอวํ วุตฺเต, นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อจฺจโย มํ ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, ยฺวาหํ[๒] ภควนฺตํ เอวํ อวจาสึ; ตสฺส เม ภนฺเต ภควา อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายตึ สำวรายาติ. "ตคฺฆ ตํ[๓] นิโคฺรธ อจฺจโย อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ ยํ[๔] มํ ตฺวํ เอวํ อวจาสิ. ยโต จ โข นิโคฺรธ อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรสิ, ตํ เต มยํ ปฏิคฺคณฺหาม, วุฑฺฒิ[๕] เหสา นิโคฺรธ อริยสฺส วินเย, โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ, อายตึ สำวรมาปชฺชติ. อหํ ปน นิโคฺรธ เอวํ วทามิ

'เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิ. ยถานุสิฏฺฐิ ตถาปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเธ ว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ สตฺต วสฺสานิ. ติฏฺฐนฺตุ นิโคฺรธ สตฺต

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เต
[๒] อิ. โสหํ
[๓] ฉ.,เท. ตฺวํ
[๔] ฉ.,เท. โย
[๕] ฉ.,เท.,อิ. วุทฺธิ

วสฺสานิ. เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ, อหำ ธมฺมำ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐำ ตถา ปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยำ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรำ พฺรหฺมจริยปริโยสานำ ทิฏฺเจ ว ธมฺเม สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ ฉ วสฺสานิ. ปญฺจ วสฺสานิ. จตฺตาริ วสฺสานิ. ตีณิ วสฺสานิ. เทฺว วสฺสานิ. เอกำ วสฺสำ. ติฏฺฐตุ นิโคฺรธ เอกำ วสฺสำ. เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ, อหำ ธมฺมำ เทเสมิ. ยถานุสิฏฺฐำ ตถา ปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยำ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรำ พฺรหฺมจริยปริโยสานำ ทิฏฺเจ ว ธมฺเม สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ สตฺต มาสานิ. ติฏฺฐนฺตุ นิโคฺรธ สตฺต มาสานิ. ฉ มาสานิ. ปญฺจ มาสานิ. จตฺตาริ มาสานิ. ตีณิ มาสานิ. เทฺว มาสานิ. เอกำ มาสำ. อฑฺฒมาสำ. ติฏฺฐตุ นิโคฺรธ อฑฺฒมาโส. เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ, อหำ ธมฺมำ เทเสมิ. ยถานุสิฏฺฐำ ตถา ปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยำ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรำ พฺรหฺมจริยปริโยสานำ ทิฏฺเจ ว ธมฺเม สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ สตฺตาหำ.

ปริพฺพาชกปชฺฌายนำ

[๗๘] สิยา โข ปน[๑] เต นิโคฺรธ เอวมสฺส ‘อนฺเตวาสิกมฺยตา สมโณ โคตโม เอวมาหาติ. น โข ปเนตำ นิโคฺรธ เอวำ ทฏฺฐพฺพำ; โย เอวำ โว อาจริโย, โสเยว โว อาจริโย โหตุ. สิยา โข ปน เต นิโคฺรธ เอวมสฺส ‘อุทฺเทสา โน จาเวตุกาโม สมโณ โคตโม

[๑] เท. ปเนตำ

เอวมาหาติ. น โข ปเนตนฺ นิโคฺรธ เอวนฺ ทฏฺฐพฺพนฺ; โย เอวนฺ เต อุทฺเทโส, โสเยว เต อุทฺเทโส โหตุ. สิยา โข ปน เต นิโคฺรธ เอวมสฺส ‘อาชีวา โน จาเวตุกาโม สมโณ โคตโม เอวมาหาติ. น โข ปเนตนฺ นิโคฺรธ เอวนฺ ทฏฺฐพฺพนฺ; โย เอวนฺ[๑] เต[๒] อาชีโว, โสเยว เต อาชีโว โหตุ. สิยา โข ปน เต นิโคฺรธ เอวมสฺส ‘เย[๓] เต ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา สาจริยกานนฺ, เตสุ ปติฏฺฐาเปตุกาโม สมโณ โคตโม เอวมาหาติ. น โข ปเนตนฺ นิโคฺรธ เอวนฺ ทฏฺฐพฺพนฺ; อกุสลาเยว โว[๔] เต ธมฺมา โหนฺตุ, อกุสลสงฺขาตา จ สาจริยกานนฺ. สิยา โข ปน เต นิโคฺรธ เอวมสฺส ‘เย เต ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา สาจริยกานนฺ, เตหิ วิเวเจตุกาโม สมโณ โคตโม เอวมาหาติ. น โข ปเนตนฺ นิโคฺรธ เอวนฺ ทฏฺฐพฺพนฺ; กุสลาเยว โว[๔] เต ธมฺมา โหนฺตุ, กุสลสงฺขาตา สาจริยกานนฺ. อิติ โขหนฺ นิโคฺรธ เนว อนฺเตวาสิกมฺยตา เอวนฺ วทามิ, นาปิ อุทฺเทสา จาเวตุกาโม เอวนฺ วทามิ, นาปิ อาชีวา จาเวตุกาโม เอวนฺ วทามิ, นปิ เย เต ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา สาจริยกานนฺ, เตสุ ปติฏฺฐาเปตุกาโม เอวนฺ วทามิ, นปิ เย เต ธมฺมา กุสลสงฺขาตา สาจริยกานนฺ เตหิ วิเวเจตุกาโม เอวนฺ วทามิ. สนฺติ จ โข นิโคฺรธ อกุสลา ธมฺมา อปฺปหีนา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรถา[๕] ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา, เยสาหนฺ ปหานาย ธมฺมนฺ เทเสมิ; ยถาปฏิปนฺนานนฺ โว สงฺกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐ ว ธมฺเม สยนฺ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถาติ.

---

[๑] สฺยา. จ
[๒] ฉ.,เท. โว, เอวมุปริปิ.
[๓] เท. โย โน
[๔] สฺยา. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. สทรา, อิ. สทฺทรา

[๗๙] เอวํ วุตฺเต, เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหีภูตา มงฺกุภูตา ปตฺตกฺขนฺธา อโธมุขา ปชฺฌายนฺตา อปฺปฏิภาณา นิสีทึสุ, ยถา ตํ มาเรน ปริยุฏฺฐิตจิตฺตา.

อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "สพฺเพปิเม โมฆปุริสา ผุฏฺฐา มาเรน ปาปิมตา, ยตฺร หิ นาม เอกสฺสปิ น เอวํ ภวิสฺสติ 'หนฺท มยํ อญฺญาณตฺถมฺปิ สมเณ โคตเม พฺรหฺมจริยํ จราม; กึ กริสฺสติ สตฺถาโหติ. อถ โข ภควา อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาเม สีหนาทํ นทิตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต ปจฺจุฏฺฐาสิ.[๑] สนฺธาโน คหปติ ตาวเทว ราชคหํ ปาวิสีติ.

ทุติยํ อุทุมฺพริกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

---

[๑] ฉ. ปจฺจุปฏฺฐาสิ

๓. จกฺกวตฺติสุตฺตํ

อตฺตทีปสรณตา

[๘๐] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา มคเธสุ วิหรติ มาตุลายํ. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ภิกฺขโวติ. "ภทนฺเตติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ "อตฺตทีปา ภิกฺขเว วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา. กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี ฯเปฯ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ.

โคจเร ภิกฺขเว จรถ สเก เปตฺติเก วิสเย. โคจเร ภิกฺขเว จรตํ สเก เปตฺติเก วิสเย น ลจฺฉติ มาโร โอตารํ, น ลจฺฉติ มาโร อารมฺมณํ. กุสลานํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวมิทํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ.

ทฬฺหเนมิจกฺกวตฺติราชา

[๘๑] ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว ราชา ทฬฺหเนมิ นาม อโหสิ จกฺกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต[๑]

[๑] สฺยา. ชนปทฏฺฐาวริยปฺปตฺโต

สตฺตรตนสมนฺนาคโต. ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ อเหสุ. เสยฺยถีทं. จกฺกรตนं หตฺถิรตนं อสฺสรตนं มณิรตนं อิตฺถีรตนं คหปติรตนं ปริณายกรตนเมว สตฺตมं. ปโรสหสฺสं โข ปนสฺส ปุตฺตา อเหสุ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา. โส อิมं ปฐวึ สาครปริยนฺตं อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน สเมน อภิวิชิย อชฺฌาวสิ.

[๘๒] อถ โข ภิกฺขเว ราชา ทพฺหเนมิ พหูนนฺนं วสฺสานं พหูนนฺนं วสฺสสตานं พหูนนฺนं วสฺสสหสฺสานं อจฺจเยน อญฺญตรं ปุริสं อามนฺเตสิ "ยทา ตฺวं อมฺโภ ปุริส ปสฺเสยฺยาสิ ทิพฺพं จกฺกรตนं โอสกฺกิตं ฐานา จุตं, อถ เม อาโรเจยฺยาสีติ. "เอวं เทวาติ โข ภิกฺขเว โส ปุริโส รญฺโญ ทพฺหเนมิสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อทฺทสา โข ภิกฺขเว โส ปุริโส พหูนนฺนं วสฺสานं พหูนนฺนं วสฺสสตานं พหูนนฺนं วสฺสสหสฺสานं อจฺจเยน ทิพฺพं จกฺกรตนं โอสกฺกิตं ฐานา จุตं, ทิสฺวาน,[๑] เยน ราชา ทพฺหเนมิ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานं ทพฺหเนมึ เอตทโวจ "ยคฺเฆ เทว ชาเนยฺยาสิ; ทิพฺพนฺเต จกฺกรตนं โอสกฺกิตं ฐานา จุตนฺติ. อถโข ภิกฺขเว ราชา ทลฺหเนมิ เชฏฺฐปุตฺตं กุมารं อามนฺเตตฺวา[๒] เอตทโวจ "ทิพฺพं กิร เม ตาต กุมาร จกฺกรตนं โอสกฺกิตं ฐานา จุตं. สุตं โข ปน เมตं 'ยสฺส รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส ทิพฺพं จกฺกรตนं โอสกฺกติ ฐานา จวติ, นทานิ เตน รญฺญา จิรं ชีวิตพฺพं โหตีติ. ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา; สมโยทานิ เม ทิพฺเพ[๓] กาเม ปริเยสิตุं; เอหิ ตฺวं ตาต กุมาร อิมं สมุทฺทปริยนฺตं ปฐวึ ปฏิปชฺช; อหं ปน เกสมสฺสุं โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชิสฺสามีติ.

---

[๑] อิ. ทิสฺวา [๒] ฉ.,เท.,อิ. อามนฺตาเปตฺวา
[๓] อิ. สมโย ทิพฺเพ

[๘๓] อถ โข ภิกฺขเว ราชา ทพฺหเนมิ เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาธุกํ รชฺเช สมนุสาเสตฺวา[๑] เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ. สตฺตาหํ ปพฺพชิเต โข ปน ภิกฺขเว ราชิสิมฺหิ ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรธายิ.

อถ โข ภิกฺขเว อญฺญตโร ปุริโส, เยน ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต,[๒] เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ ขตฺติยं มุทฺธาวสิตฺตํ เอตทโวจ "ยคฺเฆ เทว ชาเนยฺยาสิ; ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรหิตนฺติ. อถ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต, ทิพฺเพ จกฺกรตเน อนฺตรหิเต อนตฺตมโน อโหสิ, อนตฺตมนตญฺจ ปฏิสํเวเทสิ. โส, เยน [๓] ราชิสิ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชิสึ เอตทโวจ "ยคฺเฆ เทว ชาเนยฺยาสิ; ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรหิตนฺติ. เอวํ วุตฺเต, ภิกฺขเว ราชิสิ ราชานํ ขตฺติยं มุทฺธาวสิตฺตํ เอตทโวจ "มา โข ตฺวํ ตาต, ทิพฺเพ จกฺกรตเน อนฺตรหิเต, อนตฺตมโน อโหสิ, [๔] อนตฺตมนตญฺจ ปฏิสํเวเทสิ; น หิ เต ตาต ทิพฺพํ จกฺกรตนํ เปตฺติกํ ทายชฺชํ; อิงฺฆ ตฺวํ ตาต อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตาหิ, ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยนฺเต อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตมาเน[๕] ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส สีสํ นฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสติ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรนฺติ.

จกฺกวตฺติอริยวตฺตํ

[๘๔] "กตมํ ปเนตํ เทว อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตนฺติ. "เตนหิ ตฺวํ ตาต ธมฺมเมว นิสฺสาย ธมฺมํ สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ ครุกโรนฺโต

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สมนุสาสิตฺวา
[๒] ฉ.,เท. มุทฺธาภิสิตฺโต, เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. จ
[๔] ฉ. มา
[๕] ฉ.,เท.,อิ. วตฺตมานสฺส

ธมฺมํ มาเนนฺโต ธมฺมํ ปูเชนฺโต ธมฺมํ อปจายมาโน ธมฺมทฺธโช ธมฺมเกตุ ธมฺมาธิปเตยฺโย ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิทหสฺสุ อนฺโตชนสฺมึ พลกายสฺมึ ขตฺติเยสุ อนุยนฺเตสุ[๑] พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคมชานปเทสุ สมณพฺราหฺมเณสุ มิคปกฺขีสุ, มา จ เต ตาต วิชิเต อธมฺมกาโร ปวตฺติตฺถ. เย จ เต ตาต วิชิเต อธนา อสฺสุ, เตสญฺจ ธนํ อนุปฺปทชฺเชยฺยาสิ;[๒] เย จ เต ตาต วิชิเต สมณพฺราหฺมณา มทปฺปมาทา ปฏิวิรตา ขนฺติโสรจฺเจ นิวิฏฺฐา เอกมตฺตานํ ทเมนฺติ, เอกมตฺตานํ สเมนฺติ, เอกมตฺตานํ ปรินิพฺพาเปนฺติ; เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺเฉยฺยาสิ ปริปญฺเหยฺยาสิ[๓] "กึ ภนฺเต กุสลํ, กึ อกุสลํ, กึ สาวชฺชํ, กึ อนวชฺชํ, กึ เสวิตพฺพํ, กึ น เสวิตพฺพํ, กึ เม กริยมานํ[๔] ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย อสฺส, กึ วา ปน เม กริยมานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย อสฺสาติ; เตสํ สุตฺวา, ยํ อกุสลํ, ตํ อภินิวชฺเชยฺยาสิ; ยํ กุสลํ, ตํ สมาทาย วตฺเตยฺยาสิ; อิทํ โข ตาต ตํ อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตนฺติ.

จกฺกรตนานุภาโว

[๘๕] "เอวํ เทวาติ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ราชิสิสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตติ.[๕] ตสฺส อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตมานสฺส ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส สีสं นฺหาตสฺส[๖] อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุรโหสิ สหสฺสารं สเนมิกं สนาภิกं สพฺพาการปริปูรं. ทิสฺวา[๗] รญฺโญ

---

[๑] อิ. อนุยุตฺเตสุ
[๒] ฉ.,เท. ธนมนุปฺปเทยฺยาสิ
[๓] ฉ. ปริคณฺเหยฺยาสิ อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. กรียมานํ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. วตฺติ
[๖] สฺยา. สีสนฺหาตสฺส, เอวมุปริปิ.
[๗] ฉ.,เท. ทิสฺวาน

ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส เอตทโหสิ “สุตํ โข ปน เมตํ ‘ยสฺส รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส สีสํ นฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวติ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรํ, โส โหติ ราชา จกฺกวตฺตีติ. อสฺสํ นุ โข อหํ ราชา จกฺกวตฺตีติ.

อถ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา วาเมน หตฺเถน ภิงฺคารํ คเหตฺวา ทกฺขิเณน หตฺเถน จกฺกรตนํ อพฺภุกฺกิริ “ปวตฺตตุ ภวํ จกฺกรตนํ, อภิวิชินาตุ ภวํ จกฺกรตนนฺติ.

อถ โข ตํ ภิกฺขเว จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ ทิสํ ปวตฺติ;[๑] อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺติ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนาย. ยสฺมึ โข ปน ภิกฺขเว ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺติ วาสํ อุปคจฺฉิ[๒] สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนาย. เย โข ปน ภิกฺขเว ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ “เอหิ โข มหาราช; สฺวาคตं[๓] มหาราช, สกนฺเต มหาราช, อนุสาส มหาราชาติ. ราชา จกฺกวตฺติ เอวมาห “ปาโณ น หนฺตพฺโพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุ มิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถาติ. เย โข ปน ภิกฺขเว ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน เต รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา[๔] อเหสุ.

[๘๖] อถ โข ตํ ภิกฺขเว จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ สมุทฺทํ อชฺโฌคเหตฺวา[๕] ปจฺจุตฺตริตฺวา ทกฺขิณนฺ[๖] ทิสํ ปวตฺติ[๖] ทกฺขิณนฺ

---

[๑] “ปวตฺตตีติปิ ปาโจ.
[๒] อุปคญฺฉีติปิ ปาโจ.
[๓] อิ. สาคตํ, เอวมุปริปิ.
[๔] อิ. อนุยุตฺตา
[๕] ฉ.,เท. อชฺโฌคาเหตฺวา, เอวมุปริปิ.
[๖-๖] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

สมุทฺทํ อชฺโฌคเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ปจฺฉิมํ[๑] ทิสํ ปวตฺติ, อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺติ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนาย. ยสฺมึ โข ปน ภิกฺขเว ปเทเส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺติ วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนาย. เย โข ปน ภิกฺขเว ปจฺฉิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ "เอหิ โข มหาราช, สฺวาคตํ มหาราช, สกนฺเต มหาราช, อนุสาส มหาราชาติ. ราชา จกฺกวตฺติ เอวมาห "ปาโณ น หนฺตพฺโพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุ มิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถาติ. เย โข ปน ภิกฺขเว ปจฺฉิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา อเหสุ.

[๘๗] อถ โข ตํ ภิกฺขเว จกฺกรตนํ ปจฺฉิมํ สมุทฺทํ อชฺโฌคเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา อุตฺตรํ ทิสํ ปวตฺติ, อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺติ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนาย. ยสฺมึ โข ปน ภิกฺขเว ปเทเส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺติ วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนาย. เย โข ปน ภิกฺขเว อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ "เอหิ โข มหาราช, สฺวาคตํ มหาราช, สกนฺเต มหาราช, อนุสาส มหาราชาติ. ราชา จกฺกวตฺติ เอวมาห "ปาโณ น หนฺตพฺโพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุ มิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถาติ. เย โข ปน ภิกฺขเว อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา อเหสุ.

---

[๑] เท. อุตฺตรํ

อถ โข ตํ ภิกฺขเว จกฺกรตนํ สมุทฺทปริยนฺตํ ปจวึ[๑] อภิวิชินิตฺวา ตเมว ราชธานึ ปจฺจาคนฺตฺวา[๒] รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส อนฺเตปุรทฺวาเร อตฺถกรณปมุเข อกฺขาหตํ มญฺเญ อฏฺฐาสิ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส อนฺเตปุรํ อุปโสภยมานํ.

ทุติยาทิจกฺกวตฺติกถา

[๘๘] ทุติโยปิ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ตติโยปิ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ ฯเปฯ จตุตฺโถปิ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ปญฺจโมปิ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ฉฏฺโฐปิ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ ฯเปฯ สตฺตโมปิ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ "ยทา โข[๓] ตฺวํ อมฺโภ ปุริส ปสฺเสยฺยาสิ ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตํ; อถ เม อาโรเจยฺยาสีติ. "เอวํ เทวาติ โข ภิกฺขเว โส ปุริโส รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อทฺทสา โข ภิกฺขเว โส ปุริโส พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตํ; ทิสฺวาน, เยน ราชา จกฺกวตฺติ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ จกฺกวตฺตึ เอตทโวจ "ยคฺเฆ เทว ชาเนยฺยาสิ, ทิพฺพนฺเต จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตนฺติ.

[๘๙] อถ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ "ทิพฺพํ กิร เม ตาต กุมาร จกฺกรตนํ

---

[๑] เท. สพฺพวาเรสุ ปถวึ
[๒] สฺยา. ปจฺจุคฺคนฺตฺวา
[๓] ฉ.,เท. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.

โอสกฺกิตุ จานา จุตุ; สุตุ โข ปน เมตุ 'ยสฺส รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส ทิพฺพุ จกฺกรตนุ โอสกฺกติ จานา จวติ, นทานิ เตน รญฺญา จิรุ ชีวิตพฺพุ โหตีติ; ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา, สมโยทานิ เม ทิพฺเพ กาเม ปริเยสิตุ; เอหิ ตฺวุ ตาต กุมาร อิมุ สมุทฺทปริยนฺตุ ปจฺวึ ปฏิปชฺช, อหุ ปน เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยุ ปพฺพชิสฺสามีติ.

อถ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺติ เชฏฺฐปุตฺตุ กุมารุ สาธุกุ รชฺเช สมนุสาเสตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยุ ปพฺพชิ. สตฺตาหปพฺพชิเต[๑] โข ปน ภิกฺขเว ราชิสิมฺหิ ทิพฺพุ จกฺกรตนุ อนฺตรธายิ.

[๙๐] อถ โข ภิกฺขเว อญฺญตโร ปุริโส, เยน ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานุ ขตฺติยุ มุทฺธาวสิตฺตุ เอตทโวจ "ยคฺเฆ เทว ชาเนยฺยาสิ; ทิพฺพุ จกฺกรตนุ อนฺตรหิตนฺติ. อถ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต, ทิพฺเพ จกฺกรตเน อนฺตรหิเต, อนตฺถมโน อโหสิ, อนตฺถมนตญฺจ ปฏิสංเวเทสิ, โน จ โข ราชิสึ อุปสงฺกมิตฺวา อริยุ จกฺกวตฺติวตฺตุ ปุจฺฉิ. โส สมเตเนว สุทุ ชนปทุ ปสาสติ, ตสฺส สมเตน ชนปทุ ปสาสโต น ปุพฺเพนาปรุ ชนปทา ปพฺพนฺติ,[๒] ยถา ตุ ปุพฺพกานุ ราชูนุ อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตมานานุ.

อถ โข ภิกฺขเว อมจฺจา ปาริสชฺชา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา มนฺตสฺสาชีวิโน สนฺนิปติตฺวา ราชานุ ขตฺติยุ มุทฺธาวสิตฺตุ [๓] เอตทโวจุ "น โข เต เทว สมเตน สุทุ[๔] ชนปทุ

---

[๑] สฺยา. สตฺตาหุ ปพฺพชิเต
[๒] สฺยา. ปจฺจนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. อุปสงฺกมิตฺวา
[๔] อิ. อยุ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ปสาสโต ปุพฺเพนาปรํ ชนปทา ปพฺพนฺติ, ยถา ตํ ปุพฺพกานํ ราชูนํ อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตมานานํ; สํวิชฺชนฺติ โข เต เทว วิชิเต อมจฺจา ปาริสชฺชา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา มนฺตสฺสาชีวิโน มยญฺเจว อญฺเญ จ เย มยํ อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ธาเรม; อิงฺฆ ตฺวํ เทว อมฺเห อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุจฺฉ, ตสฺส เต มยํ อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุฏฺฐา พฺยากริสฺสามาติ.

อายุวณฺณาทิปริหานิกถา

[๙๑] อถ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต อมจฺเจ ปาริสชฺเช คณกมหามตฺเต อนีกฏฺเฐ โทวาริเก มนฺตสฺสาชีวิโน สนฺนิปาเตตฺวา อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุจฺฉิ. ตสฺส เต อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุฏฺฐา พฺยากรึสุ. เตสํ สุตฺวา ธมฺมิกญฺหิ โข รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิทหิ, โน จ โข อธนานํ ธนมนุปฺปทาสิ. อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยं[๑] เวปุลฺลํ อคมาสิ. ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต, อญฺญตโร ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิ. ตเมนํ อคฺคเหสุ; คเหตฺวา รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ทสฺเสสุ "อยํ เทว ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยีติ. เอวํ วุตฺเต, ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ตं ปุริสं เอตทโวจ "สจฺจํ กิร ตฺวํ อมฺโภ ปุริส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยีติ. " สจฺจํ เทวาติ.

"กึการณาติ. "น หิ เทว ชีวามีติ. อถ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ตสฺส ปุริสสฺส ธนมนุปฺปทาสิ "อิมินา ตฺวํ อมฺโภ ปุริส ธเนน อตฺตนา จ ชีวาหิ, มาตาปิตโร จ โปเสหิ,

[๑] อิ. ทลิทฺทิยํ

ปุตฺตทารญฺจ โปเสหิ, กมฺมนฺเต จ ปโยเชหิ, สมเณสุ พฺราหฺมเณสุ[๑] อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฏฺฐเปหิ โสวคฺคิกํ สุขวิปากํ สคฺคสංวตฺตนิกนฺติ. “เอวं เทวาติ โข ภิกฺขเว โส ปุริโส รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสิ.

อญฺญตโรปิ โข ภิกฺขเว ปุริโส ปเรสं อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตं อาทิยิ. ตเมนं อคฺคเหสุ; คเหตฺวา รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ทสฺเสสุ “อยं เทว ปุริโส ปเรสं อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตं อาทิยีติ. เอวं วุตฺเต, ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ตं ปุริสं เอตทโวจ “สจฺจं กิร ตฺวं อมฺโภ ปุริส ปเรสं อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตं อาทิยีติ. “สจฺจं เทวาติ. “กึการณาติ. “น หิ เทว ชีวามีติ. อถ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ตสฺส ปุริสสฺส ธนมนุปฺปทาสิ “อิมินา ตฺวं อมฺโภ ปุริส ธเนน อตฺตนา จ ชีวาหิ,[๒] มาตาปิตโร จ โปเสหิ, ปุตฺตทารญฺจ โปเสหิ, กมฺมนฺเต จ ปโยเชหิ, สมเณสุ พฺราหฺมเณสุ อุทฺธคฺคิกं ทกฺขิณํ ปติฏฺฐเปหิ โสวคฺคิกं สุขวิปากं สคฺคสංวตฺตนิกนฺติ. “เอวं เทวาติ โข[๓] ภิกฺขเว โส ปุริโส รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสิ.

[๙๒] อสฺโสสุं โข ภิกฺขเว มนุสฺสา “เย กิร โภ ปเรสं อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตं อาทิยนฺติ, เตสं ราชา ธนมนุปฺปเทตีติ; สุตฺวาน เตสं เอตทโหสิ “ยนฺนูน มยมฺปิ ปเรสं อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตं อาทิเยยฺยามาติ.

อถ โข ภิกฺขเว อญฺญตโร ปุริโส ปเรสं อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตं อาทิยิ. ตเมนं อคฺคเหสุ; คเหตฺวา รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส

[๑] ฉ.,เท. สมณพฺราหฺมเณสุ, เอวมุปริปิ. [๒] อิ. อุปชีวาหิ
[๓] อิ. โข โส ภิกฺขเว

ทสฺเสสุ “อยํ เทว ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยีติ. เอวํ วุตฺเต, ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ตํ ปุริสํ เอตทโวจ “สจฺจํ กิร ตฺวํ อมฺโภ ปุริส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยสีติ.

“สจฺจํ เทวาติ. “กึการณาติ. “น หิ เทว ชีวามีติ. อถ โข ภิกฺขเว รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส เอตทโหสิ “สเจ โข อหํ, โย โย ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิสฺสติ, ตสฺส ตสฺส ธนมนุปฺปทสฺสามิ,[๑] เอวมิทํ อทินฺนาทานํ ปวฑฺฒิสฺสติ; ยนฺนูนาหํ อิมํ ปุริสํ สุนิเสธํ นิเสเธยฺยํ, มูลฆจฺฉํ[๒] กเรยฺยํ, สีสมสฺส ฉินฺเทยฺยนฺติ. อถ โข ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ปุริเส อาณาเปสิ “เตนหิ ภเณ อิมं ปุริสं ทฬฺหาย รชฺชุยา ปจฺฉาพาหุํ[๓] คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ขรสฺสเรน ปณเวน รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ ปริเนตฺวา ทกฺขิเณน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณโต นครสฺส สุนิเสธํ นิเสเธถ, มูลฆจฺฉํ กโรถ, สีสมสฺส ฉินฺทถาติ. “เอวํ เทวาติ โข ภิกฺขเว เต ปุริสา รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตं ปุริสं ทฬฺหาย รชฺชุยา ปจฺฉาพาหุํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ขรสฺสเรน ปณเวน รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ ปริเนตฺวา ทกฺขิเณน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณโต นครสฺส สุนิเสธํ นิเสเธสุ, มูลฆจฺฉํ อกํสุ, สีสมสฺส ฉินฺทึสุ.

[๙๓] อสฺโสสุ โข ภิกฺขเว มนุสฺสา “เย กิร โภ ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยนฺติ, เต ราชา สุนิเสธํ นิเสเธติ, มูลฆจฺฉํ กโรติ, สีสานิ เตสํ ฉินฺทตีติ. สุตฺวาน เตสํ เอตทโหสิ “ยนฺนูน มยมฺปิ ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปยฺยาม,[๔] ติณฺหานิ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ธนมนุปฺปทามิ
[๒] ฉ.,เท. มูลฆจฺจํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปจฺฉาพาหํ
[๔] ฉ.,เท. การาเปสฺสาม

สตฺถานิ การาเปตฺวา เยสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิสฺสาม, เต สุนิเสธํ นิเสเธสฺสาม, มูลฆจฺฉํ กริสฺสาม, สีสานิ เนสํ ฉินฺทิสฺสามาติ. เต ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปสุ; ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปตฺวา คามฆาตมฺปิ อุปกฺกมึสุ กาตุ, นิคมฆาตมฺปิ อุปกฺกมึสุ กาตุ, นครฆาตมฺปิ อุปกฺกมึสุ กาตุ, ปนฺถทูหณมฺปิ อุปกฺกมึสุ กาตุ. เยสํ[๑] เต อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยนฺติ, เต สุนิเสธํ นิเสเธนฺติ, มูลฆจฺฉํ กโรนฺติ, สีสานิ เนสํ ฉินฺทนฺติ.

[๙๔] อิติ โข ภิกฺขเว อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิ; ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต,[๒] อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิ; อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต, สตฺถํ เวปุลฺลมคมาสิ; สตฺเถ เวปุลฺลํ คเต, ปาณาติปาโต เวปุลฺลมคมาสิ; ปาณาติปาเต เวปุลฺลํ คเต, มุสาวาโท[๓] เวปุลฺลมคมาสิ; มุสาวาเท เวปุลฺลํ คเต,[๓] เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ, เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ อสีติวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตาฬีสวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

จตฺตาฬีสวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อญฺญตโร ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิ. ตเมนํ อคฺคเหสุ; คเหตฺวา รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ทสฺเสสุ "อยํ เทว ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยีติ. เอวํ วุตฺเต, ภิกฺขเว ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ตं ปุริสं เอตทโวจ "สจฺจํ กิร ตฺวํ อมฺโภ ปุริส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยสีติ. "น หิ เทวาติ สมฺปชานมุสา อภาสิ.[๔]

---

[๑] อิ. เต เยสํ [๒] อิ. เวปุลฺลคเต
[๓-๓] เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๔] สฺยา. ภาสิ อิ. อวจ สมฺปชานมุสา

[๙๕] อิติ โข ภิกฺขเว อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิ; ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต, อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิ; อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต, สตฺถํ เวปุลฺลมคมาสิ; สตฺเถ เวปุลฺลํ คเต, ปาณาติปาโต เวปุลฺลมคมาสิ; ปาณาติปาเต เวปุลฺลํ คเต, มุสาวาโท เวปุลฺลมคมาสิ; มุสาวาเท เวปุลฺลํ คเต, เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ; เตสํ[๑] อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ จตฺตาฬีสวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

วีสติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อญฺญตโร ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิ. ตเมนํ อญฺญตโร ปุริโส รญฺโญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส อาโรเจสิ "อิตฺถนฺนาโม เทว ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยีติ เปสุญฺญมกาสิ.

[๙๖] อิติ โข ภิกฺขเว อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิ; ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต, ฯเปฯ ปิสุณา วาจา เวปุลฺลมคมาสิ; ปิสุณาย[๒] วาจาย เวปุลฺลํ คตาย, เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ; เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ วีสติวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ ทสวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

ทสวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ เอกิทำ สตฺตา วณฺณวนฺตา โหนฺติ เอกิทำ สตฺตา ทุพฺพณฺณา; ตตฺถ เย เต สตฺตา ทุพฺพณฺณา, เต วณฺณวนฺเต สตฺเต อภิชฺฌายนฺตา ปเรสํ ทาเรสุ จาริตฺตํ อาปชฺชึสุ.

---

[๑] อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ. [๒] อิ. ปิสุนาย, เอวมุปริปิ.

[๙๗] อิติ โข ภิกฺขเว อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิ; ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต, อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิ; อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต, ฯเปฯ กาเมสุมิจฺฉาจาโร เวปุลฺลมคมาสิ; กาเมสุ มิจฺฉาจาเร เวปุลฺลํ คเต, เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ; เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ ทสวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ ปญฺจวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

[๙๘] ปญฺจวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ เทฺว ธมฺมา เวปุลฺลมคมึสุ;[๑] ผรุสา จ วาจา สมฺผปฺปลาโป จ; ทฺวีสุ ธมฺเมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ, เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ; เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ ปญฺจวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ อปฺเปกจฺเจ อฑฺฒเตยฺยวสฺสสหสฺสายุกา, อปฺเปกจฺเจ เทฺววสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

[๙๙] อฑฺฒเตยฺยวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อภิชฺฌาพฺยาปาทา เวปุลฺลมคมึสุ; อภิชฺฌาพฺยาปาเทสุ[๒] เวปุลฺลํ คเตสุ,[๒] เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ; เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ อฑฺฒเตยฺยวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

[๑๐๐] วสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ มิจฺฉาทิฏฺฐิ เวปุลฺลมคมาสิ; มิจฺฉาทิฏฺฐิยา เวปุลฺลํ คตาย, เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ; เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ วสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ ปญฺจวสฺสสตายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เวปุลฺลมคมํสุ

[๒-๒] อิ. อภิชฺฌาพฺยาปาเท เวปุลฺลคเต

[๑๐๑] ปญฺจวสฺสสตายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ ตโย ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ; อธมฺมราโค วิสมโลโภ มิจฺฉาธมฺโม; ตีสุ ธมฺเมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ, เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ; เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ ปญฺจวสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ อปฺเปกจฺเจ อฑฺฒเตยฺยวสฺสสตายุกา, อปฺเปกจฺเจ เทฺววสฺสสตายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

อฑฺฒเตยฺยวสฺสสตายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อิเม ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ; อมตฺเตยฺยตา อเปตฺเตยฺยตา อสามญฺญตา อพฺรหฺมญฺญตา น กุเลเชฏฺฐาปจายิตา.[๑]

[๑๐๒] อิติ โข ภิกฺขเว อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิ; ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต, อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิ; อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต, สตฺถํ เวปุลฺลมคมาสิ; สตฺเถ เวปุลฺลํ คเต, ปาณาติปาโต เวปุลฺลมคมาสิ; ปาณาติปาเต เวปุลฺลํ คเต, มุสาวาโท เวปุลฺลมคมาสิ; มุสาวาเท เวปุลฺลํ คเต, ปิสุณา วาจา เวปุลฺลมคมาสิ; ปิสุณาย วาจาย เวปุลฺลํ คตาย, กาเมสุ มิจฺฉาจาโร เวปุลฺลมคมาสิ; กาเมสุมิจฺฉาจาเร เวปุลฺลํ คเต, เทฺว ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ; ผรุสา จ วาจา สมฺผปฺปลาโป จ; ทฺวีสุ ธมฺเมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ, อภิชฺฌาพฺยาปาทา เวปุลฺลมคมํสุ; อภิชฺฌาพฺยาปาเทสุ เวปุลฺลํ คเตสุ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ เวปุลฺลมคมาสิ; มิจฺฉาทิฏฺฐิยา เวปุลฺลํ คตาย, ตโย ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ; อธมฺมราโค วิสมโลโภ มิจฺฉาธมฺโม; ตีสุ ธมฺเมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ, อิเม ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ; อมตฺเตยฺยตา อเปตฺเตยฺยตา อสามญฺญตา อพฺรหฺมญฺญตา น กุเลเชฏฺฐาปจายิตา; อิเมสุ ธมฺเมสุ เวปุลฺลํ

[๑] "น กุเลเชฏฺฐาปจายิกาติปิ ปาโฐ.

คเตสุ, เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วณฺโณปิ ปริหายิ, เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วณฺเณนปิ ปริหายมานานํ อฑฺฒเตยฺย-วสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ วสฺสสตายุกา ปุตฺตา อเหสุ.

ทสวสฺสายุกสมยกถา

[๑๐๓] ภวิสฺสติ ภิกฺขเว โส สมโย, ยํ อิเมสํ มนุสฺสานํ ทสวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ; ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ ปญฺจวสฺสิกา กุมาริกา อลํปเตยฺยา ภวิสฺสนฺติ; ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อิมานิ รสานิ อนฺตรธายิสฺสนฺติ. เสยฺยถีทํ. สปฺปิ นวนีตํ เตลํ มธุ ผาณิตํ โลณํ. ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ กุทฺรูสโก อคฺคโภชนํ[๑] ภวิสฺสติ; เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว เอตรหิ สาลิมํโสทโน อคฺคโภชนํ, เอวเมว โข ภิกฺขเว ทสวสฺสายุเกสุ มนุสฺเสสุ กุทฺรูสโก อคฺคโภชนํ ภวิสฺสติ.

ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ ทส กุสลกมฺมปถา สพฺเพน สพฺพํ อนฺตรธายิสฺสนฺติ, ทส อกุสลกมฺมปถา อติพฺยาทิปฺปิสฺสนฺติ[๒] ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ 'กุสลนฺติปิ น ภวิสฺสติ, กุโต ปน กุสลสฺส การโก. ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ, เย เต ภวิสฺสนฺติ อมตฺเตยฺยา อเปตฺเตยฺยา อสามญฺญา อพฺรหฺมญฺญา น กุเลเชฏฺฐาปจายิโน, เต ปูชา จ ภวิสฺสนฺติ ปาสํสา จ; เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว เอตรหิ มตฺเตยฺยา[๓] เปตฺเตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเลเชฏฺฐาปจายิโน, เต[๔] ปุชฺชา[๕] จ ปาสํสา จ, เอวเมว โข ภิกฺขเว ทสวสฺสายุเกสุ มนุสฺเสสุ, เย เต ภวิสฺสนฺติ อมตฺเตยฺยา

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อคฺคํ โภชนานํ
[๒] สฺยา. อติวิย ทิปฺปิสฺสนฺติ
[๓] อิ. เมตฺเตยฺยา
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] สฺยา. ปูชา, เอวมุปริปิ.

อเปตฺเตยฺยา อสามญฺญา อพฺรหฺมญฺญา น กุเลเชฏฺฐาปจายิโน, เต ปุชฺชา จ ภวิสฺสนฺติ ปาสํสา จ.

ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ น ภวิสฺสติ 'มาตาติ วา 'มาตุจฺฉาติ วา 'ปิตาติ[๑] วา 'ปิตุจฺฉาติ วา[๑] 'มาตุลานีติ วา 'อาจริยภริยาติ วา 'ครูนํ ทาราติ วา สมฺเภทํ โลโก คมิสฺสติ, ยถา อเชฬกา กุกฺกุฏฺฐา สูกรา โสณา สิคาลา.

ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ เตสํ สตฺตานํ อญฺญมญฺญมฺหิ ติพฺโพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ, ติพฺโพ พฺยาปาโท, ติพฺโพ มโนปโทโส, ติพฺพํ วธกจิตฺตํ. มาตุปิ ปุตฺตมฺหิ, ปุตฺตสฺสปิ มาตริ; ปิตุปิ ปุตฺตมฺหิ, ปุตฺตสฺสปิ ปิตริ; ภาตุปิ[๒] ภคินิยา, ภคินิยา ภาตริ ติพฺโพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ, ติพฺโพ พฺยาปาโท, ติพฺโพ มโนปโทโส, ติพฺพํ วธกจิตฺตํ. เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว มาควิกสฺส มิคํ ทิสฺวา ติพฺโพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต โหติ, ติพฺโพ พฺยาปาโท, ติพฺโพ มโนปโทโส, ติพฺพํ วธกจิตฺตํ, เอวเมว โข ภิกฺขเว ทสวสฺสายุเกสุ มนุสฺเสสุ เตสํ สตฺตานํ อญฺญมญฺญมฺหิ ติพฺโพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ, ติพฺโพ พฺยาปาโท, ติพฺโพ มโนปโทโส, ติพฺพํ วธกจิตฺตํ. มาตุปิ ปุตฺตมฺหิ, ปุตฺตสฺสปิ มาตริ; ปิตุปิ ปุตฺตมฺหิ, ปุตฺตสฺสปิ ปิตริ; ภาตุปิ ภคินิยา, ภคินิยาปิ ภาตริ ติพฺโพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ, ติพฺโพ พฺยาปาโท, ติพฺโพ มโนปโทโส, ติพฺพํ วธกจิตฺตํ.

[๑๐๔] ทสวสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ สตฺตาหํ สตฺถนฺตรกปฺโป ภวิสฺสติ. เต อญฺญมญฺญมฺหิ[๓] มิคสญฺญึ

[๑-๑] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] อิ. ภาตุปิ ภาตริ
[๓] สฺยา. อญฺญมญฺญึ

ปฏิลภิสฺสนฺติ. เตสํ ติณฺหานิ สตฺถานิ หตฺเถสุ ปาตุภวิสฺสนฺติ. เต ติณฺเหน สตฺเถน 'เอส มิโค, เอส มิโคติ อญฺญมญฺญํ ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺติ.

อถ โข เตสํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอกจฺจานํ เอวํ ภวิสฺสติ 'มา จ มยํ กญฺจิ, มา จ อมฺเห โกจิ; ยนฺนูน มยํ ติณคหณํ วา วนคหณํ วา รุกฺขคหณํ วา นทีวิทุคฺคํ วา ปพฺพตวิสมํ วา ปวิสิตฺวา วนมูลผลาหารา ยาเปยฺยามาติ. เต ติณคหณํ วา[๑] วนคหณํ วา รุกฺขคหณํ วา นทีวิทุคฺคํ วา ปพฺพตวิสมํ วา ปวิสิตฺวา สตฺตาหํ วนมูลผลาหารา ยาเปสฺสนฺติ.[๒] เต ตสฺส สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ติณคหณา วนคหณา รุกฺขคหณา นทีวิทุคฺคา ปพฺพตวิสมา นิกฺขมิตฺวา อญฺญมญฺญํ อาลิงฺคิตฺวา สภาสุ คายิสฺสนฺติ[๓] สมสฺสาสิสฺสนฺติ 'ทิฏฺฐา โภ สตฺตา ชีวสิ; ทิฏฺฐา โภ สตฺตา ชีวสีติ.

อายุวณฺณาทิวฑฺฒนกถา

[๑๐๕] อถ โข เตสํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอวํ ภวิสฺสติ 'มยํ โข อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวรูปึ[๔] อายตึ ญาติกฺขยํ ปตฺตา; ยนฺนูน มยं กุสลํ กเรยฺยาม, กึ กุสลํ กเรยฺยาม, ยนฺนูน มยํ ปาณาติปาตา วิรเมยฺยาม; อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺเตยฺยามาติ. เต ปาณาติปาตา วิรมิสฺสนฺติ, อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ; เต กุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุนาปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ, วณฺเณนปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ; เตสํ อายุนาปิ วฑฺฒมานานํ วณฺเณนปิ วฑฺฒมานานํ ทสวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ.

---

[๑] อิ. วาสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] อิ. ยาเปยฺยนฺติ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. สภาคายิสฺสนฺติ [๔] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

อถ โข เตสํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอวํ ภวิสฺสติ 'มยํ โข กุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุนาปิ วฑฺฒาม, วณฺเณนปิ วฑฺฒาม; ยนฺนูน มยํ ภิยฺโยโส มตฺตาย กุสลํ กเรยฺยาม, กึ[๑] กุสลํ กเรยฺยาม;[๒] ยนฺนูน มยํ อทินฺนาทานา วิรเมยฺยาม. กาเมสุมิจฺฉาจารา วิรเมยฺยาม. มุสาวาทา วิรเมยฺยาม. ปิสุณาย วาจาย วิรเมยฺยาม. ผรุสาย วาจาย วิรเมยฺยาม. สมฺผปฺปลาปา วิรเมยฺยาม. อภิชฺฌํ ปชเหยฺยาม. พฺยาปาทํ ปชเหยฺยาม. มิจฺฉาทิฏฺฐึ ปชเหยฺยาม. ตโย ธมฺเม ปชเหยฺยาม: อธมฺมราคํ วิสมโลภํ มิจฺฉาธมฺมํ; ยนฺนูน มยํ มตฺเตยฺยา อสฺสาม เปตฺเตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเลเชฏฺฐาปจายิโน; อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺเตยฺยามาติ. เต มตฺเตยฺยา ภวิสฺสนฺติ เปตฺเตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเลเชฏฺฐาปจายิโน; อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ.

เต กุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุนาปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ, วณฺเณนปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ; เตสํ อายุนาปิ วฑฺฒมานานํ วณฺเณนปิ วฑฺฒมานานํ วีสติวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตาพีสวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. จตฺตาพีสวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ อสีติวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. อสีติวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ สฏฺฐิวสฺสสตายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. สฏฺฐิวสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติติวสฺสสตายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. วีสติติวสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตาพีสฉพฺพสฺสสตายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. จตฺตาพีสฉพฺพสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ เทฺววสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. เทฺววสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตาริวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. จตฺตาริวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ อฏฺฐวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. อฏฺฐวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ.

[๑-๑] อิ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

วีสติวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตาฬีสวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. จตฺตาฬีสวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ อสีติวสฺส-สหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ. อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ ปญฺจวสฺสติกา กุมาริกา อลํปเตยฺยา ภวิสฺสนฺติ.

สงฺขราชอุปฺปตฺติ

[๑๐๖] อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ ตโย อาพาธา ภวิสฺสนฺติ: อิจฺฉา อนสนํ ชรา. อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อยํ ชมฺพุทีโป อิทฺโธ เจว ภวิสฺสติ ผีโต จ, กุกฺกุฏสมฺปาติกา คามนิคมราชธานิโย. อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อยํ ชมฺพุทีโป อวีจิ มญฺเญ ผุโฏ ภวิสฺสติ มนุสฺเสหิ, เสยฺยถาปิ นพวนํ วา สารวนํ[๑] วา. อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อยํ พาราณสี เกตุมตี นาม ราชธานี ภวิสฺสติ อิทฺธา เจว ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จ. อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ อิมสฺมึ ชมฺพุทีเป จตุรา-สีตินครสหสฺสานิ ภวิสฺสนฺติ เกตุมติราชธานีปมุขานิ. อสีติวสฺส-สหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ เกตุมตีราชธานิยา สงฺโข นาม ราชา อุปฺปชฺชิสฺสติ จกฺกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต. ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวิสฺสนฺติ. เสยฺยถีทํ. จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถีรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํ. ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา. โส อิมํ ปฐวึ สาครปริยนฺตํ อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน อภิวิชิย อชฺฌาวสิสฺสติ.

---

[๑] อิ. สรวนํ

เมตฺเตยฺยพุทฺธุปฺปาทกถา

[๑๐๗] อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ ภิกฺขเว มนุสฺเสสุ เมตฺเตยฺโย นาม ภควา โลเก อุปฺปชฺชิสฺสติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา, เสยฺยถาปาหเมตรหิ โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา. โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทสฺสติ, เสยฺยถาปาหเมตรหิ อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทมิ. โส ธมฺมํ เทเสสฺสติ[๑] อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสสฺสติ, เสยฺยถาปาหเมตรหิ ธมฺมํ เทเสมิ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสมิ. โส อเนกสหสฺสํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสติ, เสยฺยถาปาหเมตรหิ อเนกสตํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหรามิ.

[๑๐๘] อถ โข ภิกฺขเว สงฺโข นาม ราชา, โย โส[๒] ยูโป รญฺญา มหาปนาเทน การาปิโต, ตํ ยูปึ อุสฺสาเปตฺวา อชฺฌาวสิตฺวา[๓] ตํ[๔] ทตฺวา[๔] วิสฺสชฺชิตฺวา สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ ทานํ ทตฺวา เมตฺเตยฺยสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา

---

[๑] อิ. เทสิสฺสติ
[๒] อิ. เยนสฺส
[๓] อิ. อชฺฌาวสิตฺวา ททิตฺวา
[๔-๔] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏเฐ ว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ.

[๑๐๙] อตฺตทีปา ภิกฺขเว วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ.

ภิกฺขุโนอายุวณฺณาทิวฑฺฒนกถา

[๑๑๐] โคจเร ภิกฺขเว จรถ สเก เปตฺติเก วิสเย. โคจเร ภิกฺขเว จรนฺตา สเก เปตฺติเก วิสเย. อายุนาปิ วฑฺฒิสฺสถ, วณฺเณนปิ วฑฺฒิสฺสถ, สุเขนปิ วฑฺฒิสฺสถ, โภเคนปิ วฑฺฒิสฺสถ, พเลนปิ วฑฺฒิสฺสถ.

กิญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อายุสฺมึ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ วิริยสมาธิ-

ปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ วีมํสา-สมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ; โส อิเมสํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา. อิทํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อายุสฺมึ.[๑]

กิญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน วณฺณสฺมึ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. อิทํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน วณฺณสฺมึ.

กิญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน สุขสฺมึ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิทํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน สุขสฺมึ.

กิญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โภคสฺมึ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. กรุณาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ

---

[๑] อิ. อายสฺมึ วทามิ.

อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ; อิทำ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โภคสฺมึ.

กิญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน พลสฺมึ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อาสวานำ ขยา อนาสวำ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเธ ว ธมฺเม สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทำ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน พลสฺมึ.

นาหำ ภิกฺขเว อญฺญำ เอกพลมฺปิ สมนุปสฺสามิ, เอวำ[๑] ทุปฺปสหำ, ยถยิทำ[๒] ภิกฺขเว มารพลำ; กุสลานำ ภิกฺขเว ธมฺมานำ สมาทานเหตุ เอวมิทำ ปุญฺญำ ปวฑฺฒตีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตำ อภินนฺทุนฺติ.

ตติยำ จกฺกวตฺติสุตฺตำ[๓] นิฏฺฐิตำ.

---

[๑] ฉ.,เท. ยำ เอวำ [๒] สฺยา. ยถายิทำ

[๓] อิ. จกฺกวตฺติสีหนาทสุตฺตนฺตำ ตติยำ.

๔. อคฺคญฺญสุตฺตํ

วาเสฏฺฐภารทฺวาชวตฺถุ

[๑๑๑] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเท. เตน โข ปน สมเยน วาเสฏฺฐภารทฺวาชา ภิกฺขูสุ ปริวสนฺติ ภิกฺขุภาวํ อากงฺขมานา. อถ โข ภควา สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต ปาสาทา โอโรหิตฺวา ปาสาทปจฺฉายายํ อพฺโภกาเส จงฺกมติ.

[๑๑๒] อทฺทสา โข วาเสฏฺโฐ ภควนฺตํ สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิตํ ปาสาทา โอโรหิตฺวา ปาสาทปจฺฉายายํ อพฺโภกาเส จงฺกมนฺตํ; ทิสฺวาน ภารทฺวาชํ อามนฺเตสิ "อยํ อาวุโส ภารทฺวาช ภควา สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต ปาสาทา โอโรหิตฺวา ปาสาทปจฺฉายายํ อพฺโภกาเส จงฺกมติ; อายามาวุโส ภารทฺวาช, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อปฺเปวนาม ลเภยฺยาม ภควโต สมฺมุขา[๑] ธมฺมึ กถํ สวนายาติ. "เอวมาวุโสติ โข ภารทฺวาโช วาเสฏฺฐสฺส ปจฺจสฺโสสิ.

[๑๑๓] อถ โข วาเสฏฺฐภารทฺวาชา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ภควนฺตํ จงฺกมนฺตํ อนุจงฺกมึสุ. อถ โข ภควา วาเสฏฺฐํ อามนฺเตสิ "ตุมฺเห ขฺวตฺถ วาเสฏฺฐา[๒] พฺราหฺมณชจฺจา พฺราหฺมณกุลีนา พฺราหฺมณกุลา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา; กจฺจิ โว วาเสฏฺฐา[๒] พฺราหฺมณา น อกฺโกสนฺติ น ปริภาสนฺตีติ. "ตคฺฆ โน ภนฺเต พฺราหฺมณา อกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ อตฺตรูปาย ปริภาสาย ปริปุณฺณาย, โน อปริปุณฺณายาติ. "ยถากถํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สนฺติกา [๒] อิ. วาเสฏฺฐ, เอวมุปริปิ.

ปน โว วาเสฏฺฐา พฺราหฺมณา อกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ อตฺตรูปาย ปริภาสาย ปริปุณฺณาย, โน อปริปุณฺณายาติ. "พฺราหฺมณา ภนฺเต เอวมาหํสุ 'พฺราหฺมโณ ว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีนา[๑] อญฺเญ วณฺณา;[๑] พฺราหฺมโณ ว สุกฺโก วณฺโณ, กณฺหา[๒] อญฺเญ วณฺณา;[๒] พฺราหฺมณา ว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณา; พฺราหฺมณา[๓] พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา; เต ตุมฺเห เสฏฺฐํ วณฺณํ หิตฺวา หีนมตฺถวณฺณํ อชฺฌุปคตา, ยทิทํ มุณฺฑเก สมณเก อิพฺเภ กณฺเห พนฺธุปาทาปจฺเจ ตยิทํ น สาธุ, ตยิทํ นปฺปฏิรูปํ,[๔] ยํ ตุมฺเห เสฏฺฐํ วณฺณํ หิตฺวา หีนมตฺถวณฺณํ อชฺฌุปคตา, ยทิทํ มุณฺฑเก สมณเก อิพฺเภ กณฺเห พนฺธุปาทาปจฺเจติ. เอวํ โข โน ภนฺเต พฺราหฺมณา อกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ อตฺตรูปาย ปริภาสาย ปริปุณฺณาย, โน อปริปุณฺณายาติ.

[๑๑๔] "ตคฺฆ โว วาเสฏฺฐา พฺราหฺมณา โปราณํ อสรนฺตา[๕] เอวมาหํสุ 'พฺราหฺมโณ ว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีนา อญฺเญ วณฺณา, พฺราหฺมโณ ว สุกฺโก วณฺโณ, กณฺหา อญฺเญ วณฺณา, พฺราหฺมณา ว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณา; พฺราหฺมณา พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทาติ. ทิสฺสนฺติ โข ปน วาเสฏฺฐา พฺราหฺมณานํ พฺราหฺมณิโย อุตุนิโยปิ คพฺภินิโยปิ วิชายมานาปิ ปายมานาปิ; เต จ พฺราหฺมณา โยนิชา ว สมานา เอวมาหํสุ 'พฺราหฺมโณ ว เสฏฺโฐ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทาติ. เต จ[๖] พฺรหฺมานญฺเจว อพฺภาจิกฺขนฺติ, มุสา จ ภาสนฺติ, พหุญฺจ อปุญฺญํ ปสวนฺติ.

๑-๑ อิ. หีโน อญฺโญ วณฺโณ, เอวมุปริปิ.
๒-๒ อิ. กณฺโห อญฺโญ วณฺโณ, เอวมุปริปิ.
๓ ฉ.,เท.,อิ. พฺราหฺมณา ว
๔ ฉ.,เท.,อิ. นปฺปติรูปํ
๕ เท.,อิ. อสฺสรนฺตา
๖ ฉ.,เท.,อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.

จตุวณฺณสุทฺธิ

[๑๑๕] จตฺตาโรเม วาเสฏฺฐา วณฺณา: ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทา. ขตฺติโยปิ โข วาเสฏฺฐา อิเธกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี, กาเมสุมิจฺฉาจารี, มุสาวาที, ปิสุณวาโจ, ผรุสวาโจ, สมฺผปฺปลาปี, อภิชฺฌาลุ, พฺยาปนฺนจิตฺโต, มิจฺฉาทิฏฺฐี. อิติ โข วาเสฏฺฐา เยเม ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา สาวชฺชา สาวชฺชสงฺขาตา อเสวิตพฺพา อเสวิตพฺพสงฺขาตา นาลมริยา นาลมริยสงฺขาตา กณฺหา กณฺหวิปากา วิญฺญุครหิตา, ขตฺติเยปิ เต อิเธกจฺเจ สนฺทิสฺสนฺติ. พฺราหฺมโณปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ เวสฺโสปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ สุทฺโทปิ โข วาเสฏฺฐา อิเธกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี ฯเปฯ มิจฺฉาทิฏฺฐี. อิติ โข วาเสฏฺฐา เยเม ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา ฯเปฯ กณฺหา กณฺหวิปากา วิญฺญุครหิตา, สุทฺเทปิ เต อิเธกจฺเจ สนฺทิสฺสนฺติ.

ขตฺติโยปิ โข วาเสฏฺฐา อิเธกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต, มุสาวาทา ปฏิวิรโต, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต, อนภิชฺฌาลุ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต, สมฺมาทิฏฺฐี. อิติ โข วาเสฏฺฐา เยเม ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา อลมริยา อลมริยสงฺขาตา สุกฺกา สุกฺกวิปากา วิญฺญุปสตฺถา, ขตฺติเยปิ เต อิเธกจฺเจ สนฺทิสฺสนฺติ. พฺราหฺมโณปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ เวสฺโสปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ สุทฺโทปิ โข วาเสฏฺฐา อิเธกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ ฯเปฯ อนภิชฺฌาลุ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต, สมฺมาทิฏฺฐี. อิติ โข วาเสฏฺฐา

เยเม ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา อลมริยา อลมริยสงฺขาตา สุกฺกา สุกฺกวิปากา วิญฺญุปสตฺถา, สุทฺเทปิ เต อิเธกจฺเจ สนฺทิสฺสนฺติ.

[๑๑๖] อิเมสุ โข วาเสฏฺฐา จตูสุ วณฺเณสุ เอวํ อุภยโพฺยกิณฺเณสุ[๑] วตฺตมาเนสุ กณฺหสุกฺเกสุ ธมฺเมสุ วิญฺญุวิครหิเตสุ เจว วิญฺญุปสตฺเถสุ จ, ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณ ว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีนา อญฺเญ วณฺณา; พฺราหฺมโณ ว สุกฺโก วณฺโณ, กณฺหา อญฺเญ วณฺณา; พฺราหฺมณา ว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณา; พฺราหฺมณา พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทาติ. ตนฺเตสํ วิญฺญู นานุชานนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ. อิเมสํ หิ วาเสฏฺฐา จตุนฺนํ วณฺณานํ โย โหติ ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญาวิมุตฺโต, โส เนสํ อคฺคมกฺขายติ ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมน. ธมฺโม หิ วาเสฏฺฐา เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

[๑๑๗] ตทมินาเปตํ วาเสฏฺฐา ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ธมฺโม[๒] เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

ชานาติ โข วาเสฏฺฐา ราชา ปเสนทิ โกสโล 'สมโณ โคตโม อนุตฺตโร[๓] สกฺยกุลา ปพฺพชิโตติ. สกฺยา โข ปน วาเสฏฺฐา รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส อนนฺตรา[๔] อนุยนฺตา[๕] ภวนฺติ. กโรนฺติ โข วาเสฏฺฐา สกฺยา รญฺเญ ปเสนทิมฺหิ โกสเล นิปจฺจการํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ. อิติ โข วาเสฏฺฐา

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อุภยโวกิณฺเณสุ
[๒] ฉ.,เท. ธมฺโม ว
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อนนฺตรา
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท.,อิ. อนุยุตฺตา

ยํ กโรนฺติ สกฺยา รญฺเญ ปเสนทิมฺหิ โกสเล นิปจฺจการํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ, กโรติ ตํ ราชา ปเสนทิ โกสโล ตถาคเต นิปจฺจการํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ, "นนุ สุชาโต สมโณ โคตโม, ทุชฺชาโตหมสฺมิ; พลวา สมโณ โคตโม, ทุพฺพโลหมสฺมิ, ปาสาทิโก สมโณ โคตโม, ทุพฺพณฺโณหมสฺมิ; มเหสกฺโข สมโณ โคตโม, อปฺเปสกฺโขหมสฺมีติ; อถ โข นํ ธมฺมํเยว สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ ครุกโรนฺโต ธมฺมํ มาเนนฺโต ธมฺมํ ปูเชนฺโต ธมฺมํ อปจยมาโน. เอวํ ราชา ปเสนทิ โกสโล ตถาคเต นิปจฺจการํ กโรติ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ. อิมินา โข เอวं[๑] วาเสฏฺฐา ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ธมฺโม เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

[๑๑๘] ตุมฺเห ขฺวตฺถ วาเสฏฺฐา นานาชจฺจา นานานามา นานาโคตฺตา นานากุลา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา; "เก ตุมฺเหติ ปุฏฺฐา สมานา "สมณา สกฺยปุตฺติยามฺหาติ ปฏิชานาถาติ.[๒] ยสฺส โข ปนสฺส วาเสฏฺฐา ตถาคเต สทฺธา นิวิฏฺฐา มูลชาตา ปติฏฺฐิตา ทฬฺหา อสංหาริยา[๓] สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ, ตสฺเสตं กลฺลं วจนาย[๔] 'ภควโตมฺหิ ปุตฺโต โอรโส มุขโต ชาโต ธมฺมโช ธมฺมนิมฺมิโต ธมฺมทายาโทติ. ตं กิสฺส เหตุ. ตถาคตสฺส เหตं วาเสฏฺฐา อธิวจนं 'ธมฺมกาโย อิติปิ 'พฺรหฺมกาโย อิติปิ 'ธมฺมภูโต อิติปิ 'พฺรหฺมภูโต อิติปิ.[๕]

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เอตं
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] อิ. อสංหาริกา
[๔] สฺยา. วาจาย
[๕] อิ. อิติปีติ

[๑๑๙] โหติ โข โส วาเสฏฺฐา สมโย, ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก สංวฏฺฏติ, สංวฏฺฏมาเน โลเก, เยภุยฺเยน สตฺตา อาภสฺสรสංวตฺตนิกา โหนฺติ; เต ตตฺถ โหนฺติ[๑] มโนมยา ปีติภกฺขา สยංปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน, จิรं ทีฆมทฺธานं ติฏฺฐนฺติ.

โหติ โข โส วาเสฏฺฐา สมโย, ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยं โลโก วิวฏฺฏติ, วิวฏฺฏมาเน โลเก, เยภุยฺเยน สตฺตา อาภสฺสรกายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตं อาคจฺฉนฺติ; เต[๒] จ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยංปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน, จิรं ทีฆมทฺธานं ติฏฺฐนฺติ.

รสปฐวิปาตุภาวกถา

[๑๒๐] เอโกทกีภูตं โข ปน วาเสฏฺฐา เตน สมเยน โหติ อนฺธกาโร อนฺธการติมิสา, น จนฺทิมสูริยา ปญฺญายนฺติ, น นกฺขตฺตานิ ตารกรูปานิ ปญฺญายนฺติ, น รตฺตินฺทิวา ปญฺญายนฺติ, น มาสฑฺฒมาสา ปญฺญายนฺติ, น อุตุสංวจฺฉรา ปญฺญายนฺติ, น อิตฺถีปุริสา[๓] ปญฺญายนฺติ. สตฺตา สตฺตาเตฺวว สงฺขฺยं คจฺฉนฺติ. อถ โข เตสं วาเสฏฺฐา สตฺตานं กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน รสปฐวี อุทกสฺมึ สมนฺตานิ[๔] เสยฺยถาปิ นาม ปยตตฺตสฺส[๕] นิพฺพายมานสฺส อุปริ สนฺตานกं โหติ, เอวเมว ปาตุรโหติ; สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนา, เสยฺยถาปิ นาม สมฺปนฺนา วา สปฺปิ สมฺปนฺนं วา นวนีตं, เอวංวณฺณา

---

[๑] สฺยา. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. เตธ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อิตฺถิปุมา [๔] ฉ.,เท. สมตานิ
[๕] ฉ. ปยโส ตตฺตสฺส เท. ปยโส ตกฺกสฺส

อโหสิ; เสยฺยถาปิ นาม ขุทฺทมธุ[๑] อเนฬกํ, เอวมสฺสาทา อโหสิ. อถ โข วาเสฏฺฐา อญฺญตโร สตฺโต โลลชาติโก 'อมฺโภ กิเมวิทํ ภวิสฺสตีติ รสปฐวึ องฺคุลิยา สายิ. ตสฺส รสปฐวึ องฺคุลิยา สายโต, อจฺฉาเทสิ ตณฺหาปสฺส[๒] โอกฺกมิ. อญฺเญปิ[๓] โข วาเสฏฺฐา สตฺตา ตสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมานา รสปฐวึ องฺคุลิยา สายึสุ. เตสํ รสปฐวึ องฺคุลิยา สายตํ อจฺฉาเทสิ, ตณฺหา จ เนสํ โอกฺกมิ.

จนฺทิมสูริยาทิปาตุภาวกถา

[๑๒๑] อถ โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา รสปฐวึ หตฺเถหิ อาลุปฺปการกํ อุปกฺกมึสุ ปริภุญฺชิตุํ. ยโต โข วาเสฏฺฐา สตฺตา รสปฐวึ หตฺเถหิ อาลุปฺปการกํ[๔] อุปกฺกมึสุ ปริภุญฺชิตุํ, อถ เตสं สตฺตานํ สยัปภา อนฺตรธายิ. สยัปภาย อนฺตรหิตาย จนฺทิมสูริยา ปาตุรเหสุ;[๕] จนฺทิมสูริเยสุ ปาตุภูเตสุ, นกฺขตฺตานิ ตารกรูปานิ ปาตุรเหสุ; นกฺขตฺเตสุ ตารกรูเปสุ ปาตุภูเตสุ, รตฺตินฺทิวา ปญฺญายึสุ; รตฺตินฺทิเวสุ ปญฺญายมาเนสุ, มาสฑฺฒมาสา ปญฺญายึสุ; มาสฑฺฒมาเสสุ ปญฺญายมาเนสุ, อุตุสંวจฺฉรา ปญฺญายึสุ. เอตฺตาวตา โข วาเสฏฺฐา อยं โลโก ปุน วิวฏฺโฏ โหติ.

[๑๒๒] อถ โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา รสปฐวึ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา[๖] จิรं ทีฆมทฺธานं อฏฺฐंสุ. ยถา ยถา โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา รสปฐวึ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรं ทีฆมทฺธานं อฏฺฐंสุ, ตถา ตถา เตสं สตฺตานं ขรตฺตญฺเจว กายสฺมึ โอกฺกมิ, วณฺณเวณฺณตา จ ปญฺญายิตฺถ. เอกิทं สตฺตา

---

[๑] ฉ.,เท. ขุทฺทมธุ อเนลกं
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ตณฺหา จสฺส
[๓] อิ. อญฺญตเรปิ
[๔] อิ. อาลมฺปการกं
[๕] อิ. ปาตุรหสุ
[๖] อิ. ตทหารา

วณฺณวนฺโต โหนฺติ, เอกิทำ สตฺตา ทุพฺพณฺณา. ตตฺถ เย เต สตฺตา วณฺณวนฺโต, เต ทุพฺพณฺเณ สตฺเต อติมญฺญนฺติ 'มยเมเตหิ วณฺณวนฺตตรา, อมฺเหเหเต ทุพฺพณฺณตราติ. เตสำ วณฺณาติมานปจฺจยา มานาติมานชาติกานำ รสปจวี อนฺตรธายิ. รสปจวิยา อนฺตรหิตาย, สนฺนิปตึสุ; สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนึสุ 'อโห รสำ, อโห รสนฺติ. ตเทตรหิปิ มนุสฺสา กิญฺจิเทว สุรสำ[๑] ลภิตฺวา เอวมาหำสุ 'อโห รสำ, อโห รสนฺติ. ตเทว โปราณำ อคฺคญฺญำ อกฺขรำ อนุสฺสรนฺติ,[๒] น เตฺววสฺส อตฺถำ อาชานนฺติ.

ภูมิปปฺปฏิกปาตุภาวกถา

[๑๒๓] อถ โข เตสำ วาเสฏฺฐา สตฺตานำ รสปจวิยา อนฺตรหิตาย, ภูมิปปฺปฏิโก[๓] ปาตุรโหสิ. เสยฺยถาปิ นาม อหิจฺฉตฺตโก, เอวเมว ปาตุรโหสิ. โส อโหสิ วณฺณสมฺปนฺโน คนฺธสมฺปนฺโน รสสมฺปนฺโน, เสยฺยถาปิ นาม สมฺปนฺนา[๔] วา สปฺปิ สมฺปนฺนำ วา นวนีตำ, เอวำวณฺโณ อโหสิ; เสยฺยถาปิ นาม ขุทฺทมธุ๋ อเนฬกำ, เอวมสฺสาโท อโหสิ.

อถ โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา ภูมิปปฺปฏิกำ อุปกฺกมึสุ ปริภุญฺชิตุำ, เต ตำ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรำ ทีฆมทฺธานำ อฏฺฐำสุ. ยถา ยถา โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา ภูมิปปฺปฏิกำ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรำ ทีฆมทฺธานำ อฏฺฐำสุ, ตถา ตถา เตสำ สตฺตานำ ภิยฺโยโส มตฺตาย ขรตฺตญฺเจว กายสฺมึ โอกฺกมิ, วณฺณเววณฺณตา จ ปญฺญายิตฺถ. เอกิทำ สตฺตา วณฺณวนฺโต โหนฺติ, เอกิทำ สตฺตา ทุพฺพณฺณา. ตตฺถ เย เต

---

[๑] อิ. สาธุรสำ
[๒] อิ. อนุปตนฺติ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ภูมิปปฺปฏโก
[๔] ฉ.,เท.,อิ. สมฺปนฺนำ

สตฺตา วณฺณวนฺโต, เต ทุพฺพณฺเณ สตฺเต อติมญฺญนฺติ “มยเมเตหิ วณฺณวนฺตตรา, อมฺเหเหเต ทุพฺพณฺณตราติ. เตสํ วณฺณาติมานปจฺจยา มานาติมานชาติกานํ ภูมิปปฺปฏิโก อนฺตรธายิ.

ปทาลตาปาตุภาวกถา

[๑๒๔] ภูมิปปฺปฏิเก อนฺตรหิเต, ปทาลตา ปาตุรโหสิ. เสยฺยถาปิ นาม กลมฺพกา,[๑] เอวเมว ปาตุรโหสิ. สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนา, เสยฺยถาปิ นาม สมฺปนฺนา วา สปฺปิ สมฺปนฺนํ วา นวนีตํ, เอวํวณฺณา อโหสิ; เสยฺยถาปิ นาม ขุทฺทมธุ์ อเนฬกํ, เอวมสฺสาทา อโหสิ.

อถ โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา ปทาลตํ อุปกฺกมึสุ ปริภุญฺชิตุ์, เต ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐ์สุ. ยถา ยถา โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา ปทาลตํ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐ์สุ, ตถา ตถา เตสํ สตฺตานํ ภิยฺโยโส มตฺตาย ขรตฺตญฺเจว กายสฺมึ โอกฺกมิ, วณฺณเววณฺณตา จ ปญฺญายิตฺถ. เอกิทํ สตฺตา วณฺณวนฺโต โหนฺติ, เอกิทํ สตฺตา ทุพฺพณฺณา. ตตฺถ เย เต สตฺตา วณฺณวนฺโต, เต ทุพฺพณฺเณ สตฺเต อติมญฺญนฺติ “มยเมเตหิ วณฺณวนฺตตรา, อมฺเหเหเต ทุพฺพณฺณตราติ. เตสํ วณฺณาติมานปจฺจยา มานาติมานชาติกานํ ปทาลตา อนฺตรธายิ.

ปทาลตาย อนฺตรหิตาย สนฺนิปตึสุ; สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนึสุ ‘อหุ วต โน, อหายิ วต โน ปทาลตาติ. ตเทตรหิ มนุสฺสา เกนจิเทว ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐา เอวมาหํสุ ‘อหุ วต โน, อหายิ

[๑] ฉ.,เท.,อิ. กลมฺพุกา

วต โนติ. ตเทว โปราณํ อคฺคญฺญํ อกฺขรํ อนุสฺสรนฺติ,[๑] น เตฺววสฺส อตฺถํ อาชานนฺติ.

อกฏฺฐปากสาลิปาตุภาวกถา

[๑๒๕] อถ โข เตสํ วาเสฏฺฐา สตฺตานํ ปทาลตาย อนฺตรหิตาย, อกฏฺฐปาโก สาลิ ปาตุรโหสิ อกโณ อถุโส สุทฺโธ[๒] สุคนฺโธ ตณฺฑุลปฺผโล. ยนฺตํ สายํ สายมาสาย อาหรนฺติ, ปาโต ตํ โหติ ปกฺกํ ปฏิวิรุฬฺหํ; ยนฺตํ ปาโต ปาตราสาย อาหรนฺติ, สายํ ตํ โหติ ปกฺกํ ปฏิวิรุฬฺหํ; นาปทานํ ปญฺญายติ. อถ โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา อกฏฺฐปากํ สาลึ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุ.

อิตฺถีปุริสลิงฺคปาตุภาวกถา

[๑๒๖] ยถา ยถา โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา อกฏฺฐปากํ สาลึ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุ, ตถา ตถา เตสं สตฺตานํ ภิยฺโยโส มตฺตาย ขรตฺตญฺเจว กายสฺมึ โอกฺกมิ, วณฺณเววณฺณตา จ ปญฺญายิตฺถ. อิตฺถิยา จ อิตฺถีลิงฺคํ ปาตุรโหสิ, ปุริสสฺส ปุริสลิงฺคํ. อิตฺถี[๓] จ สุทฺทं อติเวลं ปุริสं[๓] อุปนิชฺฌายติ, ปุริโส จ อิตฺถึ. เตสं อติเวลं อญฺญมญฺญं อุปนิชฺฌายนฺตานํ สาราโค อุทปาทิ, ปริฬาโห กายสฺมึ โอกฺกมิ. เต ปริฬาหปจฺจยา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวึสุ.

เย โข ปน เต วาเสฏฺฐา เตน สมเยน สตฺตา ปสฺสนฺติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺเต, อญฺเญ ปํสุ ขิปนฺติ, อญฺเญ เสฏฺฐึ

---

[๑] อิ. อนุปตนฺติ [๒] อิ. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓-๓] ฉ.,เท. อิตฺถึ จ ปุริสं อติเวลं

ขิปนฺติ, อญฺเญ โคมยํ ขิปนฺติ, "นสฺส วสลิ,[๑] นสฺส วสลีติ,[๑] "กถญฺหิ นาม สตฺโต สตฺตสฺส เอวรูปํ กริสฺสตีติ. ตเทตรหิปิ มนุสฺสา เอกจฺเจสุ ชนปเทสุ วธนิยา[๒] นิพฺพุยฺหมานาย อญฺเญ ปสุ ขิปนฺติ, อญฺเญ เสฏฺฐึ ขิปนฺติ, อญฺเญ โคมยํ ขิปนฺติ. ตเทว โปราณํ อคฺคญฺญํ อกฺขรํ อนุสฺสรนฺติ, น เตฺววสฺส อตฺถํ อาชานนฺติ.

เมถุนธมฺมสมาจารกถา

[๑๒๗] อธมฺมสมฺมตํ ตं[๓] โข ปน วาเสฏฺฐา เตน สมเยน โหติ, ตเทตรหิ ธมฺมสมฺมตํ. เย โข ปน เต[๔] วาเสฏฺฐา เตน สมเยน สตฺตา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺติ, เตมาสมฺปิ เทฺวมาสมฺปิ น ลภนฺติ คามํ วา นิคมํ วา ปวิสิตุํ. ยโต โข วาเสฏฺฐา เต สตฺตา ตสฺมึ อสทฺธมฺเม อติเวลํ ปาตพฺยตํ อาปชฺชึสุ, อถ อคารานิ อุปกฺกมึสุ กาตุํ ตสฺเสว อสทฺธมฺมสฺส ปฏิจฺฉาทนตฺถํ. อถ โข วาเสฏฺฐา อญฺญตรสฺส สตฺตสฺส อลสชาติกสฺส เอตทโหสิ 'อมฺโภ กิเมวาหํ วิหญฺญามิ สาลึ อาหรนฺโต สายํ สายมาสาย ปาโต ปาตราสาย; ยนฺนูนาหํ สาลึ อาหเรยฺยํ สกิเทว สายํ ปาตราสายาติ.

อถ โข โส วาเสฏฺฐา สตฺโต สาลึ อาหาสิ สกิเทว สายํ ปาตราสาย. อถ โข วาเสฏฺฐา อญฺญตโร สตฺโต, เยน โส สตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตं สตฺตํ เอตทโวจ 'เอหิ โภ สตฺต, สาลาหารํ คมิสฺสามาติ. 'อลํ โภ สตฺต อาหโฏ[๕] เม สาลิ สกิเทว สายํ ปาตราสายาติ. อถ โข โส วาเสฏฺฐา สตฺโต ตสฺส สตฺตสฺส

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อสุจิ [๒] ฉ.,เท.,อิ. วธุยา
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท.,อิ. อาหโต, เอวมุปริปิ.

ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมาโน สาลึ อาหาสิ สกิเทว ทฺวีหาย ‘เอวัปิ กิร โภ สาธูติ.

อถ โข วาเสฏฺฐา อญฺญตโร สตฺโต, เยน โส สตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ สตฺตํ เอตทโวจ ‘เอหิ โภ สตฺต, สาลาหารํ คมิสฺสามาติ. ‘อลํ โภ สตฺต, อาหฏา เม สาลิ สกิเทว สกิเทว ทฺวีหายาติ, อถ โข โส วาเสฏฺฐา สตฺโต ตสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมาโน สาลึ อาหาสิ สกิเทว จตูหาย ‘เอวัม๑ กิร โภ สาธูติ.

อถ โข วาเสฏฺฐา อญฺญตโร สตฺโต, เยน โส สตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ สตฺตํ เอตทโวจ ‘เอหิ โภ สตฺต สาลาหารํ คมิสฺสามาติ. ‘อลํ โภ สตฺต, อาหฏา เม สาลิ สกิเทว จตูหายาติ. อถ โข โส วาเสฏฺฐา สตฺโต ตสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมาโน สาลึ อาหาสิ สกิเทว อฏฺฐาหาย ‘เอวัม๑ กิร โภ สาธูติ.

ยโต โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา สนฺนิธิการกํ สาลึ อุปกฺกมึสุ ปริภุญฺชิตุํ. อถ โข วาเสฏฺฐา๒ กโณปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนทฺธิ,๓ ถุโสปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนทฺธิ๓ ลูนัมปิ นปฺปฏิวิรุฬฺหํ, อปทานํ ปญฺญายิตฺถ, สณฺฑสณฺฑา สาลโย๔ อฏฺฐํสุ.

สาลิวิภาคกถา

[๑๒๘] อถ โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา สนฺนิปตึสุ; สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนึสุ ‘ปาปกา วต โภ ธมฺมา สตฺเตสุ ปาตุภูตา, มยํ หิ

๑ ฉ.,เท.,อิ. เอวัปิ ๒ ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
๓ ฉ.,เท.,อิ. ปริโยนนฺทิ, เอวมุปริปิ. ๔ อิ. สาลิโย

ปุพฺเพ มโนมยา อหุมฺหา; ปีติภกฺขา สยมฺปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหา; เตสํ โน อมฺหากํ กทาจิ กรหจิ จิรสฺสเมว[๑] ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน รสปถวี อุทกสฺมึ สมนฺตานิ[๒] สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนา; เต มยํ รสปถวึ หตฺเถหิ อาลุมฺปการกํ[๓] อุปกฺกมิมฺหา[๔] ปริภุญฺชิตุํ, เตสนฺโน รสปถวี หตฺเถหิ อาลุมฺปการกํ อุปกฺกมตํ ปริภุญฺชิตุํ, สยมฺปภา อนฺตรธายิ; สยมฺปภาย อนฺตรหิตาย, จนฺทิมสูริยา ปาตุรเหสุ;[๕] จนฺทิมสูริเยสุ ปาตุภูเตสุ, นกฺขตฺตานิ ตารกรูปานิ ปาตุรเหสุ; นกฺขตฺเตสุ ตารกรูเปสุ ปาตุภูเตสุ, รตฺตินฺทิวา ปญฺญายึสุ; รตฺตินฺทิเวสุ ปญฺญายมาเนสุ, มาสฑฺฒมาสา ปญฺญายึสุ; มาสฑฺฒมาเสสุ ปญฺญายมาเนสุ, อุตุสํวจฺฉรา ปญฺญายึสุ. เต มยํ รสปถวึ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหา; เตสํ โน ปาปกานเมว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา รสปถวี อนฺตรธายิ; รสปถวิยา อนฺตรหิตาย, ภูมิปปฺปฏิโก ปาตุรโหสิ, โส อโหสิ วณฺณสมฺปนฺโน คนฺธสมฺปนฺโน รสสมฺปนฺโน; เต มยํ ภูมิปปฺปฏิกํ อุปกฺกมิมฺหา ปริภุญฺชิตุํ, เต มยํ ตํ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหา; เตสํ โน ปาปกานเมว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา ภูมิปปฺปฏิโก[๖] อนฺตรธายิ; ภูมิปปฺปฏิเก อนฺตรหิเต, ปทาลตา ปาตุรโหสิ, สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนา; เต มยํ ปทาลตํ[๗] อุปกฺกมิมฺหา ปริภุญฺชิตุํ, เต มยํ ตํ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหา; เตสํ โน

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. สมตานิ
[๓] อิ. อาลุมฺปการกํ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อุปกฺกมิมฺห, เอวมุปริปิ.
[๕] อิ. ปาตุรหํสุ
[๖] ฉ.,เท.,อิ. ภูมิปปฺปฏโก
[๗] อิ. พทาลตํ, เอวมุปริปิ.

ปาปกานเยว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา ปทาลตา อนฺตรธายิ; ปทาลตาย อนฺตรหิตาย, อกฏฺฐปาโก สาลิ ปาตุรโหสิ อกโณ อถุโส สุทฺโธ สุคนฺโธ ตณฺฑุลปฺผโล; ยนฺตํ สายํ สายมาสาย อาหราม, ปาโต ตํ โหติ ปกฺกํ ปฏิวิรุฬฺหํ; ยนฺตํ ปาโต ปาตราสาย อาหราม, สายนฺตํ โหติ ปกฺกํ ปฏิวิรุฬฺหํ; นาปทานํ ปญฺญายิตฺถ. เต มยํ อกฏฺฐปากํ สาลึ ปริภุญฺชนฺตา ตมฺภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหา; เตสนฺโน ปาปกานเยว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา กโณปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนทฺธิ, ถุโสปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนทฺธิ, ลูนัปิ นปฺปฏิวิรุฬฺหํ, อปทานมฺปิ ปญฺญายิตฺถ, สณฺฑสณฺฑา สาลโย จิตา, ยนฺนูน มยํ สาลึ วิภเชยฺยาม มริยาทํ ฐเปยฺยามาติ. อถ โข [๑] วาเสฏฺฐา สตฺตา สาลึ วิภชึสุ มริยาทํ ฐเปสุ.

[๑๒๙] อถ โข วาเสฏฺฐา อญฺญตโร สตฺโต โลลชาติโก สกํ ภาคํ ปริรกฺขนฺโต อญฺญตรํ ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชิ. ตเมนํ อคฺคเหสุ; คเหตฺวา เอตทโวจุ 'ปาปกํ วต โภ สตฺต กโรสิ, ยตฺร หิ นาม สกํ ภาคํ ปริรกฺขนฺโต อญฺญตรํ ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชสิ; มา โภ[๒] สตฺต ปุน[๓] เอวรูปมกาสีติ. 'เอวํ โภติ โข วาเสฏฺฐา โส สตฺโต เตสํ สตฺตานํ ปจฺจสฺโสสิ. ทุติยมฺปิ โข วาเสฏฺฐา โส สตฺโต ฯเปฯ ตติยมฺปิ โข วาเสฏฺฐา โส สตฺโต สกํ ภาคํ ปริรกฺขนฺโต อญฺญตรํ ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชิ. ตเมนํ อคฺคเหสุ; คเหตฺวา[๔] เอตทโวจุ 'ปาปกํ วต โภ สตฺต กโรสิ, ยตฺร หิ นาม สกํ ภาคํ ปริรกฺขนฺโต อญฺญตรํ ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชสิ; มา โภ สตฺต ปุนปิ เอวรูปึ อกาสีติ. อญฺเญ ปาณินา ปหรึสุ, อญฺเญ

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เต
[๒] ฉ.,เท.,อิ. มาสสุโก
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปุนปิ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อคฺคเหตฺวา

เลฑฺฑุนา ปหรึสุ, อญฺเญ ทณฺเฑน ปหรึสุ. ตทคฺเค โข ปน วาเสฏฺฐา อทินฺนาทานํ ปญฺญายติ, ครหา ปญฺญายติ, มุสาวาโท ปญฺญายติ, ทณฺฑาทานํ ปญฺญายติ.

ขตฺติยมณฺฑลกถา

[๑๓๐] อถ[๑] โข เสฏฺฐสตฺตา[๑] สนฺนิปตึสุ; สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนึสุ "ปาปกา วต โภ ธมฺมา สตฺเตสุ ปาตุภูตา, ยตฺร หิ นาม อทินฺนาทานํ ปญฺญายิสฺสติ, ครหา ปญฺญายิสฺสติ, มุสาวาโท ปญฺญายิสฺสติ, ทณฺฑาทานํ ปญฺญายิสฺสติ. ยนฺนูน มยํ เอกํ สตฺตํ สมฺมนฺเนยฺยาม; โย[๒] โน สมฺมาขียิตพฺพํ ขียเยยฺย, สมฺมาครหิตพฺพํ ครเหยฺย, สมฺมาปพฺพาเชตพฺพํ ปพฺพาเชยฺย. มยํ ปนสฺส สาลีนํ ภาคํ อนุปทสฺสามาติ.

อถ โข เต วาเสฏฺฐา สตฺตา, โย เนสํ สตฺโต อภิรูปตโร จ ทสฺสนียตโร จ ปาสาทิกตโร จ มเหสกฺขตโร จ, ตํ สตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุ๋ 'เอหิ โภ สตฺต, สมฺมาขียิตพฺพํ ขีย,[๓] สมฺมาครหิตพฺพํ ครห,[๔] สมฺมาปพฺพาเชตพฺพํ ปพฺพาเชหิ; มยํ ปน โว สาลีนํ ภาคํ อนุปทสฺสามาติ. "เอวํ โภติ โข โส วาเสฏฺฐา สตฺโต เตสํ สตฺตานํ ปฏิสฺสุตฺวา สมฺมาขียิตพฺพํ ขียิ, สมฺมาครหิตพฺพํ ครหิ, สมฺมาปพฺพาเชตพฺพํ ปพฺพาเชสิ. เต ปนสฺส สาลีนํ ภาคํ อนุปทึสุ.

[๑๓๑] มหาชนสมฺมโตติ โข วาเสฏฺฐา 'มหาสมฺมโต มหาสมฺมโตเตฺวว ปฐมํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. เขตฺตานํ อธิปตีติ โข วาเสฏฺฐา 'ขตฺติโย ขตฺติโยเตฺวว ทุติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. ธมฺเมน

[๑-๑] ฉ.,เท.,อิ. อถ โข เต วาเสฏฺฐ สตฺตา [๒] อิ. โส
[๓] อิ. ขียิ [๔] อิ. ครหิ

ปเร[๑] รญฺเชตีติ โข วาเสฏฺฐา 'ราชา ราชาเตฺวว ตติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. อิติ โข วาเสฏฺฐา เอวเมวสฺส[๒] ขตฺติยมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคญฺเญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ. เตสํเยว สตฺตานํ อญฺเญสํ[๓] สทิสานํเยว, โน อสทิสานํ; ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมน. ธมฺโม หิ วาเสฏฺฐา เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

พฺราหฺมณมณฺฑลกถา

[๑๓๒] อถ โข เตสํ สตฺตานํเยว เอกจฺจานํ เอตทโหสิ "ปาปกา วต โภ ธมฺมา สตฺเตสุ ปาตุภูตา, ยตฺร หิ นาม อทินฺนาทานานิ ปญฺญายิสฺสนฺติ, ครหา ปญฺญายิสฺสติ, มุสาวาโท ปญฺญายิสฺสติ, ทณฺฑาทานานิ ปญฺญายิสฺสนฺติ, ปพฺพาชนานิ ปญฺญายิสฺสนฺติ. ยนฺนูน มยํ ปาปเก อกุสเล ธมฺเม วาเหยฺยามาติ. เต ปาปเก อกุสเล ธมฺเม วาเหสุ. ปาปเก อกุสเล ธมฺเม วาเหนฺตีติ โข วาเสฏฺฐา 'พฺราหฺมณา พฺราหฺมณาเตฺวว ปฐมํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. เต อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏิโย จ กริตฺวา ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺติ. วีตงฺคารา วีตธูมา ปณฺณมุสลา สายํ สายมาสาย ปาโต ปาตราสาย คามนิคมราชธานิโย โอสรนฺติ ฆาสเมสนา. เต ฆาสํ ปฏิลภิตฺวา ปุนเทว อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺติ. ตเมนํ มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ 'อิเม โข โภ สตฺตา อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏิโย กริตฺวา ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺติ, วีตงฺคารา วีตธูมา ปณฺณมุสลา สายํ สายมาสาย ปาโต ปาตราสาย คามนิคมราชธานิโย โอสรนฺติ ฆาสเมสนา. เต ฆาสมฺปฏิลภิตฺวา ปุนเทว อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ

---

[๑] สฺยา. ปเรสํ [๒] ฉ.,เท.,อิ. เอวเมตสฺส
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อนญฺเญสํ, เอวมุปริปิ.

ฌายนฺติ.[๑] เต โข วาเสฏฺฐา ‘ฌายิกา ฌายิกาเตฺววฺ[๑] ทุติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. เตสํเยว โข วาเสฏฺฐา สตฺตานํ เอกจฺเจ สตฺตา อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ [๒] ฌานํ อนภิสมฺภุณมานา คามสามนฺตํ นิคมสามนฺตํ โอสริตฺวา คนฺเถ กโรนฺตา อจฺฉนฺติ.[๓] ตเมนํ มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ ‘อิเม โข ปน โภ สตฺตา อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ ฌานํ อนภิสมฺภุณมานา คามสามนฺตํ นิคมสามนฺตํ โอสริตฺวา คนฺเถ กโรนฺตา อจฺฉนฺติ, นทานิเม ฌายนฺตีติ. นทานิเม ฌายนฺตีติ โข วาเสฏฺฐา ‘อชฺฌายิกา อชฺฌายิกาเตฺวว ตติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. หีนสมฺมตํ โข ปน วาเสฏฺฐา เตน สมเยน โหติ, ตเทตรหิ เสฏฺฐสมฺมตํ. อิติ โข วาเสฏฺฐา เอวเมตสฺส พฺราหฺมณมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคญฺเญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ. เตสํเยว สตฺตานํ อญฺเญสํ สทิสานเมว, โน อสทิสานํ; ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมน. ธมฺโม หิ วาเสฏฺฐา เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเธ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

เวสฺสมณฺฑลกถา

[๑๓๓] เตสํเยว โข วาเสฏฺฐา สตฺตานํ เอกจฺเจ สตฺตา เมถุนํ ธมฺมํ สมาทาย วิสุํ กมฺมนฺเต ปโยเชสุํ. เมถุนํ ธมฺมํ สมาทาย วิสุํ กมฺมนฺเต ปโยเชนฺตีติ โข วาเสฏฺฐา ‘เวสฺสา เวสฺสาเตฺวว อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. อิติ โข วาเสฏฺฐา เอวเมตสฺส เวสฺสมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคญฺเญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ. เตสํเยว สตฺตานํ อญฺเญสํ สทิสานเมว, โน อสทิสานํ; ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมน. ธมฺโม หิ วาเสฏฺฐา เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเธ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

[๑-๑] ฉ.,เท. ฌายนฺตีติ. ฌายนฺตีติ โข วาเสฏฺฐ “ฌายิกา ฌายิกาเตฺวว
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ตํ [๓] สฺยา. อาคจฺฉนฺติ

สุทฺทมณฺฑลกถา

[๑๓๔] เตสํเยว[๑] โข วาเสฏฺฐา สตฺตานํ เย เต สตฺตา อวเสสา, เต ลุทฺทาจารา ขุทฺทาจารา อเหสุ. ลุทฺทาจารา ขุทฺทาจาราติ โข วาเสฏฺฐา 'สุทฺทา สุทฺทาเตฺวว อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํ. อิติ โข วาเสฏฺฐา เอวเมตสฺส สุทฺทมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคญฺเญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ. เตสํเยว สตฺตานํ อญฺเญสํ สทิสานํเยว, โน อสทิสานํ; ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมน. ธมฺโม หิ วาเสฏฺฐา เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.[๑]

[๑๓๕] อหุ โข โส วาเสฏฺฐา สมโย, ยํ ขตฺติโยปิ สกํ ธมฺมํ ครหมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ 'สมโณ ภวิสฺสามีติ. พฺราหฺมโณปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ เวสฺโสปิ วาเสฏฺฐา ฯเปฯ สุทฺโทปิ โข สกํ ธมฺมํ ครหมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ 'สมโณ ภวิสฺสามีติ. อิเมหิ โข วาเสฏฺฐา จตูหิ มณฺฑเลหิ สมณมณฺฑลสฺส อภินิพฺพตฺติ อโหสิ. เตสํเยว สตฺตานํ อญฺเญสํ สทิสานํเยว, โน อสทิสานํ; ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมน. ธมฺโม หิ วาเสฏฺฐา เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

ทุจฺจริตาทิกถา

[๑๓๖] ขตฺติโยปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิโก มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน,[๒] มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ.

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

พฺราหฺมโณปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ เวสฺโสปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ สุทฺโทปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ สมโณปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิโก มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน, มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ.

ขตฺติโยปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา สมฺมาทิฏฺฐิโก สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน,[๑] สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ. พฺราหฺมโณปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ เวสฺโสปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ สุทฺโทปิ โข วาเสฏฺฐา ฯเปฯ สมโณปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา สมฺมาทิฏฺฐิโก สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน, สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ.

[๑๓๗] ขตฺติโยปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน ทุวยการี วาจาย ทุวยการี มนสา ทุวยการี วิมิสฺสทิฏฺฐิโก[๒] วิมิสฺสกมฺมสมาทาโน,[๓] วิมิสฺสกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุขทุกฺขปฏิสํเวที โหติ. พฺราหฺมโณปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน ทุวยการี วาจาย ทุวยการี มนสา ทุวยการี วิมิสฺสทิฏฺฐิโก วิมิสฺสกมฺมสมาทาโน, วิมิสฺสกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุขทุกฺขปฏิสํเวที โหติ. เวสฺโสปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน ทุวยการี วาจาย ทุวยการี มนสา ทุวยการี วิมิสฺสทิฏฺฐิโก วิมิสฺสกมฺมสมาทาโน, วิมิสฺสกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุขทุกฺขปฏิสํเวที โหติ.

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] อิ. วีติมิสฺสทิฏฺฐิโก

[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

สุทฺโทปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน ทฺวยการี วาจาย ทฺวยการี มนสา ทฺวยการี วิมิสฺสทิฏฺฐิโก วิมิสฺสกมฺมสมาทาโน, วิมิสฺสกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุขทุกฺขปฏิสํเวที โหติ. สมโณปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน ทฺวยการี วาจาย ทฺวยการี มนสา ทฺวยการี วิมิสฺสทิฏฺฐิโก วิมิสฺสกมฺมสมาทาโน, วิมิสฺสกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุขทุกฺขปฏิสํเวที โหติ.

โพธิปกฺขิยธมฺมภาวนา

[๑๓๘] ขตฺติโยปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน สำวุโต วาจาย สำวุโต มนสา สำวุโต สตฺตนฺนำ โพธิปกฺขิยานำ ธมฺมานำ ภาวนมนฺวาย ทิฏฺเฐเยว[๑] ธมฺเม ปรินิพฺพายติ. พฺราหฺมโณปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน สำวุโต วาจาย สำวุโต มนสา สำวุโต สตฺตนฺนำ โพธิปกฺขิยานำ ธมฺมานำ ภาวนมนฺวาย ทิฏฺเฐเยว ธมฺเม ปรินิพฺพายติ. เวสฺโสปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน สำวุโต วาจาย สำวุโต มนสา สำวุโต สตฺตนฺนำ โพธิปกฺขิยานำ ธมฺมานำ ภาวนมนฺวาย ทิฏฺเฐเยว ธมฺเม ปรินิพฺพายติ. สุทฺโทปิ โข วาเสฏฺฐา กาเยน สำวุโต วาจาย สำวุโต มนสา สำวุโต สตฺตนฺนำ โพธิปกฺขิยานำ ธมฺมานำ ภาวนมนฺวาย ทิฏฺเฐเยว ธมฺเม ปรินิพฺพายติ. สมโณปิ[๒] โข วาเสฏฺฐา กาเยน สำวุโต วาจาย สำวุโต มนสา สำวุโต สตฺตนฺนำ โพธิปกฺขิยานำ ธมฺมานำ ภาวนมนฺวาย ทิฏฺเฐเยว ธมฺเม ปรินิพฺพายติ.[๒]

[๑๓๙] อิเมสำ หิ วาเสฏฺฐา จตุนฺนำ วณฺณานำ โย โหติ ภิกฺขุ อรหำ ขีณาสโว วุสิตวา[๓] กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ทิฏฺเฐว, เอวมุปริปิ. [๒] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญาวิมุตฺโต, โส เนสํ อคฺคมกฺขายติ. ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมน. ธมฺโม หิ วาเสฏฺฐา เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อภิสมฺปรายญฺจ.

[๑๔๐] พฺรหฺมุนาปิ[๑] วาเสฏฺฐา สนงฺกุมาเร คาถา ภาสิตา

"ขตฺติโย เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ[๒] เย โคตฺตปฏิสาริโน
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺโฐ เทวมานุเสติ.

สาปิ[๓] โข ปเนสา วาเสฏฺฐา พฺรหฺมุนา สนงฺกุมาเรน คาถา สุคีตา, โน ทุคฺคีตา; สุภาสิตา, โน ทุพฺภาสิตา; อตฺถสญฺหิตา, โน อนตฺถสญฺหิตา; อนุมตา มยา. อหมฺปิ วาเสฏฺฐา เอวํ วทามิ

"ขตฺติโย เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ เย โคตฺตปฏิสาริโน
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺโฐ เทวมานุเสติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา วาเสฏฺฐภารทฺวาชา ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

จตุตฺถํ อคฺคญฺญสุตฺตนฺตํ นิฏฺฐิตนฺตํ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. พฺรหฺมุนาเปสา [๒] อิ. ชเน ตสฺมึ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. สา

๕. สมฺปสาทนียสุตฺตํ

สารีปุตฺตสีหนาโท

[๑๔๑] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา นาฬนฺทายํ วิหรติ ปาวาริกมฺพวเน. อถ โข อายสฺมา สารีปุตฺโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา สารีปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ 'น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร, ยทิทํ สมฺโพธิยนฺติ.

[๑๔๒] "อุฬารา โข เต อยํ สารีปุตฺต อาสภิวาจา ภาสิตา, เอกํโส คหิโต, สีหนาโท นทิโต 'เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ 'น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร, ยทิทํ สมฺโพธิยนฺติ.

กึ[๑] นุ โข เต สารีปุตฺต เย เต อเหสุ์ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สพฺเพ เต ภควนฺโต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตา 'เอวํสีลา เต ภควนฺโต อเหสุ์ อิติปิ, 'เอวํธมฺมา เต ภควนฺโต อเหสุ์ อิติปิ, 'เอวํปญฺญา เต ภควนฺโต อเหสุ์ อิติปิ, 'เอวํวิหารี เต ภควนฺโต อเหสุ์ อิติปิ, 'เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหสุ์ อิติปีติ. "โน เหตํ ภนฺเตติ.[๒]

"กึ ปน เต[๓] สารีปุตฺต เย เต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สพฺเพ เต ภควนฺโต เจตสา เจโต

---

[๑] ฉ.,เท. กึ ปน เต

[๒] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ปริจฺจ วิหิตา 'เอวํสีลา เต ภควนฺโต ภวิสฺสนฺติ อิติปิ, 'เอวํธมฺมา ฯเปฯ เอวํปญฺญา ฯเปฯ 'เอวํวิหารี ฯเปฯ 'เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต ภวิสฺสนฺติ อิติปีติ. "โน เหตํ ภนฺเตติ.

"กึ ปน เต สารีปุตฺต อหํ เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เจตสา เจโต ปริจฺจ วิหิโต 'เอวํสีโล ภควา อิติปิ, 'เอวํธมฺโม ฯเปฯ เอวํปญฺโญ ฯเปฯ เอวํวิหารี ฯเปฯ 'เอวํวิมุตฺโต ภควา อิติปีติ. "โน เหตํ ภนฺเตติ. "เอตฺถ หิ[๑] เต สารีปุตฺต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺเนสุ อรหนฺเตสุ สมฺมาสมฺพุทฺเธสุ เจโตปริยญาณํ นตฺถิ. อถ กิญฺจรหิ เต อยํ สารีปุตฺต อุฬารา อาสภิวาจา ภาสิตา, เอกํโส คหิโต, สีหนาโท นทิโต, 'เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ, 'น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร, ยทิทํ สมฺโพธิยนฺติ.

[๑๔๓] "น โข เม[๒] ปเนตํ ภนฺเต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺเนสุ อรหนฺเตสุ สมฺมาสมฺพุทฺเธสุ เจโตปริยญาณํ อตฺถิ. อปิจ เม [๓] ธมฺมนฺวโย วิทิโต. เสยฺยถาปิ ภนฺเต รญฺโญ ปจฺจนฺติมํ นครํ ทฬฺหุทฺทาปึ[๔] ทฬฺหปาการโตรณํ เอกทฺวารํ. ตตฺรสฺส โทวาริโก ปณฺฑิโต พฺยตฺโต เมธาวี อญฺญาตานํ นิวาเรตา, ญาตานํ ปเวเสตา; โส ตสฺส นครสฺส สามนฺตา[๕] อนุปริยายปถํ อนุกฺกมมาโน[๖] น ปสฺเสยฺย ปาการสนฺธึ วา ปาการวิวรํ วา อนฺตมโส วิฬารนิกฺขมนมตฺตมฺปิ. ตสฺส เอวมสฺส "เย เกจิ อุฬาริกา ปาณา อิมํ นครํ ปวิสนฺติ วา นิกฺขมนฺติ วา, สพฺเพ เต อิมินา ว

---

[๑] ฉ.,เท. จ หิ อิ. เอตฺถ จรหิ
[๒] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] อิ. ภนฺเต
[๔] สฺยา. ทฬฺหทฺวารํ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. สมนฺตา
[๖] อิ. อนุกฺกมนฺเต

ทฺวาเรน ปวิสนฺติ วา นิกฺขมนฺติ วาติ; เอวเมว โข เม ภนฺเต ธมฺมนฺวโย วิทิโต. เย เต [๑] อเหสุ๋ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สพฺเพ เต ภควนฺโต ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิตฺตา สตฺต สมฺโพชฺฌงฺเค[๒] ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌึสุ. เยปิ เต ภนฺเต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สพฺเพ เต ภควนฺโต ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิตฺตา สตฺต สมฺโพชฺฌงฺเค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌิสฺสนฺติ. ภควาปิ ภนฺเต เอตรหิ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิตฺโต สตฺต สมฺโพชฺฌงฺเค ยถาภูตं ภาเวตฺวา อนุตฺตรं สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ.

[๑๔๔] อิธาหं ภนฺเต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึ ธมฺมสฺสวนาย. ตสฺส เม ภนฺเต ภควา ธมฺมं เทเสสิ[๓] อุตฺตรุตฺตรं[๔] ปณีตปณีตं กณฺหสุกฺกं สปฺปฏิภาคं. ยถา ยถา เม ภนฺเต ภควา ธมฺมं เทเสสิ อุตฺตรุตฺตรं ปณีตปณีตं กณฺหสุกฺกं สปฺปฏิภาคं, ตถา ตถาหं ตสฺมึ ธมฺเม อภิญฺญา อิเธกจฺจํ ธมฺมं ธมฺเมสุ นิฏฺฐมคมं สตฺถริ ปสีทึ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน สงฺโฆติ.[๕]

กุสลธมฺมเทสนา

[๑๔๕] อปรं ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยं, ยถา ภควา ธมฺมं เทเสติ กุสเลสุ ธมฺเมสุ. ตตฺริเม กุสลา ธมฺมา. เสยฺยถีทं.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ภนฺเต
[๒] อิ. โพชฺฌงฺเค
[๓] ฉ.,เท. เทเสติ
[๔] อิ. อุตฺตรุตฺตริ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. สาวกสงฺโฆติ

จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. อิธ ภนฺเต ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเธว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต กุสเลสุ ธมฺเมสุ. ตํ ภควา อเสสมภิชานาติ, ตํ ภควโต อเสสมภิชานโต อุตฺตริอภิญฺเญยฺยํ นตฺถิ, ยทภิชานํ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร อสฺส, ยทิทํ กุสเลสุ ธมฺเมสุ.

อายตนปณฺณตฺติเทสนา

[๑๔๖] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ อายตนปฺปณฺณตฺตีสุ.[๑] ฉยิมานิ ภนฺเต อชฺฌตฺติกพาหิรานิ อายตนานิ: จกฺขุญฺเจว รูปา จ, โสตญฺจ สทฺทา จ, ฆานญฺจ คนฺธา จ, ชิวฺหา จ รสา จ, กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ, มโน จ ธมฺมา จ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต อายตนปฺปณฺณตฺตีสุ. ตํ ภควา อเสสมภิชานาติ. ตํ ภควโต อเสสมภิชานโต อุตฺตริอภิญฺเญยฺยํ นตฺถิ, ยทภิชานํ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร อสฺส, ยทิทํ อายตนปฺปณฺณตฺตีสุ.

คพฺภาวกฺกนฺติเทสนา

[๑๔๗] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ คพฺภาวกฺกนฺตีสุ. จตสฺโส อิมา ภนฺเต คพฺภาวกฺกนฺติโย: อิธ ปน[๒] ภนฺเต เอกจฺโจ อสมฺปชาโน[๓] มาตุ กุจฺฉึ โอกฺกมติ,

---

[๑] อิ. อายตนปณฺณตฺตีสุ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ปนสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] อิ. อสมฺปชาโน เจว

อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ; อยํ ปฐมา คพฺภาวกฺกนฺติ.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมฺปชาโน[๑] โข มาตุ กุจฺฉึ โอกฺกมติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ; อยํ ทุติยา คพฺภาวกฺกนฺติ.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉึ โอกฺกมติ, สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ; อยํ ตติยา คพฺภาวกฺกนฺติ.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉึ โอกฺกมติ, สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ; อยํ จตุตฺถา คพฺภาวกฺกนฺติ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต คพฺภาวกฺกนฺตีสุ.

อาเทสนวิธาเทสนา

[๑๔๘] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ อาเทสนวิธาสุ. จตสฺโส อิมา ภนฺเต อาเทสนวิธา: อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ นิมิตฺเตน อาทิสติ 'เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺตนฺติ. โส พหุ๋ เจปิ อาทิสติ 'ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาติ;[๒] อยํ ปฐมา อาเทสนวิธา.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ น เหว โข นิมิตฺเตน อาทิสติ. อปิจ โข มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ 'เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺตนฺติ. โส พหุญฺเจปิ อาทิสติ 'ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาติ; อยํ ทุติยา อาเทสนวิธา.

---

[๑] สฺยา. สมฺปชาโน หิ อิ. สมฺปชาโนปิ, [๒] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ น เหว โข นิมิตฺเตน อาทิสติ, นาปิ มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ. อปิจ โข วิตกฺกยโต วิจารยโต วิตกฺกวิปฺผารสทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺตนฺติ. โส พหุญฺเจปิ อาทิสติ ‘ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาติ; อยํ ตติยา อาเทสนวิธา.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ น เหว โข นิมิตฺเตน อาทิสติ, นาปิ มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ, นาปิ วิตกฺกยโต วิจารยโต วิตกฺกวิปฺผารสทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ. อปิจ โข วิตกฺกวิจารสมาธึ[๑] สมาปนฺนสฺส เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ ‘ยถา อิมสฺส โภโต มโนสงฺขารา ปณิหิตา, ตถา อิมสฺส จิตฺตสฺส อนนฺตรา อิมํ[๒] นาม วิตกฺกํ วิตกฺเกสฺสตีติ. โส พหุญฺเจปิ อาทิสติ ‘ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาติ; อยํ จตุตฺถา อาเทสนวิธา. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต อาเทสนวิธาสุ.

ทสฺสนสมาปตฺติเทสนา

[๑๔๙] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ทสฺสนสมาปตฺตีสุ. จตสฺโส อิมา ภนฺเต ทสฺสนสมาปตฺติโย: อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรนฺนานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ ‘อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธึ [๒] อิ. อมุํ

มสฺส นหารู[๑] อฏฺฐี อฏฺฐิมิญฺชํ[๒] วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆานิกา ลสิกา มุตฺตนฺติ; อยํ ปจมา ทสฺสนสมาปตฺติ.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรนฺนานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ 'อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย เกสา โลมา ฯเปฯ ลสิกา มุตฺตนฺติ อติกฺกมฺม จ ปุริสสฺส ฉวิมสโลหิตํ อฏฺฐึ ปจฺจเวกฺขติ; อยํ ทุติยา ทสฺสนสมาปตฺติ.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรนฺนานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ 'อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย เกสา โลมา ฯเปฯ ลสิกา มุตฺตนฺติ อติกฺกมฺม จ ปุริสสฺส ฉวิมสโลหิตํ อฏฺฐึ ปจฺจเวกฺขติ, ปุริสสฺส จ วิญฺญาณโสตํ ปชานาติ อุภยโต อพฺโพจฺฉินฺนนฺ: อิธโลเก ปติฏฺฐิตญฺจ ปรโลเก ปติฏฺฐิตญฺจ; อยํ ตติยา ทสฺสนสมาปตฺติ.

ปุน จปรํ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ลสิกา มุตฺตนฺติ อติกฺกมฺม จ ปุริสสฺส ฉวิมสโลหิตํ อฏฺฐึ ปจฺจเวกฺขติ, ปุริสสฺส จ วิญฺญาณโสตํ ปชานาติ อุภยโต อพฺโพจฺฉินฺนนฺ: อิธโลเก อปฺปติฏฺฐิตญฺจ ปรโลเก อปฺปติฏฺฐิตญฺจ; อยํ จตุตฺถา ทสฺสนสมาปตฺติ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต ทสฺสนสมาปตฺตีสุ.

---

[๑] ฉ.,เท. นหารุ อฏฺฐิ [๒] อิ. อฏฺฐิมิญฺชา

ปุคฺคลปณฺณตฺติเทสนา

[๑๕๐] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปุคฺคลปณฺณตฺตีสุ. สตฺติเม ภนฺเต ปุคฺคลา: อุภโตภาควิมุตฺโต ปญฺญาวิมุตฺโต กายสกฺขี[๑] ทิฏฺฐิปฺปตฺโต สทฺธาวิมุตฺโต ธมฺมานุสารี สทฺธานุสารี. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต ปุคฺคลปณฺณตฺตีสุ.

ปธานเทสนา

[๑๕๑] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปธาเนสุ. สตฺติเม ภนฺเต โพชฺฌงฺคา:[๒] สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิ-สมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต ปธาเนสุ.

ปฏิปทาเทสนา

[๑๕๒] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปฏิปทาสุ. จตสฺโส อิมา ภนฺเต ปฏิปทา: ทุกฺขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา, ทุกฺขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา, สุขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา, สุขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญาติ.[๓] ตตฺร ภนฺเต ยายํ ปฏิปทา ทุกฺขา ทนฺธาภิญฺญา, อยํ ปน ภนฺเต ปฏิปทา อุภเยเนว หีนา อกฺขายติ: ทุกฺขตฺตา จ ทนฺธตฺตา จ. ตตฺร ภนฺเต ยายํ ปฏิปทา ทุกฺขา ขิปฺปาภิญฺญา, อยํ ปน ภนฺเต ปฏิปทา ทุกฺขตฺตา หีนา อกฺขายติ. ตตฺร ภนฺเต ยายํ ปฏิปทา สุขา ทนฺธาภิญฺญา, อยํ ปน ภนฺเต

---

[๑] อิ. กายสกฺขิ
[๒] ฉ.,เท. สมฺโพชฺฌงฺคา
[๓] อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

ปฏิปทา ทนฺธตฺตา หีนา อกฺขายติ. ตตฺร ภนฺเต ยายํ ปฏิปทา สุขา ขิปฺปาภิญฺญา, อยํ ปน ภนฺเต ปฏิปทา อุภเยเนว ปณีตา อกฺขายติ: สุขตฺตา จ ขิปฺปตฺตา จ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต ปฏิปทาสุ.

ภสฺสสมาจาราทิเทสนา

[๑๕๓] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ภสฺสสมาจาเร. อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ น เจว มุสาวาทูปสญฺหิตํ วาจํ ภาสติ, น จ เวภูติยํ เปสุณิยํ, น จ สารมฺภชํ ชยาเปกฺโข, มนฺตามนฺตา จ วาจํ ภาสติ นิธานวตึ กาเลน. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต ภสฺสสมาจาเร.

อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปุริสสีลสมาจาเร. อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ สจฺโจ จสฺส สทฺโธ จ, น จ กุหโก, น จ ลปโก, น จ เนมิตฺติโก, น จ นิปฺเปสิโก, น จ ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนโก,[๑] อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร, โภชเน มตฺตญฺญู, สมการี, ชาครียานุโยคมนุยุตฺโต, อตนฺทิโต, อารทฺธวิริโย, ฌายี, สติมา, กลฺยาณปฏิภาโณ, คติมา, ธิติมา, มติมา,[๒] น จ กาเมสุ คิทฺโธ, สโต จ นิปโก จ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต ปุริสสีลสมาจาเร.

อนุสาสนวิธาเทสนา

[๑๕๔] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ อนุสาสนวิธาสุ. จตสฺโส อิมา ภนฺเต อนุสาสนวิธา: ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ[๓] ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา 'อยํ

---

[๑] สี.,อิ. นิชิคีสตา ฉ.,เท. นิชิคีสนโก [๒] อิ. มุติมา

[๓] ฉ.,เท. อปรํ, เอวมุปริปิ.

ปุคฺคโล ยถานุสิฏฺฐึ ตถา ปฏิปชฺชมาโน ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน ภวิสฺสติ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโนติ.[๑]

ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา 'อยํ ปุคฺคโล ยถานุสิฏฺฐึ ตถา ปฏิปชฺชมาโน ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี ภวิสฺสติ, สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตีติ.

ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา 'อยํ ปุคฺคโล ยถานุสิฏฺฐึ ตถา ปฏิปชฺชมาโน ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ภวิสฺสติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกาติ.

ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา 'อยํ ปุคฺคโล ยถานุสิฏฺฐึ ตถา ปฏิปชฺชมาโน อาสวานํ ปริกฺขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเจว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสตีติ. เอตทานุตฺตริยं ภนฺเต อนุสาสนวิธาสุ.

ปรปุคฺคลวิมุตฺติญาณเทสนา

[๑๔๔] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยं, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปรปุคฺคลวิมุตฺติญาเณ. ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา 'อยํ ปุคฺคโล ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน ภวิสฺสติ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโนติ.

ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา 'อยํ ปุคฺคโล ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี,[๒] สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สมฺโพธิปรายโณติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. สกทาคามี ภวิสฺสติ

ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา ‘อยํ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก[๑] ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกาติ.

ชานาติ ภนฺเต ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา ‘อยํ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏเจ ว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสตีติ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต ปรปุคฺคลวิมุตฺติญาเณ.

สสฺสตวาทเทสนา

[๑๕๖] อปรํ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ สสฺสตวาเทสุ. ตโยเม ภนฺเต สสฺสตวาทา: อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ. เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาฬีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย สตมฺปิ ชาตึ สหสฺสมฺปิ ชาตึ สตสหสฺสมฺปิ ชาตึ อเนกานิปิ ชาติสตานิ อเนกานิปิ ชาติสหสฺสานิ อเนกานิปิ ชาติสตสหสฺสานิ ‘อมุตฺราสึ เอวนฺนาโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวสุขทุกฺขปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ,[๒] ตตฺราปาสึ เอวนฺนาโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวสุขทุกฺขปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธุปปนฺโนติ. อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. โส เอวมาห “อตีตํ จาหํ[๓] อทฺธานํ ชานามิ ‘สวฏฺฏิ วา โลโก

---

[๑] ฉ.,เท. โอปปาติโก ภวิสฺสติ [๒] อิ. อุปปาทึ

[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปาหํ, เอวมุปริปิ.

วิวฏฺฏิ วาติ. อนาคตนฺ จาหนฺ[๑] อทฺธานนฺ ชานามิ ‘สนฺวฏฺฏิสฺสติ วา โลโก วิวฏฺฏิสฺสติ วาติ. สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วญฺโฌ จ[๒] กูฏฏฺโฐ[๓] เอสิกฏฺฐายี จิโต, เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สนฺสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสมนฺติ; อยนฺ ปจฺโจ สสฺสตวาโท.

ปุน จปรนฺ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปนฺ เจโตสมาธินฺ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตนฺ ปุพฺเพนิวาสนฺ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทนฺ. เอกนฺปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏนฺ เทฺวปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ตีณิปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ จตฺตารินฺปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ปญฺจปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ทสปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ‘อมุตฺราสึ เอวนฺนาโม เอวนฺโคตฺโต เอวนฺวณฺโณ เอวมาหาโร เอวนฺสุขทุกฺขปฏิสนฺเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวนฺนาโม เอวนฺโคตฺโต ฯเปฯ เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธุปปนฺโนติ. อิติ สาการนฺ สอุทฺเทสนฺ อเนกวิหิตนฺ ปุพฺเพนิวาสนฺ อนุสฺสรติ. โส เอวมาห ‘อตีตนฺ โข จาหนฺ อทฺธานนฺ ชานามิ ‘สนฺวฏฺฏิ[๔] วา โลโก วิวฏฺฏิ[๔] วาติ. อนาคตญฺจ ขฺวาหนฺ อทฺธานนฺ ชานามิ ‘สนฺวฏฺฏิสฺสติ วา โลโก วิวฏฺฏิสฺสติ วาติ. สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วญฺโฌ กูฏฏฺโฐ เอสิกฏฺฐายี จิโต, เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สนฺสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสมนฺติ; อยนฺ ทุติโย สสฺสตวาโท.

ปุน จปรนฺ ภนฺเต อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปนฺ เจโตสมาธินฺ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตนฺ ปุพฺเพนิวาสนฺ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทนฺ. ทสปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ วีสนฺปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ตีสนฺปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ จตฺตาฬีสนฺปิ สนฺวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ‘อมุตฺราสึ เอวนฺนาโม เอวนฺโคตฺโต

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปาหนฺ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] สฺยา. กูฏฏฺโฐ
[๔-๔] อิ. สนฺวฏฺฏิปิ โลโก วิวฏฺฏิปิ

เอวำวณฺโณ เอวมาหาโร เอวำสุขทุกฺขปฏิสำเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวำนาโม ฯเปฯ อิฐุปปนฺโนติ. อิติ สาการำ สอุทฺเทสำ อเนกวิหิตำ ปุพฺเพนิวาสำ อนุสฺสรติ. โส เอวมาห 'อตีตำ จาหำ อทฺธานำ ชานามิ 'สำวฏฺฏิปิ โลโก วิวฏฺฏิปีติ. อนาคตำ จาหำ อทฺธานำ ชานามิ 'สำวฏฺฏิสฺสติปิ โลโก วิวฏฺฏิสฺสติปีติ.[๑] สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วณฺโฌ กูฏฏฺโฐ เอสิกฏฺฐายี จิโต, เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สำสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสมนฺติ; อยำ ตติโย สสฺสตวาโท. เอตทานุตฺตริยำ ภนฺเต สสฺสตวาเทสุ.

ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณเทสนา

[๑๕๗] อปรำ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยำ, ยถา ภควา ธมฺมำ เทเสติ ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณ. อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปำ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตำ ปุพฺเพนิวาสำ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทำ. เอกำปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสำปิ ชาติโย ตึสำปิ ชาติโย จตฺตาฬีสำปิ ชาติโย ปญฺญาสำปิ ชาติโย สตำปิ ชาตึ สหสฺสำปิ ชาตึ สตสหสฺสำปิ ชาตึ อเนกปิ สำวฏฺฏกปฺเป อเนกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนกปิ สำวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป ฯเปฯ อิติ สาการำ สอุทฺเทสำ อเนกวิหิตำ ปุพฺเพนิวาสำ อนุสฺสรติ. สนฺติ ภนฺเต สตฺตา[๒] เยสำ จ[๓] น สกฺกา คณนาย วา สงฺขาเนน วา อายุ[๔] สงฺขาตุำ. อปิจ ยสฺมึ ยสฺมึ อตฺตภาเว อภินิวุตฺถปุพฺโพ[๕] โหติ ยทิ วา รูปีสุ ยทิ วา อรูปีสุ ยทิ วา สญฺญีสุ ยทิ วา อสญฺญีสุ ยทิ วา เนวสญฺญินาสญฺญีสุ. อิติ

[๑] อิ. วิวฏฺฏิสฺสติปิ โลโกติ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. เทวา
[๓] ฉ.,เท.,อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] สฺยา. อยำ, อิ. อายุำ
[๕] ฉ.,เท. อภินิวฏฺฐปุพฺโพ

สาการ์ สอุทฺเทสๆ อเนกวิหิตๆ[๑] ปุพฺเพนิวาสๆ อนุสฺสรติ. เอตทานุตฺตริยๆ ภนฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณ.

จุตูปปาตญาณเทสนา

[๑๕๘] อปรๆ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยๆ, ยถา ภควา ธมฺมๆ เทเสติ สตฺตานๆ จุตูปปาตญาเณ. อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ฯเปฯ ตถารูปๆ เจโตสมาธิๆ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ 'อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานๆ อุปวาทกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรๆ มรณา อปายๆ ทุคฺคตึ วินิปาตๆ นิรยๆ อุปปนฺนา; อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา, วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา, มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานๆ อนุปวาทกา, สมฺมาทิฏฺฐิกา, สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรๆ มรณา สุคตึ สคฺคๆ โลกๆ อุปปนฺนาติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. เอตทานุตฺตริยๆ ภนฺเต สตฺตานๆ จุตูปปาตญาเณ.

อิทฺธิวิธาเทสนา

[๑๕๙] อปรๆ ปน ภนฺเต เอตทานุตฺตริยๆ, ยถา ภควา ธมฺมๆ เทเสติ อิทฺธิวิธาสุ. เทฺวมา ภนฺเต อิทฺธิวิธาโย:[๒] อตฺถิ

[๑] อิ. อยๆ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] อิ. อิทฺธโย

ภนฺเต อิทฺธิ สาสวา[๑] สอุปธิกา โน ‘อริยาติ วุจฺจติ, อตฺถิ ภนฺเต อิทฺธิ อนาสวา[๒] อนุปธิกา ‘อริยาติ วุจฺจติ. กตมา จ ภนฺเต อิทฺธิ สาสวา[๑] สอุปธิกา โน ‘อริยาติ วุจฺจติ. อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปึ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ: เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ, อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฑฺฑํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ อากาเส; ปฐวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเก; อุทเกปิ อภิชฺชมาเน[๓] คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปฐวิยํ; อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ,[๔] เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณ. อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ[๕] ปริมชฺชติ; ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตติ. อยํ ภนฺเต อิทฺธิ สาสวา สอุปธิกา โน ‘อริยาติ วุจฺจติ.

กตมา จ ภนฺเต อิทฺธิ อนาสวา อนุปธิกา ‘อริยาติ วุจฺจติ. อิธ ภนฺเต ภิกฺขุ สเจ อากงฺขติ ‘ปฏิกูเล อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺยนฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติ; สเจ อากงฺขติ ‘อปฺปฏิกูเล ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺยนฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติ; สเจ อากงฺขติ ‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺยนฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติ; สเจ อากงฺขติ ‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺยนฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติ; สเจ อากงฺขติ ‘ปฏิกูลญฺจ อปฺปฏิกูลญฺจ ตทุภยํ อภินิวชฺเชตฺวา อุเปกฺขโก วิหเรยฺยं สโต

---

[๑] อิ. ยา สาสวา
[๒] อิ. ยา อนาสวา
[๓] อิ. อภิชฺชมาโน
[๔] สฺยา. จงฺกมติ
[๕] อิ. ปริมสติ

สมฺปชาโนติ, อุเปกฺขโก ตตฺถ วิหรติ สโต สมฺปชาโน; อยํ ปน[๑] ภนฺเต อิทฺธิ อนาสวา อนุปธิกา 'อริยาติ วุจฺจติ. เอตทานุตฺตริยํ ภนฺเต อิทฺธิวิธาสุ. ตํ ภควา อเสสมภิชานาติ, ตํ ภควโต อเสสมภิชานโต อุตฺตริอภิญฺเญยฺยํ[๒] นตฺถิ, ยทภิชานํ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร อสฺส,[๓] ยทิทํ อิทฺธิวิธาสุ.

อญฺญถาสตฺถุคุณทสฺสนํ

[๑๖๐] ยนฺตํ ภนฺเต สทฺเธน กุลปุตฺเตน ปตฺตพฺพํ อารทฺธวิริเยน ถามวตา ปุริสตฺถาเมน ปุริสวิริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปุริสโธรยฺเหน, อนุปฺปตฺตํ ตํ ภควตา. น จ ภนฺเต ภควา กาเมสุ กามสุขลฺลิกา-นุโยคมนุยุตฺโต หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสญฺหิตํ, น จ อตฺตกิลมถานุโยคมนุยุตฺโต ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสญฺหิตํ; จตุนฺนญฺจ[๔] ภควา ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี.

อนุโยคทานปฺปกาโร

[๑๖๑] สเจ มํ ภนฺเต เอวํ ปุจฺเฉยฺย 'กินฺนุ โข อาวุโส สารีปุตฺต อเหสุ อตีตมทฺธานํ อญฺเญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตรา สมฺโพธิยนฺติ. เอวํ ปุฏฺโ อหํ ภนฺเต 'โนติ วเทยฺยํ. 'กึ ปนาวุโส สารีปุตฺต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อญฺเญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตรา สมฺโพธิยนฺติ. เอวํ ปุฏฺโ อหํ ภนฺเต 'โนติ วเทยฺยํ. 'กึ ปนาวุโส

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปนสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] อิ. อุตฺตรึ อภิญฺเญยฺยํ
[๓] สฺยา. นตฺถิ [๔] อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.

สารีปุตฺต อตฺเถตรหิ อญฺเญ[๑] สมณา วา พฺราหฺมณา วา[๑] ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตรา สมฺโพธิยนฺติ. เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ ภนฺเต 'โนติ วเทยฺยํ.

สเจ ปน มํ ภนฺเต เอวํ ปุจฺเฉยฺย 'กึ นุ โข อาวุโส สารีปุตฺต อเหสุ๋ อตีตมทฺธานํ อญฺเญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา สมสมา สมฺโพธิยนฺติ. เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ ภนฺเต 'เอวนฺติ วเทยฺยํ. 'กึ ปนาวุโส สารีปุตฺต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อญฺเญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา สมสมา สมฺโพธิยนฺติ. เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ ภนฺเต 'เอวนฺติ วเทยฺยํ. 'กึ ปนาวุโส สารีปุตฺต อตฺเถตรหิ อญฺเญ[๒] สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา สมสมา[๒] สมฺโพธิยนฺติ. เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ ภนฺเต 'โนติ วเทยฺยํ.

สเจ ปน มํ ภนฺเต เอวํ ปุจฺเฉยฺย 'กสฺมา[๓] ปนายสฺมา สารีปุตฺโต เอกจฺจํ อพฺภนุชานาติ, เอกจฺจํ น อพฺภนุชานาตีติ. เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ ภนฺเต เอวํ พฺยากเรยฺยํ 'สมฺมุขา เมตํ อาวุโส ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ 'อเหสุ๋ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา มยา สมสมา สมฺโพธิยนฺติ. สมฺมุขา เมตํ อาวุโส ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ ภวิสฺสนฺติ 'อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา มยา สมสมา สมฺโพธิยนฺติ; สมฺมุขา เมตํ อาวุโส ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปชฺเชยฺยุ๋, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ.

กิญฺจาหํ ภนฺเต เอวํ ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว อหํ ภควโต โหมิ, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขามิ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรมิ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท

[๑-๑] ฉ.,เท.,อิ. อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, เอวมุปริปิ.
[๒-๒] ฉ.,เท.,อิ. อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, ภควโต สมสโม [๓] ฉ.,เท. กึ

คารยฺหฏฺฐานนฺ อาคจฺฉตีติ. “ตคฺฆ ตฺวนฺ สารีปุตฺต เอวนฺ ปุฏฺโฐ เอวนฺ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว เม โหสิ, น จ มนฺ อภูเตน อพฺภาจิกฺขสิ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมนฺ พฺยากโรสิ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหฏฺฐานนฺ อาคจฺฉตีติ.

อจฺฉริยอพฺภุตสูตร

[๑๖๒] เอวนฺ วุตฺเต, อายสฺมา อุทายิ ภควนฺตนฺ เอตทโวจ “อจฺฉริยนฺ ภนฺเต, อพฺภุตนฺ ภนฺเต; ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สลฺเลขตา. ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวนฺมหิทฺธิโก เอวนฺมหานุภาโว, อถ จ ปน เนว อตฺตานนฺ ปาตุกริสฺสติ; เอกเมกญฺจปิ อิโต ภนฺเต ธมฺมนฺ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อตฺตนิ สมนุปสฺเสยฺยุนฺ, เต ตาวตเกเนว ปฏากนฺ ปริหเรยฺยุนฺ; อจฺฉริยนฺ ภนฺเต, อพฺภุตนฺ ภนฺเต, ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สลฺเลขตา. ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวนฺมหิทฺธิโก เอวนฺมหานุภาโว, อถ จ ปน เนว อตฺตานนฺ ปาตุกริสฺสตีติ.

“ปสฺส โข ตฺวนฺ อุทายิ, ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สลฺเลขตา ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวนฺมหิทฺธิโก เอวนฺมหานุภาโว, อถ จ ปน เนว อตฺตานนฺ ปาตุกริสฺสตีติ; เอกเมกญฺจปิ อิโต อุทายิ ธมฺมนฺ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อตฺตนิ สมนุปสฺเสยฺยุนฺ, เต ตาวตเกเนว ปฏากนฺ ปริหเรยฺยุนฺ, ปสฺส โข ตฺวนฺ อุทายิ, ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สลฺเลขตา. ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวนฺมหิทฺธิโก เอวนฺมหานุภาโว, อถ จ ปน เนว อตฺตานนฺ ปาตุกริสฺสตีติ.

[๑๖๓] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ สารีปุตฺตํ อามนฺเตสิ "ยสฺมาติห[๑] ตฺวํ สารีปุตฺต อิมํ ธมฺมปริยายํ อภิกฺขณํ ภาเสยฺยาสิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ; เยสมฺปิ หิ สารีปุตฺต โมฆปุริสานํ ภวิสฺสติ ตถาคเต กงฺขา วา วิมติ วา, เตสมฺปิมํ[๒] ธมฺมปริยายํ สุตฺวา ตถาคเต[๓] กงฺขา วา วิมติ วา สา ปหียิสฺสตีติ. อิติ หิทํ อายสฺมา สารีปุตฺโต ภควโต สมฺมุขา สมฺปสาทํ ปเวเทสิ. ตสฺมา อิมสฺส เวยฺยากรณสฺส "สมฺปสาทนียนฺเตฺวว อธิวจนนฺติ.

ปญฺจมํ สมฺปสาทนียสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ตสฺมาติห [๒] ฉ.,เท. เตสมิมํ
[๓] อิ. ยา ตถาคเต

๖. ปาสาทิกสุตฺตํ

นิคณฺฐนาฏปุตฺตกาลกิริยา

[๑๖๔] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สกฺเกสุ วิหรติ, เวธญฺญา นาม สกฺยา, เตสํ อมฺพวเน ปาสาเท.

เตน โข ปน สมเยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต[๑] ปาวายํ อธุนา กาลกโต โหติ. ตสฺส กาลกิริยาย ภินฺนา นิคณฺจา เทฺวธิกชาตา ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา วิหรนฺติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ; กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ. มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปนฺโน. สหิตมฺเม, อสหิตนฺเต; ปุเร วจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียํ ปุเร อวจ; อธิจิณฺณนฺเต[๒] วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท นิคฺคหิโตสิ[๓] ปรวาทปฺปโมกฺขาย[๔] นิพฺเพเฐหิ วา, สเจ ปโหสีติ. วโธเยว โข[๕] มญฺเญ นิคณฺเจสุ นาฏปุตฺติเยสุ อนุวตฺตติ. เยปิ นิคณฺจสฺส นาฏปุตฺตสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา, เตปิ นิคณฺเจสุ นาฏปุตฺติเยสุ นิพฺพินฺนรูปา วิรตฺตรูปา ปฏิวานรูปา, ยถา ตํ ทุรกฺขาเต[๖] ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ.

[๑๖๕] อถ โข จุนฺโท สมณุทฺเทโส ปาวายํ วสฺสํ วุตฺโถ, เยน สามคาโม, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. นาถปุตฺโต
[๒] อิ. อวิจิณฺณ
[๓] ฉ.,เท. นิคฺคหีโต ตฺวมสิ
[๔] สฺยา. โก
[๕] สฺยา. ทุรากฺขาเต, เอวมุปริปิ.

อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข จุนฺโท สมณุทฺเทโส อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "นิคณฺโฐ ภนฺเต นาฏปุตฺโต ปาวายํ อธุนา กาลกโต, ตสฺส กาลกิริยาย ภินฺนา นิคณฺจา เทฺวธิกชาตา ฯเปฯ ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณติ. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท จุนฺทํ สมณุทฺเทสํ เอตทโวจ "อตฺถิ โข อิทํ อาวุโส จุนฺท กถาปาภตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย. อายามาวุโส จุนฺท, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสฺสามาติ.[๑] "เอวํ ภนฺเตติ โข จุนฺโท สมณุทฺเทโส อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจสฺโสสิ.

อถ โข อายสฺมา จ อานนฺโท จุนฺโท จ สมณุทฺเทโส, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ "อยํ ภนฺเต จุนฺโท สมณุทฺเทโส เอวมาห 'นิคณฺโฐ ภนฺเต[๒] นาฏปุตฺโต ปาวายํ อธุนา กาลกโต, ตสฺส กาลกิริยาย ภินฺนา นิคณฺจา ฯเปฯ ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณติ.

อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตธมฺมวินโย

[๑๖๖] "เอวญฺเหตํ จุนฺท โหติ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต. อิธ จุนฺท สตฺถา จ โหติ อสมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมึ ธมฺเม น ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรติ, น สามีจิปฏิปนฺโน, น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตติ. โส เอวมสฺส

[๑] สฺยา. อาโรเจยฺยามาติ. [๒] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

วจนีโย ‘ตสฺส เต อาวุโส ลาภา, ตสฺส เต สุลทฺธํ, สตฺถา จ เต อสมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, ตฺวญฺจ ตสฺมึ ธมฺเม น ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรสิ, น สามีจิปฏิปนฺโน, น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตสีติ. อิติ โข จุนฺท สตฺถาปิ ตตฺถ คารยฺโห, ธมฺโมปิ ตตฺถ คารยฺโห, สาวโก จ ตตฺถ เอวํ ปาสํโส. โย โข จุนฺท เอวรูปึ สาวกํ เอวํ วเทยฺย ‘เอตายสฺมา ตถา ปฏิปชฺชตุ, ยถา เต สตฺถารา ธมฺโม เทสิโต ปญฺญตฺโตติ. โย จ สมาทเปติ, ยญฺจ สมาทเปติ, โย จ สมาทปิโต ตถตฺตาย ปฏิปชฺชติ; สพฺเพ เต พหุๆ อปุญฺญํ ปสวนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ. เอวญฺเหตํ จุนฺท โหติ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต.

[๑๖๗] อิธ ปน จุนฺท สตฺถา จ โหติ อสมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมึ ธมฺเม ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรติ, สามีจิปฏิปนฺโน, อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตติ.[๑] โส เอวมสฺส วจนีโย ‘ตสฺส เต อาวุโส อลาภา, ตสฺส เต ทุลฺลทฺธํ; สตฺถา จ เต อสมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, ตฺวญฺจ ตสฺมึ ธมฺเม ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรสิ, สามีจิปฏิปนฺโน, อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตสีติ. อิติ โข จุนฺท สตฺถาปิ ตตฺถ คารยฺโห, ธมฺโมปิ ตตฺถ คารยฺโห, สาวโกปิ ตตฺถ เอวํ คารยฺโห. โย โข จุนฺท เอวรูปึ สาวกํ เอวํ วเทยฺย ‘อทฺธายสฺมา ญายปฏิปนฺโน

[๑] สฺยา. ปวตฺตติ

ญายํ อาราเธสฺสตีติ. โย จ ปสฺสติ, ยญฺจ ปสฺสติ, โย จ ปสฺสิโต[๑] ภิยฺโยโส มตฺตาย วิริยํ อารภติ; สพฺเพ เต พหุ๋ อปุญฺญ๋ ปสวนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ. เอวญฺเหตํ จุนฺท โหติ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต.

สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตธมฺมวินโย

[๑๖๘] อิธ ปน จุนฺท สตฺถา จ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมึ ธมฺเม น ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรติ, น สามีจิปฏิปนฺโน, น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตติ. โส เอวมสฺส วจนีโย 'ตสฺส เต อาวุโส อลาภา, ตสฺส เต ทุลฺลทฺธ๋; สตฺถา จ เต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, ตฺวญฺจ ตสฺมึ ธมฺเม น ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรสิ, น สามีจิปฏิปนฺโน, น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตสีติ. อิติ โข จุนฺท สตฺถาปิ ตตฺถ ปาสํโส, ธมฺโมปิ ตตฺถ ปาสํโส, สาวโก จ ตตฺถ เอวํ คารยฺโห. โย โข จุนฺท เอวรูปึ สาวกํ เอวํ วเทยฺย 'เอตายสฺมา ตถา ปฏิปชฺชตุ, ยถา เต สตฺถารา ธมฺโม เทสิโต ปญฺญตฺโตติ. โย จ สมาทเปติ, ยญฺจ สมาทเปติ, โย จ สมาทปิโต ตถตฺตาย ปฏิปชฺชติ; สพฺเพ เต พหุ๋ ปุญฺญ๋ ปสวนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ. เอวญฺเหตํ จุนฺท โหติ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย สุปฺปเวทิเต นิยฺยานิเก อุปสมสํวตฺตนิเก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต.

[๑๖๙] อิธ ปน จุนฺท สตฺถา จ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก

[๑] อิ. ปสตฺโถ

สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมึ ธมฺเม ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรติ, สามีจิปฏิปนฺโน, อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตติ. โส เอวมสฺส วจนีโย "ตสฺส เต อาวุโส ลาภา, ตสฺส เต สุลทฺธํ; สตฺถา จ เต อรหํ[๑] สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, ตฺวญฺจ ตสฺมึ ธมฺเม ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรสิ, สามีจิปฏิปนฺโน, อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตสีติ. อิติ โข จุนฺท สตฺถาปิ ตตฺถ ปาสํโส, ธมฺโมปิ ตตฺถ ปาสํโส, สาวโกปิ ตตฺถ เอวํ ปาสํโส. โย โข จุนฺท เอวรูปึ สาวกํ เอวํ วเทยฺย 'อทฺธายสฺมา ญายปฏิปนฺโน ญายํ อาราเธสฺสตีติ. โย จ ปสํสติ, ยญฺจ ปสํสติ, โย จ ปสํสิโต[๒] ภิยฺโยโส มตฺตาย วิริยํ อารภติ; สพฺเพ เต พหุํ ปุญฺญํ ปสวนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ. เอวญฺเหตํ จุนฺท โหติ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย สุปฺปเวทิเต นิยฺยานิเก อุปสมสํวตฺตนิเก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต.

สาวกานุตปฺปสตฺถุกถา

[๑๗๐] อิธ ปน จุนฺท สตฺถา จ โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, อวิญฺญาปิตตฺถา จสฺส โหนฺติ สาวกา สทฺธมฺเม, น[๓] จ เนสํ[๔] เกวลํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ; อถ เนสํ สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหติ. เอวรูโป โข จุนฺท สตฺถา สาวกานํ กาลกโต[๕] อนุตปฺโป โหติ. ตํ

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๒] สฺยา.,อิ. ปสตฺโถ, เอวมุปริปิ.
[๓] สฺยา. เนสํ สตฺถุ
[๔] อิ. เตสํ
[๕] เท. กาลํ กโต

กิสฺส เหตุ. สตฺถา หิ โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, อวิญฺญาปิตตฺถา จมฺหา[๑] สทฺธมฺเม, น จ โน เกวลํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพ-สงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ; อถ โน สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหติ. เอวรูโป โข จุนฺท สตฺถา จ สาวกานํ กาลกโต อนุตปฺโป โหติ.

สาวกานุตปฺปสตฺถุกถา

[๑๗๑] อิธ ปน จุนฺท สตฺถา จ โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, วิญฺญาปิตตฺถา จสฺส โหนฺติ สาวกา สทฺธมฺเม, เกวลญฺจ เตสํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ; อถ เนสํ สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหติ. เอวรูโป โข จุนฺท สตฺถา สาวกานํ กาลกโต อนนุตปฺโป[๒] โหติ. ตํ กิสฺส เหตุ. สตฺถา จ โน โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, วิญฺญาปิตตฺถา จมฺหา สทฺธมฺเม, เกวลญฺจ โน ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ; อถโข สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหติ.[๓] เอวรูโป โข จุนฺท สตฺถา สาวกานํ กาลกโต อนนุตปฺโป[๒] โหตีติ.[๔]

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. จมฺห
[๒] สฺยา. อนานุตปฺโป
[๓] ฉ.,เท.,อิ. โหตีติ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

พุทฺธจริยอปริปูราทิกถา

[๑๗๒] เอเตหิ เจปิ จุนฺท องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พุทฺธจริยํ โหติ; โน จ โข สตฺถา โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต. เอวนฺตํ พุทฺธจริยํ อปริปูรํ โหติ เตนงฺเคน.

ยโต จ โข จุนฺท เอเตหิ เจปิ[๑] องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พุทฺธจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต. เอวนฺตํ พุทฺธจริยํ ปริปูรํ โหติ เตนงฺเคน.

[๑๗๓] เอเตหิ เจปิ จุนฺท องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พุทฺธจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต; โน จ ขฺวสฺส เถรา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา[๒] วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมา, อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส, อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน[๓] สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํ. เอวนฺตํ พุทฺธจริยํ อปริปูรํ โหติ เตนงฺเคน.

ยโต จ โข จุนฺท เอเตหิ เจปิ องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พุทฺธจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต; เถรา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมา, อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส, อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํ. เอวนฺตํ พุทฺธจริยํ ปริปูรํ โหติ เตนงฺเคน.

[๑๗๔] เอเตหิ เจปิ จุนฺท องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พุทฺธจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เจว
[๒] อิ. วฺยตฺตา
[๓] ฉ. สหธมฺเมหิ

วโยอนุปฺปตฺโต; เถรา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ฯเปฯ อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํ; โน จ ขฺวสฺส มชฺฌิมา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ. มชฺฌิมา[๑] จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ; โน จ ขฺวสฺส นวา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ. นวา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ; โน จ ขฺวสฺส เถรา ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ. เถรา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ; โน จ ขฺวสฺส มชฺฌิมา ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ. มชฺฌิมา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ; โน จ ขฺวสฺส นวา ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ. นวา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ; โน จ ขฺวสฺส อุปาสกา สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน. อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน; โน จ ขฺวสฺส อุปาสกา สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน. อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน; โน จ ขฺวสฺส อุปาสิกา สาวิกา โหนฺติ คิหินี[๒] โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย. อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินี โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย; โน จ ขฺวสฺส อุปาสิกา สาวิกา โหนฺติ คิหินี โอทาตวสนา กามโภคินิโย. อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินี โอทาตวสนา กามโภคินิโย; โน จ ขฺวสฺส พฺรหฺมจริยํ โหติ อิทฺธญฺเจว [๓] ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ, พฺรหฺมจริยญฺจสฺส โหติ อิทฺธญฺจ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ; โน จ โข ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ. เอวนฺตํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ โหติ เตนงฺเคน.

---

[๑] อิ. มชฺฌิมาสฺส
[๒] ฉ.,เท.,อิ. คิหินิโย, เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. โหติ

ยโต จ โข จุนฺท เอเตหิ เจว องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต; เถรา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ฯเปฯ สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํ. มชฺฌิมา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ. นวา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ. เถรา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ. มชฺฌิมา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ. นวา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ. อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน. อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน. อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินี โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย. อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินี โอทาตวสนา กามโภคินิโย. พฺรหฺมจริยญฺจสฺส โหติ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ; ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตญฺจ.[๑] เอวนฺตํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ โหติ เตนงฺเคน.

[๑๗๕] อหํ โข ปน จุนฺท เอตรหิ สตฺถา โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, วิญฺญาปิตตฺถา จ เม สาวกา สทฺธมฺเม, เกวลญฺจ เตสํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ[๒] อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ[๓] สปฺปาฏิหีรกตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ; อหํ โข ปน จุนฺท เอตรหิ สตฺถา เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต.

สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ เถรา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมา, อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส,

---

[๑] ฉ.,เท. ลาภคฺคปฺปตฺตญฺจ ยสคฺคปฺปตฺตญฺจ [๒] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] อิ. สงฺคาหปทกตํ

อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุ. สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ[๑] มชฺฌิมา ภิกฺขู สาวกา. สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ นวา ภิกฺขู สาวกา. สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ เถรา ภิกฺขุนิโย สาวิกา. สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ มชฺฌิมา ภิกฺขุนิโย สาวิกา. สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ นวา ภิกฺขุนิโย สาวิกา. สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ อุปาสกา สาวกา คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน. สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ อุปาสกา สาวกา คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน ฯเปฯ สนฺติ โข ปน เม จุนฺท เอตรหิ อุปาสิกา สาวิกา คิหินี โอทาตวสนา กามโภคินิโย. เอตรหิ ปน เม จุนฺท พฺรหฺมจริยํ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ.

[๑๗๖] ยาวตา โข จุนฺท เอตรหิ สตฺถาโร โลเก อุปฺปนฺนา, นาหํ จุนฺท อญฺญํ เอกํ สตฺถารัปิ สมนุปสฺสามิ เอวํลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ, ยถริวาหํ. ยาวตา โข ปน[๒] จุนฺท เอตรหิ สงฺโฆ[๓] วา คโณ วา โลเก อุปฺปนฺโน.[๓] นาหํ จุนฺท อญฺญํ เอกํ สงฺฆัมปิ สมนุปสฺสามิ เอวํลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ, ยถริว[๔] จุนฺท ภิกฺขุสงฺโฆ. ยํ โข ตํ จุนฺท สมฺมา วทมาโน วเทยฺย 'สพฺพาการสมฺปนฺนํ สพฺพาการปริปูรํ อนูนํ อนธิกํ สฺวากฺขาตํ เกวลปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ สุปฺปกาสิตนฺติ. อิทเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย 'สพฺพาการสมฺปนฺนํ สพฺพาการปริปูรํ ฯเปฯ สุปฺปกาสิตนฺติ.

อุทฺทโก[๕] สุทํ จุนฺท รามปุตฺโต เอวํ วาจํ ภาสติ 'ปสฺส น ปสฺสตีติ. กิญฺจ ปสฺสํ น ปสฺสตีติ. ขุรสฺส สาธุนิสิตสฺส ตลมสฺส

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓-๓] อิ. สงฺฆา วา คณา โลกา อุปฺปนฺนา [๔] ฉ.,เท. ยถริวายํ
[๕] ฉ. อุทโก

ปสฺสติ, ธารญฺจ ขุรสฺส[๑] น ปสฺสติ. อิทำ วุจฺจติ จุนฺท 'ปสฺสำ น ปสฺสตีติ. ยำ โข ปเนตำ จุนฺท อุทฺทเกน รามปุตฺเตน ภาสิตำ หีนำ คมฺมำ โปถุชฺชนิกำ อนริยำ อนตฺถสญฺหิตำ ขุรเมว สนฺธาย. ยญฺเจตำ[๒] จุนฺท สมฺมา วทมาโน วเทยฺย 'ปสฺสำ น ปสฺสตีติ. อิทเมว ตำ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย 'ปสฺสำ น ปสฺสตีติ. กิญฺจ ปสฺสำ น ปสฺสตีติ. เอวำ 'สพฺพาการสมฺปนฺนำ สพฺพาการปริปูรำ อนูนำ อนธิกำ สฺวากฺขาตำ เกวลปริปูรำ พฺรหฺมจริยำ สุปฺปกาสิตนฺติ, อิติ เหตำ 'น[๓] ปสฺสตีติ อิทเมตฺถ อุปกฑฺเฒยฺย. เอวนฺตำ ปริสุทฺธตรำ อสฺสาติ, อิติ เหตำ 'น ปสฺสตีติ อิทเมตฺถ อุปกฑฺเฒยฺย, เอวนฺตำ ปริสุทฺธตรำ[๔] อสฺสาติ, อิติ เหตำ น ปสฺสติ. อิทำ วุจฺจติ จุนฺท ปสฺสำ น ปสฺสตีติ. ยำ โข ตำ จุนฺท สมฺมา วทมาโน วเทยฺย 'สพฺพาการสมฺปนฺนำ ฯเปฯ พฺรหฺมจริยำ สุปฺปกาสิตนฺติ. อิทเมว ตำ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย 'สพฺพาการสมฺปนฺนำ สพฺพาการปริปูรำ อนูนำ อนธิกำ สฺวากฺขาตำ เกวลปริปูรำ พฺรหฺมจริยำ สุปฺปกาสิตนฺติ.

สงฺคายิตพฺพธมฺมา

[๑๗๗] ตสฺมาติห จุนฺท เย เต มยา ธมฺมา อภิญฺญา เทสิตา, ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคมฺม สมาคมฺม อตฺเถน อตฺถำ พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนำ สงฺคายิตพฺพำ วิวทิตพฺพำ, ยถยิทำ พฺรหฺมจริยำ อทฺธนิยำ อสฺส จิรฏฺฐิติกำ, ตทสฺเสว พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานำ. กตเม จ เต จุนฺท ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, ยตฺถ สพฺเพเหว สงฺคมฺม สมาคมฺม

---

[๑] ฉ.,เท. ขุวสฺส, อิ. โข ตสฺส, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. ยญฺจ ตำ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. นสทฺโท น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท.,อิ. ปริปูรำ

อตฺเถน อตฺถํ พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนํ สงฺคายิตพฺพํ วิวทิตพฺพํ,[๑] ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺเสว พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ. เสยฺยถีทํ. จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต สมฺโพชฺฌงฺคา[๒] อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. อิเม โข เต จุนฺท ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, ยตฺถ สพฺเพเหว สงฺคมฺม สมาคมฺม อตฺเถน อตฺถํ พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนํ สงฺคายิตพฺพํ วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺเสว พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ.

สญฺญาเปตพฺพวิธิ

[๑๗๘] เตสญฺจ โข จุนฺท สมคฺคานํ สมฺโมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขิตพฺพํ.[๓] อญฺญตโร สพฺรหฺมจารี สงฺเฆ[๔] ธมฺมํ ภาเสยฺย. ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส ‘อยํ โข อายสฺมา อตฺถญฺเจว มิจฺฉา คณฺหาติ, พฺยญฺชนานิ จ มิจฺฉา โรเปตีติ; ตสฺส เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏิกฺโกสิตพฺพํ. อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิกฺโกสิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย ‘อิมสฺส นุ โข อาวุโส อตฺถสฺส อิมานิ วา พฺยญฺชนานิ เอตานิ วา พฺยญฺชนานิ กตมานิ โอปายิกตรานิ. อิเมสํ วา พฺยญฺชนานํ อยํ วา อตฺโถ, เอโส วา อตฺโถ, กตโม โอปายิกตโรติ. โส เจ เอวํ วเทยฺย ‘อิมสฺส โข อาวุโส อตฺถสฺส อิมาเนว พฺยญฺชนานิ โอปายิกตรานิ, ยานิ[๕] เจว เอตานิ; อิเมสํ

---

[๑] สฺยา. วิจริตพฺพํ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. โพชฺฌงฺคา
[๓] ฉ. สิกฺขตํ
[๔] สฺยา. สงฺโฆ
[๕] ฉ.,เท. ยา

พฺยญฺชนานำ อยเมว อตฺโถ โอปายิกตโร, โย[๑] เจว เอโสติ. โส เนว อุสฺสาเทตพฺโพ น อปสาเทตพฺโพ. อนุสฺสาเทตฺวา อนปสาเทตฺวา เสฺวว สาฏฺกำ สญฺญาเปตพฺโพ ตสฺส จ อตฺถสฺส เตสญฺจ พฺยญฺชนานำ นิสนฺติยา.

[๑๗๙] อปโรปิ เจ จุนฺท สพฺรหฺมจารี สงฺเฆ[๒] ธมฺมำ ภาเสยฺย. ตตฺร เจ ตุมฺหากำ เอวมสฺส ‘อยำ โข อายสฺมา อตฺถญฺหิ โข มิจฺฉา คณฺหาติ. พฺยญฺชนานิ สมฺมา โรเปตีติ; ตสฺส เนว อภินนฺทิตพฺพำ นปฺปฏิกฺโกสิตพฺพำ, อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิกฺโกสิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย ‘อิเมสำ นุ โข อาวุโส พฺยญฺชนานำ อยำ วา อตฺโถ เอโส วา อตฺโถ, กตโม โอปายิกตโรติ. โส เจ เอวำ วเทยฺย ‘อิเมสำ[๓] นุ โข อาวุโส พฺยญฺชนานำ อยเมว อตฺโถ โอปายิกตโร, โย เจว เอโสติ. โส เนว อุสฺสาเทตพฺโพ น อปสาเทตพฺโพ, อนุสฺสาเทตฺวา อนปสาเทตฺวา เสฺวว สาฏฺกำ สญฺญาเปตพฺโพ ตสฺส จ[๔] อตฺถสฺส นิสนฺติยา.

[๑๘๐] อปโรปิ เจ จุนฺท สพฺรหฺมจารี สงฺเฆ ธมฺมำ ภาเสยฺย. ตตฺร เจ ตุมฺหากำ เอวมสฺส ‘อยำ โข อายสฺมา อตฺถำ หิ โข สมฺมา คณฺหาติ, พฺยญฺชนานิ มิจฺฉา โรเปตีติ. ตสฺส เนว อภินนฺทิตพฺพำ นปฺปฏิกฺโกสิตพฺพำ, อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิกฺโกสิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย ‘อิมสฺส นุ โข อาวุโส อตฺถสฺส อิมาเนว[๕] พฺยญฺชนานิ เอตานิ วา พฺยญฺชนานิ, กตมานิ โอปายิกตรานีติ. โส เจ เอวำ วเทยฺย ‘อิมสฺส นุ ขฺวาวุโส อตฺถสฺส อิมาเนว พฺยญฺชนานิ โอปายิกตรานิ, ยานิ เจว เอตานีติ. โส เนว

---

[๑] ฉ.,เท. ยา, เอวมุปริปิ. [๒] สฺยา. สงฺโฆ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,อิ. อิเมสำ โข เท. เตสำ โข [๔] ฉ.,เท.,อิ. ตสฺเสว
[๕] ฉ.,เท. อิมานิ วา อิ. อิมานิ จ

อุสฺสาเทตพฺโพ น อปสาเทตพฺโพ, อนุสฺสาเทตฺวา อนปสาเทตฺวา เสฺวว สาธุกํ สญฺญาเปตพฺโพ เตสํเยว พฺยญฺชนานํ นิสนฺติยา.

[๑๘๑] อปโรปิ เจ จุนฺท สพฺรหฺมจารี สงฺเฆ ธมฺมํ ภาเสยฺย. ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส ‘อยํ โข อายสฺมา อตฺถญฺเญว สมฺมา คณฺหาติ, พฺยญฺชนานิ จ สมฺมา โรเปตีติ. ตสฺส ‘สาธูติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนุโมทิตพฺพํ, ตสฺส ‘สาธูติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย ‘ลาภา โน อาวุโส, สุลทฺธํ โน อาวุโส; เย มยํ อายสฺมนฺตํ ตาทิสํ สพฺรหฺมจารึ ปสฺสาม[๑] เอวํ อตฺถุเปตํ พฺยญฺชนุเปตนฺติ.

ปจฺจยานุญฺญาตการณํ

[๑๘๒] น โว อหํ จุนฺท ทิฏฺฐธมฺมิกานํเยว อาสวานํ สํวราย ธมฺมํ เทเสมิ, น ปนาหํ จุนฺท สมฺปรายิกานํเยว อาสวานํ ปฏิฆาตาย ธมฺมํ เทเสมิ; ทิฏฺฐธมฺมิกานํ เจวาหํ จุนฺท อาสวานํ สํวราย ธมฺมํ เทเสมิ, สมฺปรายิกานํ จ อาสวานํ ปฏิฆาตาย. ตสฺมาติห จุนฺท ยํ โว มยา จีวรํ อนุญฺญาตํ, อลํ โว ตํ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย, อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย, ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย, ยาวเทว หิริโกปินปฏิจฺฉาทนตฺถํ; โย โว มยา ปิณฺฑปาโต อนุญฺญาโต, อลํ โว โส ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย ‘อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ. ยํ โว มยา เสนาสนํ อนุญฺญาตํ, อลํ โว ตํ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย, อุณฺหสฺส

[๑] สฺยา. สริสฺสาม

ปฏิฆาตาย, ฑสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย, ยาวเทว อุตุปริสฺสยวิโนทนํ ปฏิสลฺลานารามตฺถํ; โย โว มยา คิลานปจฺจย-เภสชฺชปริกฺขาโร อนุญฺญาโต, อลํ โว โส ยาวเทว อุปฺปนฺนานํ เวยฺยาพาธิกานํ เวทนานํ ปฏิฆาตาย อพฺยาปชฺฌปรมตายาติ.[๑]

สุขลฺลิกานุโยโค

[๑๘๓] จานํ โข ปเนตํ จุนฺท วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุ 'สุขลฺลิกานุโยคมนุยุตฺตา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตีติ. เอวํ วทมานา[๒] จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา กตโม โส อาวุโส สุขลฺลิกานุโยโค. สุขลฺลิกานุโยคาปิ หิ พหู อเนกวิหิตา นานปฺปการกาติ.

จตฺตาโรเม จุนฺท สุขลฺลิกานุโยคา หีนา คมฺมา โปถุชฺชนิกา อนริยา อนตฺถสญฺหิตา น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตนฺติ. กตเม จตฺตาโร.

อิธ จุนฺท เอกจฺโจ พาโล ปาเณ วธิตฺวา[๓] อตฺตานํ สุเขติ ปิเณติ; อยํ ปฐโม สุขลฺลิกานุโยโค.

ปุน จปรํ จุนฺท อิเธกจฺโจ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา[๔] อตฺตานํ สุเขติ ปิเณติ; อยํ ทุติโย สุขลฺลิกานุโยโค.

ปุน จปรํ จุนฺท อิเธกจฺโจ มุสา ภณิตฺวา[๕] อตฺตานํ สุเขติ ปิเณติ; อยํ ตติโย สุขลฺลิกานุโยโค.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. วาทิโน
[๓] ฉ.,เท. วธิตฺวา วธิตฺวา
[๔] ฉ.,เท. อาทิยิตฺวา อาทิยิตฺวา
[๕] ฉ.,เท. ภณิตฺวา ภณิตฺวา

ปุน จปรํ จุนฺท อิเธกจฺโจ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต, สมงฺคีภูโต ปริจาเรติ;[๑] อยํ จตุตฺโถ สุขลฺลิกานุโยโค.

อิเม โข จุนฺท จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยคา หีนา คมฺมา โปถุชฺชนิกา อนริยา อนตฺถสญฺหิตา น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตนฺติ.

ฐานํ โข ปเนตं จุนฺท วิชฺชติ, ยं อญฺญติตฺถิยา[๒] ปริพฺพาชกา เอวं วเทยฺยุ 'อิเม จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตีติ. เต โว[๓] 'มาเหวนฺติสฺสุ วจนียา; น เต โว สมฺมา วทมานา วเทยฺยุ, น อพฺภาจิกฺเขยฺยุ เต โว อสตา อภูเตน.

[๑๘๔] จตฺตาโรเม จุนฺท สุขลฺลิกานุโยคา เอกนฺตं นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตนฺติ. กตเม จตฺตาโร.

อิธ จุนฺท วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกं สวิจารं วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ปฐโม สุขลฺลิกานุโยโค.

ปุน จปรํ จุนฺท ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานं วูปสมา ฯเปฯ ทุติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ทุติโย สุขลฺลิกานุโยโค.

ปุน จปรํ จุนฺท ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ตติโย สุขลฺลิกานุโยโค.

ปุน จปรํ จุนฺท ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ จตุตฺโถ สุขลฺลิกานุโยโค.

---

[๑] อิ. ปริวาเรติ [๒] อิ. อญฺญติตฺถิยา เอวं ปุจฺเฉยฺยุ
[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

อิเม โข จุนฺท จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยคา เอกนฺตํ นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตนฺติ.

ฐานํ โข ปเนตํ จุนฺท วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวं วเทยฺยุ 'อิเม โข[๑] จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตีติ. เต โว 'เอวนฺติสฺสุ วจนียา; สมฺมา เต โว วทมานา วเทยฺยุ, น เต โว อพฺภาจิกฺเขยฺยุ อสตา อภูเตน.

สุขลฺลิกานุโยคานิสโส

[๑๘๕] ฐานํ โข ปเนตํ จุนฺท วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวं วเทยฺยุ 'อิเม ปนาวุโส จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตานํ วิหรตํ กติ ผลานิ, กตานิสංสา ปาฏิกงฺขาติ. เอวංวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'อิเม โข อาวุโส จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตานํ วิหรตํ จตฺตาริ ผลานิ, จตฺตาโร อานิสංสา ปาฏิกงฺขา. กตเม จตฺตาโร. อิธาวุโส ภิกฺขุ ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน โหติ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโน; อิทं ปฐมं ผลं, ปฐโม อานิสංโส. ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุ ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี โหติ, สกิเทว อิมं โลกं อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตं กโรติ; อิทं ทุติยं ผลं, ทุติโย อานิสංโส. ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา; อิทं ตติยं ผลं, ตติโย อานิสංโส. ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุ อาสวานं ขยา อนาสวं เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฐเฺว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา

[๑] ฉ.,เท.,อิ. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.

อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทำ จตุตฺถำ ผลำ, จตุตฺโถ อานิสำโส. อิเม โข อาวุโส จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตานำ วิหรตำ อิมานิ จตฺตาริ ผลานิ, จตฺตาโร อานิสำสา ปาฏิกงฺขาติ.

ขีณาสวอภพฺพฐานำ

[๑๘๖] ฐานำ โข ปเนตำ จุนฺท วิชฺชติ, ยำ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวำ วเทยฺยุ 'อฏฺฐิตธมฺมา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตีติ. เอวำวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สาวกานำ ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา ยาวชีวำ อนติกฺกมนียา. เสยฺยถาปิ อาวุโส อินฺทขีโล วา อโยขีโล วา คมฺภีรเนโม สุนิขาโต อจโล อสมฺปเวธี, เอวเมว โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สาวกานำ ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา ยาวชีวำ อนติกฺกมนียา. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ อรหำ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, อภพฺโพ โส นว ฐานานิ อชฺฌาจริตุำ: อภพฺโพ อาวุโส ขีณาสโว ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ ปาณำ ชีวิตา โวโรเปตุำ; อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ อทินฺนำ เถยฺยสงฺขาตำ อาทิยิตุำ;[๑] อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ เมถุนำ ธมฺมำ ปฏิเสวิตุำ; อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สมฺปชานมุสา[๒] ภาสิตุำ อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สนฺนิธิการกกาเม ปริภุญฺชิตุำ. เสยฺยถาปิ ปุพฺเพ อาคาริกภูโต;[๓] อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ ฉนฺทาคตึ คนฺตุำ; อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ โทสาคตึ คนฺตุำ; อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ โมหาคตึ คนฺตุำ; อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ ภยาคตึ คนฺตุำ. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ

[๑] อิ. อาทาตุำ
[๒] สฺยา. สมฺปชานมุสาวาทำ
[๓] อิ. อคาริยภูโต

อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, อภพฺโพ โข[๑] โส อิมานิ นว ฐานานิ อชฺฌาจริตุนฺติ.

ปญฺหาพฺยากรณ

[๑๘๗] ฐานํ โข ปเนตํ จุนฺท วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุ๋ 'อตีตํ โข อทฺธานํ อารพฺภ สมโณ โคตโม อตีรกํ[๒] ญาณทสฺสนํ ปญฺญเปติ, โน จ โข อนาคตํ อทฺธานํ อารพฺภ อตีรกํ[๒] ญาณทสฺสนํ ปญฺญเปติ; ตยิทํ กีสุ ตยิทํ กถํสูติ. เต[๓] จ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อญฺญาวิหิตเกน ญาณทสฺสเนน อญฺญาวิหิตกํ อญาณทสฺสนํ[๔] ปญฺญเปตพฺพํ มญฺญนฺติ, ยถริว พาลา อพฺยตฺตา. อตีตํ โข จุนฺท อทฺธานํ อารพฺภ ตถาคตสฺส สตานุสาริญาณํ[๕] โหติ, โส ยาวตกํ อากงฺขติ, ตาวตกํ อนุสฺสรติ; อนาคตญฺจ โข อทฺธานํ อารพฺภ ตถาคตสฺส โพธิชฺ ญาณํ อุปฺปชฺชติ 'อยมนฺติมา ชาติ; นตฺถิทานิ ปุนพฺภโวติ.

อตีตญฺเจปิ โข จุนฺท โหติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, น ตํ ตถาคโต พฺยากโรติ. อตีตญฺเจปิ โข[๖] จุนฺท โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พฺยากโรติ. อตีตญฺเจปิ โข[๖] จุนฺท โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณาย. อนาคตญฺเจปิ จุนฺท โหติ ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ โข เจปิ จุนฺท โหติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, น ตํ ตถาคโต พฺยากโรติ. ปจฺจุปฺปนฺนํ เจปิ จุนฺท โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พฺยากโรติ. ปจฺจุปฺปนฺนมฺปิ เจ จุนฺท โหติ ภูตํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. อติเรกํ
[๓] อิ. เต เนว
[๔] ฉ.,เท.,อิ. ญาณทสฺสนํ
[๕] อิ. สตานุสาริวิญฺญาณํ
[๖] ฉ.,เท.,อิ. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.

ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณาย.

[๑๘๘] อิติ โข จุนฺท อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ ตถาคโต กาลวาที สจฺจวาที[๑] ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที; ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ.

ยญฺจ โข จุนฺท สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา, สมฺมา[๒] ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธํ; ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ.

ยญฺจ จุนฺท รตฺตึ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ, ยญฺจ รตฺตึ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ, ยํ เอตสฺมึ อนนฺตเร ภาสติ ลปติ นิทฺทิสติ, สพฺพนฺตํ ตเถว โหติ โน อญฺญถา, ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ.

ยถาวาที จุนฺท ตถาคโต ตถาการี ยถาการี ตถาวาที; อิติ ยถาวาที ตถาการี, ยถาการี ตถาวาที; ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ.

สเทวเก โลเก[๓] สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ตถาคโต อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุโส วสวตฺตี; ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ.

อพฺยากตฐานํ

[๑๘๙] ฐานํ โข ปเนตํ จุนฺท วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุ 'กึ นุ โข อาวุโส โหติ ตถาคโต ปรํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. สพฺพํ
[๓] ฉ.,เท. โลเก จุนฺท

มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ. เอวนฺวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'อพฺยากตนฺ โข อาวุโส ภควตา 'โหติ ตถาคโต ปรนฺ มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ.

ฐานนฺ โข ปเนตนฺ จุนฺท วิชฺชติ, ยนฺ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวนฺ วเทยฺยุนฺ 'กึ ปนาวุโส น โหติ ตถาคโต ปรนฺ มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ. เอวนฺวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'เอตนฺปิ[๑] โข อาวุโส ภควตา อพฺยากตนฺ 'น โหติ ตถาคโต ปรนฺ มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ.

ฐานนฺ โข ปเนตนฺ จุนฺท วิชฺชติ, ยนฺ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวนฺ วเทยฺยุนฺ 'กึ ปนาวุโส[๒] โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรนฺ มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ. เอวนฺวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'อพฺยากตนฺ โข ปเนตนฺ อาวุโส ภควตา 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรนฺ มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ.

ฐานนฺ โข ปเนตนฺ จุนฺท วิชฺชติ, ยนฺ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวนฺ วเทยฺยุนฺ 'กึ ปนาวุโส เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรนฺ มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ. เอวนฺวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'เอตนฺปิ โข อาวุโส ภควตา อพฺยากตนฺ 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรนฺ มรณา, อิทเมว สจฺจนฺ, โมฆมญฺญนฺติ.

ฐานนฺ โข ปเนตนฺ จุนฺท วิชฺชติ, ยนฺ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวนฺ วเทยฺยุนฺ 'กสฺมา ปเนตนฺ อาวุโส สมเณน โคตเมน อพฺยากตนฺติ. เอวนฺวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'น เหตนฺ

[๑] เท. เอวนฺปิ
[๒] อิ. กึ นุ โข อาวุโส

อาวุโส อตฺถสญฺหิตํ น ธมฺมสญฺหิตํ น อาทิพฺรหฺมจริยกํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตติ; ตสฺมา ตํ ภควตา อพฺยากตนฺติ.

พฺยากตฐานํ

[๑๙๐] ฐานํ โข ปเนตํ จุนฺท วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวं วเทยฺยุ 'กึ ปนาวุโส สมเณน โคตเมน พฺยากตนฺติ. เอวංวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'อิทं ทุกฺขนฺติ โข อาวุโส ภควตา พฺยากตํ, 'อยं ทุกฺขสมุทโยติ โข อาวุโส ภควตา พฺยากตํ, 'อยं ทุกฺขนิโรโธติ โข อาวุโส ภควตา พฺยากตํ, 'อยं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ โข อาวุโส ภควตา พฺยากตนฺติ.

ฐานํ โข ปเนตํ จุนฺท วิชฺชติ, ยं อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวं วเทยฺยุ 'กสฺมา ปเนตํ อาวุโส สมเณน โคตเมน พฺยากตนฺติ. เอวංวาทิโน จุนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา 'เอตญฺหิ อาวุโส อตฺถสญฺหิตํ ธมฺมสญฺหิตํ, เอตं อาทิพฺรหฺมจริยกํ เอกนฺตं นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ; ตสฺมา ตํ ภควตา พฺยากตนฺติ.

ปุพฺพนฺตสหคตทิฏฺฐินิสฺสโย

[๑๙๑] เยปิ เต จุนฺท ปุพฺพนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เตปิ โข พฺยากตา,[๑] ยถา เต พฺยากาตพฺพา, ยถา จ เต[๒] น พฺยากาตพฺพา. กึ โว อหนฺเต ตถา พฺยากริสฺสามิ. เยปิ เต จุนฺท อปรนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เตปิ โว มยา พฺยากตา, ยถา

[๑] อิ. วฺยากตา, เอวมุปริปิ. [๒] อิ. จ โข เต

เต พฺยากาตพฺพา, ยถา จ เต[๑] น พฺยากาตพฺพา. กึ เต อหนฺเต น[๒] ตถา พฺยากริสฺสามิ. กตเม เต จุนฺท ปุพฺพนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพา, ยถา[๓] จ เต น พฺยากาตพฺพา.[๓] สนฺติ โข จุนฺท เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ; อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ. สนฺติ ปน จุนฺท เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'อสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ ฯเปฯ สสฺสโต จ อสสฺสโต จ อตฺตา จ โลโก จ. เนวสสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ. สยงฺกโต อตฺตา จ โลโก จ. ปรงฺกโต อตฺตา จ โลโก จ. สยงฺกโต จ ปรงฺกโต จ อตฺตา จ โลโก จ. อสยงฺกาโร อปรงฺกาโร อธิจฺจสมุปฺปนฺโน อตฺตา จ โลโก จ; อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ. 'สสฺสตํ สุขทุกฺขํ. อสสฺสตํ สุขทุกฺขํ. สสฺสตญฺจ อสสฺสตญฺจ สุขทุกฺขํ. เนวสสฺสตํ นาสสฺสตํ สุขทุกฺขํ. สยงฺกตํ สุขทุกฺขํ. ปรงฺกตํ สุขทุกฺขํ. อสยงฺการํ อปรงฺการํ อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ สุขทุกฺขํ; อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ.

[๑๙๒] ตตฺถ จุนฺท เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ; ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ 'อตฺถิ นุ โข อิทํ อาวุโส, วุจฺจติ 'สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จาติ. ยญฺจ โข เต เอวมาหํสุ 'อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ. ตํ เตสํ นานุชานามิ. ตํ กิสฺส เหตุ. อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ จุนฺท สนฺเตเก สตฺตา. อิมายปิ โข อหํ จุนฺท ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิยฺโย; อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิยฺโย, ยทิทํ อธิปญฺญตฺติ.

---

[๑] อิ. จ โข เต　　[๒] สฺยา. นสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓-๓] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

[๑๙๓] ตตฺร จุนฺท เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'อสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ ฯเปฯ สสฺสโต จ อสสฺสโต จ อตฺตา จ โลโก จ. เนวสสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ. สยงฺกโต อตฺตา จ โลโก จ. ปรงฺกโต อตฺตา จ โลโก จ. สยงฺกโต จ ปรงฺกโต จ อตฺตา จ โลโก จ. อสยงฺกาโร จ[๑] อปรงฺกาโร จ[๑] อธิจฺจสมุปฺปนฺโน อตฺตา จ โลโก จ. สสฺสตำ สุขทุกฺขำ. อสสฺสตำ สุขทุกฺขำ. สสฺสตญฺจ อสสฺสตญฺจ สุขทุกฺขำ. เนวสสฺสตำ จ[๑] นาสสฺสตำ จ[๑] สุขทุกฺขำ. สยงฺกตำ สุขทุกฺขำ. ปรงฺกตำ สุขทุกฺขำ. สยงฺกตญฺจ ปรงฺกตญฺจ สุขทุกฺขำ. อสยงฺการำ อปรงฺการำ อธิจฺจสมุปฺปนฺนำ สุขทุกฺขำ; อิทเมว สจฺจำ, โมฆมญฺญนฺติ; ตฺยาหำ อุปสงฺกมิตฺวา เอวำ วทามิ 'อตฺถิ นุ โข อิทำ อาวุโส, วุจฺจติ, อสยงฺการำ อปรงฺการำ อธิจฺจสมุปฺปนฺนำ สุขทุกฺขนฺติ. ยญฺจ โข เต เอวมาหำสุ 'อิทเมว สจฺจำ, โมฆมญฺญนฺติ. ตนฺเตสนฺนานุชานามิ. ตำ กิสฺส เหตุ. อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ จุนฺท สนฺเตเก สตฺตา. อิมายปิ โข อหำ จุนฺท ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา[๒] สมสมำ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิยฺโย; อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิยฺโย, ยทิทำ อธิปญฺญตฺติ. อิเม โข เต จุนฺท ปุพฺพนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว[๓] มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพา, ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา, กึ โว[๓] อหนฺเต ตตฺถ พฺยากริสฺสามิ.

อปรนฺตสหคตทิฏฺฐินิสฺสโย

[๑๙๔] กตเม เต[๔] จุนฺท อปรนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว[๓] มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพา, ยถา จ เต น

---

[๑] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] สฺยา. อตฺตโน
[๓] สฺยา. เต [๔] ฉ.,เท.,อิ. จ เต

พฺยากาตพฺพา. กึ[๑] โว อหํ เต ตตฺถ พฺยากริสฺสามิ.[๑] สนฺติ จุนฺท เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ. สนฺติ โข[๒] ปน จุนฺท เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'อรูปี อตฺตา โหติ. รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ. เนวรูปีนารูปี อตฺตา โหติ. สญฺญี อตฺตา โหติ. อสญฺญี อตฺตา โหติ. สญฺญี[๓] จ อสญฺญี จ อตฺตา โหติ.[๓] เนวสญฺญีนาสญฺญี อตฺตา โหติ. อตฺตา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ.

ตตฺร จุนฺท เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ; ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ 'อตฺถิ โข อิทํ อาวุโส, วุจฺจติ 'รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณาติ. ยญฺจ โข เต เอวมาหํสุ 'อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ. ตนฺเตสํ นานุชานามิ. ตํ กิสฺส เหตุ. อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ จุนฺท สนฺเตเก สตฺตา. อิมายปิ โข อหํ จุนฺท ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา[๔] สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิยฺโย; อถ โข [๕] อหเมว ตตฺถ ภิยฺโย, ยทิทํ อธิปญฺญตฺติ.

[๑๙๕] ตตฺถ จุนฺท เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'อรูปี อตฺตา โหติ. รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ. เนวรูปีนารูปี อตฺตา โหติ. สญฺญี อตฺตา โหติ. อสญฺญี อตฺตา โหติ. สญฺญี[๖] จ อสญฺญี จ อตฺตา โหติ.[๖] เนวสญฺญีนาสญฺญี

[๑-๑] อิ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓-๓] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] สฺยา. อตฺตโน, เอวมุปริปิ.
[๕] อิ. จุนฺท
[๖-๖] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

อตฺตา โหติ. อตฺตา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ; ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ 'อตฺถิ โข[๑] อิทํ อาวุโส, วุจฺจติ 'อตฺตา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรํ มรณาติ. ยญฺจ โข เต จุนฺท เอวมาหํสุ 'อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ. ตนฺเตสํ นานุชานามิ. ตํ กิสฺส เหตุ. อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ จุนฺท สนฺเตเก สตฺตา. อิมายปิ โข อหํ จุนฺท ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิยฺโย; อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิยฺโย, ยทิทํ อธิปญฺญตฺติ. อิเม โข จุนฺท อปรนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว[๒] มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพา, ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพาติ[๓] กึ โว[๒] อหนฺเต ตตฺถ พฺยากริสฺสามิ.[๔]

จตฺตสติปฏฺฐานํ

[๑๙๖] อิเมสญฺจ จุนฺท ปุพฺพนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ อิเมสญฺจ อปรนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ ปหานาย สมติกฺกมาย เอวํ มยา จตฺตาโร สติปฏฺฐานา เทสิตา ปญฺญตฺตา. กตเม จตฺตาโร. อิธ จุนฺท ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อิเมสญฺจ จุนฺท ปุพฺพนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ อิเมสญฺจ อปรนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ ปหานาย สมติกฺกมาย เอวํ มยา อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา เทสิตา ปญฺญตฺตาติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อตฺถิ นุ โข [๒] สฺยา. เต
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท.,อิ. พฺยากริสฺสามีติ

[๑๙๗] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุปวาโณ[๑] ภควโต ปิฏฺฐิโต ฐิโต โหติ ภควนฺตํ วีชยมาโน. อถ โข อายสฺมา อุปวาโณ[๑] ภควนฺตเมว เอตทโวจ "อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภูตํ ภนฺเต; ปาสาทิโก วตายํ ภนฺเต ธมฺมปริยาโย, สุปาสาทิโก[๒] วตายํ ภนฺเต ธมฺมปริยาโย; โก นามายํ ภนฺเต ธมฺมปริยาโยติ. "ตสฺมาติห ตฺวํ อุปวาณ อิมํ ธมฺมปริยายํ 'ปาสาทิโกเตฺวว ธาเรหีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา อุปวาโณ[๑] ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

ฉฏฺฐํ ปาสาทิกสุตฺตนฺตํ นิฏฺฐิตนฺตํ.

---

[๑] สฺยา. อุปฏฺฐาโน　　[๒] อิ. อติปาสาทิโก

๗. ลกฺขณสุตฺตํ

ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ

[๑๙๘] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ภิกฺขโวติ. "ภทนฺเตติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ

[๑๙๙] "ทฺวตฺตึสิมานิ ภิกฺขเว มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺว[๑] คติโย ภวนฺติ, อนญฺญา: สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต, ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ. เสยฺยถีทํ. จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถีรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํ. ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา. โส อิมํ ปฐวึ สาครปริยนฺตํ อทิลํ[๒] อนิมิตฺตํ อกณฺฏกํ อิทฺธํ ผีตํ เขมํ สิวํ นิรพฺพุทํ[๒] อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน สเมน[๓] อภิวิชิย อชฺฌาวสติ; สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท.[๔]

[๒๐๐] กตมานิ จ ตานิ ภิกฺขเว ทฺวตฺตึส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺว[๕] คติโย ภวนฺติ, อนญฺญา: สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ

---

[๑] อิ. วสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒-๒] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๔] สี.,อิ. วิวฏฺฏจฺฉโท ฉ. วิวฏฺฏจฺฉโท
[๕] อิ. วสทฺโท น ทิสฺสติ.

สุตฺตนฺตปิฎเก ทีฆนิกายปาลิ [สีลกฺขนฺธวคฺโค

โหติ. อวิรฬหนฺโต[๑] โหติ. สุสุกฺกทาโฐ โหติ. ปหูตชิวฺโห โหติ. พฺรหฺมสฺสโร โหติ. กรวีกภาณี โหติ.[๒] อภินีลเนตฺโต โหติ. โคปขุโม โหติ. อุณฺณา ภมุกนฺตเร ชาตา โหติ โอทาตา มุทุ ตูลสนฺนิภา, ยํปิ ภิกฺขเว มหาปุริสสฺส อุณฺณา ภมุกนฺตเร ชาตา โหติ โอทาตา มุทุ ตูลสนฺนิภา; อิทมฺปิ ภิกฺขเว มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติ.

ปุน จปรํ ภิกฺขเว มหาปุริโส อุณฺหีสสีโส โหติ, ยํปิ ภิกฺขเว มหาปุริโส อุณฺหีสสีโส โหติ, อิทมฺปิ ภิกฺขเว มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติ.

อิมานิ โข ตานิ ภิกฺขเว ทฺวตฺตึส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺว ว คติโย ภวนฺติ, อนญฺญา: สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ. ฯเปฯ สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท.

อิมานิ โข ภิกฺขเว ทฺวตฺตึส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ พาหิรกาปิ อิสโย ธาเรนฺติ, โน จ โข เต ชานนฺติ 'อิมสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา ฯเปฯ อิมํ ลกฺขณํ ปฏิลภตีติ.

สุปติฏฺฐิตปาทตาลลกฺขณํ (๑)

[๒๐๑] ยํปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน ทพฺหสมาทาโน อโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อวตฺถิตสมาทาโน กายสุจริเต วจีสุจริเต มโนสุจริเต ทานสํวิภาเค สีลสมาทาเน อุโปสถุปวาเส มตฺเตยฺยตาย เปตฺเตยฺยตาย สามญฺญตาย พฺรหฺมญฺญตาย กุเลเชฏฺฐาปจายิตาย อญฺญตรญฺญตเรสุ จ อธิกุสเลสุ

---

[๑] อิ. อวิวรทนฺโต [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ธมฺเมสุ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ. โส ตตฺถ อญฺเญ เทเว ทสหิ ฐาเนหิ อธิคณฺหาติ: ทิพฺเพน อายุนา, ทิพฺเพน วณฺเณน, ทิพฺเพน สุเขน, ทิพฺเพน ยเสน, ทิพฺเพน อธิปเตยฺเยน, ทิพฺเพหิ รูเปหิ, ทิพฺเพหิ สทฺเทหิ, ทิพฺเพหิ คนฺเธหิ, ทิพฺเพหิ รเสหิ, ทิพฺเพหิ โผฏฺฐพฺเพหิ. โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณนฺ ปฏิลภติ: สุปติฏฺฐิตปาโท โหติ, สมปาทํ ภูมิยํ นิกฺขิปติ, สมปาทา อุทฺธรติ, สมปาทา สพฺพาวนฺเตหิ ปาทตเลหิ ภูมึ ผุสติ.

[๒๐๒] โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต, สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต. ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ. เสยฺยถีทํ. จกฺกรตนนฺ หตฺถิรตนนฺ อสฺสรตนนฺ มณิรตนนฺ อิตฺถีรตนนฺ คหปติรตนนฺ ปริณายกรตนเมว สตฺตมนฺ. ปโรสหสฺสนฺ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา. โส อิมนฺ ปถวึ สาครปริยนฺตนฺ อธิลมนิมิตฺตมกณฏกนฺ[๑] อิทฺธนฺ ผีตนฺ เขมนฺ สิวนฺ นิรพฺพุทนฺ อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน สเมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติ. ราชา สมาโน กึ ลภติ. อกฺขมฺภิโย[๒] โหติ เกนจิ มนุสฺสภูเตน ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิตฺเตน. ราชา สมาโน อิทนฺ ลภติ. สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยนฺ ปพฺพชติ, อรหนฺ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท. พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อกฺขมฺภิโย โหติ อพฺภนฺตเรหิ วา พาหิเรหิ วา ปจฺจตฺถิเกหิ [๓] ปจฺจามิตฺเตหิ ราเคน วา โทเสน วา โมเหน วา สมเณน วา

[๑] สี.,สฺยา. อขีล-
[๒] สี.,อิ. อวิกฺขมฺภิโย
[๓] อิ. วา

พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ. พุทฺโธ สมาโน อิทำ ลภติ. เอตมตฺถำ ภควา อโวจ.

[๒๐๓] ตตฺเถตำ วุจฺจติ

"สจฺเจ จ ธมฺเม จ ทเม จ สำยเม
โสเจยฺยสีลาลยุโปสเถสุ จ
ปาเณ[๑] อหึสาย อสาหเส รโต
ทพฺพำ สมาทาย สมนฺตมาจริ.[๒]

โส เตน กมฺเมน ติทิวำ อปกฺกมิ[๓]
สุขญฺจ ขิฑฺฑา รติโย จ อนุภิ[๔]
ตโต จวิตฺวา ปุนราคโต อิธ
สเมหิ ปาเทหิ ผุสี วสุนฺธรำ.

พฺยากำสุ เวยฺยญฺชนิกา สมาคตา
สมปฺปติฏฺฐสฺส น โหติ ขมฺภนา
คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา ปน[๕] น
ตำ ลกฺขณำ ภวติ ตทตฺถโชตกำ.

อกฺขมฺภิโย โหติ อคารมาวสำ
ปราภิภู สตฺตุภิ นปฺปมทฺทโน[๖]
มนุสฺสภูเตนิธ[๗] โหติ[๗] เกนจิ
อกฺขมฺภิโย[๘] ตสฺส ผเลน กมฺมุโน.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ทาเน
[๒] ฉ.,เท.,อิ. สมตฺตมาจริ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ทิวำ สมกฺกมิ
[๔] ฉ.,เท. อนุวภิ, อิ. อานุภิ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. ปุน
[๖] อิ. สตฺตุมทฺทโน
[๗-๗] อิ. มนุสฺสภูเตน น โหติ
[๘] อิ. สุขมฺภิโย

สเจ จ ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ
อคฺโค น โส คจฺฉติ ชาตุ ขมฺภนฺ[๑]
นรุตฺตโม เอส หิ ตสฺส ธมฺมตาติ.

ปาทตลจกฺกลกฺขณนฺ (๒)

[๒๐๔] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมนฺ ชาตินฺ ปุริมนฺ ภวนฺ ปุริมนฺ นิเกตนฺ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน พหุชนสฺส สุขาวโห[๒] อโหสิ, อุพฺเพคอุตฺตาสภยนฺ อปนุทิตา, ธมฺมิกญฺจ รกฺขาวรณคุตฺตินฺ สำวิธาตา, สปริวารญฺจ ทานนฺ อทาสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรนฺ มรณา สุคตินฺ สคฺคนฺ โลกนฺ อุปปชฺชติ. โส ตตฺถ อญฺเญ เทเว ทสหิ ฐาเนหิ อธิคณฺหาติ ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตนฺ อาคโต สมาโน อิมนฺ มหาปุริสลกฺขณนฺ ปฏิลภติ: เหฏฺฐาปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ โหนฺติ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิ สุวิภตฺตนฺตรานิ.

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารนฺ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. มหาปริวาโร โหติ, มหาสฺส โหนฺติ[๓] ปริวารา:[๓] พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิกา[๔] กุมารา. ราชา สมาโน อิทนฺ ลภติ. สเจ[๕] อคารสฺมา อนคาริยนฺ ปพฺพชติ, อรหนฺ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท. พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. มหาปริวาโร โหติ, มหาสฺส โหนฺติ

---

[๑] อิ. ภพฺภนฺ
[๒] อิ. พหุชนสุขาย
[๓-๓] อิ. โหติ ปริวาโร
[๔] ฉ.,เท.,อิ. โภคิยา, เอวมุปริปิ.
[๕] อิ. สเจ ปน

ปริวารา: ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา. พุทฺโธ สมาโน อิทำ ลภติ. เอตมตฺถำ ภควา อโวจ.

[๒๐๕] ตตฺเถตำ วุจฺจติ

"ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ
มนุสฺสภูโต พหุนำ สุขาวโห
อุพฺเพคอุตฺตาสภายาปนูทโน
คุตฺตีสุ รกฺขาวรเณสุ อุสฺสุโก.

โส เตน กมฺเมน ติทิวำ อปกฺกมิ
สุขญฺจ ขิฑฺฑา รติโย จ อนฺนุภิ
ตโต จวิตฺวา ปุนราคโต อิธ
จกฺกานิ ปาเทสุ ทุเวสุ วินฺทติ.

สมนฺตเนมีนิ สหสฺสรานิ จ,[๑]
พฺยากำสุ เวยฺยญฺชนิกา สมาคตา
ทิสฺวา กุมารำ สตปุญฺญลกฺขณำ:
ปริวารวา เหสฺสติ สตฺตมทฺทโน.

ตถา หิ จกฺกานิ สมนฺตเนมินิ,
สเจ น ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส
วตฺเตติ จกฺกำ ปถวึ ปสาสติ
ตสฺสานุยนฺตาธ[๒] ภวนฺติ ขตฺติยา.
มหายสำ[๓] สปริวารยนฺติ[๔] นำ,

---

[๑] อิ. สหสฺสารานิ จ [๒] สฺยา. ตสฺสานุยนฺตา อิธ อิ. ตสฺสานุยุตฺตา อิธ
[๓] สฺยา. มหายสา, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. สำปริวารยนฺติ อิ. สมฺปริวารยนฺติ

สเจ ว[๑] ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ
เทวา มนุสฺสาสุรสกฺกรกฺขสา.[๒]
คนฺธพฺพนาคา วิหคา[๓] จตุปฺปทา
อนุตฺตรํ เทวมนุสฺสปูชิตํ
มหายสํ[๔] สปริวารยนฺติ นนฺติ.

อายตปณฺหิตาทิติลกฺขณนฺ (๓-๕)

[๒๐๖] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตนฺ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน ปาณาติปาตนฺ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพ-ปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหาสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกนฺ อุปปชฺชติ ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตนฺ อาคโต สมาโน อิมานิ ตีณิ มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: อายตปณฺหิ จ โหติ, ทีฆงฺคุลี จ, พฺรหฺมุชุคตฺโต จ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารนฺ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. ทีฆายุโก โหติ จิรฏฺฐิติโก, ทีฆมายุนฺ ปาเลติ น สกฺกา โหติ อนฺตรา ชีวิตา โวโรเปตุนฺ เกนจิ มนุสฺสภูเตน ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิตฺเตน. ราชา สมาโน อิทนฺ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. ทีฆายุโก โหติ จิรฏฺฐิติโก, ทีฆมายุนฺ ปาเลติ น สกฺกา โหติ อนฺตรา ชีวิตา

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. จ
[๒] อิ. เทวมนุสฺสาสุรสกฺกรกฺขสา
[๓] สฺยา. วิหงฺคา
[๔] สฺยา. มหายสา, เอวมุปริปิ.

โวโรเปตุ๎ ปจฺจตฺถิเกหิ ปจฺจามิตฺเตหิ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ. พุทฺโธ สมาโน อิทำ ลภติ. เอตมตฺถำ ภควา อโวจ.

[๒๐๗] ตตฺเถตำ วุจฺจติ

"มรณวธภายมตฺตโน วิทิตฺวา
ปฏิวิรโต ปรำ มรณาย อโหสิ,
เตน โส[๑] สุจริเตน สคฺคมคมาสิ[๒]
สุกตผลวิปากมนุโภสิ.

จวิย ปุนริธาคโต สมาโน
ปฏิลภติ อิธ ตีณิ ลกฺุขณานิ,
ภวติ วิปุลทีฆปาสณฺหิโก[๓]
พฺรหฺมาว สุชุ[๔] สุโภ สุชาตคตฺโต.

สุภุโช สุสุ[๕] สุสณฺจิโต สุชาโต
มุทุตลุนงฺคุลิยสฺส โหนฺติ,
ทีฆา ตีภิ ปุริสวรคฺคลกฺุขเณหิ[๖]
จิรยาปนาย[๗] กุมารมาทิสนฺติ.

ภวติ ยทิ คิหี จิรำ ยเปติ
จิรตรำ ปพฺพชติ ยทิ ตโต หิ,
ยาปยติ [๘] วสิทฺธิภาวนาย
อิติ ทีฆายุกตาย ตนฺนิมิตฺตนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. สคฺคมคฺคมา
[๓] สฺยา. -ปาสุณิโก อิ. -ปาณิโก
[๔] สฺยา. สุชฺชุ อิ. พฺรหฺมา วิยุชฺชุ
[๕] สฺยา. สุสู
[๖] สฺยา. ปุริสลกฺุขเณภิ
[๗] ฉ.,เท.,อิ. จิรยปนาย
[๘] ฉ.,เท.,อิ. จ

สตฺตุสฺสทตาลกฺขณนฺ (๖)

[๒๐๘] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมนฺ ชาตินฺ ปุริมนฺ ภวนฺ ปุริมนฺ นิเกตนฺ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน ทาตา อโหสิ ปณีตานนฺ รสิตานนฺ ขาทนียานนฺ โภชนียานนฺ สายนียานนฺ เลหนียานนฺ ปานานนฺ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรนฺ มรณา สุคตินฺ สคฺคนฺ โลกนฺ อุปปชฺชติ ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตนฺ อาคโต สมาโน อิมนฺ มหาปุริสลกฺขณนฺ ปฏิลภติ: สตฺตุสฺสโท โหติ, สตฺตสฺส อุสฺสทา โหนฺติ, อุโภสุ หตฺเถสุ อุสฺสทา โหนฺติ, อุโภสุ ปาเทสุ อุสฺสทา โหนฺติ, อุโภสุ อํสกูเฏสุ อุสฺสทา โหนฺติ, ขนฺเธ อุสฺสโท โหติ.[๑]

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารนฺ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. ลาภี โหติ ปณีตานนฺ รสิตานนฺ ขาทนียานนฺ โภชนียานนฺ สายนียานนฺ เลหนียานนฺ ปานานนฺ. ราชา สมาโน อิทนฺ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. ลาภี โหติ ปณีตานนฺ รสิตานนฺ ขาทนียานนฺ โภชนียานนฺ สายนียานนฺ เลหนียานนฺ ปานานนฺ. พุทฺโธ สมาโน อิทนฺ ลภติ. เอตมตฺถนฺ ภควา อโวจ.

[๒๐๙] ตตฺเถตนฺ วุจฺจติ

"ขชฺชโภชนนฺ อถ เลหสายิตนฺ[๒]
อุตฺตมคฺครสทายโก อหุ,
เตน โส สุจริเตน กมฺมุนา
นนฺทเน จิรมภิปฺปโมทติ.

---

[๑] สฺยา. อุสฺสทา โหนฺติ [๒] ฉ.,เท.,อิ. เลยฺยสายิยนฺ

สตฺต จุสฺสเท[๑] อิธาธิคจฺฉติ,
หตฺถปาทมุทุตญฺจ[๒] วินฺทติ,
อาหุ พฺยญฺชนนิมิตฺตโกวิทา
ขชฺชโภชนรสลาภิตาย.[๓]

น[๔] ตำ[๕] คิหิสฺสปิ ตทตฺถโชตกำ,
ปพฺพชฺชำปิ จ[๖] ตทาธิคจฺฉติ
ขชฺชโภชฺชรสลาภิรุตฺตมำ[๗]
อาหุ สพฺพคิหิพนฺธนจฺฉิทนฺติ.

กรจรณมุทุชาลตาลกฺขณานิ (๗-๘)

[๒๑๐] ยำปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมำ ชาตึ ปุริมำ ภวำ ปุริมำ นิเกตำ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ชนสงฺคหิโก[๘] อโหสิ ทาเนน ปิยวาเจน[๙] อตฺถจริยาย สมานตฺตตาย. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรำ มรณา สุคตึ สคฺคำ โลกำ อุปปชฺชติ. ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตำ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ มุทุตลุนหตฺถปาโท จ โหติ ชาลหตฺถปาโท จ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารำ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. สุสงฺคหิตปริชโน โหติ, สุสงฺคหิตสฺส โหนฺติ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา

---

[๑] อิ. สตฺต วุสฺสเท [๒] สฺยา. -มุทุตลญฺจ
[๓] ฉ. ขชฺชโภชฺชรสลาภิตาย นำ อิ. ขชฺชโภชฺชรสลาภิตาย [๔] ฉ.,เท. นสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. ยำ [๖] อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๗] สฺยา. ขชฺชโภชนสฺส ลาภิรุตฺตมำ [๘] ฉ.,เท. ชนำ สงฺคาหิโก อิ. ชนำ สงฺคหิตา
[๙] ฉ.,เท. ปิยวชฺเชน อิ. เปยฺยวาเจน

คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิกา กุมารา. ราชา สมาโน อิทํ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. สุสงฺคหิตปริชโน โหติ, สุสงฺคหิตสฺส[๑] โหนฺติ ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา. พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ.

[๒๑๑] ตตฺเถตํ วุจฺจติ

"ทานมฺปิ จตฺถจริยตญฺจ[๒]
ปิยวาทิตญฺจ สมานตฺตตญฺจ[๓]
กริย จริย สุสงฺคหํ พหุนฺนํ
อนวมเตน คุเณน ยาติ สคฺคํ.

จวิย ปุนริธาคโต สมาโน
กรจรณมุทุตญฺจ[๔] ชาลิโน จ
อติรุจิรสุวคฺคทสฺสเนยฺย[๕]
ปฏิลภติ ทหโร สุสุกุมาโร.

ภวติ ปริชนสฺส โว วิเธยฺโย
มหิมํ อาวสิโต[๖] สุสงฺคหิโต
ปิยวทู หิตสุขตฺถี ชิคีสมาโน
อภิรุจิตานิ คุณานิ อาจรติ.

ยทิ ปชหติ[๗] สพฺพกามโภคํ[๘]
กถยติ ธมฺมกถึ ชิโน ชนสฺส

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สุสงฺคหิตาสฺส
[๒] สี.,อิ. ทานมฺปิ จ อตฺถจริยตมฺปิ จ
[๓] สี.,อิ. ปิยวทตญฺจ สมานฉนฺทตญฺจ สฺยา. ฯเปฯ สมานฉนฺทญฺจ
[๔] สฺยา. -มุทุกญฺจ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. -สุวคฺคุ-
[๖] อิ. อาวสิโก
[๗] ฉ.,เท.,อิ. ยทิ จ ชหติ
[๘] อิ. สพฺพกามคุณโภคํ

วจนปฏิกรสฺสาภิปฺปสนฺนา
สุตฺวาน ธมฺมานุธมฺมมาจรนฺตีติ.

อุสฺสงฺขปาทอุทฺธคฺคโลมตาลกฺขณานิ (๙ - ๑๐)

[๒๑๒] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน [๑] อตฺถูปสญฺหิตํ ธมฺมูปสญฺหิตํ วาจํ ภาสิตา อโหสิ, พหุชนํ นิทำเสสิ[๒] ปาณีนำ หิตสุขาวโห [๓] ธมฺมยาคี. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปุลตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตำ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: อุสฺสงฺขปาโท จ โหติ, อุทฺธคฺคโลโม จ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารำ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. อคฺโค จ โหติ เสฏฺโ จ ปาโมกฺโข จ อุตฺตโม จ ปวโร จ กามโภคีนำ. ราชา สมาโน อิทำ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อคฺโค จ โหติ เสฏฺโ จ ปาโมกฺโข จ อุตฺตโม จ ปวโร จ สพฺพสตฺตานำ. พุทฺโธ สมาโน อิทำ ลภติ. เอตมตฺถำ ภควา อโวจ.

[๒๑๓] ตตฺเถตำ วุจฺจติ

"อตฺถธมฺมสงฺคหิตำ ปุเร คิรำ
เอริยำ พหุชนำ นิทำสยิ,
ปาณินำ หิตสุขาวโห อหุ
ธมฺมยาคำ อสฺสชฺชิ[๔] อมจฺจรี.

---

[๑] สี.,อิ. พหุโน ชนสฺส
[๒] สฺยา. นิทสฺเสติ อิ. นิทำเสติ
[๓] อิ. อหุ
[๔] ฉ.,เท. ธมฺมยาคมยช

เตน โส สุจริเตน กมฺมุนา
สุคตึ วชติ ตตฺถ โมทติ,
ลกฺขณานิ จ ทุเว อิธาคโต
อุตฺตมสุขตาย[๑] วินฺทติ.[๑]

อุพฺภมุปฺปติตโลมวา สโส,
ปาทคณฺหิรหุ สาธุ สณฺหิตา
มํสโลหิตาจิตา ตโจตฺถฏา[๒]
อุปริชานุ[๓] โสภนา อหุ.

เคหมาวสติ เจ ตถาวิโธ
อคฺคตํ วชติ กามโภคินํ,
เตน อุตฺตริตโร น วิชฺชติ
ชมฺพุทีปึ อภิภุยฺย อิริยติ.[๔]

ปพฺพชฺชมฺปิ จ อโนมนิกฺกโม
อคฺคตํ วชติ สพฺพปาณินํ,
เตน อุตฺตริตโร น วิชฺชติ
สพฺพโลกึ อภิภุยฺย วิหรตีติ.

เอณิชงฺฆลกฺขณํ (๑๑)

[๒๑๔] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวึ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน สกฺกจฺจํ วาเจตา อโหสิ สิปฺปึ วา วิชฺชึ วา จรณึ วา กมฺมึ วา "กินฺติเม ขิปฺปึ วิชาเนยฺยุ[๕] ขิปฺปึ

[๑-๑] ฉ.,เท. อุตฺตมปฺปสุขตาย วินฺทติ อิ. อุตฺตมสุขานึ สวินฺทติ
[๒] ฉ.,เท. ตโจตฺถตา อิ. ตโจตตา
[๓] ฉ.,เท. อุปริจรณโสภนา อิ. อุปริ จ ปน โสภนา
[๔] อิ. อิรียติ.
[๕] อิ. อาชาเนยฺยุ

สมฺปฏิปชฺเชยฺยุ, น จิรํ กิลิเสยฺยุนฺติ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิทมฺ มหาปุริสลกฺขณมฺ ปฏิลภติ: เอณิชงฺโฆ โหติ.

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารมฺ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. ยานิ ตานิ ราชารหานิ ราชงฺคานิ ราชูปโภคานิ ราชานุจฺฉวิกานิ. ตานิ ขิปฺปมฺ ปฏิลภติ. ราชา สมาโน อิทมฺ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. ยานิ ตานิ สมณารหานิ สมณงฺคานิ สมณูปโภคานิ สมณานุจฺฉวิกานิ, ตานิ ขิปฺปมฺ ปฏิลภติ. พุทฺโธ สมาโน อิทมฺ ลภติ. เอตมตฺถมฺ ภควา อโวจ.

[๒๑๕] ตตฺเถตมฺ วุจฺจติ

"สิปฺเปสุ วิชฺชาจรเณสุ กมฺเมสุ[๑]
กถมฺ วิชาเนยฺยุ[๒] ลหุนฺติ อิจฺฉติ
ยตูปฆาตาย น โหติ กสฺสจิ
วาเจติ ขิปฺปมฺ น จิรมฺ กิลิสฺสติ.

ตมฺ กมฺมมฺ กตฺวา กุสลมฺ สุขุทฺรยมฺ
ชงฺฆา มนุญฺญา ลภเต สุสณฺจิตา,
วตฺตา สุชาตา อนุปุพฺพมุคฺคตา
อุทฺธคฺคโลมา สุขุมตฺตโจตฺถตา.

'เอเณยฺยชงฺโฆติ ตมาหุ ปุคฺคลมฺ,
สมฺปตฺติยา ขิปฺปมิธาหุ ลกฺขณมฺ,
เอเกกโลมานิ[๓] ยทาภิกงฺขติ
อปพฺยปชมฺ ขิปฺปมิธาธิคจฺฉติ.

---

[๑] อิ. กมฺมสุ [๒] อิ. วิชาเยฺย ลหูติ
[๓] ฉ.,เท. เคหานุโลมานิ

สเจ จ[๑] ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ
อนุจฺฉวิกสฺส ยทานุโลมิกนฺ[๒]
ตนฺ วินฺทติ ขิปฺปมโนมวิกฺกโมติ.[๓]

สุขุมจฺฉวิลกฺขณนฺ (๑๒)

[๒๑๖] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมนฺ ชาตินฺ ปุริมนฺ ภวนฺ ปุริมนฺ นิเกตนฺ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน สมณนฺ วา พฺราหฺมณนฺ วา อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉิตา อโหสิ "กึ ภนฺเต กุสลนฺ, กึ อกุสลนฺ, กึ สาวชฺชนฺ, กึ อนวชฺชนฺ, กึ เสวิตพฺพนฺ, กึ น เสวิตพฺพนฺ, กึ เม กริยมานนฺ ทีฆรตฺตนฺ อหิตาย ทุกฺขาย อสฺส, กึ วา ปน เม กริยมานนฺ ทีฆรตฺตนฺ หิตาย สุขาย อสฺสาติ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตนฺ อาคโต สมาโน อิมนฺ มหาปุริสลกฺขณนฺ ปฏิลภติ: สุขุมจฺฉวิ โหติ, สุขุมตฺตา ฉวิยา รโชชลลนฺ กาเย น อุปลิปฺปติ.

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารนฺ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. มหาปญฺโญ โหติ, นาสฺส โหติ โกจิ ปญฺญาย สทิโส วา เสฏฺโ[๔] วา กามโภคีนนฺ. ราชา สมาโน อิทนฺ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. มหาปญฺโญ โหติ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิพฺเพธิกปญฺโญ, นาสฺส โหติ โกจิ ปญฺญาย สทิโส วา

---

[๑] สฺยา. ว
[๒] สฺยา. ยทานุโลมิยนฺ
[๓] สฺยา. -นิกฺกโม
[๔] อิ. วิสิฏฺโ

เสฏฺโฐ วา สพฺพสตฺตานํ. พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ.

[๒๑๗] ตตฺเถตํ วุจฺจติ

"ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ
อญฺญาตุกาโม ปริปุจฺฉิตา อหุ
สุสฺสุสิตา ปพฺพชิตํ อุปาสิตา
อตฺถนฺตโร อตฺถกถํ นิสามยิ.

ปญฺญาปฏิลาภคเตน[๑] กมฺมุนา
มนุสฺสภูโต สุขุมจฺฉวี อหุ
พฺยากํสุ อุปฺปาทนิมิตฺตโกวิทา
สุขุมานิ อตฺถานิ อเวจฺจ ทกฺขิติ.

สเจ น ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส
วตฺเตติ จกฺกํ ปจฺจึ ปสาสติ
อตฺถานุสิฏฺฐีสุ ปริคฺคเหสุ จ
น เตน เสยฺโย สทิโส จ[๒] วิชฺชติ.

สเจ จ[๓] ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ
ปญฺญาวิสิฏฺฐํ ลภเต อนุตฺตรํ
ปปฺโปติ โพธึ วรภูริเมธโสติ.

---

[๑] อิ. ปญฺญาปฏิลาภกเตน [๒] สฺยา. น, อิ. ว
[๓] สฺยา. ว อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.

สุวณฺณวณฺณลกฺขณํ (๑๓)

[๒๑๘] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน อกฺโกธโน อโหสิ อนุปายาสพหุโล, พหุนฺนมฺปิ[๑] วุตฺโต สมาโน นาภิสชฺชิ น กุปฺปิ น พฺยาปชฺชิ น ปติฏฺฐยิ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิ; ทาตา จ อโหสิ สุขุมานํ มุทุกานํ อตฺถรณานํ ปาปุรณานํ[๒] โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติ: สุวณฺณวณฺโณ โหติ กาญฺจนสนฺนิภตโจ.[๓]

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. ลาภี โหติ สุขุมานํ มุทุกานํ อตฺถรณานํ ปาปุรณานํ[๒] โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํ. ราชา สมาโน อิทํ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. ลาภี โหติ สุขุมานํ มุทุกานํ อตฺถรณานํ ปาปุรณานํ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํ. พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ.

[๒๑๙] ตตฺเถตํ วุจฺจติ

"อกฺโกธญฺจ อธิฏฺฐหิ อทาสิ[๔]
ทานญฺจ วตฺถานิ สุขุมานิ สุจฺฉวีนิ
ปุริมตรภเว จิโต อภิวิสชฺชิ[๕]
มหิมิว สุโร อภิวสฺสํ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. พหุมฺปิ
[๒] ฉ.,เท. ปาวุรณานํ
[๓] ฉ.,เท. กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อทาสิ จ
[๕] ฉ.,เท. อภิวิสฺสชิ, อิ. อภิวิสฺสชฺชิ

ตำ กตฺวาน อิโต จุโต ทิพฺพำ
อุปปชฺชิ[๑] สุกตผลวิปากมนุภุตฺวา[๒]
กนกตนุสนฺนิโภ[๓] อิธาภิภวติ[๔]
สุรวรตโรริว อินฺโท.

เคหญฺจาวสติ[๕] นโร อปพฺพชฺช-
มิจฺฉำ มหตึ มหึ ปสาสติ[๖]
ปสยฺห[๗] สหิช สตฺตรตนำ[๗]
ปฏิลภติ วิมลสุขมจฺฉวึ[๘] สุจิญฺจ.

ลาภี อจฺฉาทนวตฺถโมกฺขปาปุรณานำ
ภวติ ยทิ อนคาริยตมุเปติ.
สุหิตปุริมกตผลำ อนุภวติ
น ภวติ กตสฺส ปนาโสติ.

โกโสหิตวตฺถคุยฺหลกฺขณำ (๑๔)

[๒๒๐] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมำ ชาตึ ปุริมำ ภวำ ปุริมำ นิเกตำ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน จิรปฺปนฏฺเจ สุจิรปฺปวาสิโน ญาติมิตฺเต สุหชฺเช สขิโน สมาเนตา อโหสิ; มาตรำปิ ปุตฺเตน สมาเนตา อโหสิ, ปุตฺตำปิ มาตรา สมาเนตา อโหสิ, ปิตรำปิ ปุตฺเตน สมาเนตา อโหสิ, ปุตฺตำปิ ปิตรา สมาเนตา อโหสิ, ภาตรำปิ ภาตรา สมาเนตา อโหสิ, ภาตรำปิ ภคินิยา สมาเนตา

---

[๑] อิ. อุปปชฺช
[๒] อิ. อนุโภตฺวา
[๓] สฺยา. กนกตนุปฏิโก
[๔] อิ. อิธ ภวติ
[๕] อิ. เคหำ อาวสติ
[๖] ฉ.,เท.,อิ. มหติ มหึ อนุสาสติ
[๗-๗] อิ. ปสยฺห อภิวสนวรตรำ
[๘] สี.,อิ. วิปุลำ สุขมจฺฉวึ สฺยา. วิปุลสุขมจฺฉวึ

อโหสิ, ภคินีปิ ภาตรา สมาเนตา อโหสิ, สมคฺคี กตฺวา จ อพฺภนุโมทิตา อโหสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตนฺ อาคโต สมาโน อิมนฺ มหาปุริสลกฺขณนฺ ปฏิลภติ: โกโสหิตวตฺถคุยฺโห โหติ.

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารนฺ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. ปหูตปุตฺโต โหติ. ปโรสหสฺสนฺ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา. ราชา สมาโน อิทนฺ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. ปหูตปุตฺโต โหติ, อเนกสหสฺสนฺ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา. พุทฺโธ สมาโน อิทนฺ ลภติ. เอตมตฺถนฺ ภควา อโวจ.

[๒๒๑] ตตฺเถตนฺ วุจฺจติ

"ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ
จิรปฺปนฏฺเฐ สุจิรปฺปวาสิโน
ญาตีสุหชฺเช สขิโน สมานยิ
สมคฺคิ[๑] กตฺวา จ อนุโมทิตา อหุ.

โส เตน กมฺเมน ติทิวนฺ สมปกฺกมิ[๒]
สุขญฺจ ขิฑฺฑา รติโย จ อนฺนุภิ[๓]
ตโต จวิตฺวา ปุนราคโต อิธ
โกโสหิตนฺ วินฺทติ วตฺถฉาทิยนฺ.

---

[๑] ฉ.,เท. สมงฺคิกตฺวา
[๒] สฺยา. อปกฺกมิ
[๓] ฉ.,เท. อนฺภวิ, อิ. อานุภิ

ปหูตปุตฺโต ภวตี ตถาวิโธ
ปโรสหสฺสญฺจ[๑] ภวนฺติ อตฺรชา[๒]
สูรา จ วีรา จ อมิตฺตตาปนา
คิหิสฺส ปีตีชนนา[๓] ปิยํ วทา.

ปหุตรา[๔] ปพฺพชิตสฺส อิริยโต
ปุตฺตา ภวนฺติ วจนานุสาริโน[๕]
คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา ปุน
ตํ ลกฺขณํ ภวติ[๖] ตทตฺถโชตกนฺติ.

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโต.

ปริมณฺฑลอโนนมชณฺณุปริมสนลกฺขณานิ (๑๕ -๑๖)

[๒๒๒] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน มหาชนสงฺคาหกํ สเมกฺขมาโน สมฺ[๗]ชานาติ[๗] สามํ ชานาติ, ปุริสํ ชานาติ ปุริสวิเสสํ ชานาติ, 'อยมิทมรหติ อยมิทมรหตีติ. ตตฺถ ตตฺถ ปุริสวิเสสกโร[๘] ปุเร อโหสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: นิโคฺรธปริมณฺฑโล จ โหติ, จิโตเยว อโนนมนฺโต อุโภหิ ปาณิตเลหิ ชนฺนุกานิ ปริมสติ ปริมชฺชติ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. อฑฺโฒ โหติ

---

[๑] อิ. ปโร สหสฺสสฺส
[๒] อิ. อตฺชา
[๓] ฉ.,เท. ปีติชนนา
[๔] ฉ.,เท.,อิ. พหูตรา
[๕] อิ. วจนานุจาริโน
[๖] ฉ.,เท. ชายติ
[๗-๗] เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๘] สฺยา. วิเสสตฺถกโร

มหทฺธโน มหาโภโค ปหูตชาตรูปรชโต ปหูตวิตฺตูปกรโณ ปหูตธนธญฺโญ ปริปุณฺณโกฏฺฐาคาโร.[๑] ราชา สมาโน อิทำ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อฑฺโฒ โหติ มหทฺธโน มหาโภโค. ตสฺสิมานิ ธนานิ โหนฺติ. เสยฺยถีทำ. สทฺธาธนำ สีลธนำ หิริธนำ โอตฺตปฺปธนำ สุตธนำ จาคธนำ ปญฺญาธนำ. พุทฺโธ สมาโน อิทำ ลภติ. เอตมตฺถำ ภควา อโวจ.

[๒๒๓] ตตฺเถตำ วุจฺจติ

"ตุลิย[๒] ปวิจย[๓] จินฺตยิตฺวา
มหาชนสงฺคาหกำ[๔] สเมกฺขมาโน
อยมิทมรหตีติ[๕] ตตฺถ ตตฺถ
ปุริสวิเสสกโร ปุเร อโหสิ.

สมา[๖] จ ปน จิโต[๖] อโนนมนฺโต
ผุสติ กเรหิ อุโภหิ ชนฺนุกานิ
มหิรุหปฺปริมณฺฑโล อโหสิ
สุจริตกมฺมวิปากเสสเกน.

พหุวิวิธนิมิตฺตลกฺขณญฺญู
อภินิปุณา[๗] มนุชา พฺยากรึสุ
พหุวิวิธคิหีนำ[๘] อรหานิ[๙]
ปฏิลภติ ทหโร สุสุ กุมาโร.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปริปุณฺณโก สโกฏฺฐาคาโร　　[๒] อิ. ตลุย
[๓] ฉ.,เท. ปฏิวิจย อิ. ปวิเจยฺย　　[๔] ฉ.,เท. มหาชนสงฺคหนำ, อิ. มหาชนสงฺคหตำ
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.　　[๖-๖] ฉ.,เท. มหึ จ ปน จิโต อิ. ส หิ จ จิโต
[๗] ฉ.,เท. อตินิปุณา　　[๘] ฉ.,เท. พหุวิธา คิหีนำ
[๙] อิ. อารหานิ

อิธ จ[๑] มหิปติสฺส กามโภคา[๒]
คิหีปติรูปกา พหู ภวนฺติ;
ยทิ[๓] ปชหติ สพฺพกามโภคํ
ลภติ อนุตฺตรํ อุตฺตมํ ธนคฺคนฺติ.

[๒๒๔] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน พหุชนสฺส อตฺถกาโม อโหสิ หิตกาโม ผาสุกาโม โยคกฺเขมกาโม 'กินฺตีเม สทฺธาย วฑฺเฒยฺยุํ, สีเลน วฑฺเฒยฺยุํ, สุเตน วฑฺเฒยฺยุํ, พุทฺธิยา[๔] วฑฺเฒยฺยุํ,[๔] จาเคน วฑฺเฒยฺยุํ, ธมฺเมน วฑฺเฒยฺยุํ, ปญฺญาย วฑฺเฒยฺยุํ, ธนธญฺเญน วฑฺเฒยฺยุํ, เขตฺตวตฺถุนา วฑฺเฒยฺยุํ, ทฺวิปทจตุปฺปเทหิ วฑฺเฒยฺยุํ, ปุตฺตทาเรหิ วฑฺเฒยฺยุํ, ทาสกมฺมกรโปริเสหิ วฑฺเฒยฺยุํ, ญาตีหิ วฑฺเฒยฺยุํ, มิตฺเตหิ วฑฺเฒยฺยุํ, พนฺธเวหิ วฑฺเฒยฺยุนฺติ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ ตีณิ มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: สีหปุพฺพทฺธกาโย จ โหติ จิตฺตนฺตรํโส จ สมวฏฺฏกฺขนฺโธ จ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. อปริหานธมฺโม โหติ, น ปริหายติ ธนธญฺเญน เขตฺตวตฺถุนา ทฺวิปทจตุปฺปเทหิ ปุตฺตทาเรหิ ทาสกมฺมกรโปริเสหิ ญาตีหิ มิตฺเตหิ พนฺธเวหิ, น ปริหายติ สพฺพสมฺปตฺติยา. ราชา สมาโน อิทํ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อปริหานธมฺโม โหติ, น ปริหายติ สทฺธาย

---

[๑] อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. กามโภคี
[๓] ฉ.,อิ. ยทิจ
[๔-๔] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

สีเลน สุเตน จาเคน ปญฺญาย, น ปริหายติ สพฺพสมฺปตฺติยา. พุทฺโธ สมาโน อิทำ ลภติ. เอตมตฺถำ ภควา อโวจ.

[๒๒๕] ตตฺเถตำ วุจฺจติ

"สทฺธาย สีเลน สุเตน พุทฺธิยา
จาเคน ธมฺเมน พหูหิ สาธุภิ
ธเนน ธญฺเญน จ เขตฺตวตฺถุนา
ปุตฺเตหิ ทาเรหิ จตุปฺปเทหิ จ

ญาตีหิ มิตฺเตหิ จ พนฺธเวหิ
พเลน วณฺเณน สุเขน จูภยำ
กถำ น หาเยยฺยุนฺติ ปเรหิ[๑] อิจฺฉติ
อิทฺธำ สมิทฺธญฺจ[๒] ปนาภิกงฺขติ.

สสีหปุพฺพทฺธสุสณฺฐิโต อหุ
สมวฏฺฏกฺขนฺโธ จ จิตนฺตรโส
ปุพฺเพ สุจิณฺเณน กเตน กมฺมุนา
อหานิยำ ปุพฺพนิมิตฺตมสฺสตำ.

คิหีปิ ธญฺเญน ธเนน วฑฺฒติ
ปุตฺเตหิ ทาเรหิ จตุปฺปเทหิ จ
อกิญฺจโน ปพฺพชิโต อนุตฺตรำ
ปปฺโปติ สมฺโพธิมหานธมฺมตนฺติ.[๓]

รสคฺคสคฺคิตาลกฺขณำ (๒๐)

[๒๒๖] ยำปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมำ ชาตึ ปุริมำ ภวำ ปุริมำ นิเกตำ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน สตฺตานำ อวิเหจกชาติโก อโหสิ

[๑] ฉ.,เท.,อิ. หาเยยฺยุำ ปเรติ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. อตฺถสฺส มิทฺธึ จ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. โพธึ อสหานธมฺมตนฺติ

ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทณฺเฑน วา สตฺเถน วา. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติ: รสคฺคสคฺคี โหติ, อุทฺธคฺคสฺส รสหรณิโย คีวายํ ชาตา โหนฺติ สมวาหรสหรณิโย.[๑]

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย. ราชา สมาโน อิทํ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมาย. พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ.

[๒๒๗] ตตฺเถตํ วุจฺจติ

"น ปาณิทณฺเฑหิ ปนาถ เลฑฺฑุนา
สตฺเถน วา มรณวเธน วา ปน
อุพฺพาธนาย ปริตชฺชนาย วา
น วิเหจยี ชนตมเหจโก อหุ.
เตเนว โส สุคติสุ เปจฺจ โมทติ
สุขปฺผลํ กิริย สุขานิ วินฺทติ
สโมสชา[๒] รสหรณี สุสณฺจิตา
อิธาคโต ลภติ รสคฺคิสคฺคิตํ.
เตนาหุ นํ อภินิปุณา วิจกฺขณา
อยํ นโร สุขพหุโล ภวิสฺสติ
คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา ปน
ตํ ลกฺขณํ ภวติ ตทตฺถโชตกนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สมาภิวาหินิโย [๒] สี.,อิ. สมฺปชฺชลา

อภินีลเนตฺตโคปมุขมลกฺขณานิ (๒๑ - ๒๒)

[๒๒๘] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน น จ วิสฺสุ, น จ วิสาวิ[๑] น จ ปน วิเธยฺยเปกฺขิตา, อุชุ[๒] ตถา ปสฏฺมุชุมโน[๓] หุตฺวา[๔] อุชุเปกฺขิตา อโหสิ[๔] ปิยจกฺขุนา พหุชนํ อุทกฺขิตา[๕] อโหสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตฺตตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: อภินีลเนตฺโต จ โหติ, โคปขุโม จ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ ปิยทสฺสโน โหติ พหุโน ชนสฺส, ปิโย โหติ มนาโป พฺราหฺมณคหปติกานํ เนคมชานปทานํ คณกมหามตฺตานํ อนีกฏฺฐานํ โทวาริกานํ อมจฺจานํ ปาริสชฺชานํ ราชูนํ โภคิกานํ[๖] กุมารานํ. ราชา สมาโน อิทํ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. ปิยทสฺสโน โหติ พหุโน ชนสฺส, ปิโย โหติ มนาโป จ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ เทวานํ มนุสฺสานํ อสุรานํ นาคานํ คนฺธพฺพานํ. พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ.

[๒๒๙] ตตฺเถตํ วุจฺจติ

"น จ วิสฏฺ น จ วิสาวิ[๗]
น จ ปน วิเธยฺยเปกฺขิตา
อุชุ ตถา ปสฏฺมุ ชุมโน[๘]
ปิยจกฺขุนา พหุชนํ อุทกฺขิตา.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. วิสาจิ
[๒] ฉ. อุชุ
[๓] อิ. ปสฏฺมุทุมโน, เอวมุปริปิ.
[๔-๔] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๕] ฉ.,เท.,อิ. อุทิกฺขิตา
[๖] ฉ.,เท.,อิ. โภคิยานํ
[๗] ฉ.,เท. วิสาจิ
[๘] อิ. ปสฏฺมุทุมโน

สุคติสุ โส ผลวิปากํ
อนุภวติ ตตฺถ โมทติ
อิธ จ ภวติ โคปขุโม
อภินีลเนตฺตนยโน สุทสฺสโน.

อภิโยคิโน จ นิปุณา
พหุปทนิมิตฺตโกวิทา
โคปขุมนยนกุสลา[๑] มนุชา
ปิยทสฺสโนติ อภินนฺทสนฺติ[๒] นํ.

ปิยทสฺสโน คิหี สนฺโต จ
ภวติ พหุชนปิยายโก[๓]
ยทิจ น ภวติ คิหี สมโณ
โหติ ปิโย พหูนํ โสกนาสโนติ.

อุณฺหีสสีสลกฺขณํ (๒๓)

[๒๓๐] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน พหุชนปุพฺพงฺคโม อโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ พหุชนปาโมกฺโข กายสุจริเต วจีสุจริเต มโนสุจริเต ทานสํวิภาเค สีลสมาทาเน อุโปสถูปวาเส มตฺเตยฺยตาย[๔] เปตฺเตยฺยตาย สามญฺญตาย พฺรหฺมญฺญตาย กุเลเชฏฺฐาปจายิตาย อญฺญตรญฺญตเรสุ จ[๕] อธิกุสเลสุ ธมฺเมสุ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิทํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติ: อุณฺหีสสีโส โหติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สุขุมนยนกุสลา
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อภินิทฺทิสนฺติ
[๓] ฉ.,เท. พหุชนปิยายิโต อิ. พหุนฺนํ ปิยายโต
[๔] อิ. เมตฺเตยฺยตาย
[๕] อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.

สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกาเย อปทานปาฬิยา [สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกาเย อปทานปาฬิยา]

อถ เจว ปพฺพชติ โส มนุโช
ธมฺเมสุ โหติ ปคุโณ วิสวี
ตสฺสานุสาสนิคุณาภิรโต
อนฺวายิโก พหุชโน ภวตีติ.

เอเกกโลมตาอุณฺณาลกฺขณานิ (๒๔ - ๒๕)

[๒๓๒] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน มุสาวาทำ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต อโหสิ, สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสำวาทโก โลกสฺส. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตำ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: เอเกกโลโม จ โหติ, อุณฺณา จ ภมุกนฺตเร ชาตา โหติ โอทาตา มุทุ ตูลสนฺนิภา.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารำ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. มหาสฺส ชโน อุปวตฺตติ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิกา กุมารา. ราชา สมาโน อิทำ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. มหาสฺส ชโน อุปวตฺตติ ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา. พุทฺโธ สมาโน อิทำ ลภติ. เอตมตฺถำ ภควา อโวจ.

[๒๓๓] ตตฺเถตำ วุจฺจติ

"สจฺจปฺปฏิญฺโญ ปุริมาสุ ชาติสุ
อเทฺวชฺฌวาโจ อลิกำ วิวชฺชยิ

น โส วิสหวาทยิตาปิ กสฺสจิ
ภูเตน ตจฺเฉน ตเถน ภาสยิ.[๑]

เสตา สุสุกฺกา สุมุทุตูลสนฺนิภา
อุณฺณา สุชาตา ภมุกนฺตเร อหุ,
น โลมกูเปสุ ทุเว อชายิสุ
เอเกกโลมูปจิตงฺควา อหุ.

ตำ ลกฺขณญฺญู พหโว สมาคตา
พฺยากสุ อุปฺปาทินิมิตฺตโกวิทา,[๒]
อุณฺณา จ โลมา จ ยถา สุสณฺฐิตา
อุปวตฺตตี อีทิสกำ พหุชโน.[๓]

คิหิมฺปิ สนฺตำ อุปวตฺตติ ชโน
พหุ ปุรตฺถา ปกเตน กมฺมุนา,
อกิญฺจนำ ปพฺพชิตำ อนุตฺตรำ
พุทฺธำปิ สนฺตำ อุปวตฺตติ ชโนติ.

จตุตาฬีสอวิรฬทนฺตลกฺขณานิ (๒๖ - ๒๗)

[๒๓๔] ยำปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมำ ชาตึ ปุริมำ ภวำ ปุริมำ นิเกตำ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน ปิสุณำ วาจำ[๔] ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต อโหสิ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสำ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสำ อกฺขาตา อมูสำ เภทาย; อิติ ภินฺนานำ วา สนฺธาตา, สหิตานำ วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม

---

[๑] อิ. โตสยิ　　[๒] ฉ.,เท.,อิ. อุปฺปาทนิมิตฺตโกวิทา
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อีทิสกำ พหุชฺชโน อิ. เอกทิสกำ พหุชฺชโน　　[๔] อิ. ปิสุณาวาจำ

สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา อโหสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: จตฺตาฬีสทนฺโต จ โหติ อวิรฬฺหทนฺโต[๑] จ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. อเภชฺชปริโส โหติ อเภชฺชสฺส[๒] โหนฺติ ปริสา: พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิกา กุมารา. ราชา สมาโน อิทํ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อเภชฺชปริโส โหติ, อเภชฺชสฺส โหนฺติ ปริสา:[๓] ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา. พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ.

[๒๓๕] ตตฺเถตํ วุจฺจติ

"สเวภุติยํ[๔] สหิตเภทการึ
เภทปฺปวฑฺฒนวิวาทการึ
กลหปฺปวฑฺฒนอกิจฺจการึ
สหิตานํ เภทชนนึ น ภณิ.

อวิวาทวฑฺฒนกรึ สุคิรํ[๕]
ภินฺนานุสนฺธิชนนึ อภณิ
กลหํ ชนสฺส ปนุทิ[๖] สมงฺคี
สหิเตหิ นนฺทติ ปโมทติ จ.

---

[๑] อิ. อวิวรทนฺโต
[๒] อิ. อเภชฺชาสฺส
[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท.,อิ. เวภูติยํ
[๕] อิ. จิรํ
[๖] ฉ.,เท. ปนุที

สุคติสุ โส ผลวิปากํ
อนุภวติ ตตฺถ โมทติ
ทนฺตา อิธ โหนฺติ อวิรฬฺหา[๑] สหิตา
จตฺโร ทสสฺส มุขชา สุสณฺฐิตา.

ยทิ ขตฺติโย ภวติ ภูมิปติ
อวิเภทยสฺส[๒] ปริสา ภวติ[๓]
สมโณ จ โหติ วิรโช วิมโล
ปริสาสฺส โหติ อนุคตา อจลาติ.

ปหูตชิวฺหาพฺรหฺมสิสรลกฺขณานิ (๒๘ - ๒๙)

[๒๓๖] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต อโหสิ; ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปึ วาจํ ภาสิตา อโหสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: ปหูตชิวฺโห จ โหติ, พฺรหฺมสฺสโร จ กรวิกภาณี.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. อาเทยฺยวาโจ โหติ อาทิยนฺติสฺส[๔] วจนํ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิกา กุมารา. ราชา สมาโน อิทํ ลภติ. ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อาเทยฺยวาโจ

---

[๑] อิ. อวิวรา
[๒] ฉ.,เท. อวิเภทิยาสฺส อิ. อวิเหจิยาสฺส
[๓] อิ. ภวนฺติ
[๔] สฺยา. อาทิยนฺตสฺส

โหติ, อาทิยนฺติสฺส[๑] วจนํ ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา. พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ.

[๒๓๗] ตตฺเถตํ วุจฺจติ

"อกฺโกสภณฺฑนวิเหสการึ
อุพฺพาธกรํ[๒] พหุชนปฺปมทฺทนํ
อพาพฺหคิรํ โส น ภณิ ผรุสํ
มธุรํ ภณิ สุสหิตํ สขิลํ.

มนโส ปิยา หทยคามินิโย
วาจา โส เอรยติ กณฺณสุขา
วาจา สุจิณฺณผลมนุภวิ
สคฺเคสุ เวทยิถ[๓] ปุญฺญผลํ.

วิทิตฺวา โส สุจริตสฺส ผลํ
พฺรหฺมสฺสรตฺตมิธชฺฌคมา
ชิวฺหาสฺส โหติ วิปุลา ปุถุลา[๔]
อาเทยฺยวากฺยวจโน ภวติ.

คิหิโนปิ อิชฺฌติ ยถา ภณโต,
อถ เจ[๕] ปพฺพชติ โส มนุโช
อาทิยนฺตสฺส วจนํ ชนตา
พหุโน พหุ สุภณิตํ ภณโตติ.

---

[๑] สฺยา. อาทิยนฺตสฺส
[๒] ฉ.,เท. อุพฺพาธิกํ อิ. อุพฺพายิกํ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. เวทยถ
[๔] อิ. ถูลา
[๕] อิ. เจปิ

สีหหนุลกฺขณนฺ (๓๐)

[๒๓๘] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมนฺ ชาตินฺ ปุริมนฺ ภวนฺ ปุริมนฺ นิเกตนฺ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน สมฺผปฺปลาปมฺ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต อโหสิ, กาลวาที ภูตวาที ธมฺมวาที อตฺถวาที วินยวาที, นิธานวตึ วาจนฺ ภาสิตา อโหสิ กาเลน สาปเทสนฺ ปริยนฺตวตึ อตฺถสญฺหิตนฺ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา ฯเปฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตนฺ อาคโต สมาโน อิมนฺ มหาปุริสลกฺขณนฺ ปฏิลภติ: สีหหนุ โหติ.

โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต. สเจ อคารนฺ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฯเปฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ. อปฺปฏินฺธิโก โหติ เกนจิ มนุสฺสภูเตน ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิตฺเตน. ราชา สมาโน อิทนฺ ลภติ ฯเปฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. อปฺปฏินฺธิโก โหติ อพฺภนฺตเรหิ วา พาหิเรหิ วา ปจฺจตฺถิเกหิ ปจฺจามิตฺเตหิ, ราเคน วา โทเสน วา โมเหน วา สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ. พุทฺโธ สมาโน อิทนฺ ลภติ. เอตมตฺถนฺ ภควา อโวจ.

[๒๓๙] ตตฺเถตนฺ วุจฺจติ

"น สมฺผปฺปลาปี น มุทฺธตนฺ[๑]
อวิกิณฺณวจนพฺยปโถ จ[๒] อโหสิ,
อหิตมปิ[๓] จ อปนุทิ หิตมปิ[๓] จ
พหุชนสุขญฺจ อภณิ.

---

[๑] สฺยา. วุจฺจทฺธตนฺติ　　[๒] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ, อิ. ว
[๓-๓] อิ. อหิตมฺปิ ฯเปฯ หิตมฺปิ

ตำ กตฺวาน อิโต จุโต ทิวมุปปชฺชิ
สุกตผลวิปากมโนโภสิ
จวิย ปุนริธาคโต สมาโน
ทฺวิทุคฺคมวรตรหนุตฺตมลตฺถ.

ราชา โหติ สุทฺทุปฺปธ์สิโย มนุชินฺโท
มนุชาธิปติ มหานุภาโว
ติทิวปุรวรสโม ภวติ
สุรวรตโรริว อินฺโท.

คนฺธพฺพาสุรยกฺขรกฺขเสภิ[๑]
สุเรหิ[๑] น หิ ภวติ สุปฺปธ์สิโย
ตถตฺโต ยทิ ภวติ [๒] ตถาวิโธ
อิธ ทิสา จ ปติ ทิสา จ วิทิสา จาติ.

สมทนฺตสุสุกฺกทาฐตาลกฺขณานิ (๓๑ - ๓๒)

[๒๔๐] ยมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมำ ชาตึ ปุริมำ ภวำ ปุริมำ นิเกตำ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน มิจฺฉาอาชีวำ[๓] ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกำ กปฺเปสิ, ตุลากูฏกำสกูฏมานกูฏอุกฺโกฏนวญฺจนนิกติสาวิโยค-เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสาหสาการา[๔] ปฏิวิรโต อโหสิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรำ มรณา สุคตึ สคฺคำ โลกำ อุปปชฺชติ. โส ตตฺถ[๕] อญฺเญ เทเว ทสหิ ฐาเนหิ อธิคณฺหาติ: ทิพฺเพน อายุนา, ทิพฺเพน วณฺเณน, ทิพฺเพน ยเสน, ทิพฺเพน สุเขน, ทิพฺเพน อายุนา, ทิพฺเพน

[๑] สฺยา. คนฺธพฺพาสุรสกฺกรกฺขเสภิ สุเรภิ
[๒] อิ. ติหี
[๓] ฉ.,เท.,อิ. มิจฺฉาชีวำ
[๔] อิ. -สาจิโยคา-
[๕] อิ. โส ตสฺส

อธิปเตยฺเยน, ทิพฺเพหิ รูเปหิ, ทิพฺเพหิ สทฺเทหิ, ทิพฺเพหิ คนฺเธหิ, ทิพฺเพหิ รเสหิ, ทิพฺเพหิ โผฏฺฐพฺเพหิ. โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ: สมทนฺโต จ โหติ, สุสุกฺกทาโจ จ.

โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต. สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต. ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ. เสยฺยถีทํ. จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถีรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํ. ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา. โส อิมํ ปถวึ สาครปริยนฺตํ อทิลํ อนิมิตฺตํ อกณฺฏกํ อิทฺธญฺจ ผีตญฺจ เขมญฺจ สิวญฺจ นิรพฺพุทญฺจ อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน สเมน[๑] อภิวิชิย อชฺฌาวสติ. ราชา สมาโน กึ ลภติ. สุจิปริวาโร โหติ สุจิสฺส โหนฺติ ปริวารา: พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิกา กุมารา. ราชา สมาโน อิทญฺจ ลภติ.

สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยญฺจ ปพฺพชติ, อรหญฺจ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท. พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ. สุจิปริวาโร โหติ สุจิสฺส โหนฺติ ปริวารา: ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา. พุทฺโธ สมาโน อิทญฺจ ลภติ. เอตมตฺถญฺจ ภควา อโวจ.

[๒๔๑] ตตฺเถตญฺจ วุจฺจติ

"มิจฺฉาชีวญฺจ อวสฺสชิ สเมน
วุตฺตึ สุจินา โส ชนยิตฺถ ธมฺมิเกน

[๑] อิ. อยญฺจ ปาโจ น ทิสฺสติ.

อหิตมปิ จ อปนุทิ หิตมปิ จ
พหุชนสุขญฺจ อจริ.[๑]

สคฺเค เวทยติ นโร สุขปฺผลานิ
กริตฺวา นิปุเณภิ วิทูภิ สพฺภิ[๒]
วณฺณิตานิ ติทิวปุรวรสโม
อภิรมติ รติขิฑฺฑาสมงฺคี.

ลทฺธาน[๓] มนุสฺสกํ ภวํ ตโต
จวิตฺวาน สุกตผลวิปากํ เสสเกน
ปฏิลภติ ลปนชฺ สมมปิ
สุจิ จ สุวิสุทฺธสุสุกฺกํ.[๔]

ตํ เวยฺยญฺชนิกา สมาคตา พหโว
พฺยากสุ นิปุณา สมฺมตา มนุชา.[๕]
สุจิชนปริวารคโณ ภวติ
ทิชสมสุกฺกสุจิโสภนทนฺโต.[๖]

รญฺโญ โหติ พหุชโน สุจิปริวาโร
มหตี มหิมนุสาสโต จ,
ปสยฺห น จ ชนปทตุทนํ
หิตมปิ จ พหุชนสุขํ[๗] จรนฺติ.

อถ เจ ปพฺพชติ ภวติ วิปาโป
สมโณ สมิตรโช วิวฏจฺฉโท

---

[๑] อิ. อาจริ
[๒] อิ. สมพฺภิ
[๓] อิ. ลทฺธา
[๔] ฉ.,เท. สุจิสุสุกฺกํ อิ. สุวิสุทฺธํ สุวิสุกฺกํ
[๕] อิ. มนุชินฺทา
[๖] อิ. ทิชา-
[๗] ฉ.,เท. พหุชนสุขญฺจ

วิคตทรถกิลมโถ อิมำปิ จ
ปรำปิ ปรมำปิ จ ปสฺสติ โลกำ.

ตสฺโสวาทกรา[๑] พหุคิหี จ ปพฺพชิตา จ
อสุจี ครหิตำ ฐุนนฺติ ปาปำ
ส หิ อุจิภิ ปริวุโต ภวติ
มลขิลกลิกิเลเสปนุเทภีติ.

อิทมโวจ[๒] ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตำ อภินนฺทุนฺติ.[๒]

สตฺตมำ ลกฺขณสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

---

[๑] สฺยา. ตสฺโสวาทกรา พหุคิหี จ
ปพฺพชิตา จ อสุจิ วิครหิต-
ปนุทิปาปสฺส หิ สุจีภิ ปริวุโต
ภวติ มลขิลกลิกิเลสปนุเทภีติ.

[๒] อิ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

๘. สิงฺคาลกสุตฺตํ[๑]

[๒๔๒] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป. เตน โข ปน สมเยน สิงฺคาลโก คหปติปุตฺโต กาลสฺเสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวตฺโถ อลฺลเกโส ปณฺชลิโก ปุถุทิสา นมสฺสติ: ปุรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสํ.

[๒๔๓] อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อทฺทสา โข ภควา สิงฺคาลกํ คหปติปุตฺตํ กาลสฺเสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ ปณฺชลิกํ ปุถุทิสา นมสฺสนฺตํ ปุรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสํ; ทิสฺวา สิงฺคาลกํ คหปติปุตฺตํ เอตทโวจ 'กินฺนุ[๒] ตฺวํ คหปติปุตฺต กาลสฺเสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวตฺโถ อลฺลเกโส ปณฺชลิโก ปุถุทิสา นมสฺสสิ: ปุรตฺถิมํ ทิสํ ฯเปฯ อุปริมํ ทิสนฺติ.

"ปิตา มํ ภนฺเต กาลํ กโรนฺโต เอวํ[๓] อวจ 'ทิสา ตาต นมสฺเสยฺยาสีติ; โส โข อหํ ภนฺเต ปิตุ วจนํ สกฺกโรนฺโต ครุกโรนฺโต มาเนนฺโต ปูเชนฺโต กาลสฺเสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวตฺโถ อลฺลเกโส ปณฺชลิโก ปุถุทิสา นมสฺสามิ: ปุรตฺถิมํ ทิสํ ฯเปฯ อุปริมํ ทิสนฺติ.

ฉทิสา

[๒๔๔] "น โข คหปติปุตฺต อริยสฺส วินเย เอวํ ฉ ทิสา นมสฺสิตพฺพาติ. "ยถากถํ ปน ภนฺเต อริยสฺส วินเย ฉ ทิสา

---

[๑] อิ. สิงฺคาโลวาทสุตฺตนฺตํ [๒] ฉ.,เท. กึ นุ โข
[๓] อิ. เอวสทฺโท น ทิสฺสติ.

นมสฺสิตพฺพา; สาธุ เม ภนฺเต ภควา ตถา ธมฺมํ เทเสตุ, ยถา อริยสฺส วินเย ฉ ทิสา นมสฺสิตพฺพาติ.

"เตนหิ คหปติปุตฺต สุณาหิ,[๑] สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ ภนฺเตติ โข สิงฺคาลโก คหปติปุตฺโต ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ:

"ยโต โข คหปติปุตฺต อริยสาวกสฺส จตฺตาโร กมฺมกฺกิเลสา ปหีนา โหนฺติ. จตูหิ[๒] ฐาเนหิ ปาปกมฺมํ น กโรติ, ฉ จ โภคานํ อปายมุขานิ น เสวติ; โส เอวํ จุทฺทสปาปกาปคโต ฉทิสาปฏิจฺฉาที โหติ,[๓] อุโภโลกวิชยาย ปฏิปนฺโน โหติ. ตสฺส อยญฺเจว โลโก อารทฺโธ โหติ, ปโร จ โลโก; โส[๔] กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ.

จตุกมฺมกฺกิเลสา

[๒๔๕] "กตมสฺส จตฺตาโร กมฺมกฺกิเลสา ปหีนา โหนฺติ. ปาณาติปาโต โข คหปติปุตฺต กมฺมกฺกิเลโส, อทินฺนาทานํ กมฺมกฺกิเลโส, กาเมสุ มิจฺฉาจาโร กมฺมกฺกิเลโส, มุสาวาโท กมฺมกฺกิเลโส; อิมสฺส จตฺตาโร กมฺมกฺกิเลสา ปหีนา โหนฺตีติ. อิทมโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สุคโต, อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

"ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ　　มุสาวาโท จ ปวุจฺจติ
ปรทารคมนญฺเจว　　นปฺปสํสนฺติ ปณฺฑิตาติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สุโณหิ　　[๒] ฉ.,เท.,อิ. จตูหิ จ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.　　[๔] อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

จตุฐานํ

[๒๔๖] "กตเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ ปาปกมฺมํ น กโรติ. ฉนฺทาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติ, โทสาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติ, โมหาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติ, ภยาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติ. ยโต โข คหปติปุตฺต อริยสาวโก เนว ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ. อิเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ ปาปกมฺมํ น กโรตีติ. อิทมโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สุคโต, อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

"ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ อติวตฺตติ,
นิหียติ ยโส ตสฺส กาฬปกฺเขว จนฺทิมา;

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ,
อาปูรติ ยโส ตสฺส สุกฺกปกฺเขว จนฺทิมาติ.

ฉ อปายมุขานิ

[๒๔๗] "กตมานิ ฉ โภคานํ อปายมุขานิ น เสวติ: สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานานุโยโค โข คหปติปุตฺต โภคานํ อปายมุขํ, วิกาลวิสิขาจริยานุโยโค โภคานํ อปายมุขํ, สมชฺชาภิจรณํ โภคานํ อปายมุขํ, ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยโค โภคานํ อปายมุขํ, ปาปมิตฺตานุโยโค โภคานํ อปายมุขํ, อาลสฺยานุโยโค[๑] โภคานํ อปายมุขํ.

สุราเมรยสฺส ฉ อาทีนวา

[๒๔๘] "ฉ โขเม คหปติปุตฺต อาทีนวา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานานุโยเค: สนฺทิฏฺฐิกา ธนชานิ,[๒] กลหปฺปวฑฺฒนี, โรคานํ

---

[๑] สฺยา. อาลสฺสานุโยโค [๒] อิ. ธนญฺชานิ

อายตนํ, อกิตฺติสญฺชนนี, หิริโกปินนิทฺทสนี,[๑] ปญฺญาย ทุพฺพลีกรณีเตฺวว ฉฏฺฐํ ปทํ ภวติ. อิเม โข คหปติปุตฺต ฉ อาทีนวา สุราเมรยมชฺช-ปมาทฏฺฐานานุโยเค.

วิกาลจริยาย ฉ อาทีนวา

[๒๔๙] ฉ โขเม คหปติปุตฺต อาทีนวา วิกาลวิสิขาจริยานุโยเค: อตฺตาปิสฺส อคุตฺโต อรกฺขิโต โหติ, ปุตฺตทาโรปิสฺส อคุตฺโต อรกฺขิโต โหติ, สาปเตยฺยมฺปิสฺส อคุตฺตํ อรกฺขิตํ โหติ, สงฺกิโย จ โหติ เตสุ เตสุ[๒] ฐาเนสุ, อภูตวจนญฺจ ตสฺมึ รูหติ, พหูนญฺจ ทุกฺขธมฺมานํ ปุรกฺขโต โหติ. อิเม โข คหปติปุตฺต ฉ อาทีนวา วิกาลวิสิขาจริยานุโยเค.

สมชฺชาภิจรณสฺส ฉ อาทีนวา

[๒๕๐] ฉ โขเม คหปติปุตฺต อาทีนวา สมชฺชาภิจรเณ: กฺว[๓] นจฺจํ, กฺว คีตํ, กฺว วาทิตํ, กฺว อกฺขานํ, กฺว ปาณิสฺสรํ, กฺว กุมฺภถูนนฺติ. อิเม โข คหปติปุตฺต ฉ อาทีนวา สมชฺชาภิจรเณ.

ชูตปฺปมาทสฺส ฉ อาทีนวา

[๒๕๑] ฉ โขเม คหปติปุตฺต อาทีนวา ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยเค: ชยํ เวรํ ปสวติ, ชิโน วิตฺตมนุโสจติ, สนฺทิฏฺฐิกา ธนชานิ, สภาคตสฺส วจนํ น รูหติ, มิตฺตามจฺจานํ ปริภูโต โหติ, อาวาหวิวาหกานํ อปฺปตฺถิโต โหติ 'อกฺขธุตฺโต อยं[๔] ปุริสปุคฺคโล นาลं ทารภรณายาติ.[๕] อิเม โข คหปติปุตฺต ฉ อาทีนวา ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยเค.

---

[๑] ฉ.,เท. โกปินนิทฺทสนี มหา. หิริโกปินนิทฺทสนี　　[๒] ฉ.,เท.,อิ. ปาปเกสุ
[๓] อิ. กุวํ, เอวมุปริปิ.　　[๔] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] อิ. ทาราภรณายาติ.

ปาปมิตฺตาย ฉ อาทีนวา

[๒๔๒] ฉ โขเม คหปติปุตฺต อาทีนวา ปาปมิตฺตานุโยเค: เย ธุตฺตา, เย โสณฺฑา, เย ปิปาสา, เย เนกติกา, เย วญฺจนิกา, เย สาหสิกา, ตฺยาสฺส มิตฺตา โหนฺติ, เต สหายา. อิเม โข คหปติปุตฺต ฉ อาทีนวา ปาปมิตฺตานุโยเค.

อาลสฺยสฺส ฉ อาทีนวา

[๒๔๓] ฉ โขเม คหปติปุตฺต อาทีนวา อาลสฺยานุโยเค: 'อติสีตนฺติ กมฺมํ น กโรติ, 'อติอุณฺหนฺติ กมฺมํ น กโรติ, 'อติสายนฺติ กมฺมํ น กโรติ, 'อติปาโตติ กมฺมํ น กโรติ, 'อติจฺฉาโตสฺมีติ กมฺมํ น กโรติ, 'อติปิปาสิโตสฺมีติ[๑] กมฺมํ น กโรติ, ตสฺส เอวํ กิจฺจาปเทสพหุลสฺส วิหรโต อนุปฺปนฺนา เจว โภคา นุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ. อิเม โข คหปติปุตฺต ฉ อาทีนวา อาลสฺยานุโยเคติ. อิทมโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สุคโต, อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

"โหติ ปานสขา นาม โหติ สมฺมิยสมฺมิโย,[๒]
โย จ อตฺเถสุ ชาเตสุ, สหาโย โหติ โส สขา.

อุสฺสูรเสยฺยา ปรทารเสวนา
เวรปฺปสงฺโค[๓] จ อนตฺถตา จ
ปาปา จ มิตฺตา สุกทริยตา จ
เอเต ฉ ฐานา ปุริสํ ธํสยนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อติชาโตสฺมีติ [๒] ฉ. สมฺปิโยสมฺปิโย
[๓] ฉ.,เท. เวรปสโว

ปาปมิตฺโต ปาปสโข ปาปอาจารโคจโร[๑]
อสฺมา โลกา ปรมฺหา จ อุภยา ธํสเต นโร.

อกฺขิตฺถิโย วารุณี นจฺจคีตํ
ทิวา โสปฺปึ ปาริจริยา อกาเล[๒]
ปาปา จ มิตฺตา สุกทริยตา จ
เอเต ฉ ฐานา ปุริสํ ธํสยนฺติ.

อกฺเขหิ ทิพฺพนฺติ สุรํ ปิวนฺติ
ยนฺติตฺถิโย ปาณสมา ปเรสํ
นิหีนเสวี น จ วุฑฺฒิเสวี[๓]
นิหียติ[๔] กาพฺยปกฺเขว จนฺทิมา[๕]
โย วารุณี อธโน อภิจฺฉโน[๖]
ปิปาโสสิ อตฺถปาคโต[๗]
อุทกมิว อิณํ วิคาหติ
อากุลํ[๘] กาหติ[๙] ขิปฺปมตฺตโน.

น ทิวา สุปฺปสีเลน รตฺตินุฏฺฐานเทสฺสินา[๑๐]
นิจฺจํ มตฺเตน โสณฺเฑน สกฺกา อาวสิตุํ ฆรํ.

อติสีตํ อติอุณฺหํ อติสายมิทํ อหุ
อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมนฺเต[๑๑] อตฺถา อจฺเจนฺติ มาณเว.

---

[๑] อิ. ปาปาจารโคจโร [๒] อิ. อกาลํ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. วุฑฺฒเสวี [๔] ฉ.,เท. นิหียเต
[๕] ฉ.,เท. จนฺโท [๖] ฉ.,เท.,อิ. โย วารุณี อทฺธโน อกิญฺจโน
[๗] ฉ.,เท. ปิปาโส ปิวึ ปาปคโต อิ. ปิปาโส ปิพมฺปปาคโต [๘] อิ. อกุลํ
[๙] ฉ.,เท. อกุลํ กาหิติ [๑๐] อิ. -ทสฺสินา
[๑๑] อิ. วิสฺสฏฺฐกมฺมนฺโต

โย จ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ติณา ภิยฺโย น มญฺญติ
กรํ ปุริสกิจฺจานิ โส สุขา[๑] น วิหายตีติ.

มิตฺตปฺปฏิรูปกกถา

[๒๕๔] "จตฺตาโรเม คหปติปุตฺต อมิตฺตา มิตฺตปฺปฏิรูปกา เวทิตพฺพา: อญฺญทตฺถุหโร อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ, วจีปรโม อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ, อนุปฺปิยภาณี อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ, อปายสหาโย อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ.

[๒๕๕] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อญฺญทตฺถุหโร อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ:

อญฺญทตฺถุหโร โหติ อปฺเปน พหุมิจฺฉติ
ภยสฺส กิจฺจํ กโรติ เสวติ อตฺถการณา.

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ อญฺญทตฺถุหโร อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ.

[๒๕๖] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ วจีปรโม อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ: อตีเตน ปฏิสนฺถรติ, อนาคเตน ปฏิสนฺถรติ, นิรตฺถเกน สงฺคณฺหาติ, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ กิจฺเจสุ พฺยสนํ ทสฺเสติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ วจีปรโม อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ.

[๒๕๗] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อนุปฺปิยภาณี อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ: ปาปกํปิสฺส อนุชานาติ, กลฺยาณํปิสฺส

[๑] ฉ.,เท. สุขํ

อนุชานาติ,[๑] สมฺมุขาสฺส[๒] วณฺณํ ภาสติ. ปรมฺมุขาสฺส[๓] อวณฺณํ ภาสติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ อนุปฺปิยภาณี อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ.

[๒๕๘] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อปายสหาโย อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ: สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานานุโยเค สหาโย โหติ, วิกาลวิสิขาจริยานุโยเค สหาโย โหติ, สมชฺชาภิจรเณ สหาโย โหติ, ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยเค สหาโย โหติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ อปายสหาโย อมิตฺโต มิตฺตปฺปฏิรูปโก เวทิตพฺโพ.[๔]

[๒๕๙] อิทมโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

"อณฺณทตฺถุหโร มิตฺโต โย จ มิตฺโต วจีปรโม[๕]
อนุปฺปิยญฺจ โย อาห[๖] อปาเยสุ จ โย สขา.
เอเต อมิตฺเต จตฺตาโร อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต
อารกา ปริวชฺเชยฺย มคฺคํ ปฏิภยํ ยถาติ.

สุหทมิตฺตกถา

[๒๖๐] "จตฺตาโรเม คหปติปุตฺต มิตฺตา สุหทา เวทิตพฺพา: อุปการโก[๗] มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ, สมานสุขทุกฺโข มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ, อตฺถกฺขายี มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ, อนุกมฺปโก มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ.

---

[๑] อิ. นานุชานาติ
[๒] สฺยา. สมฺมุขสฺส
[๓] สฺยา. ปรมฺมุขสฺส
[๔] ฉ.,เท.,อิ. เวทิตพฺโพติ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. วจีปโร
[๖] สฺยา. อาหุ
[๗] ฉ.,อิ. อุปกาโร

[๒๖๑] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อุปการโก มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ: ปมตฺตํ รกฺขติ, ปมตฺตสฺส สาปเตยฺยํ รกฺขติ, ภีตสฺส ปฏิสรณํ[๑] โหติ, อุปฺปนฺเนสุ กิจฺเจสุ กรณีเยสุ ตทฺทิคุณํ โภคํ อนุปฺปเทติ.[๒] อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ อุปการโก มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ.

[๒๖๒] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ สมานสุขทุกฺโข มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ: คุยฺหมสฺส อาจิกฺขติ, คุยฺหมสฺส ปริคุยฺหติ,[๓] อาปทาสุ น วิชหติ, ชีวิตมฺปิสฺส อตฺถาย ปริจฺจตฺตํ โหติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ สมานสุขทุกฺโข มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ.

[๒๖๓] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อตฺถกฺขายี มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ: ปาปา นิวาเรติ, กลฺยาเณ นิเวเสติ, อสฺสุตํ สาเวติ, สคฺคสฺส มคฺคํ อาจิกฺขติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ อตฺถกฺขายี มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ.

[๒๖๔] จตูหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อนุกมฺปโก มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพ: อภเวนสฺส น นนฺทติ, ภเวนสฺส นนฺทติ, อวณฺณํ ภณมานํ นิวาเรติ, วณฺณํ ภณมานํ ปสํสติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตูหิ ฐาเนหิ อนุกมฺปโก มิตฺโต สุหโท เวทิตพฺโพติ.

[๒๖๕] อิทมโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

"อุปกาโร จ โย มิตฺโต สุเข ทุกฺเข จ โย สขา[๔]
อตฺถกฺขายี จ โย มิตฺโต โย จ มิตฺตานุกมฺปโก.

---

[๑] อิ. สรณํ
[๒] อิ. อนุปฺปาเทติ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปริคูหติ
[๔] อิ. โย จ มิตฺโต สุเข ทุกฺเข

เอเตปิ มิตฺเต จตฺตาโร อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต
สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเสยฺย มาตา ปุตฺตํว โอรสํ;
ปณฺฑิโต สีลสมฺปนฺโน ชลํ อคฺคีว ภาสติ.
โภเค สหรมานสฺส ภมรสฺเสว อิรียโต
โภคา สนฺนิจยํ ยนฺติ วมฺมิโกวูปจียติ.
เอวํ โภเค สมาหริตฺวา[๑] อลมตฺโต กุเล คิหี[๒]
จตุธา วิภเช โภเค สเว มิตฺตานิ คนฺถติ.
เอเกน โภเค ภุญฺเชยฺย ทฺวีหิ กมฺมํ ปโยชเย
จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย อาปทาสุ ภวิสฺสตีติ.

ฉทฺทิสาปฏิจฺฉาทนกถา

[๒๖๖] "กถญฺจ คหปติปุตฺต อริยสาวโก ฉทฺทิสาปฏิจฺฉาที โหติ. ฉ อิมา[๓] คหปติปุตฺต ทิสา เวทิตพฺพา: ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร เวทิตพฺพา, ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา เวทิตพฺพา, ปจฺฉิมา ทิสา ปุตฺตทารา เวทิตพฺพา, อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา เวทิตพฺพา, เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา เวทิตพฺพา, อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา เวทิตพฺพา.

[๒๖๗] ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา: 'ภโต เน[๔] ภริสฺสามิ, กิจฺจํ เนสํ กริสฺสามิ, กุลวํสํ ฐเปสฺสามิ, ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิ, อถวา ปน[๕] เปตานํ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สมาหตฺวาน อิ. สมาหนฺตฺวา
[๒] อิ. อลมตฺโถ กุเล คิหิ
[๓] อิ. ฉยิมา
[๔] สฺยา. เนสํ
[๕] อิ. อถ จ ปน

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ: ปาปา นิวาเรนฺติ, กลฺยาเณ นิเวเสนฺติ, สิปฺปึ สิกฺขาเปนฺติ, ปฏิรูเปน ทาเรน สญฺโญเชนฺติ, สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ. เอวมสฺส เอสา ปุรตฺถิมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา.

[๒๖๘] ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อนฺเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา: อุฏฺฐาเนน, อุปฏฺฐาเนน, สุสฺสูสาย,[๑] ปาริจริยาย, สกฺกจฺจํ สิปฺปปฏิคฺคหเณน.

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสึ อนุกมฺปนฺติ: สุวินีตํ วิเนนฺติ, สุคหิตํ คาหาเปนฺติ, สพฺพสิปฺเปสุ ตํ[๒] สมกฺขายิโน ภวนฺติ, มิตฺตามจฺเจสุ ปฏิเวเทนฺติ,[๓] ทิสาสุ ปริตฺตาณํ กโรนฺติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสึ อนุกมฺปนฺติ. เอวมสฺส เอสา ทกฺขิณา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา.

[๒๖๙] ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา: สมฺมานนาย, อวิมานนาย,[๔] อนติจริยาย, อิสฺสริยโวสฺสคฺเคน, อลงฺการานุปฺปทาเนน.

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิกึ อนุกมฺปติ:

---

[๑] อิ. สุสฺสูสาย
[๒] ฉ.,เท.,อิ. สพฺพสิปฺปสุตํ
[๓] ฉ.,เท. ปฏิยาเทนฺติ อิ. ปริเวเทนฺติ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อวมานนาย

สุสฺสวิหิตกมฺมนฺตา จ โหติ, สุสงฺคหิตปริชนา[๑] จ, อนติจารินี จ, สมฺภตญฺจ อนุรกฺขติ, ทกฺขา จ โหติ อนลสา สพฺพกิจฺเจสุ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิกํ อนุกมฺปติ. เอวมสฺส เอสา ปจฺฉิมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา.

[๒๗๐] ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา: ทาเนน, ปิยวชฺเชน,[๒] อตฺถจริยาย, สมานตฺตตาย, อวิสංวาทนตาย.

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ: ปมตฺตํ รกฺขนฺติ, ปมตฺตสฺส สาปเตยฺยํ รกฺขนฺติ, ภีตสฺส สรณํ โหนฺติ. อาปทาสุ น วิชหนฺติ, อปรปชฺปิสฺส[๓] ปฏิปูเชนฺติ.

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ. เอวมสฺส เอสา อุตฺตรา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา.

[๒๗๑] ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ อยิรเกน[๔] เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา: ยถาพลं กมฺมนฺตํ สංวิชาเนน ภตฺตเวตฺตนานุปฺปทาเนน, คิลานุปฏฺฐาเนน, อจฺฉริยานं รสานं สංวิภาเคน, สมเย โวสฺสคฺเคน.

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยิรเกน เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยิรกํ อนุกมฺปนฺติ:

---

[๑] ฉ.,เท. สงฺคหิตปริชนา
[๒] อิ. เปยฺยวชฺเชน
[๓] ฉ.,เท. อปรปชา จสฺส อิ. อปรปชฺ จ ปิสฺส
[๔] ฉ.,เท. อยฺยิรเกน

ปุพฺพุฏฺฐายิโน จ โหนฺติ, ปจฺฉานิปาติโน จ, ทินฺนาทายิโน[๑] จ, สุกตกมฺมกรา[๒] จ, กิตฺติวณฺณหรา จ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยิรเกน เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยิรกํ อนุกมฺปนฺติ. เอวมสฺส เอสา เหฏฺฐิมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา.

[๒๗๒] ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา: เมตฺเตน กายกมฺเมน, เมตฺเตน วจีกมฺเมน, เมตฺเตน มโนกมฺเมน, อนาวฏทฺวารตาย, อามิสานุปฺปทาเนน.

อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา ปจฺจุปฏฺฐิตา ฉหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ: ปาปา นิวาเรนฺติ, กลฺยาเณ นิเวเสนฺติ, กลฺยาเณน มนสา อนุกมฺปนฺติ, อสฺสุตํ สาเวนฺติ, สุตํ ปริโยทเปนฺติ,[๓] สคฺคสฺส มคฺคํ อาจิกฺขนฺติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ฉหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ. เอวมสฺส เอสา อุปริมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยาติ.

[๒๗๓] อิทมโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

"มาตาปิตา ทิสา ปุพฺพา อาจริยา ทกฺขิณา ทิสา
ปุตฺตทารา ทิสา ปจฺฉา มิตฺตามจฺจา จ อุตฺตรา.
ทาสกมฺมกรา เหฏฺฐา อุทฺธํ สมณพฺราหฺมณา
เอตา ทิสา นมสฺเสยฺย อลมตฺโต[๔] กุเล คิหี.

---

[๑] อิ. ทินฺนทายิโน [๒] อิ. สุกตกมฺมการกา
[๓] ฉ. ปริโยทาเปนฺติ [๔] อิ. อลมตฺโถ

ปณฺฑิโต สีลสมฺปนฺโน สณฺโห จ ปฏิภาณวา
นิวาตวุตฺติ อตฺถทฺโธ ตาทิโส ลภเต ยสํ.
อุฏฺฐานโก อนลโส อาปทาสุ น เวธติ
อจฺฉินฺนวุตฺติ[๑] เมธาวี ตาทิโส ลภเต ยสํ.
สงฺคาหโก มิตฺตกโร วทญฺญู วีตมจฺฉโร
เนตา วิเนตา อนุเนตา ตาทิโส ลภเต ยสํ.
ทานญฺจ ปิยวชฺชญฺจ[๒] อตฺถจริยา จ ยา อิธ
สมานตา[๓] จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ
เอเต โข สงฺคหา โลเก รถสฺสาณีว ยายโต.
เอเต จ สงฺคหา นาสฺสุ น มาตา ปุตฺตการณา
ลเภถ มานํ ปูชํ วา ปิตา วา ปุตฺตการณา.
ยสฺมา จ สงฺคหา เอเต สมฺมเปกฺขนฺติ[๔] ปณฺฑิตา
ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ ปาสํสา จ ภวนฺติ เตติ.

[๒๗๔] เอวํ วุตฺเต, สิงฺคาลโก คหปติปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต; เสยฺยถาปิ ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปฺปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตีติ เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณงฺคตนฺติ.

อฏฺฐมํ สิงฺคาลกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

---

[๑] สฺยา. อจฺฉิทฺทวุตฺติ
[๒] อิ. เปยฺยวชฺชญฺจ
[๓] เท. สมานตฺตตา
[๔] อิ. สมเวกฺขนฺติ

๙. อาฏานาฏิยสุตฺตं

ปฐมภาณวาโร

[๒๗๕] เอวมฺเม สุตं:- เอกं สมยं ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต. อถโข จตฺตาโร มหาราชา มหติยา จ ยกฺขเสนาย มหติยา จ คนฺธพฺพเสนาย มหติยา จ กุมฺภณฺฑเสนาย มหติยา จ นาคเสนาย จตุทฺทิสं รกฺขं ฐเปตฺวา จตุทฺทิสं คุมฺพं ฐเปตฺวา จตุทฺทิสं โอวรณํ ฐเปตฺวา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฏํ [๑] โอภาเสตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ. เตปิ โข ยกฺขา อปฺเปกจฺเจ ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ ภควตา สทฺธึ สมฺโมทึสุ, สมฺโมทนียं กถं สาราณียं[๒] วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ, เยน ภควา, เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ นามโคตฺตं สาเวตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตं นิสีทึสุ.

[๒๗๖] เอกมนฺตं นิสินฺโน โข เวสฺสวโณ มหาราชา ภควนฺตं เอตทโวจ “สนฺติ หิ ภนฺเต อุฬารา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต อุฬารา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต มชฺฌิมา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต มชฺฌิมา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต นีจา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต นีจา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา. เยภุยฺเยน โข ปน ภนฺเต ยกฺขา อปฺปสนฺนาเยว ภควโต. ตं กิสฺส เหตุ. ภควา หิ ภนฺเต ปาณาติปาตา เวรมณิยา

[๑] ฉ.,เท. ปพฺพตं

[๒] สี.,ฉ.,เท.,ทย. สารณียं, เอวมุปริปิ.

ธมฺมํ เทเสติ, อทินฺนาทานา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, มุสาวาทา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ. เยภุยฺเยน โข ปน ภนฺเต ยกฺขา อปฺปฏิวิรตาเยว ปาณาติปาตา, อปฺปฏิวิรตา อทินฺนาทานา, อปฺปฏิวิรตา กาเมสุ มิจฺฉาจารา, อปฺปฏิวิรตา มุสาวาทา, อปฺปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา; เตสนฺตํ โหติ อปฺปิยํ อมนาปนฺติ หิ ภนฺเต ภควโต สาวกา อรญฺเญ วนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ; ตตฺถ สนฺติ อุพฺพารา ยกฺขา นิวาสิโน, เย อิมสฺมึ ภควโต ปาวจเน อปฺปสนฺนา, เตสํ ปสาทาย อุคฺคณฺหาตุ ภนฺเต ภควา อาฏานาฏิยํ รกฺขํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายาติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข เวสฺสวโณ มหาราชา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อาฏานาฏิยํ รกฺขํ อภาสิ

[๒๗๗] "วิปสฺสิสฺส [๑] นมตฺถุ จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโต
สิขิสฺสปิ [๑] นมตฺถุ สพฺพภูตานุกมฺปิโน.

เวสฺสภุสฺส [๑] นมตฺถุ นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส มารเสนปฺปมทฺทิโน.[๒]

โกนาคมนสฺส นมตฺถุ พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต
กสฺสปสฺส [๓] นมตฺถุ วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ.

องฺคีรสสฺส นมตฺถุ สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต
โย อิมํ ธมฺมมเทเสสิ[๔] สพฺพทุกฺขา ปนูทนนฺ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. จ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. มารเสนาปมทฺทิโน
[๓] ฉ.,เท.,อิ. จ
[๔] อิ. ธมฺมํ อเทเสสิ

เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก ยถาภูตํ วิปสฺสิสุ
เต ชนา อปิสุณา[๑] มหนฺตา วีตสารทา.

หิตํ เทวมนุสฺสานํ ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ มหนฺตํ วีตสารทํ.

[๒๗๘] ยโต อุคฺคจฺฉติ สุริโย อาทิจฺโจ มณฺฑลีมหา
ยสฺส จุคฺคจฺฉมานสฺส สංวรีปิ นิรุชฺฌติ.

ยสฺส จุคฺคเต สุริเย ทิวโสติ ปวุจฺจติ
รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร สมุทฺโท สริโตทโก
เอวนฺตํ ตตฺถ ชานนฺติ สมุทฺโท สริโตทโก.

อิโต สา ปุริมา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส,
คนฺธพฺพานํ อาธิปติ[๒] ธตรฏฺโฐติ[๓] นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ คนฺธพฺเพหิ ปุรกฺขโต.

ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา.

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตं วนฺทนฺติ.
สุตํ เนตं อภิณฺหโส ตสฺมา เอวं วเทมฺหเส.[๔]

ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ.

---

[๑] ฉ.,เท. อปิสุณาถ อิ. อปิสุณา [๒] ฉ.,เท. อธิปติ
[๓] สฺยา. ธตรฏฺโฐ [๔] ฉ.,เท.,อิ. วเทมเส, เอวมุปริปิ.

[๒๗๙] เยน เปตา ปวุจฺจนฺติ ปิสุณา ปิฏฺฐิ มํสิกา
ปาณาติปาติโน ลุทฺทา[๑] โจรา เนกติกา ชนา.
อิโต สา ทกฺขิณา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส.
กุมฺภณฺฑานํ อาธิปติ วิรูฬฺโห อิติ นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ กุมฺภณฺเฑหิ ปุรกฺขโต.
ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา.
เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.
นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส.
ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ.

[๒๘๐] ยตฺถ โจคฺคจฺฉติ สุริโย อาทิจฺโจ มณฺฑลีมหา
ยสฺส โจคฺคจฺฉมานสฺส ทิวโสปิ นิรุชฺฌติ;
ยสฺส โจคฺคเต สุริเย สํวรีติ ปวุจฺจติ.
รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร สมุทฺโท สริโตทโก
เอวนฺตํ ตตฺถ ชานนฺติ สมุทฺโท สริโตทโก.
อิโต สา ปจฺฉิมา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส.

---

[๑] อิ. ลุทฺธา

นาคานญฺจ อาธิปติ วิรูปกฺโขติ[๑] นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ นาเคเหว[๒] ปุรกฺขโต.

ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา.

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส.

ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ.

[๒๘๑] เยน อุตฺตรกุรู รมฺมา[๓] มหาเนรุ สุทสฺสโน
มนุสฺสา ตตฺถ ชายนฺติ อมมา อปริคฺคหา.

น เต พีชํ ปวปฺปนฺติ นปิ นียนฺติ นงฺคลา
อกฏฺฐ ปากิมํ สาลึ ปริภุญฺชนฺติ มานุสา.

อกณฺณํ อถุสํ สุทฺธํ สุคนฺธํ ตณฺฑุลปฺผลํ
ตุณฺฑิกีเร[๔] ปจิตฺวาน ตโต ภุญฺชนฺติ โภชนํ.

คาวึ เอกขุรํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
ปสุ เอกขุรํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ.

---

[๑] สฺยา. วิรูปกฺโข อิติ
[๒] สฺยา. นาเคหิ
[๓] ฉ.,เท. อุตฺตรกุรุโว
[๔] สฺยา. ตุณฺฑิกิเร, เอวมุปริปิ.

อิตฺถึ วาหนํ[๑] กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
ปุริสํ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ.

กุมารึ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
กุมารํ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ.

เต ยาเน อภิรูหิตฺวา
สพฺพา ทิสา อนุปริยนฺติ[๒]
ปจารา ตสฺส ราชิโน.

หตฺถิยานํ อสฺสยานํ ทิพฺพํ ยานํ อุปฏฺฐิตํ
ปาสาทา สิวิกา เจว มหาราชสฺส ยสสฺสิโน.

ตสฺส จ นครา อหุ
อนฺตลิกฺเข สุมาปิตา
อาฏานาฏา กุสินาฏา ปรกุสินาฏา
นาฏปริยา[๓] ปรกุสิตนาฏา[๔]

อุตฺตเรน กปีวนฺโต[๕]
ชโนฆมปเรน จ
นวนวติโย[๖] อมฺพรอมฺพรวติโย
อาพฆกมนฺทา นาม ราชธานี.

กุเวรสฺส โข ปน มาริส มหาราชสฺส วิสาณา นาม ราชธานี,
ตสฺมา กุเวโร มหาราชา เวสฺสวโณติ ปวุจฺจติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิตฺถึ วา วาหนํ อิ. อิตฺถีวาหนํ
[๒] ฉ.,เท. อนุปริยายนฺติ
[๓] ฉ.,เท. นาฏสุริยา อิ. นาฏปุริยา
[๔] ฉ.,เท. ปรกุสิฏนาฏา
[๕] ฉ.,เท. กสิวนฺโต
[๖] ฉ.,เท. นวนวุติโย

ปจฺเจสนฺโต ปกาเสนฺติ ตโตลา ตตฺตลา ตโตตลา
โอชสี เตชสี ตโตชสี สุโร[๑] ราชา อริฏฺโฐ เนมิ
รหโทปิ ตตฺถ ธรณี นาม ยโต เมฆา ปวสฺสนฺติ
วสฺสา ยโต ปตายนฺติ สภาปิ ตตฺถ ภคลวตี[๒] นาม
ยตฺถ ยกฺขา ปยิรุปาสนฺติ ตตฺถ นิจฺจผลา รุกฺขา
นานาทิชคณายุตา มยูรโกญฺจาภิรุทา.

โกกิลาภิหิ[๓] วคฺคุภิ.

ชีวญฺชีวกสทฺเทตฺถ อโถ โอฏฺฐ วจิตฺตกา
กุกฺกุฏกา กุฬีรกา วเน โปกฺขรสาตกา.

สุกสาลิกสทฺเทตฺถ ทณฺฑมาณวกานิ จ
โสภติ สพฺพกาลํ สา กุเวรนฬินี สทา.

อิโต สา อุตฺตรา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส.

ยกฺขานญฺจ[๔] อาธิปติ กุเวโร อิติ นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ ยกฺเขหิ[๕] ปุรกฺขโต.

ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา.

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สูโร
[๒] ฉ.,เท. สาลวตี
[๓] ฉ.,เท. โกกิลาทีหิ วคฺคุหิ
[๔] สฺยา. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] สฺยา. ยกฺเขเหว

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส.

ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมนฺติ.

อยํ โข สา มาริส อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายาติ.

[๒๘๒] ยสฺส กสฺสจิ มาริส ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุนิยา วา อุปาสกสฺส วา อุปาสิกาย วา อยํ อาฏานาฏิยา รกฺขา สุคฺคหิตา ภวิสฺสติ สมตฺตา ปริยาปุตา. ตญฺเจ อมนุสฺโส ยกฺโข วา ยกฺขินี วา ยกฺขโปตโก วา ยกฺขโปติกา วา ยกฺขมหามตฺโต วา ยกฺขปาริสชฺโช วา ยกฺขปจาโร วา, คนฺธพฺโพ วา คนฺธพฺพี วา คนฺธพฺพโปตโก วา คนฺธพฺพโปติกา วา คนฺธพฺพมหามตฺโต วา คนฺธพฺพปาริสชฺโช วา คนฺธพฺพปจาโร วา, กุมฺภณฺโฑ วา กุมฺภณฺฑี วา กุมฺภณฺฑโปตโก วา กุมฺภณฺฑโปติกา วา กุมฺภณฺฑมหามตฺโต วา กุมฺภณฺฑปาริสชฺโช วา กุมฺภณฺฑปจาโร วา, นาโค วา นาคี วา นาคโปตโก วา นาคโปติกา วา นาคมหามตฺโต วา นาคปาริสชฺโช วา นาคปจาโร วา ปทุฏฺฐจิตฺโต ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อนุคจฺเฉยฺย, จิตํ วา อุปติฏฺเฐยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปชฺเชยฺย. น เม โส มาริส อมนุสฺโส ลเภยฺย คาเมสุ วา นิคเมสุ วา สกฺการํ วา ครุการํ วา. น เม โส มาริส อมนุสฺโส ลเภยฺย อาพฺภกมนฺทาย นาม ราชธานิยา วตฺถุ วา วาสํ วา. น เม โส มาริส อมนุสฺโส ลเภยฺย ยกฺขานํ สมิตึ

[๑] ฉ.,เท. อนาวยฺหิปิ นํ อิ. นาวยฺหมฺปิ นํ

คนฺตุ๋. อปิสฺสุ นำ มาริส อมนุสฺสา อนวยฺหมฺปิ[๑] กเรยฺยุ๋ อวิวยฺหำ. อปิสฺสุ นำ มาริส อมนุสฺสา อตฺตาหิปิ ปริปุณฺณาหิ ปริภาสาหิ ปริภาเสยฺยุ๋. อปิสฺสุ นำ มาริส อมนุสฺสา ริตฺตมฺปิสฺส[๑] ปตฺตำ สีเส นิกฺกุชฺเชยฺยุ๋. อปิสฺสุ นำ มาริส อมนุสฺสา สตฺตธาปิสฺส มุทฺธำ ผาเลยฺยุ๋.

สนฺติ หิ มาริส อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา[๒] รภสา, เต เนว มหาราชานำ อาทิยนฺติ, น มหาราชานำ ปริสกานำ อาทิยนฺติ, น มหาราชานำ ปริสกานำ ปริสกานำ อาทิยนฺติ. เต โข เต มาริส อมนุสฺสา มหาราชานำ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติ. เสยฺยถาปิ มาริส รญฺโญ มาคธสฺส วิชิเต มหาโจรา[๓] เต เนว รญฺโญ มาคธสฺส อาทิยนฺติ, น รญฺโญ มาคธสฺส ปริสกานำ อาทิยนฺติ, น รญฺโญ มาคธสฺส ปริสกานำ ปริสกานำ อาทิยนฺติ. เต โข เต มาริส มหาโจรา รญฺโญ มาคธสฺส อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติ; เอวเมว โข มาริส สนฺติ หิ[๔] อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา รภสา, เต เนว มหาราชานำ อาทิยนฺติ, น มหาราชานำ ปริสกานำ อาทิยนฺติ, น มหาราชานำ ปริสกานำ ปริสกานำ อาทิยนฺติ. เต โข เต มาริส อมนุสฺสา มหาราชานำ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติ. โย หิ โกจิ มาริส อมนุสฺโส ยกฺโข วา ยกฺขินี วา ยกฺขโปตโก วา ยกฺขโปติกา วา ยกฺขมหามตฺโต วา ยกฺขปาริสชฺโช วา ยกฺขปจาโร วา, คนฺธพฺโพ วา คนฺธพฺพี วา คนฺธพฺพโปตโก วา คนฺธพฺพโปติกา วา คนฺธพฺพมหามตฺโต วา คนฺธพฺพปาริสชฺโช วา คนฺธพฺพปจาโร วา, กุมฺภณฺโฑ วา กุมฺภณฺฑี วา กุมฺภณฺฑโปตโก วา กุมฺภณฺฑโปติกา วา กุมฺภณฺฑมหามตฺโต วา กุมฺภณฺฑปาริสชฺโช วา กุมฺภณฺฑปจาโร วา, นาโค วา นาคี[๕] วา

---

[๑] สฺยา. ริตฺตมฺปิ ฉ.,เท. ริตฺตำ ปิสฺส
[๒] อิ. รุทฺทา
[๓] สฺยา. โจรา
[๔] ฉ.,เท.,อิ. หิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] สฺยา. นาคินี

นาคโปตโก วา นาคโปติกา วา นาคมหามตฺโต วา นาคปาริสชฺโช วา นาคปจาโร วา ปทุฏฺจจิตฺโต ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อนุคจฺเฉยฺย, จิตฺตํ วา อุปติฏฺเจยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปชฺเชยฺย. อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ 'อยํ ยกฺโข คณฺหาติ, อยํ ยกฺโข อาวิสติ,[๑] อยํ ยกฺโข เหเจติ, อยํ ยกฺโข วิเหเจติ, อยํ ยกฺโข หึสติ, อยํ ยกฺโข วิหึสติ, อยํ ยกฺโข น มุญฺจตีติ.

[๒๘๓] กตเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ.

อินฺโท โสโม วรุโณ จ ภารทฺวาโช ปชาปติ
จนฺทโน กามเสฏฺโฐ จ กินฺนุฆณฺฑุ นิฆณฺฑุ จ.
ปนาโท โอปมญฺโญ จ เทวสูโต จ มาตลิ
จิตฺตเสโน จ คนฺธพฺโพ นโฬราชา ชโนสโภ[๒]
สาตาคิโร เหมวโต ปุณฺณโก กรติโย คุโฬ[๓]
สิวโก มุจลินฺโท จ เวสฺสามิตฺโต ยุคนฺธโร.
โคปาโล สุปฺปเคโฬ[๔] จ หิริ เนตฺติ จ มนฺทิโย
ปญฺจาลจนฺโท อาฬวโก[๕] ปชุณฺโณ[๖] สุมุโข ทธิมุโข[๖]
มณิ มาณิวโร[๗] ทีโฆ อโถ เสรีสโก สห.[๘]

อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ 'อยํ ยกฺโข คณฺหาติ, อยํ ยกฺโข อาวิสติ,[๙] อยํ ยกฺโข เหเจติ, อยํ ยกฺโข วิเหเจติ, อยํ ยกฺโข หึสติ, อยํ ยกฺโข วิหึสติ, อยํ ยกฺโข น มุญฺจตีติ.

---

[๑] อิ. อวสิติ [๒] ฉ.,เท.,อิ. ชเนสโภ [๓] อิ. คุโล
[๔] ฉ.,เท. สุปฺปโรโช [๕] สฺยา. อาลวโก [๖-๖] ฉ.,เท.,อิ. ปชุนฺโน สุมโน สุมุโข
[๗] สฺยา.,อิ. มณิ มานิจโร [๘] อิ. เสริสฺสโก [๙] อิ. อวิสติ

อยํ โข สา มาริส อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายาติ.[๑] หนฺท จทานิ มยํ มาริส คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียาติ. "ยสฺสทานิ ตุมฺเห มหาราชาโน กาลํ มญฺญถาติ.

[๒๘๔] อถ โข จตฺตาโร มหาราชา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ. เตปิ โข ยกฺขา อุฏฺฐายาสนา อปฺเปกจฺเจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ ภควตา สทฺธึ สมฺโมทึสุ, สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ วีติสาเรตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ, เยน ภควา, เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา ตตฺเถวนฺตรธายึสูติ.

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโต.

ทุติยภาณวาโร

[๒๘๕] อถ โข ภควา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ภิกฺขู อามนฺเตสิ "อิมํ ภิกฺขเว รตฺตึ จตฺตาโร มหาราชา มหติยา จ ยกฺขิเสนาย มหติยา จ คนฺธพฺพเสนาย มหติยา จ กุมฺภณฺฑเสนาย มหติยา จ นาคเสนาย จตุทฺทิสํ รกฺขํ ฐเปตฺวา จตุทฺทิสํ คุมฺพํ ฐเปตฺวา จตุทฺทิสํ โอวรณํ ฐเปตฺวา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฏํ โอภาเสตฺวา, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ. เตปิ โข ภิกฺขเว ยกฺขา อปฺเปกจฺเจ มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ มยา สทฺธึ สมฺโมทึสุ, สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ วีติสาเรตฺวา

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

เอกมนฺตํ นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ, เยนาหํ, เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ; อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

[๒๘๖] เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ภิกฺขเว เวสฺสวโณ มหาราชา มํ เอตทโวจ 'สนฺติ หิ ภนฺเต อุฬารา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต อุฬารา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต มชฺฌิมา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต มชฺฌิมา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต นีจา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา; สนฺติ หิ ภนฺเต นีจา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา. เยภุยฺเยน โข ปน ภนฺเต ยกฺขา อปฺปสนฺนาเยว ภควโต. ตํ กิสฺส เหตุ. ภควา หิ ภนฺเต ปาณาติปาตา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, อทินฺนาทานา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, มุสาวาทา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ. เยภุยฺเยน โข ปน ภนฺเต ยกฺขา อปฺปฏิวิรตาเยว ปาณาติปาตา, อปฺปฏิวิรตา อทินฺนาทานา, อปฺปฏิวิรตา กาเมสุ มิจฺฉาจารา, อปฺปฏิวิรตา มุสาวาทา, อปฺปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา. เตสนฺตํ โหติ อปฺปิยํ อมนาปํ. สนฺติ หิ ภนฺเต ภควโต สาวกา อรญฺเญ วนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ. ตตฺถ สนฺติ อุฬารา ยกฺขา นิวาสิโน, เย อิมสฺมึ ภควโต ปาวจเน อปฺปสนฺนา. เตสํ ปสาทาย อุคฺคณฺหาตุ ภนฺเต ภควา อาฬานาฏิยํ รกฺขํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายาติ. อธิวาเสสึ โข อหํ ภิกฺขเว ตุณฺหีภาเวน.

อถโข ภิกฺขเว เวสฺสวโณ มหาราชา เม อธิวาสนํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อาฏานาฏิยํ รกฺขํ อภาสิ

[๒๘๗] "วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโต
สิขิสฺสปิ นมตฺถุ สพฺพภูตานุกมฺปิโน.
เวสฺสภุสฺส นมตฺถุ นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส มารเสนปฺปมทฺทิโน.
โกนาคมนสฺส นมตฺถุ พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต
กสฺสปสฺส นมตฺถุ วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ.
องฺคีรสสฺส นมตฺถุ สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต
โย อิมํ ธมฺมมเทเสสิ สพฺพทุกฺขา ปนูทนํ.
เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก ยถาภูตํ วิปสฺสิสุ
เต ชนา อปิสุณา มหนฺตา วีตสารทา.
หิตํ เทวมนุสฺสานํ ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ มหนฺตํ วีตสารทํ.

[๒๘๘] ยโต อุคฺคจฺฉติ สุริโย อาทิจฺโจ มณฺฑลีมหา
ยสฺส จุคฺคจฺฉมานสฺส สพฺพีปิ นิรุชฺฌติ,
ยสฺส จุคฺคเต สุริเย ทิวโสติ ปวุจฺจติ.
รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร สมุทฺโท สริโตทโก
เอวนฺตํ ตตฺถ ชานนฺติ สมุทฺโท สริโตทโก.
อิโต สา ปุริมา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส.
คนฺธพฺพานํ อาธิปติ ธตรฏฺโฐติ[๑] นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ คนฺธพฺเพหิ ปุรกฺขโต.

[๑] สฺยา. ธตรฏฺโจ อิติ

ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา.

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ,
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส.

ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ.

[๒๘๙] เยน เปตา ปวุจฺจนฺติ ปิสุณา ปิฏฺฐิ มังสิกา
ปาณาติปาติโน ลุทฺทา โจรา เนกติกา ชนา.

อิโต สา ทกฺขิณา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส.

กุมฺภณฺฑานํ อาธิปติ วิรุฬฺโห อิติ นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ กุมฺภณฺเฑหิ ปุรกฺขโต.

ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ,
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส.

ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ.

[๒๙๐] ยตฺถ โจคฺคจฺฉติ สุริโย อาทิจฺโจ มณฺฑลีมหา
ยสฺส โจคฺคจฺฉมานสฺส ทิวโสปิ นิรุชฺฌติ;
ยสฺส โจคฺคเต สุริเย สํวรีติ ปวุจฺจติ.

รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร สมุทฺโท สริโตทโก
เอวนฺตํ ตตฺถ ชานนฺติ สมุทฺโท สริโตทโก.

อิโต สา ปจฺฉิมา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส.

นาคานํ อาธิปติ วิรูปกฺโขติ[๑] นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ นาเคเหว ปุรกฺขโต.

ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา.

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ.

สุตํ เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส
ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ.

---

[๑] สฺยา. วิรูปกฺโข อิติ

[๒๙๑] เยน อุตฺตรกุรู รมฺมา มหาเนรุ สุทสฺสโน
มนุสฺสา ตตฺถ ชายนฺติ อมมา อปริคฺคหา.

น เต พีชํ ปวปฺปนฺติ นปิ นียนฺติ นงฺคลา
อกฏฺฐ ปากิมํ สาลึ ปริภุญฺชนฺติ มานุสา.

อกณฺหํ อถุสํ สุทฺธํ สุคนฺธํ ตณฺฑุลปฺผลํ
ตุณฺฑิกีเร ปจิตฺวาน ตโต ภุญฺชนฺติ โภชนํ.

คาวึ เอกขุรํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
ปสุ เอกขุรํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ.

อิตฺถึ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
ปุริสํ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ.

กุมาริ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
กุมารํ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ.

เต ยาเน อภิรูหิตฺวา
สพฺพา ทิสา อนุปริยนฺติ
ปจารา ตสฺส ราชิโน.

หตฺถิยานํ อสฺสยานํ ทิพฺพํ ยานํ อุปฏฺฐิตํ
ปาสาทา สิวิกา เจว มหาราชสฺส ยสสฺสิโน.

ตสฺส จ นครา อหุ
อนฺตลิกฺเข สุมาปิตา
อาฏานาฏา กุสินาฏา ปรกุสินาฏา
นาฏปริยา ปรกุสิตนาฏา.

อุตฺตเรน กปีวนฺโต
ชโนฆมปเรน จ
นวนวติโย อมฺพรอมฺพรวติโย
อาพฺพกมนฺทา นาม ราชธานี.

กุเวรสฺส โข ปน มาริส มหาราชสฺส วิสาณา นาม ราชธานี,

ตสฺมา กุเวโร มหาราชา เวสฺสวโณติ ปวุจฺจติ.
ปจฺเจสนฺโต ปกาเสนฺติ ตโตลา ตตฺตลา ตโตตลา.

โอชสี เตชสี ตโตชสี สุโร ราชา อริฏฺโฐ เนมิ
รหโทปิ ตตฺถ ธรณี นาม ยโต เมฆา ปวสฺสนฺติ
วสฺสา ยโต ปตายนฺติ สภาปิ ตตฺถ ภคลวตี นาม.
ยตฺถ ยกฺขา ปยิรุปาสนฺติ. ตตฺถ นิจฺจผลา รุกฺขา
นานาทิชคณายุตา มยูรโกญฺจาภิรุทา
โกกิลาภิหิ วคฺคุภิ.

ชีวญฺชีวกสทฺเทตฺถ อโถ โอฏฺฐ วจิตฺตกา
กุกฺกุฏกา กุพีรกา วเน โปกฺขรสาตกา.
สุกสาลิกสทฺเทตฺถ ทณฺฑมาณวกานิ จ
โสภติ สพฺพกาลํ สา กุเวรนฺพินี สทา.
อิโต สา อุตฺตรา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส.
ยกฺขานญฺจ อาธิปติ กุเวโร อิติ นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ ยกฺเขหิ ปุรกฺขโต.
ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา.

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ.

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ,
สุตฺวา เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส.

ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมนฺติ.

[๒๙๒] อยํ โข สา มาริส อาฬานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายาติ. ยสฺส กสฺสจิ มาริส ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุนิยา วา อุปาสกสฺส วา อุปาสิกาย วา อยํ อาฬานาฏิยา รกฺขา สุคฺคหิตา ภวิสฺสติ สมตฺตา ปริยาปุตา. ตญฺเจ อมนุสฺโส ยกฺโข วา ยกฺขินี วา ยกฺขโปตโก วา ยกฺขโปติกา วา ยกฺขมหามตฺโต วา ยกฺขปาริสชฺโช วา ยกฺขปจาโร วา, คนฺธพฺโพ วา คนฺธพฺพี วา คนฺธพฺพโปตโก วา คนฺธพฺพโปติกา วา คนฺธพฺพมหามตฺโต วา คนฺธพฺพปาริสชฺโช วา คนฺธพฺพปจาโร วา, กุมฺภณฺโฑ วา กุมฺภณฺฑี วา กุมฺภณฺฑโปตโก วา กุมฺภณฺฑโปติกา วา กุมฺภณฺฑมหามตฺโต วา กุมฺภณฺฑปาริสชฺโช วา กุมฺภณฺฑปจาโร วา, นาโค วา นาคี วา นาคโปตโก วา นาคโปติกา วา นาคมหามตฺโต วา นาคปาริสชฺโช วา นาคปจาโร วา ปทุฏฺฐจิตฺโต ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนึ วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อนุคจฺเฉยฺย, จิตฺตํ วา อุปติฏฺเฐยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปชฺเชยฺย. น เม โส มาริส อมนุสฺโส ลเภยฺย คาเมสุ วา นิคเมสุ วา สกฺการํ วา ครุการํ วา. น เม

โส มาริส อมนุสฺโส ลเภยฺย อาพฺภกมนฺทาย นาม ราชธานิยา วตฺถุ วา วาสํ วา. น เม โส มาริส อมนุสฺโส ลเภยฺย ยกฺขานํ สมิตึ คนฺตุ.. อปิสฺสุ นํ มาริส อมนุสฺสา อนาวยฺหมฺปิ[๑] กเรยฺยุ อวิวยฺหํ. อปิสฺสุ นํ มาริส อมนุสฺสา อตฺตาหิปิ ปริปุณฺณาหิ ปริภาสาหิ ปริภาเสยฺยุ. อปิสฺสุ นํ มาริส อมนุสฺสา ริตฺตมฺปิสฺส ปตฺตํ สีเส นิกฺกุชฺเชยฺยุ. อปิสฺสุ นํ มาริส อมนุสฺสา สตฺตธาปิสฺส มุทฺธึ ผาเลยฺยุ.

สนฺติ หิ มาริส อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา รภสา, เต เนว มหาราชานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ. เต โข เต มาริส อมนุสฺสา มหาราชานํ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติ. เสยฺยถาปิ มาริส รญฺโญ มาคธสฺส วิชิเต มหาโจรา. เต เนว รญฺโญ มาคธสฺส อาทิยนฺติ, น รญฺโญ มาคธสฺส ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น รญฺโญ มาคธสฺส ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ. เต โข เต มาริส มหาโจรา รญฺโญ มาคธสฺส อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติ. เอวเมว โข มาริส สนฺติ หิ อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา รภสา, เต เนว มหาราชานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ. เต โข เต มาริส อมนุสฺสา มหาราชานํ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติ. โย หิ โกจิ มาริส อมนุสฺโส ยกฺโข วา ยกฺขินี วา ยกฺขโปตโก วา ยกฺขโปติกา วา ยกฺขมหามตฺโต วา ยกฺขปาริสชฺโช วา ยกฺขปจาโร วา, คนฺธพฺโพ วา คนฺธพฺพี วา คนฺธพฺพโปตโก วา คนฺธพฺพโปติกา วา คนฺธพฺพมหามตฺโต วา คนฺธพฺพปาริสชฺโช วา คนฺธพฺพปจาโร วา,

---

[๑] สฺยา. อนวยฺหมฺปิ ฉ.,เท. อนาวยฺหปิ

กุมฺภณฺโฑ วา กุมฺภณฺฑี วา กุมฺภณฺฑโปตโก วา กุมฺภณฺฑโปติกา วา กุมฺภณฺฑมหามตฺโต วา กุมฺภณฺฑปาริสชฺโช วา กุมฺภณฺฑปจาโร วา, นาโค วา นาคี วา นาคโปตโก วา นาคโปติกา วา นาคมหามตฺโต วา นาคปาริสชฺโช วา นาคปจาโร วา ปทุฏฺจจิตฺโต ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนึ วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อนุคจฺเฉยฺย, จิตฺตํ วา อุปติฏฺเจยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปชฺเชยฺย. อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ ‘อยํ ยกฺโข คณฺหาติ, อยํ ยกฺโข อาวิสติ, อยํ ยกฺโข เหเจติ, อยํ ยกฺโข วิเหเจติ, อยํ ยกฺโข หึสติ, อยํ ยกฺโข วิหึสติ, อยํ ยกฺโข น มุญฺจตีติ.

[๒๙๓] กตเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ.

อินฺโท โสโม วรุโณ จ ภารทฺวาโช ปชาปติ
จนฺทโน กามเสฏฺโจ จ กินฺนุฆณฺฑุ นิฆณฺฑุ จ.

ปนาโท โอปมญฺโญ จ เทวสูโต จ มาตลิ
จิตฺตเสโน จ คนฺธพฺโพ นโฬราชา ชโนสโภ
สาตาคิโร เหมวโต ปุณฺณโก กรติโย คุโฬ
สิวโก มุจลินฺโท จ เวสฺสามิตฺโต ยุคนฺธโร.

โคปาโล สุปฺปเคโฬ จ หิริ เนตฺติ จ มนฺทิโย
ปญฺจาลจนฺโท อาฬวโก ปชุณฺโณ สุมุโข ทธิมุโข
มณิ มาณิวโร[๑] ทีโฆ อโถ เสรีสโก สห.

อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ ‘อยํ ยกฺโข คณฺหาติ, อยํ

[๑] สฺยา.,อิ. มานิจโร

ยกฺโข อาวิสติ, อยํ ยกฺโข เหเจติ, อยํ ยกฺโข วิเหเจติ, อยํ ยกฺโข หึสติ, อยํ ยกฺโข วิหึสติ, อยํ ยกฺโข น มุญฺจตีติ.

อยํ โข สา มาริส อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายาติ. หนฺท จทานิ มยํ มาริส คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียาติ. ‘ยสฺสทานิ ตุมฺเห มหาราชาโน กาลํ มญฺญถาติ.

[๒๙๔] อถ โข ภิกฺขเว จตฺตาโร มหาราชา อุฏฺฐายาสนา มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ. เตปิ โข ภิกฺขเว ยกฺขา อุฏฺฐายาสนา อปฺเปกจฺเจ มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ มยา สทฺธึ สมฺโมทึสุ, สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ วีติสาเรตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ, เยนาหํ, เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ; อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ.

[๒๙๕] อุคฺคณฺหาถ ภิกฺขเว อาฏานาฏิยํ รกฺขํ, ปริยาปุณาถ ภิกฺขเว อาฏานาฏิยํ รกฺขํ, ธาเรถ ภิกฺขเว อาฏานาฏิยํ รกฺขํ, อตฺถสญฺหิตายํ[๑] ภิกฺขเว อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายาติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

ทุติยภาณวาโร นิฏฺฐิโต.

นวมํ อาฏานาฏิยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

---

[๑] สี.,ฉ.,อิ. อตฺถสංหิตา

๑๐. สงฺคีติสุตฺตํ

[๒๙๖] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา มลฺเลสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ, เยน ปาวา นาม มลฺลานํ นครํ, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา ปาวายํ วิหรติ จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส อมฺพวเน.

อุพฺภตกนวสณฺฐาคารํ

[๒๙๗] เตน โข ปน สมเยน ปาเวยฺยกานํ มลฺลานํ อุพฺภตกํ[๑] นาม นวํ สณฺฐาคารํ[๒] อจิรการิตํ โหติ อนชฺฌาวุตฺถํ[๓] สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เกนจิ วา มนุสฺสภูเตน. อสฺโสสุ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา "ภควา กิร มลฺเลสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ ปาวํ อนุปฺปตฺโต ปาวายํ วิหรติ จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส อมฺพวเนติ. อถ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ; เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควนฺตํ เอตทโวจุ "อิธ ภนฺเต ปาเวยฺยกานํ มลฺลานํ อุพฺภตกนฺนาม นวํ สณฺฐาคารํ อจิรการิตํ โหติ[๔] อนชฺฌาวุตฺถํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เกนจิ วา มนุสฺสภูเตน. ตญฺจ โข[๕] ภนฺเต ภควา ปฐมํ ปริภุญฺชตุ, ภควตา ปฐมํ ปริภุตฺตํ ปจฺฉา ปาเวยฺยกา[๖] มลฺลา ปริภุญฺชิสฺสนฺติ; ตทสฺส[๖] ปาเวยฺยกานํ มลฺลานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ. อธิวาเสสิ โข[๗] ภควา ตุณฺหีภาเวน.

---

[๑] อิ. อุพฺภฏฺกํ
[๒] ฉ. สนฺถาคารํ เท.,อิ. สนฺถาคารํ
[๓] ฉ. อนชฺฌาวุฏฺฐํ
[๔] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] อิ. ตํ ภนฺเต
[๖-๖] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๗] อิ. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.

[๒๙๘] อถ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน สณฺฐาคารํ, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา สพฺพสนฺถรึ สณฺฐาคารํ สนฺถริตฺวา[๑] อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา อุทกมณิกํ ปติฏฺฐาเปตฺวา[๒] เตลปฺปทีปึ อาโรเปตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ; เอกมนฺตํ ฐิตา โข เต[๓] ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควนฺตํ เอตทโวจุ๋ "สพฺพสนฺถริสนฺถตํ ภนฺเต สณฺฐาคารํ, อาสนานิ[๔] ปญฺญตฺตานิ อุทกมณิโก ปติฏฺฐาปิโต, เตลปฺปทีโป อาโรปิโต; ยสฺสทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ มญฺญตีติ.

[๒๙๙] อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน, เยน สณฺฐาคารํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สณฺฐาคารํ ปวิสิตฺวา มชฺฌิมํ ถมฺภํ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ. ภิกฺขุสงฺโฆปิ โข[๕] ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สณฺฐาคารํ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ ภควนฺตเยว ปุรกฺขตฺวา. ปาเวยฺยกาปิ โข มลฺลา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สณฺฐาคารํ ปวิสิตฺวา ปุรตฺถิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปจฺฉิมาภิมุขา นิสีทึสุ ภควนฺตเยว ปุรกฺขตฺวา. อถ โข ภควา ปาเวยฺยเก มลฺเล พหุเทว รตฺตึ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุยฺโยเชสิ "อภิกฺกนฺตา โข วาเสฏฺฐา รตฺติ, ยสฺสทานิ ตุมฺเห กาลํ มญฺญถาติ. "เอวํ ภนฺเตติ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมึสุ.

---

[๑] ฉ.,เท. สนฺถริตฺวา ภควโต อิ. สนฺถราเปตฺวา
[๒] ฉ.,เท. ปติฏฺฐเปตฺวา
[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. ภควโต อาสนานิ
[๕] อิ. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.

[๓๐๐] อถ โข ภควา, อจิรปกฺกนฺเตสุ ปาเวยฺยเกสุ[๑] มลฺเลสุ, ตุณฺหีภูตํ ภิกฺขุสงฺฆํ อนุวิโลเกตฺวา อายสฺมนฺตํ สารีปุตฺตํ อามนฺเตสิ "วิคตถีนมิทฺโธ โข สารีปุตฺต ภิกฺขุสงฺโฆ; ปฏิภาตุ ตํ สารีปุตฺต ภิกฺขูนํ ธมฺมี กถา, ปิฏฺฐิ เม อาคิลายติ, ตมหํ อายเมยฺยามีติ."[๒] "เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา สารีปุตฺโต ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญาเปตฺวา ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปสิ ปาเทน[๓] ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา.

ภินฺนนิคณฺฐวตฺถุ

[๓๐๑] เตน โข ปน สมเยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต ปาวายํ อธุนา กาลกโต โหติ. ตสฺส กาลกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวพฺภกชาตา[๔] ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา วิจรนฺติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ,[๕] อหํ[๖] อิมं ธมฺมวินยํ อาชานามิ,[๖] กึ ตฺวํ อิมं ธมฺมวินยं อาชานิสฺสสิ, มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปนฺโน; สหิตं เม, อสหิตนฺเต; ปุเร วจนียं ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียं ปุเร อวจ; อธิจิณฺณนฺเต วิปราวตฺตं, อาโรปิโต เต วาโท; นิคฺคหิโต ตฺวมสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเฐหิ วา, สเจ ปโหสีติ. วโธเยเวโก มญฺเญ นิคณฺเจสุ นาฏปุตฺติเยสุ อนุวตฺตติ. เยปิ นิคณฺจสฺส นาฏปุตฺตสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา, เตปิ นิคณฺเจสุ นาฏปุตฺติเยสุ นิพฺพินฺนรูปา วิรตฺตรูปา[๗] ปฏิวานรูปา, ยถา ตํ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อายมิสฺสามีติ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปาเท
[๔] ฉ.,เท. เทฺวธิกชาตา
[๕] ฉ.,เท.,อิ. อาชานาสิ
[๖-๖] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.
[๗] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

อนิยฺยานิเก อนุปสมสำวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ.

[๓๐๒] อถ โข อายสฺมา สารีปุตฺโต ภิกฺขู อามนฺเตสิ "นิคณฺโจ อาวุโส นาฏปุตฺโต ปาวายำ อธุนา กาลกโต, ตสฺส กาลกิริยาย ภินฺนา นิคณฺจา เทฺวพฺหกชาตา[๑] ฯเปฯ ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ. เอวญฺเหตำ อาวุโส โหติ[๒] ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสำวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต. อยำ โข ปนาวุโส อมฺหากำ ภควตา ธมฺโม สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสำวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพำ, น วิวทิตพฺพำ, ยถยิทำ พฺรหฺมจริยำ อทฺธนิยำ อสฺส จิรฏฺฐิติกำ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานำ.

กตโม จาวุโส อมฺหากำ ภควตา ธมฺโม สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสำวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, ตตฺถ[๓] สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพำ, น วิวทิตพฺพำ, ยถยิทำ พฺรหฺมจริยำ อทฺธนิยำ อสฺส จิรฏฺฐิติกำ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานำ.

เอกกำ

[๓๐๓] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอโก ธมฺโม สมฺมทกฺขาโต, ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพำ, น วิวทิตพฺพำ, ยถยิทำ พฺรหฺมจริยำ อทฺธนิยำ อสฺส จิรฏฺฐิติกำ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย

---

[๑] ฉ.,เท. เทฺวธิกชาตา
[๒] อิ. อยำ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ยตฺถ

หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ. กตโม เอโก ธมฺโม. สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา. สพฺเพ สตฺตา สงฺขารฏฺฐิติกา. อยนฺ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอโก ธมฺโม สมฺมทกฺขาโต; ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพนฺ, น วิวทิตพฺพนฺ, ยถยิทนฺ พฺรหฺมจริยนฺ อทฺธนิยนฺ อสฺส จิรฏฺฐิติกนฺ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ.

สงฺคีติยเอกกนฺ นิฏฺฐิตนฺ.

ทุกกนฺ

[๓๐๔] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทฺว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพนฺ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ. กตเม เทฺว ธมฺมา.[๑]

นามญฺจ รูปญฺจ. (๑)

อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จ. (๒)

ภวทิฏฺฐิ จ วิภวทิฏฺฐิ จ. (๓)

อหิริกญฺจ อโนตฺตปฺปญฺจ. (๔)

หิริ จ โอตฺตปฺปญฺจ. (๕)

โทวจสฺสตา จ ปาปมิตฺตตา จ. (๖)

โสวจสฺสตา จ กลฺยาณมิตฺตตา จ. (๗)

อาปตฺติกุสลตา จ อาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตา จ. (๘)

สมาปตฺติกุสลตา จ สมาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตา จ. (๙)

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ธาตุกุสลตา จ มนสิการกุสลตา จ. (๑๐)
อายตนกุสลตา จ ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลตา จ. (๑๑)
ฐานกุสลตา จ อฏฺฐานกุสลตา จ. (๑๒)
อาชฺชวญฺจ[๑] มทฺทวญฺจ. (๑๓)
ขนฺติ จ โสรจฺจญฺจ. (๑๔)
สาขลฺยญฺจ ปฏิสนฺถาโร จ. (๑๕)
อวิหึสา จ โสเจยฺยญฺจ. (๑๖)
มุฏฺฐสจฺจญฺจ อสมฺปชญฺญญฺจ. (๑๗)
สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ. (๑๘)
อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา จ โภชเน อมตฺตญฺญุตา จ. (๑๙)
อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา จ โภชเน มตฺตญฺญุตา จ. (๒๐)
ปฏิสงฺขานพลญฺจ ภาวนาพลญฺจ. (๒๑)
สติพลญฺจ สมาธิพลญฺจ. (๒๒)
สมโถ จ วิปสฺสนา จ. (๒๓)
สมถนิมิตฺตญฺจ ปคฺคหนิมิตฺตญฺจ. (๒๔)
ปคฺคโห จ อวิกฺเขโป จ. (๒๕)
สีลวิปตฺติ จ ทิฏฺฐิวิปตฺติ จ. (๒๖)
สีลสมฺปทา จ ทิฏฺฐิสมฺปทา จ. (๒๗)
สีลวิสุทฺธิ จ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ จ. (๒๘)
ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ โข ปน ยถา ทิฏฺฐิสฺส จ ปธานํ. (๒๙)
สํเวโค จ สํเวชนีเยสุ ฐาเนสุ สํวิคฺคสฺส จ โยนิโส ปธานํ. (๓๐)

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อชฺชวญฺจ

อสนฺตุฏฺฐิตา จ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อปฺปฏิวานิตา จ ปธานสฺมึ. (๓๑)

วิชฺชา จ วิมุตฺติ จ. (๓๒)

ขเย ญาณํ อนุปฺปาเท ญาณํ. (๓๓)

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทฺว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ.

สงฺคีติยนฺตรกถา นิฏฺฐิตา.

ติกนิปาโต

[๓๐๕] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตโย ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ. กตเม ตโย ธมฺมา.[๑]

ตีณิ อกุสลมูลานิ: โลโภ อกุสลมูลํ, โทโส อกุสลมูลํ, โมโห อกุสลมูลํ. (๑)

ตีณิ กุสลมูลานิ: อโลโภ กุสลมูลํ, อโทโส กุสลมูลํ, อโมโห กุสลมูลํ. (๒)

ตีณิ ทุจฺจริตานิ: กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ. (๓)

ตีณิ สุจริตานิ: กายสุจริตํ วจีสุจริตํ มโนสุจริตํ. (๔)

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ตโย อกุสลวิตกฺกา: กามวิตกฺโก พฺยาปาทวิตกฺโก วิหึสาวิตกฺโก. (๕)

ตโย กุสลวิตกฺกา: เนกฺขมฺมวิตกฺโก อพฺยาปาทวิตกฺโก อวิหึสาวิตกฺโก. (๖)

ตโย อกุสลสงฺกปฺปา: กามสงฺกปฺโป พฺยาปาทสงฺกปฺโป วิหึสาสงฺกปฺโป. (๗)

ตโย กุสลสงฺกปฺปา: เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโป อวิหึสาสงฺกปฺโป. (๘)

ติสฺโส อกุสลสญฺญา: กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา. (๙)

ติสฺโส กุสลสญฺญา: เนกฺขมฺมสญฺญา อพฺยาปาทสญฺญา อวิหึสาสญฺญา. (๑๐)

ติสฺโส อกุสลธาตุโย: กามธาตุ พฺยาปาทธาตุ วิหึสาธาตุ. (๑๑)

ติสฺโส กุสลธาตุโย: เนกฺขมฺมธาตุ อพฺยาปาทธาตุ อวิหึสาธาตุ. (๑๒)

อปราปิ ติสฺโส ธาตุโย: กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ. (๑๓)

อปราปิ ติสฺโส ธาตุโย: รูปธาตุ อรูปธาตุ นิโรธธาตุ. (๑๔)

อปราปิ ติสฺโส ธาตุโย: หีนธาตุ มชฺฌิมธาตุ ปณีตธาตุ.[๑] (๑๕)

ติสฺโส ตณฺหา: กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา. (๑๖)

อปราปิ ติสฺโส ตณฺหา: กามตณฺหา รูปตณฺหา อรูปตณฺหา. (๑๗)

อปราปิ ติสฺโส ตณฺหา: รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา. (๑๘)

ตีณิ สญฺโญชนานิ: สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา สีลพฺพตปรามาโส. (๑๙)

---

[๑] อิ. หีนาธาตุ มชฺฌิมาธาตุ ปณีตาธาตุ

ตโย อาสวา: กามาสโว ภวาสโว อวิชฺชาสโว. (๒๐)

ตโย ภวา: กามภโว รูปภโว อรูปภโว. (๒๑)

ติสฺโส เอสนา: กาเมสนา ภเวสนา พฺรหฺมจริเยสนา. (๒๒)

ติสฺโส วิธา: เสยฺโยหมสฺมีติ วิธา, สทิโสหมสฺมีติ วิธา, หีโนหมสฺมีติ วิธา. (๒๓)

ตโย อทฺธา: อตีโต อทฺธา, อนาคโต อทฺธา, ปจฺจุปฺปนฺโน อทฺธา. (๒๔)

ตโย อนฺตา: สกฺกายโย อนฺโต, สกฺกายสมุทโย อนฺโต, สกฺกายนิโรโธ อนฺโต. (๒๕)

ติสฺโส เวทนา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. (๒๖)

ติสฺโส ทุกฺขตา: ทุกฺขทุกฺขตา สงฺขารทุกฺขตา วิปริณามทุกฺขตา. (๒๗)

ตโย ราสี: มิจฺฉตฺตนิยโต ราสิ, สมฺมตฺตนิยโต ราสิ, อนิยโต ราสิ. (๒๘)

ตโย ตมา:[๑] อตีตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, อนาคตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, เอตรหิ วา ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ. (๒๙)

ตีณิ ตถาคตสฺส อรกฺเขยฺยานิ:[๒] ปริสุทฺธกายสมาจาโร อาวุโส ตถาคโต, นตฺถิ ตถาคตสฺส กายทุจฺจริตํ, ยํ ตถาคโต รกฺเขยฺย, 'มา เม อิทํ ปโร อญฺญาสีติ; ปริสุทฺธวจีสมาจาโร อาวุโส ตถาคโต, นตฺถิ ตถาคตสฺส วจีทุจฺจริตํ, ยํ ตถาคโต รกฺเขยฺย,

---

[๑] สฺยา. ติสฺโส กงฺขา [๒] อิ. อารกฺเขยฺยานิ

'มา เม อิทำ ปโร อญฺญาสีติ; ปริสุทฺธมโนสมาจาโร อาวุโส ตถาคโต, นตฺถิ ตถาคตสฺส มโนทุจฺจริตำ, ยำ ตถาคโต รกฺเขยฺย, 'มา เม อิทำ ปโร อญฺญาสีติ. (๓๐)

ตโย กิญฺจนา: ราโค กิญฺจนำ, โทโส กิญฺจนำ, โมโห กิญฺจนำ. (๓๑)

ตโย อคฺคี: ราคคฺคิ โทสคฺคิ โมหคฺคิ. (๓๒)

อปเรปิ ตโย อคฺคี: อาหุเนยฺยคฺคิ ทกฺขิเณยฺยคฺคิ คหปตคฺคิ. (๓๓)

ติวิเธน รูปสงฺคโห: สนิทสฺสนสปฺปฏิฆรูปำ อนิทสฺสนสปฺปฏิฆรูปำ อนิทสฺสนอปฺปฏิฆรูปำ. (๓๔)

ตโย สงฺขารา: ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร. (๓๕)

ตโย ปุคฺคลา: เสกฺโข ปุคฺคโล, อเสกฺโข ปุคฺคโล, เนวเสกฺโขนาเสกฺโข ปุคฺคโล. (๓๖)

ตโย เถรา: ชาติเถโร ธมฺมเถโร สมฺมติเถโร.[๑] (๓๗)

ตีณิ ปุญฺญกิริยาวตฺถูนิ: ทานมยำ ปุญฺญกิริยาวตฺถุ, สีลมยำ ปุญฺญกิริยาวตฺถุ, ภาวนามยำ ปุญฺญกิริยาวตฺถุ. (๓๘)

ตีณิ โจทนาวตฺถูนิ: ทิฏฺเฐน สุเตน ปริสงฺกาย. (๓๙)

ติสฺโส กามูปปตฺติโย: สนฺตาวุโส สตฺตา ปจฺจุปฏฺฐิตกามา, เต ปจฺจุปฏฺฐิเตสุ กาเมสุ วสำ วตฺเตนฺติ, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา; อยำ ปฐมา กามูปปตฺติ. สนฺตาวุโส สตฺตา นิมฺมิตกามา, เต นิมฺมินิตฺวา นิมฺมินิตฺวา กาเมสุ วสำ วตฺเตนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา นิมฺมานรตี; อยำ ทุติยา กามูปปตฺติ. สนฺตาวุโส สตฺตา ปรนิมฺมิตกามา, เต ปรนิมฺมิเตสุ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สมฺมุติเถโร

กาเมสุ วสนฺ วตฺเตนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา ปรนิมฺมิตวสวตฺตี; อยนฺ ตติยา กามูปปตฺติ. (๔๐)

ติสฺโส สุขูปปตฺติโย: สนฺตาวุโส สตฺตา สุขนฺ[๑] อุปฺปาเทตฺวา อุปฺปาเทตฺวา สุขนฺ วิหรนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา; อยนฺ ปฐมา สุขูปปตฺติ. สนฺตาวุโส สตฺตา สุเขน อภิสนฺนา ปริสนฺนา ปริปูรา ปริปฺผุฏฺา, เต กทาจิ กรหจิ อุทานนฺ อุทาเนนฺติ 'อโห สุขนฺ อโห สุขนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสรา; อยนฺ ทุติยา สุขูปปตฺติ. สนฺตาวุโส สตฺตา สุเขน อภิสนฺนา ปริสนฺนา ปริปูรา ปริปฺผุฏฺา, เต สนฺตเยว สนฺตุสิตา สุขนฺ ปฏิสเวเทนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหา;[๒] อยนฺ ตติยา สุขูปปตฺติ. (๔๑)

ติสฺโส ปญฺญา: เสกฺขา ปญฺญา, อเสกฺขา ปญฺญา, เนวเสกฺขานาเสกฺขา ปญฺญา. (๔๒)

อปราปิ ติสฺโส ปญฺญา: จินฺตามยา ปญฺญา, สุตมฺยา ปญฺญา, ภาวนามยา ปญฺญา. (๔๓)

ตีณาวุธานิ: สุตาวุธนฺ ปวิเวกาวุธนฺ ปญฺญาวุธนฺ. (๔๔)

ตีณินฺทฺริยานิ: อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยนฺ อญฺญินฺทฺริยนฺ อญฺญาตาวินฺทฺริยนฺ. (๔๕)

ตีณิ จกฺขูนิ: มสจกฺขุ ทิพฺพจกฺขุ ปญฺญาจกฺขุ. (๔๖)

ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา. (๔๗)

ติสฺโส ภาวนา: กายภาวนา จิตฺตภาวนา ปญฺญาภาวนา. (๔๘)

ตีณิ อนุตฺตริยานิ: ทสฺสนานุตฺตริยนฺ ปฏิปทานุตฺตริยนฺ วิมุตฺตานุตฺตริยนฺ. (๔๙)

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] อิ. สุภกิณฺณา

ตโย สมาธี: สวิตกฺกสวิจาโร[๑] สมาธิ, อวิตกฺกวิจารมตฺโต[๒] สมาธิ, อวิตกฺกอวิจาโร[๓] สมาธิ. (๕๐)

อปเรปิ ตโย สมาธี: สุญฺญโต สมาธิ, อนิมิตฺโต สมาธิ, อปฺปณิหิโต สมาธิ. (๕๑)

ตีณิ โสเจยฺยานิ: กายโสเจยฺยํ วจีโสเจยฺยํ มโนโสเจยฺยํ. (๕๒)

ตีณิ โมเนยฺยานิ: กายโมเนยฺยํ วจีโมเนยฺยํ มโนโมเนยฺยํ. (๕๓)

ตีณิ โกสลฺลานิ: อายโกสลฺลํ อปายโกสลฺลํ อุปายโกสลฺลํ. (๕๔)

ตโย มทา: อาโรคฺยมโท โยพฺพนมโท ชีวิตมโท.[๔] (๕๕)

ตีณาธิปเตยฺยานิ: อตฺตาธิปเตยฺยํ โลกาธิปเตยฺยํ ธมฺมาธิปเตยฺยํ. (๕๖)

ตีณิ กถาวตฺถูนิ: อตีตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กถํ กเถยฺย 'เอวํ อโหสิ อตีตมทฺธานนฺติ, อนาคตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กถํ กเถยฺย 'เอวํ ภวิสฺสติ อนาคตมทฺธานนฺติ, เอตรหิ วา ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธานํ อารพฺภ กถํ กเถยฺย 'เอวํ [๕] เอตรหิ ปจฺจุปฺปนฺนมทฺธานนฺติ. (๕๗)

ติสฺโส วิชฺชา: ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณํ วิชฺชา, สตฺตานํ จุตูปปาเต ญาณํ วิชฺชา, อาสวานํ ขเย ญาณํ วิชฺชา. (๕๘)

ตโย วิหารา: ทิพฺโพ วิหาโร, พฺรหฺมา วิหาโร, อริโย วิหาโร. (๕๙)

ตีณิ ปาฏิหาริยานิ: อิทฺธิปาฏิหาริยํ อาเทสนาปาฏิหาริยํ อนุสาสนีปาฏิหาริยํ. (๖๐)

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา

---

[๑] สฺยา. สวิตกฺกวิจาโร อิ. สวิตกฺโก สวิจาโร
[๒] อิ. อวิตกฺโก วิจารมตฺโต
[๓] สฺยา. อวิตกฺกวิจาโร
[๔] สฺยา. ชาติมโท
[๕] ฉ.,เท.,อิ. โหติ

สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตโย ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺติ.

สงฺคีติยตฺติกํ นิฏฺฐิตํ.

จตุกฺกนิปาตปาลิ

[๓๐๖] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺติ. กตเม จตฺตาโร.

จตฺตาโร **สติปฏฺฐานา**: อิธาวุโส ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ. เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี ฯเปฯ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ. (๑)

จตฺตาโร **สมฺมปฺปธานา**: อิธาวุโส ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานนฺติ ปาปกานนฺติ อกุสลานนฺติ ธมฺมานนฺติ อนุปฺปาทาย ฉนฺทนฺติ ชเนติ วายมติ วิริยนฺติ อารภติ จิตฺตนฺติ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานนฺติ ปาปกานนฺติ อกุสลานนฺติ ธมฺมานนฺติ ปหานาย ฉนฺทนฺติ ชเนติ วายมติ วิริยนฺติ อารภติ จิตฺตนฺติ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานนฺติ กุสลานนฺติ ธมฺมานนฺติ อุปฺปาทาย ฉนฺทนฺติ ชเนติ วายมติ วิริยนฺติ อารภติ จิตฺตนฺติ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานนฺติ กุสลานนฺติ ธมฺมานนฺติ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทนฺติ ชเนติ วายมติ วิริยนฺติ อารภติ จิตฺตนฺติ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. (๒)

จตฺตาโร **อิทฺธิปาทา**: อิธาวุโส ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธาน-สงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วิริยสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีมํสาสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ. (๓)

จตฺตาริ **ฌานานิ**: อิธาวุโส ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ตติยชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขं อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. (๔)

[๓๐๗] จตสฺโส **สมาธิภาวนา**: อตฺถาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราย สංวตฺตติ. อตฺถาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ญาณทสฺสนปฏิลาภาย สංวตฺตติ. อตฺถาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา สติสมฺปชญฺญาย สංวตฺตติ. อตฺถาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา อาสวานं ขยาย สංวตฺตติ.

กตมา[๑] จาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราย สංวตฺตติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกं สวิจารं ฯเปฯ จตุตฺถชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยं อาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราย สංวตฺตติ. (๕-๑)

[๑] อิ. กตมาวุโส

กตมา จาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ญาณทสฺสนปฏิลาภาย สංวตฺตติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ อาโลกสญฺญนฺ มนสิกโรติ, ทิวาสญฺญนฺ อธิฏฺฐาติ ยถา ทิวา ตถา รตฺตึ ยถา รตฺตึ ตถา ทิวา อิติ วิวเฏน เจตสา อปริโยนทฺเธน สปฺปภาสนฺ จิตฺตนฺ ภาเวติ; อยนฺ อาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ญาณทสฺสนปฏิลาภาย สංวตฺตติ. (๕-๒)

กตมา จาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา สติสมฺปชญฺญาย สංวตฺตติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถนฺ คจฺฉนฺติ; วิทิตา สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถนฺ คจฺฉนฺติ; วิทิตา วิตกฺกา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถนฺ คจฺฉนฺติ; อยนฺ อาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา สติสมฺปชญฺญาย สංวตฺตติ. (๕-๓)

กตมา จาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา อาสวานนฺ ขยาย สංวตฺตติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสี วิหรติ. อิติ รูปนฺ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา ฯเปฯ อิติ สญฺญา ฯเปฯ อิติ สงฺขารา ฯเปฯ อิติ วิญฺญาณนฺ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม;[๑] อยนฺ อาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา อาสวานนฺ ขยาย สංวตฺตติ. (๕-๔)

[๓๐๘] จตสฺโส **อปฺปมญฺญา**:[๒] อิธาวุโส ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกนฺ ทิสนฺ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยนฺ ตถา ตติยนฺ ตถา จตุตฺถนฺ อิติ อุทฺธมโธ ติริยนฺ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตนฺ โลกนฺ

---

[๑] อิ. อิติสทฺโท ทิสฺสติ. [๒] อิ. อปฺปมญฺญาโย

เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน[๑] ผริตฺวา วิหรติ. กรุณาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ ตถา ตติยํ ตถา จตุตฺถํ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. (๖)

จตฺตาโร **อรูปา**:[๒] อิธาวุโส ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา 'อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. (๗)

จตฺตาริ **อปสฺเสนานิ**: อิธาวุโส ภิกฺขุ สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ, สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺขาเยกํ ปริวชฺเชติ, สงฺขาเยกํ วิโนเทติ. (๘)

[๓๐๙] จตฺตาโร **อริยวํสา**: อิธาวุโส ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโ โหติ อิตรีตเรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺิยา จ วณฺณวาที, น จ จีวรเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปฺ[๓] อาปชฺชติ, อลทฺธา จ จีวรํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ จีวรํ อคธิโต[๔] อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน

---

[๑] ฉ.,เท. อพฺยาปชฺเชน [๒] ฉ.,เท. อารุปฺปา
[๓] ฉ.,เท. อปฺปติรูปฺ, เอวมุปริปิ. [๔] อิ. อคถิโต, เอวมุปริปิ.

อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข [๑] อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต;[๒] อยํ วุจฺจตาวุโส ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส จิโต. (๙-๑)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน, อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ ปิณฺฑปาตเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ, อลทฺธา จ ปิณฺฑปาตํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ ปิณฺฑปาตํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต; อยํ วุจฺจตาวุโส ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส จิโต. (๙-๒)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน เสนาสเนน, อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ เสนาสนเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ, อลทฺธา จ เสนาสนํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ เสนาสนํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต; อยํ วุจฺจตาวุโส ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส จิโต. (๙-๓)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ปหานารามา โหติ ปหานรตา, ภาวนารามา โหติ ภาวนารตา, ตาย จ ปน ปหานารามตาย ปหานรติยา ภาวนารามตาย ภาวนารติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต; อยํ วุจฺจตาวุโส ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส จิโต.[๓] (๙-๔)

---

[๑] เท. โหติ

[๒] อิ. ปติสฺสโต

[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

[๓๑๐] จตฺตาริ **ปธานานิ:** สำวรปธานำ ปหานปธานำ ภาวนาปธานำ อนุรกฺขนาปธานำ. กตมญฺจาวุโส สำวรปฺปธานำ. อิธาวุโส ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปำ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนำ จกฺขุนฺทฺริยำ อสำวุตำ วิหรนฺตำ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ๎, ตสฺส สำวราย ปฏิปชฺชติ รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยำ จกฺขุนฺทฺริเย สำวรำ อาปชฺชติ. โสเตน สทฺทำ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธำ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสำ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพำ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมำ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนำ มนินฺทฺริยำ อสำวุตำ วิหรนฺตำ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ๎, ตสฺส สำวราย ปฏิปชฺชติ รกฺขติ มนินฺทฺริยำ มนินฺทฺริเย สำวรำ อาปชฺชติ; อิทำ วุจฺจตาวุโส สำวรปธานำ. (๑๐ - ๑)

กตมญฺจาวุโส ปหานปธานำ. อิธาวุโส ภิกฺขุ อุปฺปนฺนำ กามวิตกฺกำ นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ[๑] อนภาวงฺคเมติ. อุปฺปนฺนำ พฺยาปาทวิตกฺกำ ฯเปฯ อุปฺปนฺนำ วิหึสาวิตกฺกำ นาธิวาเสติ ปชหติ ฯเปฯ อุปฺปนฺนานุปฺปนฺเน ปาปเก อกุสเล ธมฺเม นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ; อิทำ วุจฺจตาวุโส ปหานปธานำ. (๑๐ - ๒)

กตมญฺจาวุโส ภาวนาปธานำ. อิธาวุโส ภิกฺขุ สติสมฺโพชฺฌงฺคำ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตำ วิราคนิสฺสิตำ นิโรธนิสฺสิตำ โวสฺสคฺคปริณามึ. ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคำ ภาเวติ ฯเปฯ วิริยสมฺโพชฺฌงฺคำ ภาเวติ ฯเปฯ ปีติสมฺโพชฺฌงฺคำ ภาเวติ ฯเปฯ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคำ ภาเวติ ฯเปฯ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคำ ภาเวติ ฯเปฯ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคำ ภาเวติ

---

[๑] ฉ.,เท. พฺยนฺตึ กโรติ, เอวมุปริปิ.

วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึ; อิทํ วุจฺจตาวุโส ภาวนาปธานํ. (๑๐ - ๓)

กตมญฺจาวุโส อนุรกฺขนาปธานํ. อิธาวุโส ภิกฺขุ อุปฺปนฺนํ ภทฺทกํ[๑] สมาธินิมิตฺตํ อนุรกฺขติ อฏฺฐิกสญฺญํ ปุพฺพกสญฺญํ วินีลกสญฺญํ วิจฺฉิทฺทกสญฺญํ อุทฺธุมาตกสญฺญึ; อิทํ วุจฺจตาวุโส อนุรกฺขนาปธานํ. (๑๐ - ๔)

จตฺตาริ **ฌาณานิ**: ธมฺเม ญาณํ, อนฺวเย ญาณํ, ปริจฺเฉทญาณํ[๒] สมฺมติญาณํ.[๓] (๑๑)

อปรานิปิ จตฺตาริ **ฌาณานิ**: ทุกฺเข ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย[๔] ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ[๕] ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย[๖] ญาณํ. (๑๒)

[๓๑๑] จตฺตาริ **โสตาปตฺติยงฺคานิ**: สปฺปุริสสํเสโว สทฺธมฺมสฺสวนํ โยนิโสมนสิกาโร ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ. (๑๓)

จตฺตาริ **โสตาปนฺนสฺส องฺคานิ:** อิธาวุโส อริยสาวโก พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ, ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ "สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก[๗] ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ, สงฺเฆ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ "สุปฏิปนฺโน[๘] ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต

---

[๑] ฉ.,เท. ภทฺรกํ
[๒] ฉ.,เท. ปริเย ญาณํ
[๓] ฉ.,เท. สมฺมุติยา ญาณํ อิ. สมฺมุติญาณํ
[๔] อิ. สมุทเย ญาณํ
[๕] อิ. นิโรเธ ญาณํ
[๖] อิ. มคฺเค ญาณํ
[๗] ฉ.,เท. โอปเนยฺยิโก
[๘] ฉ.,เท. สุปฺปฏิปนฺโน

สาวกสงฺโฆ ยทิทำ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรำ ปุญฺญกฺเขตฺตำ โลกสฺสาติ, อริยกนฺเตหิ สีเลหิ สมนฺนาคโต โหติ อขณฺเฑหิ อจฺฉิทฺเทหิ อสพเลหิ อกมฺมาเสหิ ภุชิสฺเสหิ วิญฺญูปสตฺเถหิ อปรามฏฺเฐหิ[๑] สมาธิสำวตฺตนิเกหิ. (๑๔)

จตฺตาริ **สามญฺญผลานิ:** โสตาปตฺติผลำ สกทาคามิผลำ อนาคามิผลำ อรหตฺตผลำ. (๑๕)

จตสฺโส **ธาตุโย:** ปถวีธาตุ[๒] อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ. (๑๖)

จตฺตาโร **อาหารา:** กพฬีกาโร[๓] อาหาโร โอฬาริโก วา สุขุโม วา, ผสฺโส ทุติโย, มโนสญฺเจตนา ตติยา, วิญฺญาณำ จตุตฺถำ. (๑๗)

จตสฺโส **วิญฺญาณฏฺฐิติโย:** รูปูปายำ วา อาวุโส วิญฺญาณำ ติฏฺฐมานำ ติฏฺฐติ, รูปารมฺมณำ รูปปฺปติฏฺฐำ นนฺทูปเสวนำ[๔] วุฑฺฒิ[๔] วิรุฬฺหี เวปุลฺลำ อาปชฺชติ. เวทนูปายำ วา อาวุโส ฯเปฯ สญฺญูปายำ วา อาวุโส ฯเปฯ สงฺขารูปายำ วา อาวุโส ฯเปฯ วิญฺญาณำ ติฏฺฐมานำ ติฏฺฐติ, สงฺขารารมฺมณำ สงฺขารปฺปติฏฺฐำ นนฺทูปเสวนำ วุฑฺฒิ วิรุฬฺหี เวปุลฺลำ อาปชฺชติ. (๑๘)

จตฺตาริ **อคติคมนานิ:** ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, โทสาคตึ คจฺฉติ, โมหาคตึ คจฺฉติ, ภยาคตึ คจฺฉติ. (๑๙)

จตฺตาโร **ตณฺหุปฺปาทา:** จีวรเหตุ วา อาวุโส ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, ปิณฺฑปาตเหตุ วา อาวุโส ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เสนาสนเหตุ วา อาวุโส ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, อิติภวาภวเหตุ[๕] วา อาวุโส ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ. (๒๐)

---

[๑] สฺยา. อปรมฏฺเฐหิ [๒] ฉ.,เท. ปถวีธาตุ
[๓] อิ. กพลิงฺกาโร [๔-๔] นนฺทูปเสจนำ วุทฺธิ, เอวมุปริปิ. [๕] สฺยา. อภิภวาภวเหตุ

สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกาเย จตุกฺกนิปาตปาฬิ [จตุกฺกนิปาโต] จตุกฺกนิปาตวณฺณนา จตุกฺกนิปาตสงฺคหวณฺณนา สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกาเย จตุกฺกนิปาตปาฬิ [จตุกฺกนิปาโต] จตุกฺกนิปาตวณฺณนา จตุกฺกนิปาตสงฺคหวณฺณนา

จตฺตาโร **สจฺจิกรณียา ธมฺมา:** ปุพฺเพนิวาโส สติยา สจฺฉิกรณีโย, สตฺตานำ[๑] จุตูปปาโต จกฺขุนา สจฺฉิกรณีโย, อฏฺฐวิโมกฺขา กาเยน สจฺฉิกรณียา, อาสวานำ ขโย ปญฺญาย สจฺฉิกรณีโย. (๓๐)

จตฺตาโร **โอฆา:** กาโมโฆ ภโวโฆ ทิฏฺโฐโฆ อวิชฺโชโฆ. (๓๑)

จตฺตาโร **โยคา:** กามโยโค ภวโยโค ทิฏฺฐิโยโค อวิชฺชาโยโค. (๓๒)

จตฺตาโร **วิสโยคา:**[๒] กามโยควิสโยโค ภวโยควิสโยโค ทิฏฺฐิโยควิสโยโค อวิชฺชาโยควิสโยโค. (๓๓)

จตฺตาโร **คนฺถา:** อภิชฺฌา กายคนฺโถ, พฺยาปาโท กายคนฺโถ, สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ, อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. (๓๔)

จตฺตาริ **อุปาทานานิ:** กามุปาทานำ ทิฏฺฐุปาทานำ สีลพฺพตุปาทานำ อตฺตวาทุปาทานำ. (๓๕)

จตสฺโส **โยนิโย:** อณฺฑชโยนิ ชลาพุชโยนิ สำเสทชโยนิ โอปปาติกโยนิ. (๓๖)

จตสฺโส **คพฺภาวกฺกนฺติโย:** อิธาวุโส เอกจฺโจ อสมฺปชาโน[๓] มาตุ กุจฺฉึ[๔] โอกฺกมติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมา นิกฺขมติ; อยำ ปฐมา คพฺภาวกฺกนฺติ.

ปุน จปรำ อาวุโส อิเธกจฺโจ สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉึ โอกฺกมติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมา นิกฺขมติ; อยำ ทุติยา คพฺภาวกฺกนฺติ.

ปุน จปรำ อาวุโส อิเธกจฺโจ สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉึ โอกฺกมติ, สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมา นิกฺขมติ; อยำ ตติยา คพฺภาวกฺกนฺติ.

---

[๑] อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. วิสญฺโญคา
[๓] อิ. อสมฺปชาโน เจว [๔] อิ. กุจฺฉิยำ

ปุน จปรนฺ อาวุโส อิเธกจฺโจ สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉึ โอกฺกมติ, สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิสฺมา นิกฺขมติ; อยนฺ จตุตฺถา คพฺภาวกฺกนฺติ. (๓๗)

จตฺตาโร **อตฺตภาวปฏิลาภา:** อตฺถาวุโส อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ อตฺตสญฺเจตนาเยว กมติ, โน ปรสญฺเจตนา. อตฺถาวุโส อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ ปรสญฺเจตนาเยว กมติ, โน อตฺตสญฺเจตนา. อตฺถาวุโส อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ อตฺตสญฺเจตนา เจว กมติ, ปรสญฺเจตนา จ. อตฺถาวุโส อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ เนว อตฺตสญฺเจตนา กมติ, โน ปรสญฺเจตนา. (๓๘)

[๓๑๓] จตสฺโส **ทกฺขิณาวิสุทฺธิโย:** อตฺถาวุโส ทกฺขิณา ทายกโต วิสุชฺฌติ, โน ปฏิคฺคาหกโต. อตฺถาวุโส ทกฺขิณา ปฏิคฺคาหกโต วิสุชฺฌติ, โน ทายกโต. อตฺถาวุโส ทกฺขิณา เนว ทายกโต วิสุชฺฌติ, โน ปฏิคฺคาหกโต. อตฺถาวุโส ทกฺขิณา ทายกโต เจว วิสุชฺฌติ, ปฏิคฺคาหกโต จ. (๓๙)

จตฺตาริ **สงฺคหวตฺถูนิ:** ทานนฺ ปิยวชฺชนฺ[๑] อตฺถจริยา สมานตฺตตา. (๔๐)

จตฺตาโร **อนริยโวหารา:** มุสาวาโท ปิสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป. (๔๑)

จตฺตาโร **อริยโวหารา:** มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี. (๔๒)

อปเรปิ จตฺตาโร **อนริยโวหารา:** อทิฏฺเ ทิฏฺวาทิตา, อสฺสุเต สุตวาทิตา, อมุเต มุตวาทิตา, อวิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตา. (๔๓)

---

[๑] อิ. เปยฺยวชฺชนฺ

อปเรปิ จตฺตาโร **อริยโวหารา:** อทิฏฺเฐ อทิฏฺฐวาทิตา, อสฺสุเต อสฺสุตวาทิตา, อมุเต อมุตวาทิตา, อวิญฺญาเต อวิญฺญาตวาทิตา. (๔๔)

อปเรปิ จตฺตาโร **อนริยโวหารา:** ทิฏฺเฐ อทิฏฺฐวาทิตา, สุเต อสฺสุตวาทิตา, มุเต อมุตวาทิตา, วิญฺญาเต อวิญฺญาตวาทิตา. (๔๕)

อปเรปิ จตฺตาโร **อริยโวหารา:** ทิฏฺเฐ ทิฏฺฐวาทิตา, สุเต สุตวาทิตา, มุเต มุตวาทิตา, วิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตา. (๔๖)

[๓๑๔] จตฺตาโร **ปุคฺคลา:** อิธาวุโส เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต. อิธาวุโส เอกจฺโจ ปุคฺคโล ปรนฺตโป โหติ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต. อิธาวุโส เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต. อิธาวุโส เอกจฺโจ ปุคฺคโล เนว อตฺตนฺตโป โหติ น อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐ ว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต[๑] สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ. (๔๗)

อปเรปิ จตฺตาโร **ปุคฺคลา:** อิธาวุโส เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ, โน ปรหิตาย. อิธาวุโส[๒] เอกจฺโจ ปุคฺคโล ปรหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ, โน อตฺตหิตาย. อิธาวุโส เอกจฺโจ ปุคฺคโล เนว อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ, โน ปรหิตาย. อิธาวุโส[๒] เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย เจว ปฏิปนฺโน โหติ ปรหิตาย จ. (๔๘)

อปเรปิ จตฺตาโร **ปุคฺคลา:** ตโม ตมปรายโน, ตโม โชติปรายโน, โชติ ตมปรายโน, โชติ โชติปรายโน. (๔๙)

อปเรปิ จตฺตาโร **ปุคฺคลา:** สมณมจโล สมณปทุโม สมณปุณฺฑรีโก สมเณสุ[๓] สมณสุขุมาโล. (๕๐)

---

[๑] อิ. สีติภูโต [๒] อิ. อิธ ปนาวุโส [๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺติ.

สงฺคีติยจตุกฺกํ นิฏฺฐิตนฺติ.

ปฐมภาณวารนิฏฺฐิตนฺติ[1]

ปญฺจกนิปาตปาลิ

[๓๑๕] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปญฺจ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺติ. กตเม ปญฺจ.

ปญฺจกฺขนฺธา: รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ. (๑)

ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา: รูปูปาทานกฺขนฺโธ เวทนูปาทานกฺขนฺโธ สญฺญูปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ. (๒)

ปญฺจ **กามคุณา:** จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา.[2] โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ฯเปฯ ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ฯเปฯ กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา.[2]

ปญฺจ **คติโย:** นิรโย ติรจฺฉานโยนิ เปตฺติวิสโย มนุสฺสา เทวา. (๔)

ปญฺจ **มจฺฉริยานิ:** อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยนฺติ. (๕)

---

[1] ฉ. ปฐมภาณวารนฺติ นิฏฺฐิตนฺติ. [2] สฺยา. รชนิยา

ปญฺจ **นีวรณานิ:** กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ. (๖)

ปญฺจ **โอรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ:** สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา สีลพฺพตปรามาโส กามจฺฉนฺโท พฺยาปาโท. (๗)

ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ **สญฺโญชนานิ:** รูปราโค อรูปราโค มาโน อุทฺธจฺจํ อวิชฺชา. (๘)

ปญฺจ **สิกฺขาปทานิ:** ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี, มุสาวาทา เวรมณี, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี. (๙)

[๓๑๖] ปญฺจ **อภพฺพฏฺฐานานิ:** อภพฺโพ อาวุโส ขีณาสโว ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตุํ, อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทาตุํ,[๑] อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุํ, อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สมฺปชานมุสา ภาสิตุํ, อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สนฺนิธิการกํ กาเม ปริภุญฺชิตุํ, เสยฺยถาปิ ปุพฺเพ อาคาริกภูโต.[๒] (๑๐)

ปญฺจ **พฺยสนานิ:** ญาติพฺยสนํ โภคพฺยสนํ โรคพฺยสนํ สีลพฺยสนํ ทิฏฺฐิพฺยสนํ. นาวุโส สตฺตา ญาติพฺยสนเหตุ วา โภคพฺยสนเหตุ วา โรคพฺยสนเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชนฺติ.[๓] สีลพฺยสนเหตุ วา อาวุโส สตฺตา ทิฏฺฐิพฺยสนเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชนฺติ. (๑๑)

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อาทิยิตุํ [๒] ฉ.,เท. อาคาริยภูโต อิ. อคาริยภูโต
[๓] อิ. อุปฺปชฺชนฺติ, เอวมุปริปิ.

ปญฺจ **สมฺปทา:** ญาติสมฺปทา โภคสมฺปทา อาโรคฺยสมฺปทา สีลสมฺปทา ทิฏฺฐิสมฺปทา. นาวุโส สตฺตา ญาติสมฺปทาเหตุ วา โภคสมฺปทาเหตุ วา อาโรคฺยสมฺปทาเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ. สีลสมฺปทาเหตุ วา อาวุโส สตฺตา ทิฏฺฐิสมฺปทาเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ. (๑๒)

ปญฺจ **อาทีนวา ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา:** อิธาวุโส ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน ปมาทาธิกรณํ มหตึ โภคชานึ นิคจฺฉติ; อยํ ปฐโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ อาวุโส ทุสฺสีลสฺส สีลวิปนฺนสฺส[๑] ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ; อยํ ทุติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ อาวุโส ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน ยํ ยเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ, อวิสารโท อุปสงฺกมติ มงฺกุภูโต;[๒] อยํ ตติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ อาวุโส ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน สมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ; อยํ จตุตฺโถ อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ อาวุโส ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ;[๓] อยํ ปญฺจโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา. (๑๓)

ปญฺจ **อานิสํสา สีลวโต สีลสมฺปทาย:** อิธาวุโส สีลวา สีลสมฺปนฺโน อปฺปมาทาธิกรณํ มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ อธิคจฺฉติ; อยํ ปฐโม อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

[๑] อิ. วิปนฺนสฺส [๒] อิ. มงฺโกภูโต [๓] อิ. อุปฺปชฺชติ

ปุน จปรํ อาวุโส สีลวโต สีลสมฺปนฺนสฺส กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ; อยํ ทุติโย อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

ปุน จปรํ อาวุโส สีลวา สีลสมฺปนฺโน ยํ ยเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ; วิสารโท อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโต; อยํ ตติโย อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

ปุน จปรํ อาวุโส สีลวา สีลสมฺปนฺโน อสมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ; อยํ จตุตฺโถ อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

ปุน จปรํ อาวุโส สีลวา สีลสมฺปนฺโน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ; อยํ ปญฺจโม อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย. (๑๔)

โจทเกน อาวุโส ภิกฺขุนา ปรํ โจเทตุกาเมน ปญฺจ ธมฺเม อชฺฌตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา ปโร โจเทตพฺโพ: กาเลน วกฺขามิ โน อกาเลน, ภูเตน วกฺขามิ โน อภูเตน, สณฺเหน วกฺขามิ โน ผรุเสน, อตฺถสญฺหิเตน[๑] วกฺขามิ โน อนตฺถสญฺหิเตน, เมตฺตจิตฺเตน วกฺขามิ โน โทสนฺตเรนาติ. โจทเกน อาวุโส ภิกฺขุนา ปรํ โจเทตุกาเมน อิเม ปญฺจ ธมฺเม อชฺฌตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา ปโร โจเทตพฺโพ. (๑๕)

[๓๑๗] ปญฺจ **ปธานิยงฺคานิ:** อิธาวุโส ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ, สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธึ "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ; อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมาย; อสโฐ โหติ อมายาวี, ยถาภูตํ อตฺตานํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อตฺถสํหิเตน

อาวิกตฺตา สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหฺมจารีสุ; อารทฺธวิริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ; ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. (๑๖)

[๓๑๘] ปญฺจ **สุทฺธาวาสา:** อวิหา อตปฺปา สุทสฺสา สุทสฺสี อกนิฏฺฐา. (๑๗)

ปญฺจ **อนาคามิโน:** อนฺตราปรินิพฺพายี อุปหจฺจปรินิพฺพายี อสงฺขารปรินิพฺพายี สสงฺขารปรินิพฺพายี อุทฺธโสโต อกนิฏฺฐคามี. (๑๘)

[๓๑๙] ปญฺจ **เจโตขีลา:**[๑] อิธาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย; อยํ ปฐโม เจโตขีโล. ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ธมฺเม กงฺขติ ฯเปฯ สงฺเฆ กงฺขติ ฯเปฯ สิกฺขาย กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ ฯเปฯ สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิตฺโต ขีลชาโต.[๒] โย โส อาวุโส ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิตฺโต ขีลชาโต, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, ยสฺส[๓] จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย;[๓] อยํ ปญฺจโม เจโตขีโล. (๑๙)

[๓๒๐] ปญฺจ **เจตโส วินิพนฺธา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ กาเมสุ[๔] อวิคตราโค โหติ อวิคตจฺฉนฺโท อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคต-ปริฬาโห อวิคตตณฺโห. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ กาเมสุ[๔] อวิคตราโค โหติ

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เจโตขิลา [๒] ฉ.,เท.,อิ. ขิลชาโต
[๓-๓] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๔] อิ. กาเม

อวิคตจฺฉนฺโท อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคตปริฬาโห อวิคตตณฺโห, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, ยสฺส จิตฺตํ .น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย; อยํ ปจฺโม เจตโส วินิพนฺโธ. ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ กาเย อวีตราโค[๑] โหติ. ฯเปฯ รูเป อวีตราโค[๑] โหติ ฯเปฯ ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ยาวทตฺถํ อุทราวเทหกํ ภุญฺชิตฺวา เสยฺยสุขํ ปสฺสสุขํ มิทฺธสุขํ อนุยุตฺโต วิหรติ ฯเปฯ ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยํ จรติ "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ, เทวญฺญตโร วาติ. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยํ จรติ "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ, เทวญฺญตโร วาติ, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย; อยํ ปญฺจโม เจตโส วินิพนฺโธ. (๒๐)

ปญฺจินฺทฺริยานิ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ. (๒๑)

อปรานิปิ **ปญฺจินฺทฺริยานิ:** สุขินฺทฺริยํ ทุกฺขินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. (๒๒)

อปรานิปิ **ปญฺจินฺทฺริยานิ:** สทฺธินฺทฺริยํ วิริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. (๒๓)

[๓๒๑] ปญฺจ **นิสฺสาราณียา**[๒] **ธาตุโย:** อิธาวุโส ภิกฺขุโน กาเม มนสิกโรโต กาเมสุ จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น

---

[๑] อิ. อวิคตราโค

[๒] ฉ.,เท.,อิ. นิสฺสรณิยา, เอวมุปริปิ.

สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, เนกฺขมฺมํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต เนกฺขมฺเม จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ กาเมหิ; เย จ กามปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ กามานํ นิสฺสรณนฺติ. (๒๔-๑)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน พฺยาปาทํ มนสิกโรโต พฺยาปาเท จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, อพฺยาปาทํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อพฺยาปาเท จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ พฺยาปาเทน; เย จ พฺยาปาทปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ น โส ตํ เวทนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ พฺยาปาทสฺส นิสฺสรณนฺติ. (๒๔-๒)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน วิเหสํ มนสิกโรโต วิเหสาย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, อวิเหสํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อวิเหสาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ วิเหสาย; เย จ วิเหสาปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ วิเหสาย นิสฺสรณนฺติ. (๒๔-๓)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน รูเป[๑] มนสิกโรโต รูเปสุ จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, อรูปึ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อรูเป[๒] จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ รูเปหิ;

[๑] อิ. รูปึ
[๒] อิ. อรูเปสุ

เย จ รูปปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ รูปานํ นิสฺสรณนฺ. (๒๔-๔)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน สกฺกายํ มนสิกโรโต สกฺกาเย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, สกฺกายนิโรธํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต สกฺกายนิโรเธ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสัยุตฺตํ สกฺกาเยน; เย จ สกฺกายปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ สกฺกายสฺส นิสฺสรณนฺ. (๒๔-๕)

[๓๒๒] ปญฺจ **วิมุตฺตายตนานิ:** อิธาวุโส ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย[๑] สพฺรหฺมจารี. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จ, ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ. อิทำ ปฐมำ วิมุตฺตายตนนฺ.

ปุน จปรำ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมำ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี; อปิจ โข ยถาสุตำ ยถาปริยตฺตำ ธมฺมำ วิตฺถาเรน ปเรสำ เทเสติ ฯเปฯ อปิจ โข ยถาสุตำ ยถาปริยตฺตำ ธมฺมำ วิตฺถาเรน สชฺฌายำ กโรติ ฯเปฯ อปิจ โข ยถาสุตำ ยถาปริยตฺตำ ธมฺมำ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ ฯเปฯ อปิจ ยวสฺส[๒] อญฺญตรำ สมาธินิมิตฺตำ สุคฺคหิตำ โหติ สุมนสิกตำ สูปธาริตำ[๓] สุปฺปฏิวิทฺธำ ปญฺญาย. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุโน อญฺญตรำ สมาธินิมิตฺตำ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ครุฏฺฐานิโก, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ขวสฺส อิ. โย อสฺส
[๓] อิ. สุปธาริตำ, เอวมุปริปิ.

สุคฺคหิตนฺติ โหติ สุมนสิกตนฺติ สูปธาริตนฺติ สุปฺปฏิวิทฺธนฺติ ปญฺญาย, ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฏิสญฺเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสญฺเวที จ, ตสฺส อตฺถปฏิสญฺเวทิโน ธมฺมปฏิสญฺเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตนฺติ สมาธิยติ; อิทนฺ ปญฺจมนฺ วิมุตฺตายตนนฺ. (๒๕)

ปญฺจ **วิมุตฺติปริปาจนิยา สญฺญา:** อนิจฺจสญฺญา อนิจฺเจ ทุกฺขสญฺญา ทุกฺเข อนตฺตสญฺญา ปหานสญฺญา วิราคสญฺญา. (๒๖)

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปญฺจ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ.

สงฺคีติยปญฺจกนฺ นิฏฺฐิตนฺ.

ฉกฺกนิปาโต

[๓๒๓] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ฯเปฯ สมฺมาสมฺพุทฺเธน ฉ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ. กตเม ฉ.

ฉ **อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ:** จกฺขฺวายตนนฺ โสตายตนนฺ ฆานายตนนฺ ชิวฺหายตนนฺ กายายตนนฺ มนายตนนฺ. (๑)

ฉ **พาหิรานิ อายตนานิ:** รูปายตนนฺ สทฺทายตนนฺ คนฺธายตนนฺ รสายตนนฺ โผฏฺฐพฺพายตนนฺ ธมฺมายตนนฺ. (๒)

ฉ **วิญฺญาณกายา:** จกฺขุวิญฺญาณนฺ โสตวิญฺญาณนฺ ฆานวิญฺญาณนฺ ชิวฺหาวิญฺญาณนฺ กายวิญฺญาณนฺ มโนวิญฺญาณนฺ. (๓)

ฉ **ผสฺสกายา:** จกฺขุสมฺผสฺโส ฯเปฯ มโนสมฺผสฺโส. (๔)

ฉ **เวทนากายา:** จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. (๕)

ฉ **สญฺญากายา:** รูปสญฺญา ฯเปฯ ธมฺมสญฺญา. (๖)

ฉ **สญฺเจตนากายา:** รูปสญฺเจตนา ฯเปฯ ธมฺมสญฺเจตนา. (๗)

ฉ **ตณฺหากายา:** รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. (๘)

[๓๒๔] ฉ **อคารวา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ธมฺเม อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สงฺเฆ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สิกฺขาย อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, อปฺปมาเท อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ปฏิสนฺถาเร อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส. (๙)

ฉ **คารวา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส, ธมฺเม สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส, สงฺเฆ สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส, สิกฺขาย สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส, อปฺปมาเท สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส, ปฏิสนฺถาเร สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส. (๑๐)

ฉ **โสมนสฺสูปวิจารา:** จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา โสมนสฺสฏฺฐานิยํ รูปึ อุปวิจรติ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา. ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา. กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โสมนสฺสฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติ. (๑๑)

ฉ **โทมนสฺสูปวิจารา:** จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา โทมนสฺสฏฺฐานิยํ รูปึ อุปวิจรติ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา. ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา. กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โทมนสฺสฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติ. (๑๒)

ฉ **อุเปกฺขูปวิจารา:** จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุเปกฺขฏฺฐานิยนฺ[๑] รูปํ อุปวิจรติ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา. ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา. กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุเปกฺขฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติ. (๑๓)

ฉ **สาราณียา ธมฺมา:** อิธาวุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ[๒] เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สංวตฺตติ. (๑๔ - ๑)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ฯเปฯ เอกีภาวาย สංวตฺตติ. (๑๔ - ๒)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ฯเปฯ เอกีภาวาย สංวตฺตติ. (๑๔ - ๓)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ, เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปิ, ตถารูเปหิ ลาเภหิ อปฺปฏิวิภตฺตโภคี โหติ สีลวนฺเตหิ สพฺรหฺมจารีหิ สาธารณโภคี; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ฯเปฯ เอกีภาวาย สංวตฺตติ. (๑๔ - ๔)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญุปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสංวตฺตนิกานิ, ตถารูเปสุ สีเลสุ สีลสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ฯเปฯ เอกีภาวาย สංวตฺตติ. (๑๔ - ๕)

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อุเปกฺขาฏฺฐานิยํ, เอวมุปริปิ. [๒] อิ. อาวี, เอวมุปริปิ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ, ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ; อยัปิ ธมฺโม สาราณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สังวตฺตติ. (๑๔ - ๖)

[๓๒๕] ฉ **วิวาทมูลานิ:** อิธาวุโส ภิกฺขุ โกธโน โหติ อุปนาหี. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ โกธโน โหติ อุปนาหี, โส สตฺถริปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ธมฺเมปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สงฺเฆปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สิกฺขายปิ น ปริปูรีการี[๑] โหติ. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ธมฺเม ฯเปฯ สงฺเฆ ฯเปฯ สิกฺขาย น ปริปูรีการี โหติ. โส สงฺเฆ วิวาทํ ชเนติ. โย โส[๒] โหติ วิวาโท พหุชนอหิตาย[๓] พหุชนอสุขาย[๓] พหุชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํ. เอวรูปญฺเจ ตุมฺเห อาวุโส วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา สมนุปสฺเสยฺยาถ, ตตฺร ตุมฺเห อาวุโส ตสฺเสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานาย วายเมยฺยาถ. เอวรูปญฺเจ ตุมฺเห อาวุโส วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา น สมนุปสฺเสยฺยาถ, ตตฺร ตุมฺเห อาวุโส ตสฺเสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสวาย ปฏิปชฺเชยฺยาถ. เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานํ โหติ, เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสโว โหติ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ มกฺขี โหติ ปลาสี[๔] ฯเปฯ อิสฺสุกี โหติ มจฺฉรี. สโฐ โหติ มายาวี. ปาปิจฺโฉ โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปริปูรการี
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓-๓] ฉ. พหุชนาหิตาย พหุชนาสุขาย เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] ฉ.,เท.,อิ. ปฬาสี

สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาทานคาหี[๑] ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาทานคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี, โส สตฺถริปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ธมฺเมปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สงฺเฆปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สิกฺขายปิ[๒] น ปริปูรการี โหติ. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ธมฺเมปิ[๖] ฯเปฯ สงฺเฆปิ[๓] ฯเปฯ สิกฺขายปิ น ปริปูรการี, โส สงฺเฆ วิวาทํ ชเนติ. โย โส โหติ วิวาโท พหุชนอหิตาย พหุชนอสุขาย พหุชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํ. เอวรูปญฺเจ ตุมฺเห อาวุโส วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา สมนุปสฺเสยฺยาถ, ตตฺร ตุมฺเห อาวุโส ตสฺเสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานาย วายเมยฺยาถ. เอวรูปญฺเจ ตุมฺเห อาวุโส วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา น สมนุปสฺเสยฺยาถ, ตตฺร ตุมฺเห อาวุโส ตสฺเสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสวาย ปฏิปชฺเชยฺยาถ. เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานํ โหติ, เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสโว โหติ. (๑๕)

ฉ **ธาตุโย:** ปถวีธาตุ[๔] อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญฺญาณธาตุ. (๑๖)

[๓๒๖] ฉ **นิสฺสาราณียา ธาตุโย:** อิธาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย เมตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ

---

[๑] ฉ.,เท. อาธานคฺคาหี อิ. อาธานคาหี [๒] ฉ.,อิ. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. ปถวีธาตุ

เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ,[๑] เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณํ เหตํ อาวุโส พฺยาปาทสฺส ยทิทํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ.[๒] (๑๗ - ๑)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'กรุณา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม วิเหสา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ กรุณาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส วิเหสา จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณํ เหตํ อาวุโส วิเหสาย, ยทิทํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ. (๑๗ - ๒)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'มุทิตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ มุทิตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณํ เหตํ อาวุโส อรติยา, ยทิทํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ. (๑๗ - ๓)

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. เจโตวิมุตฺตีติ, เอวมุปริปิ.

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'อุเปกฺขา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ อุเปกฺขาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณํ เหตํ อาวุโส ราคสฺส, ยทิทํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ. (๑๗ - ๔)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'อนิมิตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม นิมิตฺตานุสารี วิญฺญาณํ โหตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ อนิมิตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส นิมิตฺตานุสารี วิญฺญาณํ ภวิสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณํ เหตํ อาวุโส สพฺพนิมิตฺตานํ, ยทิทํ อนิมิตฺตา เจโตวิมุตฺติ. (๑๗ - ๕)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'อสฺมีติ โข เม วิคเต,[๑] 'อยมหมสฺมีติ น สมนุปสฺสามิ, อถ จ ปน เม วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ;

[๑] สี.,อิ. วิฆาตํ ฉ.,เท.,มหา. วิคตํ, เอวมุปริปิ.

น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ ‘อสฺมีติ วิคเต ‘อยมหมสฺมีติ จ อสมนุปสฺสโต, อถ จ ปนสฺส วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย จสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณเหตุ อาวุโส วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลสฺส, ยทิทํ อสฺมิมาน-สมุคฺฆาโตติ.[๑] (๑๗ - ๖)

[๓๒๗] ฉ **อนุตฺตริยานิ:** ทสฺสนานุตฺตริยํ สวนานุตฺตริยํ ลาภานุตฺตริยํ สิกฺขานุตฺตริยํ ปาริจริยานุตฺตริยํ อนุสฺสตานุตฺตริยํ. (๑๘)

ฉ **อนุสฺสติฏฺฐานานิ:** พุทฺธานุสฺสติ ธมฺมานุสฺสติ สงฺฆานุสฺสติ สีลานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวตานุสฺสติ. (๑๙)

[๓๒๘] ฉ **สตตวิหารา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก จ[๒] วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต สมฺปชาโน. (๒๐)

[๓๒๙] **ฉฬาภิชาติโย:** อิธาวุโส เอกจฺโจ กณฺหาภิชาติโก สมาโน กณฺหํ ธมฺมํ อภิชายติ; อิธาวุโส[๓] เอกจฺโจ กณฺหาภิชาติโก สมาโน สุกฺกํ ธมฺมํ อภิชายติ; อิธาวุโส เอกจฺโจ กณฺหาภิชาติโก สมาโน อกณฺหํ อสุกฺกํ นิพฺพานํ อภิชายติ; อิธาวุโส เอกจฺโจ สุกฺกาภิชาติโก สมาโน สุกฺกํ ธมฺมํ อภิชายติ; อิธาวุโส เอกจฺโจ สุกฺกาภิชาติโก สมาโน กณฺหํ ธมฺมํ อภิชายติ; อิธาวุโส เอกจฺโจ สุกฺกาภิชาติโก สมาโน อกณฺหํ อสุกฺกํ นิพฺพานํ อภิชายติ. (๒๑)

---

[๑] สฺยา. อสฺมีติ มานสมุคฺฆาโต [๒] ฉ.,เท.,อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อิธ ปนาวุโส, เอวมุปริปิ.

ฉ **นิพฺเพธภาคิยา สญฺญา:** อนิจฺจสญฺญา อนิจฺเจ ทุกฺขสญฺญา ทุกฺเข อนตฺตสญฺญา ปหานสญฺญา วิราคสญฺญา นิโรธสญฺญา. (๒๒)

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ฉ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ.

สงฺคีติยจฺฉกฺกนิฏฺฐิตนฺ.

สตฺตกนิปาตปาลิ

[๓๓๐] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สตฺต ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ. กตเม สตฺต.

สตฺต **อริยธนานิ:** สทฺธาธนนฺ สีลธนนฺ หิริธนนฺ โอตฺตปฺปธนนฺ สุตธนนฺ จาคธนนฺ ปญฺญาธนนฺ. (๑)

สตฺต **โพชฺฌงฺคา:**[๑] สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. (๒)

สตฺต **สมาธิปริกฺขารา:** สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ. (๓)

สตฺต **อสทฺธมฺมา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ อสฺสทฺโธ โหติ, อหิริโก โหติ, อโนตฺตปฺปี โหติ, อปฺปสฺสุโต โหติ, กุสีโต โหติ, มุฏฺฐสฺสติ โหติ, ทุปฺปญฺโญ โหติ. (๔)

สตฺต **สทฺธมฺมา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ, หิริมา โหติ,

---

[๑] อิ. สมฺโพชฺฌงฺคา

โอตฺตปฺปี โหติ, พหุสฺสุโต โหติ, อารทฺธวิริโย, โหติ อุปฏฺฐิตสฺสติ โหติ, ปญฺญวา โหติ. (๕)

สตฺต **สปฺปุริสธมฺมา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ ธมฺมญฺญู จ โหติ อตฺถญฺญู จ อตฺตญฺญู จ มตฺตญฺญู จ กาลญฺญู จ ปริสญฺญู จ ปุคฺคลญฺญู จ. (๖)

[๓๓๑] สตฺต **นิทฺทสวตฺถูนิ:**[๑] อิธาวุโส ภิกฺขุ สิกฺขาสมาทาเน ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ สิกฺขาสมาทาเน อวิคตเปโม; ธมฺมนิสนฺติยา ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ธมฺมนิสนฺติยา อวิคตเปโม; อิจฺฉาวินเย ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ อิจฺฉาวินเย อวิคตเปโม; ปฏิสลฺลาเน ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ปฏิสลฺลาเน อวิคตเปโม; วิริยารมฺเภ ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ วิริยารมฺเภ อวิคตเปโม; สติเนปกฺเก ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ สติเนปกฺเก อวิคตเปโม; ทิฏฺฐิปฏิเวเธ ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ , อายติญฺจ ทิฏฺฐิปฏิเวเธ อวิคตเปโม. (๗)

สตฺต **สญฺญา:** อนิจฺจสญฺญา อนตฺตสญฺญา อสุภสญฺญา อาทีนวสญฺญา ปหานสญฺญา วิราคสญฺญา นิโรธสญฺญา. (๘)

สตฺต **พลานิ:** สทฺธาพลํ วิริยพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ. (๙)

[๓๓๒] สตฺต **วิญฺญาณฏฺฐิติโย:** สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา; อยํ ปฐมา วิญฺญาณฏฺฐิติ.

สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตา; อยํ ทุติยา วิญฺญาณฏฺฐิติ.

---

[๑] อิ. นิทฺเทสวตฺถูนิ

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสรา; อยนิ ตติยา วิญฺญาณฏฺฐิติ.

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหา; อยนิ จตุตฺถี[๑] วิญฺญาณฏฺฐิติ.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญาณนิ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานนิ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานนิ อมนสิการา 'อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนูปคา; อยนิ ปญฺจมี วิญฺญาณฏฺฐิติ.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนนิ สมติกฺกมฺม 'อนนฺตนิ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคา; อยนิ ฉฏฺฐี วิญฺญาณฏฺฐิติ.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนนิ สมติกฺกมฺม 'นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนูปคา; อยนิ สตฺตมี วิญฺญาณฏฺฐิติ. (๑๐)

สตฺต **ปุคฺคลา ทกฺขิเณยฺยา:** อุภโตภาควิมุตฺโต ปญฺญาวิมุตฺโต กายสกฺขี[๒] ทิฏฺฐิปฺปตฺโต สทฺธาวิมุตฺโต ธมฺมานุสารี สทฺธานุสารี. (๑๑)

สตฺต **อนุสยา:** กามราคานุสโย ปฏิฆานุสโย ทิฏฺฐานุสโย วิจิกิจฺฉานุสโย มานานุสโย ภวราคานุสโย อวิชฺชานุสโย. (๑๒)

สตฺต **สญฺโญชนานิ:** กามสญฺโญชนนิ[๓] ปฏิฆสญฺโญชนนิ ทิฏฺฐิสญฺโญชนนิ วิจิกิจฺฉาสญฺโญชนนิ มานสญฺโญชนนิ ภวราคสญฺโญชนนิ อวิชฺชาสญฺโญชนนิ. (๑๓)

สตฺต **อธิกรณสมถา:** อุปฺปนฺนุปฺปนฺนานนิ อธิกรณานนิ สมถาย วูปสมาย สมฺมุขาวินโย ทาตพฺโพ, สติวินโย ทาตพฺโพ, อมูฬฺหวินโย ทาตพฺโพ, ปฏิญฺญาย กาเรตพฺพนิ, เยภุยฺยสิกา, ตสฺสปาปิยสิกา, ติณวตฺถารโก. (๑๔)

---

[๑] สฺยา. จตุตฺถา
[๒] อิ. กายสกฺขี
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อนุสยสญฺโญชนนิ

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สตฺต ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ.

สงฺคีติยสตฺตกํ นิฏฺฐิตํ.

ทุติยภาณวาโร[๑] นิฏฺฐิโต.

อฏฺฐกํ

[๓๓๓] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน อฏฺฐ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ. กตเม อฏฺฐ.

อฏฺฐ **มิจฺฉตฺตา:** มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ. (๑)

อฏฺฐ **สมฺมตฺตา:** สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. (๒)

อฏฺฐ **ปุคฺคลา ทกฺขิเณยฺยา:** โสตาปนฺโน, โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโน, สกทาคามี, สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโน, อนาคามี, อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโน, อรหา, อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย[๒] ปฏิปนฺโน. (๓)

[๓๓๔] อฏฺฐ **กุสีตวตฺถูนิ:** อิธาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมํ กาตพฺพํ[๓] โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'กมฺมํ โข เม กาตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ.

---

[๑] เท. ทุติยภาณวารํ นิฏฺฐิตํ อิ. ทุติยกภาณวารํ [๒] อิ. อรหตฺตาย
[๓] อิ. กตฺตพฺพํ

โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ปฐมํ กุสีตวตฺถุ.[๑]

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข กมฺมํ อกาสึ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กายโย กิลนฺโต, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ ทุติยํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กายโย กิลมิสฺสติ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ ตติยํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา มคฺโค คโต โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กายโย กิลนฺโต; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ จตุตฺถํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กายโย กิลนฺโต อกมฺมญฺโญ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ ปญฺจมํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ,

---

[๑] อิ. กุสีตวตฺถุ, เอวมุปริปิ.

ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย ครุโก อกมฺมญฺโญ, มาสาจิตํ มญฺเญ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ ฉฏฺฐํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อุปฺปนฺโน โข เม อยं[๑] อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, อตฺถิ กปฺโป นิปชฺชิตุ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ สตฺตมं กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหํ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เม กาโย ทุพฺพโล อกมฺมญฺโญ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ อฏฺฐมํ กุสีตวตฺถุ. (๔)

[๓๓๔] อฏฺฐ **อารพฺภวตฺถูนิ:**[๒] อิธาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมํ กาตพฺพํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ ‘กมฺมํ โข เม กาตพฺพํ ภวิสฺสติ กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺเตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุ; หนฺทาหํ วิริยं อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยं อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ปฐมं อารพฺภวตฺถุ.[๓]

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหํ โข กมฺมํ อกาสึ, กมฺมํ โข ปนาหํ กโรนฺโต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุ; หนฺทาหํ วิริยं อารภามิ ฯเปฯ โส วิริยं อารภติ ฯเปฯ อิทํ ทุติยं อารพฺภวตฺถุ.[๔]

---

[๑] อิ. อยं ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อารมฺภวตฺถูนิ
[๓] อิ. อารมฺภวตฺถุ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อารมฺภวตฺถุ

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺเตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ โส วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ ตติยํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา มคฺโค คโต โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ, มคฺคํ โข ปนาหํ คจฺฉนฺโต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ โส วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ จตุตฺถํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย ลหุโก กมฺมญฺโญ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ โส วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ ปญฺจมํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย พลวา กมฺมญฺโญ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ โส วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ ฉฏฺฐํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อุปฺปนฺโน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ; ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ เม อาพาโธ ปวฑฺเฒยฺย;[๑]

[๑] อิ. วฑฺเฒยฺย

หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ โส วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อิทํ สตฺตมํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา; ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ เม อาพาโธ ปจฺจุทาวตฺเตยฺย; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ อฏฺฐมํ อารพฺภวตฺถุ. (๕)

[๓๓๖] อฏฺฐ **ทานวตฺถูนิ:** อาสชฺช ทานํ เทติ, ภยา ทานํ เทติ, 'อทาสิ เมติ ทานํ เทติ, 'ทสฺสติ เมติ ทานํ เทติ, 'สาหุ ทานนฺติ ทานํ เทติ, 'อหํ ปจามิ, อิเม น ปจนฺติ, นารหามิ ปจนฺโต อปจนฺตานํ ทานํ น ทาตุนฺติ[๑] ทานํ เทติ, 'อิทํ เม ทานํ ททโต กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉตีติ ทานํ เทติ, จิตฺตาลงฺการจิตฺตปริกฺขารตฺถํ ทานํ เทติ. (๖)

[๓๓๗] อฏฺฐ **ทานูปปตฺติโย:**[๒] อิธาวุโส เอกจฺโจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ; โส ยํ เทติ, ตํ ปจฺจาสีสติ.[๓] โส ปสฺสติ ขตฺติยมหาสาลํ วา พฺราหฺมณมหาสาลํ วา คหปติมหาสาลํ วา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตํ สมงฺคีภูตํ ปริจารยมานํ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ขตฺติยมหาสาลานํ วา พฺราหฺมณมหาสาลานํ วา คหปติมหาสาลานํ วา สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺยนฺติ.[๔] โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ

---

[๑] อิ. ทานํ อทาตุนฺติ [๒] อิ. ทานูปปตฺติโย
[๓] ฉ.,เท. ปจฺจาสีสติ, เอวมุปริปิ. [๔] อิ. อุปฺปชฺเชยฺยนฺติ, เอวมุปริปิ.

ภาเวติ; ตสฺส ตํ จิตฺตํ หีเน วิมุตฺตํ อุตฺตริอภาวิตนฺ[๑] ตตฺรูปปตฺติยา สංวตฺตติ. ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ, โน ทุสฺสีลสฺส. อิชฺฌตาวุโส สีลวโต เจโตปณิธิ วิสุทฺธตฺตา.[๒] (๗ - ๑)

ปุน จปรํ อาวุโส อิเธกจฺโจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ; โส ยํ เทติ, ตํ ปจฺจาสึสติ. ตสฺส สุตํ โหติ 'จาตุมฺมหาราชิกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลาติ. ตสฺส เอวं โหติ 'อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺยนติ. โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติ; ตสฺส ตं จิตฺตं หีเน วิมุตฺตं อุตฺตริอภาวิตं ตตฺรูปปตฺติยา สංวตฺตติ. ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ, โน ทุสฺสีลสฺส. อิชฺฌตาวุโส สีลวโต เจโตปณิธิ วิสุทฺธตฺตา. (๗ - ๒)

ปุน จปรํ อาวุโส อิเธกจฺโจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ; โส ยํ เทติ, ตํ ปจฺจาสึสติ. ตสฺส สุตํ โหติ 'ตาวตึสา เทวา ฯเปฯ ยามา เทวา ฯเปฯ ตุสิตา เทวา ฯเปฯ นิมฺมานรตี เทวา ฯเปฯ ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลาติ. ตสฺส เอวं โหติ 'อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรं มรณา ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺยนฺติ. โส ตं จิตฺตं ทหติ, ตं จิตฺตं อธิฏฺฐาติ, ตं จิตฺตं ภาเวติ; ตสฺส ตं จิตฺตं หีเน วิมุตฺตं อุตฺตริอภาวิตं ตตฺรูปปตฺติยา สංวตฺตติ. ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ, โน ทุสฺสีลสฺส. อิชฺฌตาวุโส สีลวโต เจโตปณิธิ วิสุทฺธตฺตา. (๗ - ๗)

---

[๑] อิ. อุตฺตรึ อภาวิตं, เอวมุปริปิ.　[๒] อิ. สุทฺธตฺตา, เอวมุปริปิ.

ปุน จปรํ อาวุโส อิเธกจฺโจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ; โส ยํ เทติ, ตํ ปจฺจาสึสติ. ตสฺส สุตํ โหติ ‘พฺรหฺมกายิกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลาติ. ตสฺส เอวํ โหติ ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา พฺรหฺมกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺยนฺติ. โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติ; ตสฺส ตํ จิตฺตํ หีเน วิมุตฺตํ อุตฺตริอภาวิตํ ตตฺรูปปตฺติยา สංวตฺตติ. ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ, โน ทุสฺสีลสฺส, วีตราคสฺส, โน สราคสฺส. อิชฺฌตาวุโส สีลวโต เจโตปณิธิ วีตราคตฺตา. (๗-๘)

อฏฺจ **โลกธมฺมา:** ลาโภ จ อลาโภ จ ยโส จ อยโส จ นินฺทา จ ปสංสา จ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ. (๘)

อฏฺจ **ปริสา:** ขตฺติยปริสา พฺราหฺมณปริสา คหปติปริสา สมณปริสา จาตุมฺมหาราชิกปริสา ตาวตึสปริสา นิมฺมานรติปริสา พฺรหฺมปริสา. (๙)

[๓๓๘] อฏฺจ **อภิภายตนานิ:** อชฺฌตฺตं รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวංสญฺญี โหติ; อิทं ปฐมं อภิภายตนं.

อชฺฌตฺตं รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวංสญฺญี โหติ; อิทं ทุติยं อภิภายตนं.

อชฺฌตฺตं อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวංสญฺญี โหติ; อิทं ตติยं อภิภายตนं.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, 'ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ จตุตฺถํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม อุมฺมารปุปฺผ[๑] นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ; เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ, 'ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม กณิการ-ปุปฺผ[๒] ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ, เสยฺยถา[๓] วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ; เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ, 'ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ฉฏฺฐํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม พนฺธุชีวกปุปฺผ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ; เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ

---

[๑] ฉ.,เท. อุมาปุปฺผ อิ. อุมฺมาปุปฺผ
[๒] สฺยา. กณฺณิการปุปฺผ
[๓] สฺยา. เสยฺยถาปิ

โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ, 'ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ สตฺตมํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม โอสธิตารกา โอทาตา โอทาตวณฺณา โอทาตนิทสฺสนา โอทาตนิภาสา, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โอทาตํ โอทาตวณฺณํ โอทาตนิทสฺสนํ โอทาตนิภาสํ; เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ, 'ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ อฏฺฐมํ อภิภายตนํ. (๑๐)

[๓๓๙] อฏฺฐ **วิโมกฺขา:** รูปี รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ปฐโม วิโมกฺโข.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ทุติโย วิโมกฺโข.

สุภนฺเตว อธิมุตฺโต โหติ; อยํ ตติโย วิโมกฺโข.

สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา 'อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ จตุตฺโถ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ปญฺจโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ฉฏฺโฐ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ สตฺตโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิต-นิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ อฏฺฐโม วิโมกฺโข. (๑๑)

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน อฏฺฐ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ.

สงฺคีติยอฏฺฐกํ นิฏฺฐิตํ.

นวกํ

[๓๔๐] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน นว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ. กตเม นว.

นว **อาฆาตวตฺถูนิ:** “อนตฺถํ เม อจรีติ อาฆาตํ พนฺธติ, “อนตฺถํ เม จรตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, “อนตฺถํ เม จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, “ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจรีติ ฯเปฯ “อนตฺถํ จรตีติ ฯเปฯ “อนตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, ฯเปฯ “อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจรีติ ฯเปฯ “อตฺถํ จรตีติ ฯเปฯ “อตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติ. (๑)

นว **อาฆาตปฏิวินยา:** “อนตฺถํ เม อจริ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, “อนตฺถํ เม จรติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, “อนตฺถํ เม จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, “ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ ฯเปฯ “อนตฺถํ จรติ ฯเปฯ “อนตฺถํ จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, “อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ ฯเปฯ “อตฺถํ จรติ ฯเปฯ “อตฺถํ จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ. (๒)

[๓๔๑] นว **สตฺตาวาสา:** สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา; อยํ ปฐโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตา; อยํ ทุติโย สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสรา; อยํ ตติโย สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหา; อยํ จตุตฺโถ สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา อสญฺญิโน อปฺปฏิสํเวทิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อสญฺญิสตฺตา;[๑] อยํ ปญฺจโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา 'อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนูปคา; อยํ ฉฏฺโ สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคา; อยํ สตฺตโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนูปคา; อยํ อฏฺโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม 'สนฺตเมตํ[๒] ปณีตเมตํ[๒] เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคา; อยํ นวโม สตฺตาวาโส.

[๓๔๒] นว **อกฺขณา อสมยา** พฺรหฺมจริยวาสาย: อิธาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ

---

[๑] ฉ.,อิ.,มหา. อสญฺญสตฺตา [๒] ฉ.,อิ.,ทยฺ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

เทสิยติ อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต, อยญฺจ ปุคฺคโล นิรยํ อุปปนฺโน โหติ; อยํ ปฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ เทสิยติ อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต, อยญฺจ ปุคฺคโล ติรจฺฉานโยนึ อุปปนฺโน โหติ; อยํ ทุติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ฯเปฯ ปิตฺติวิสยํ อุปปนฺโน โหติ; อยํ ตติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ฯเปฯ อสุรกายํ อุปปนฺโน โหติ; อยํ จตุตฺโถ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ฯเปฯ อญฺญตรํ ทีฆายุกํ เทวนิกายํ อุปปนฺโน โหติ; อยํ ปญฺจโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ฯเปฯ ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ มิลกฺเขสุ[๑] อวิญฺญาตาเรสุ, ยตฺถ นตฺถิ คติ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ; อยํ ฉฏฺโ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ฯเปฯ มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ โส จ โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโน "นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลวิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ; อยํ สตฺตโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

---

[๑] สฺยา. มิลกฺขเกสุ อิ. มิลกฺขุสุ

ปุน จปรํ อาวุโส ฯเปฯ มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ,[๑] ทุปฺปญฺโญ ชโฬ เอฬมูโค, นปฺปฏิพโล สุภาสิตทุพฺภาสิตานํ อตฺถมญฺญาตุํ; อยํ อฏฺฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก น อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ น เทสิยติ อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต. อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ, ปญฺญวา อชโฬ อเนฬมูโค ปฏิพโล สุภาสิตทุพฺภาสิตานมตฺถมญฺญาตุํ; อยํ นวโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย. (๔)

[๓๔๓]. นว **อนุปุพฺพวิหารา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ, สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ “อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ, ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ.

สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. โหติ โส จ โหติ, เอวมุปริปิ.

อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. (๕)

[๓๔๔] นว **อนุปุพฺพนิโรธา:** ปฐมสฺส[๑] ฌานสฺส สมาปนฺนสฺส กามสญฺญา นิรุทฺธา โหติ. ทุติยสฺส ฌานสฺส สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา นิรุทฺธา โหนฺติ ตติยสฺส ฌานสฺส สมาปนฺนสฺส ปีติ นิรุทฺธา โหติ. จตุตฺถสฺส ฌานสฺส สมาปนฺนสฺส อสฺสาสปสฺสาสา นิรุทฺธา โหนฺติ.

อากาสานญฺจายตนสฺส สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญา นิรุทฺธา โหติ วิญฺญาณญฺจายตนสฺส สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ. อากิญฺจญฺญายตนสฺส สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ. เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺส สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ. สญฺญาเวทยิตนิโรธสฺส สมาปนฺนสฺส สญฺญา จ เวทนา จ นิรุทฺธา โหนฺติ.

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน นว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ.

สงฺคีติยนวกนิฏฺฐิตนฺ.

ทสกนิปาต

[๓๔๕] อตฺถิ โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทส ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ ฯเปฯ อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ. กตเม ทส.

---

[๑] สฺยา. ปฐมชฺฌานนฺ, เอวมุปริปิ.

ทส **นาถกรณา ธมฺมา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. ยංปาวุโส ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ; อยංปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๑)

ปุน จปรං อาวุโส ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโย. เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มชฺเฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถं[๑] สพฺยญฺชนං[๑] เกวลปริปุณฺณං ปริสุทฺธං พฺรหฺมจริยං อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ ธตา[๒] วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา. ยංปาวุโส ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ ฯเปฯ ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา; อยංปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๒)

ปุน จปรං อาวุโส ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโก. ยංปาวุโส ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโก; อยංปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๓)

ปุน จปรං อาวุโส ภิกฺขุ สุวโจ[๓] โหติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ. ยංปาวุโส ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ; อยංปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๔)

ปุน จปรං อาวุโส ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนං อุจฺจาวจานি กึกรณียานি, ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนลโส ตตฺรุปายาย วีมංสาย สมนฺนาคโต, อลං กาตุं อลං สංวิธาตุं. ยංปาวุโส ภิกฺขุ, ยานি ตานি สพฺรหฺมจารีนং ฯเปฯ อลং สංวิธาตุं; อยංปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๕)

[๑-๑] ฉ.,เท. สาตฺถา สพฺยญฺชนา [๒] ฉ.,เท. ธาตา

[๓] อิ. สุพฺพโจ

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมุทาหาโร, อภิธมฺเม อภิวินเย โอฬารปาโมชฺโช.[๑] ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมุทาหาโร อภิธมฺเม อภิวินเย โอฬารปาโมชฺโช; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๖)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรหิ จีวร-ปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรหิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๗)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ อารทฺธวิริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ อารทฺธวิริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๘)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปกฺเกน สมนฺนาคโต จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตา. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปกฺเกน สมนฺนาคโต จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตา; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๙)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๑-๑๐)

---

[๑] อิ. อุฬารปามุชฺโช, เอวมุปริปิ.

[๓๔๖] ทส **กสิณายตนานิ:** ปจฺวีกสิณเมโก สญฺชานาติ: อุทฺธํ อโธ ติริยํ อทฺวยํ[๑] อปฺปมาณนฺ. อาโปกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ เตโชกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ วาโยกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ นีลกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ ปีตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ โลหิตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ โอทาตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ อากาสกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ วิญฺญาณกสิณเมโก สญฺชานาติ: อุทฺธํ อโธ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณนฺ. (๒)

[๓๔๗] ทส **อกุสลกมฺมปถา:** ปาณาติปาโต อทินฺนาทานนฺ กาเมสุมิจฺฉาจาโร มุสาวาโท ปิสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป อภิชฺฌา พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐิ. (๓)

ทส **กุสลกมฺมปถา:** ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี, อนภิชฺฌา, อพฺยาปาโท, สมฺมาทิฏฺฐิ. (๔)

[๓๔๘] ทส **อริยวาสา:** อิธาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ, ฉฬงฺคสมนฺนาคโต, เอการกฺโข, จตุราปสฺเสโน, ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ,[๒] สมวยสฏฺเฐสโน, อนาวิลสงฺกปฺโป, ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร, สุวิมุตฺตจิตฺโต, สุวิมุตฺตปญฺโญ.

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน กามจฺฉนฺโท ปหีโน โหติ, พฺยาปาโท ปหีโน โหติ, ถีนมิทฺธํ ปหีนนฺ โหติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหีนนฺ โหติ, วิจิกิจฺฉา ปหีนา โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ. (๕-๑)

---

[๑] สฺยา. อนฺวยนฺ, เอวมุปริปิ.

[๒] ฉ.,เท. ปณุนฺนปจฺเจกสจฺโจ อิ. ปนุนฺนปจฺเจกสจฺโจ, เอวมุปริปิ.

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ฉพฺพคฺคสมนฺนาคโต โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก[๑] วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก[๑] วิหรติ สโต สมฺปชาโน. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ฉพฺพคฺคสมนฺนาคโต โหติ. (๕-๒)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ สตารกฺเขน เจตสา สมนฺนาคโต โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติ. (๕-๓)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ จตุราปสฺเสโน โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ, สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺขาเยกํ ปริวชฺเชติ, สงฺขาเยกํ วิโนเทติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ จตุราปสฺเสโน โหติ. (๕-๔)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน ยานิ ตานิ ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ ปุถุปจฺเจกสจฺจานิ สพฺพานิ ตานิ[๒] นุณฺณานิ[๓] โหนฺติ ปนุณฺณานิ[๔] จตฺตานิ วนฺตานิ มุตฺตานิ ปหีนานิ ปฏินิสฺสฏฺฐานิ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ โหติ. (๕-๕)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ สมวยสฏฺเจสโน โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน กาเมสนา ปหีนา โหติ, ภเวสนา ปหีนา โหติ, พฺรหฺมจริเยสนา ปฏินิสฺสฏฺจา.[๕] เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สมวยสฏฺเจสโน โหติ. (๕-๖)

---

[๑] สฺยา. อุเปกฺขโก จ
[๒] อิ. สพฺพานิสฺส ตานิ
[๓] ฉ.,เท. ณุนฺนานิ อิ. นุนฺนานิ
[๔] ฉ.,เท. ปณุนฺนานิ อิ. ปนุนฺนานิ
[๕] ฉ.,เท. ปฏิปสฺสทฺธา

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกปฺโป โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน กามสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ, พฺยาปาทสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ, วิหึสาสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกปฺโป โหติ. (๕-๗)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติ. (๕-๘)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน ราคา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โทสา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โมหา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติ. (๕-๙)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปญฺโญ โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ 'ราโค เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต[๑] อายตึ อนุปฺปาทธมฺโมติ ปชานาติ, 'โทโส เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต[๑] อายตึ อนุปฺปาทธมฺโมติ ปชานาติ, 'โมโห เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต[๑] อายตึ อนุปฺปาทธมฺโมติ ปชานาติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปญฺโญ โหติ. (๕-๑๐)

ทส **อเสกฺขา**[๒] **ธมฺมา:** อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ, อเสกฺโข สมฺมาสงฺกปฺโป, อเสกฺขา สมฺมาวาจา, อเสกฺโข สมฺมากมฺมนฺโต, อเสกฺโข สมฺมาอาชีโว, อเสกฺโข สมฺมาวายาโม, อเสกฺขา สมฺมาสติ, อเสกฺโข สมฺมาสมาธิ, อเสกฺขํ สมฺมาญาณํ, อเสกฺขา สมฺมาวิมุตฺติ. (๖)

---

[๑] สฺยา.,อิ. อนภาวงฺคโต [๒] อิ. อเสขา

อิเม โข อาวุโส เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทส ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา. ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺติ.

สงฺคีติยทสกํ นิฏฺฐิตนฺ.

[๓๔๙] อถ โข ภควา อุฏฺฐหิตฺวา อายสฺมนฺตํ สารีปุตฺตนฺ อามนฺเตสิ "สาธุ สาธุ สารีปุตฺต; สาธุ โข ตฺวํ สารีปุตฺต ภิกฺขูนํ สงฺคีติปริยายํ อภาสีติ.

อิทมโวจ อายสฺมา สารีปุตฺโต. สมนุญฺโญ สตฺถา อโหสิ. อตฺตมนา จ เต ภิกฺขู อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ภาสิตนฺ อภินนฺทุนฺติ.

ทสมนฺ[๑] สงฺคีติสุตฺตนฺ นิฏฺฐิตนฺ.

---

[๑] อิ. สงฺคีติสุตฺตนฺตนฺ สมตฺตนฺ

๑๑. ทสุตฺตรสุตฺตํ

[๓๕๐] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเร มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. ตตฺร โข อายสฺมา สารีปุตฺโต ภิกฺขู อามนฺเตสิ "อาวุโส ภิกฺขเวติ. "อาวุโสติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสุํ. อายสฺมา สารีปุตฺโต เอตทโวจ:

"ทสุตฺตรํ ปวกฺขามิ ธมฺมํ นิพฺพานปตฺติยา
ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย สพฺพคนฺถปฺปโมจนํ.

เอโก ธมฺโม

[๓๕๑] เอโก อาวุโส ธมฺโม พหุกาโร, เอโก ธมฺโม ภาเวตพฺโพ, เอโก ธมฺโม ปริญฺเญยฺโย, เอโก ธมฺโม ปหาตพฺโพ, เอโก ธมฺโม หานภาคิโย, เอโก ธมฺโม วิเสสภาคิโย, เอโก ธมฺโม ทุปฺปฏิวิชฺโฌ, เอโก ธมฺโม อุปฺปาเทตพฺโพ, เอโก ธมฺโม อภิญฺเญยฺโย, เอโก ธมฺโม สจฺฉิกาตพฺโพ.

(ก) กตโม เอโก ธมฺโม พหุกาโร. อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. อยํ เอโก ธมฺโม พหุกาโร.

(ข) กตโม เอโก ธมฺโม ภาเวตพฺโพ. กายคตาสติ สาตสหคตา. อยํ เอโก ธมฺโม ภาเวตพฺโพ.

(ค) กตโม เอโก ธมฺโม ปริญฺเญยฺโย. ผสฺโส สาสโว อุปาทานิโย. อยํ เอโก ธมฺโม ปริญฺเญยฺโย.

(ฆ) กตโม เอโก ธมฺโม ปหาตพฺโพ. อสฺมิมาโน. อยํ เอโก ธมฺโม ปหาตพฺโพ.

(ง) กตโม เอโก ธมฺโม หานภาคิโย. อโยนิโสมนสิกาโร. อยํ เอโก ธมฺโม หานภาคิโย.

(จ) กตโม เอโก ธมฺโม วิเสสภาคิโย. โยนิโสมนสิกาโร. อยํ เอโก ธมฺโม วิเสสภาคิโย.

(ฉ) กตโม เอโก ธมฺโม ทุปฺปฏิวิชฺโฌ. อนนฺตริโก[๑] เจโตสมาธิ. อยํ เอโก ธมฺโม ทุปฺปฏิวิชฺโฌ.

(ช) กตโม เอโก ธมฺโม อุปฺปาเทตพฺโพ. อกุปฺปี ญาณนฺ. อยํ เอโก ธมฺโม อุปฺปาเทตพฺโพ.

(ฌ) กตโม เอโก ธมฺโม อภิญฺเญยฺโย. สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา. อยํ เอโก ธมฺโม อภิญฺเญยฺโย.

(ญ) กตโม เอโก ธมฺโม สจฺฉิกาตพฺโพ. อกุปฺปา เจโตวิมุตฺติ. อยํ เอโก ธมฺโม สจฺฉิกาตพฺโพ.

อิติ อิเม ทส ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

เทฺว ธมฺมา

[๓๕๒] เทฺว ธมฺมา พหุการา, เทฺว ธมฺมา ภาเวตพฺพา, เทฺว ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, เทฺว ธมฺมา ปหาตพฺพา, เทฺว ธมฺมา หานภาคิยา, เทฺว ธมฺมา วิเสสภาคิยา, เทฺว ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, เทฺว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, เทฺว ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, เทฺว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม เทฺว ธมฺมา พหุการา. สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ. อิเม เทฺว ธมฺมา พหุการา.

---

[๑] ฉ. อานนฺตริโก

(ข) กตเม เทฺว ธมฺมา ภาเวตพฺพา. สมโถ จ วิปสฺสนา จ. อิเม เทฺว ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม เทฺว ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. นามญฺจ รูปญฺจ. อิเม เทฺว ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม เทฺว ธมฺมา ปหาตพฺพา. อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จ. อิเม เทฺว ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม เทฺว ธมฺมา หานภาคิยา. โทวจสฺสตา จ ปาปมิตฺตตา จ. อิเม เทฺว ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม เทฺว ธมฺมา วิเสสภาคิยา. โสวจสฺสตา จ กลฺยาณมิตฺตตา จ. อิเม เทฺว ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม เทฺว ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. โย จ เหตุ โย จ ปจฺจโย สตฺตานํ สงฺกิเลสาย, โย จ เหตุ โย จ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา. อิเม เทฺว ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา.

(ช) กตเม เทฺว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. เทฺว ญาณานิ: ขเย ญาณํ, อนุปฺปาเท ญาณํ. อิเม เทฺว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม เทฺว ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. เทฺว ธาตุโย: สงฺขตา จ ธาตุ, อสงฺขตา จ ธาตุ. อิเม เทฺว ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ญ) กตเม เทฺว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. วิชฺชา จ วิมุตฺติ จ. อิเม เทฺว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

อิติ อิเม วีสติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ตโย ธมฺมา

[๓๕๓] ตโย ธมฺมา พหุการา, ตโย ธมฺมา ภาเวตพฺพา, ตโย ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, ตโย ธมฺมา ปหาตพฺพา, ตโย ธมฺมา หานภาคิยา, ตโย ธมฺมา วิเสสภาคิยา, ตโย ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, ตโย ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, ตโย ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, ตโย ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม ตโย ธมฺมา พหุการา. สปฺปุริสสํเสโว สทฺธมฺมสฺสวนนฺ[๑] ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ. อิเม ตโย ธมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม ตโย ธมฺมา ภาเวตพฺพา. ตโย สมาธี: สวิตกฺโก สวิจาโร สมาธิ, อวิตกฺโก วิจารมตฺโต สมาธิ, อวิตกฺโก อวิจาโร สมาธิ. อิเม ตโย ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม ตโย ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. ติสฺโส เวทนา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. อิเม ตโย ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม ตโย ธมฺมา ปหาตพฺพา. ติสฺโส ตณฺหา: กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา. อิเม ตโย ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม ตโย ธมฺมา หานภาคิยา. ตีณิ อกุสลมูลานิ: โลโภ อกุสลมูลํ, โทโส อกุสลมูลํ, โมโห อกุสลมูลํ. อิเม ตโย ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม ตโย ธมฺมา วิเสสภาคิยา. ตีณิ กุสลมูลานิ: อโลโภ กุสลมูลํ, อโทโส กุสลมูลํ, อโมโห กุสลมูลํ. อิเม ตโย ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

---

[๑] สี. สทฺธมฺมสวณนฺ อิ. สทฺธมฺมสวนนฺ

(ฉ) กตเม ตโย ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. ติสฺโส นิสฺสาราณียา[๑] ธาตุโย: กามานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ เนกฺขมฺมํ; รูปานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ อรูปี; ยํ โข ปน กิญฺจิ ภูตํ สงฺขตํ ปฏิจฺจ สมุปฺปนฺนํ, นิโรโธ ตสฺส นิสฺสรณํ. อิเม ตโย ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา.

(ช) กตเม ตโย ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. ตีณิ ญาณานิ: อตีตํสญาณํ[๒] อนาคตํสญาณํ ปจฺจุปฺปนฺนสญาณํ. อิเม ตโย ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม ตโย ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. ติสฺโส ธาตุโย: กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ. อิเม ตโย ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ญ) กตเม ตโย ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. ติสฺโส วิชฺชา: ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณํ วิชฺชา, สตฺตานํ จุตูปปาเต ญาณํ วิชฺชา, อาสวานํ ขเย ญาณํ วิชฺชา. อิเม ตโย ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

อิติ อิเม ตีส ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

จตฺตาโร ธมฺมา

[๓๕๔] จตฺตาโร ธมฺมา พหุการา, จตฺตาโร ธมฺมา ภาเวตพฺพา, จตฺตาโร ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, จตฺตาโร ธมฺมา ปหาตพฺพา, จตฺตาโร ธมฺมา หานภาคิยา, จตฺตาโร ธมฺมา วิเสสภาคิยา, จตฺตาโร ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, จตฺตาโร ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, จตฺตาโร ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, จตฺตาโร ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา พหุการา. จตฺตาริ จกฺกานิ:

---

[๑] ฉ.,เท. นิสฺสรณิยา [๒] ฉ.,เท.,อิ. อตีตํเส ญาณํ

ปฏิรูปเทสวาโส[๑] สปฺปุริสูปสฺสโย อตฺตสมฺมาปณิธิ ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา ภาเวตพฺพา. จตฺตาโร สติปฏฺฐานา: อิธาวุโส ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. จตฺตาโร อาหารา: กพฬีกาโร[๒] อาหาโร โอฬาริโก วา สุขุโม วา, ผสฺโส ทุติโย, มโนสญฺเจตนา ตติยา, วิญฺญาณํ จตุตฺถํ. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา ปหาตพฺพา. จตฺตาโร โอฆา: กาโมโฆ ภโวโฆ ทิฏฺโฐโฆ อวิชฺโชโฆ. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา หานภาคิยา. จตฺตาโร โยคา: กามโยโค ภวโยโค ทิฏฺฐิโยโค อวิชฺชาโยโค. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา วิเสสภาคิยา. จตฺตาโร วิสโยคา: กามโยควิสโยโค ภวโยควิสโยโค ทิฏฺฐิโยควิสโยโค อวิชฺชาโยควิสโยโค. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. จตฺตาโร สมาธี: หานภาคิโย สมาธิ, ฐิติภาคิโย สมาธิ, วิเสสภาคิโย สมาธิ, นิพฺเพธภาคิโย สมาธิ. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปติรูปเทสวาโส　　[๒] อิ. กพฬิงฺการา

(ช) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. จตฺตาริ ญาณานิ: ธมฺเม ญาณํ, อนฺวเย ญาณํ, ปริจฺเจ[๑] ญาณํ, สมฺมติยา ญาณํ.[๒] อิเม จตฺตาโร ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. จตฺตาริ อริยสจฺจานิ: ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, ทุกฺขสมุทโย[๓] อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรโธ[๔] อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ญ) กตเม จตฺตาโร ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. จตฺตาริ สามญฺญผลานิ: โสตาปตฺติผลํ สกทาคามิผลํ อนาคามิผลํ อรหตฺตผลํ. อิเม จตฺตาโร ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

อิติ อิเม จตฺตาฬีสธมฺมา[๕] ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ปญฺจ ธมฺมา

[๓๔๔] ปญฺจ ธมฺมา พหุการา, ปญฺจ ธมฺมา ภาเวตพฺพา, ปญฺจ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, ปญฺจ ธมฺมา ปหาตพฺพา, ปญฺจ ธมฺมา หานภาคิยา, ปญฺจ ธมฺมา วิเสสภาคิยา, ปญฺจ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, ปญฺจ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, ปญฺจ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, ปญฺจ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม ปญฺจ ธมฺมา พหุการา. ปญฺจ ปธานิยงฺคานิ: อิธาวุโส ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธึ 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ;

---

[๑] ฉ.,เท. ปริเย
[๒] ฉ.,เท. สมฺมุติยา ญาณํ อิ. สมฺมุติญาณํ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ทุกฺขสมุทยํ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. ทุกฺขนิโรธํ
[๕] ฉ.,เท. จตฺตารีสธมฺมา อิ. อิติเม จตฺตารีสํ ธมฺมา

อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมาย อสโฐ โหติ อมายาวี ยถาภูตํ อตฺตานํ อาวิกตฺตา สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหฺมจารีสุ; อารทฺธวิริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ; ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. อิเม ปญฺจ ธมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม ปญฺจ ธมฺมา ภาเวตพฺพา. ปญฺจงฺคิโก สมฺมาสมาธิ: ปีติผรณตา สุขผรณตา เจโตผรณตา อาโลกผรณตา ปจฺจเวกฺขณนิมิตฺตํ. อิเม ปญฺจ ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม ปญฺจ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา เสยฺยถีทํ.[๑] รูปูปาทานกฺขนฺโธ เวทนูปาทานกฺขนฺโธ สญฺญูปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ. อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม ปญฺจ ธมฺมา ปหาตพฺพา. ปญฺจ นีวรณานิ: กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ. อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม ปญฺจ ธมฺมา หานภาคิยา. ปญฺจ เจโตขีลา: อิธาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, ตสฺส[๒] จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย.[๒] โย โส อาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒-๒] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ปธานาย. ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย อยํ ปจฺโม เจโตขีโล.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ธมฺเม กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ ฯเปฯ สงฺเฆ กงฺขติ ฯเปฯ สิกฺขาย กงฺขติ ฯเปฯ สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิตฺโต ขีลชาโต. โย โส อาวุโส ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิตฺโต ขีลชาโต, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย; อยํ ปญฺจโม เจโตขีโล. อิเม ปญฺจ ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม ปญฺจ ธมฺมา วิเสสภาคิยา. ปญฺจินฺทฺริยานิ: สทฺธินฺทฺริยํ วิริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. อิเม ปญฺจ ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม ปญฺจ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. ปญฺจ นิสฺสาราณียา ธาตุโย: อิธาวุโส ภิกฺขุโน กาเม[๑] มนสิกโรโต กาเมสุ จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, เนกฺขมฺมํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต เนกฺขมฺเม จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส[๒] จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ กาเมหิ; เย จ กามปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ; น โส ตํ เวทนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ[๓] กามานํ นิสฺสรณํ. (๑)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน พฺยาปาทํ มนสิกโรโต พฺยาปาเท จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, อพฺยาปาทํ

---

[๑] อิ. กามํ [๒] เท.,อิ. ตสฺส ตํ

[๓] สฺยา. อิทำ อกฺขาตำ, เอวมุปริปิ.

โข ปนสฺส มนสิกโรโต อพฺยาปาเท จิตฺตนฺ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส[๑] จิตฺตนฺ สุคตนฺ สุภาวิตนฺ สุวุฏฺฐิตนฺ สุวิมุตฺตนฺ วิสํยุตฺตนฺ พฺยาปาเทน; เย จ พฺยาปาทปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตนฺ เวทนนฺ เวเทติ. อิทมกฺขาตนฺ พฺยาปาทสฺส นิสฺสรณนฺ. (๒)

ปุน จปรนฺ อาวุโส ภิกฺขุโน วิเหสนฺ มนสิกโรโต วิเหสาย จิตฺตนฺ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, อวิเหสนฺ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อวิเหสาย จิตฺตนฺ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ; ตสฺส จิตฺตนฺ สุคตนฺ สุภาวิตนฺ สุวุฏฺฐิตนฺ สุวิมุตฺตนฺ วิสํยุตฺตนฺ วิเหสาย; เย จ วิเหสปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ; น โส ตนฺ เวทนนฺ เวเทติ. อิทมกฺขาตนฺ วิเหสาย นิสฺสรณนฺ. (๓)

ปุน จปรนฺ อาวุโส ภิกฺขุโน รูเป มนสิกโรโต รูเปสุ จิตฺตนฺ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, อรูปนฺ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อรูเป จิตฺตนฺ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส ตนฺ จิตฺตนฺ สุคตนฺ สุภาวิตนฺ สุวุฏฺฐิตนฺ สุวิมุตฺตนฺ วิสํยุตฺตนฺ รูเปหิ; เย จ รูปปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ; น โส ตนฺ เวทนนฺ เวเทติ. อิทมกฺขาตนฺ รูปานนฺ นิสฺสรณนฺ. (๔)

ปุน จปรนฺ อาวุโส ภิกฺขุโน สกฺกายนฺ มนสิกโรโต สกฺกาเย จิตฺตนฺ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ, สกฺกายนิโรธนฺ โข ปนสฺส มนสิกโรโต สกฺกายนิโรเธ จิตฺตนฺ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ, ตสฺส จิตฺตนฺ สุคตนฺ สุภาวิตนฺ สุวุฏฺฐิตนฺ สุวิมุตฺตนฺ

---

[๑] เท.,อิ. ตสฺส ตนฺ

วิสฺยุตฺตํ สกฺกาเยน; เย จ สกฺกายปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ; น โส ตํ เวทนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ สกฺกายสฺส นิสฺสรณํ. อิเม ปญฺจ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. (๕)

(ช) กตเม ปญฺจ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. ปญฺจฌาณิโก สมฺมาสมาธิ: "อยํ สมาธิ ปจฺจุปฺปนฺนสุโข เจว อายตึ จ สุขวิปาโกติ ปจฺจตฺตเมว ญาณํ อุปฺปชฺชติ. "อยํ สมาธิ อริโย นิรามิโสติ ปจฺจตฺตเมว ญาณํ อุปฺปชฺชติ. "อยํ สมาธิ อกาปุริสเสวิโตติ ปจฺจตฺตเมว ญาณํ อุปฺปชฺชติ. "อยํ สมาธิ สนฺโต ปณีโต ปฏิปฺปสฺสทฺธิลทฺโธ[๑] เอโกทิภาวาธิคโต, น[๒] จ สสงฺขารํ นิคยฺหวาริตวโตติ[๒] ปจฺจตฺตเมว ญาณํ อุปฺปชฺชติ. "โส โข ปนาหํ อิมํ สมาธึ สโต ว สมาปชฺชามิ, สโต วุฏฺหามีติ ปจฺจตฺตเมว ญาณํ อุปฺปชฺชติ. อิเม ปญฺจ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม ปญฺจ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. ปญฺจ วิมุตฺตายตนานิ: อิธาวุโส ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย[๓] สพฺรหฺมจารี, ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, ตถา ตถา ภิกฺขุ[๔] ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จ, ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ; อิทํ ปฐมํ วิมุตฺตายตนํ. (๑)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี; อปิจ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ. ยถา ยถา อาวุโส

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปฏิปฺปสฺสทฺธลทฺโธ [๒-๒] ฉ.,เท. สสงฺขารนิคฺคยฺหวาริตคโตติ
[๓] อิ. ครุฏฺฐานิโก, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. โส

ภิกฺขุ ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ, ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จ, ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ; อิทํ ทุติยํ วิมุตฺตายตนนฺ. (๒)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, นาปิ[๑] ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ; อปิจ โข ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติ. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุ ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติ, ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จ, ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ; อิทํ ตติยํ วิมุตฺตายตนนฺ. (๓)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, นาปิ[๒] ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ; นาปิ[๒] ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติ; อปิจ โข ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุ ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ, ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จ, ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ; อิทํ จตุตฺถํ วิมุตฺตายตนนฺ. (๔)

---

[๑] สฺยา. น เหว โข [๒] อิ. นปิ, เอวมุปริปิ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติ, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ; อปิจ ขฺวสฺส อญฺญตรํ สมาธินิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ โหติ สุมนสิกตํ สูปธาริตํ สุปฺปฏิวิทฺธํ ปญฺญาย. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุโน อญฺญตรํ สมาธินิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ โหติ สุมนสิกตํ สูปธาริตํ สุปฺปฏิวิทฺธํ ปญฺญาย, ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จ, ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ; อิทํ ปญฺจมํ วิมุตฺตายตนํ. (๕)

อิเม ปญฺจ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ฌ) กตเม ปญฺจ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. ปญฺจ ธมฺมกฺขนฺธา: สีลกฺขนฺโธ สมาธิกฺขนฺโธ ปญฺญากฺขนฺโธ วิมุตฺติกฺขนฺโธ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺโธ. อิเม ปญฺจ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

อิติ อิเม ปญฺญาส ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา[๑] สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ฉ ธมฺมา

[๓๕๖] ฉ ธมฺมา พหุการา, ฉ ธมฺมา ภาเวตพฺพา, ฉ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, ฉ ธมฺมา ปหาตพฺพา, ฉ ธมฺมา หานภาคิยา, ฉ ธมฺมา วิเสสภาคิยา, ฉ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, ฉ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, ฉ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, ฉ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

---

[๑] เท. อญฺญถา

(ก) กตเม ฉ ธมฺมา พหุการา. ฉ สาราณียา ธมฺมา: อิธาวุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ[๑] เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย[๒] ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๑)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๒)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ มโนกมฺมํ ฯเปฯ เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๓)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ, เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปิ, ตถารูเปหิ ลาเภหิ อปฺปฏิวิภตฺตโภคี โหติ สีลวนฺเตหิ สพฺรหฺมจารีหิ สาธารณโภคี; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๔)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญุปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ, ตถารูเปสุ สีเลสุ สีลสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๕)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ, ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ; อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย

[๑] อิ. อาวี, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ.,ทยฺ. สารณีโย, เอวมุปริปิ.

ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สวตฺตติ. (๖)

อิเม ฉ ธมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม ฉ ธมฺมา ภาเวตพฺพา. ฉ อนุสฺสติฏฺฐานานิ: พุทฺธานุสฺสติ ธมฺมานุสฺสติ สงฺฆานุสฺสติ สีลานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวตานุสฺสติ. อิเม ฉ ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม ฉ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ: จกฺขฺวายตนํ[๑] โสตายตนํ ฆานายตนํ ชิวฺหายตนํ กายายตนํ มนายตนํ. อิเม ฉ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม ฉ ธมฺมา ปหาตพฺพา. ฉ ตณฺหากายา: รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. อิเม ฉ ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม ฉ ธมฺมา หานภาคิยา. ฉ อคารวา: อิธาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ธมฺเม อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สงฺเฆ อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, สิกฺขาย อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, อปฺปมาเท อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส, ปฏิสนฺถาเร อคารโว วิหรติ อปฺปติสฺโส. อิเม ฉ ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม ฉ ธมฺมา วิเสสภาคิยา. ฉ คารวา: อิธาวุโส ภิกฺขุ สตฺถริ สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส, ธมฺเม สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส, สงฺเฆ ฯเปฯ สิกฺขาย ฯเปฯ อปฺปมาเท ฯเปฯ ปฏิสนฺถาเร สคารโว วิหรติ สปฺปติสฺโส. อิเม ฉ ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม ฉ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. ฉ นิสฺสาราณียา ธาตุโย: อิธาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'เมตฺตา หิ โข เม[๒]

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. จกฺขายตนํ [๒] เท. อาวุโส

เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ. มา ภควนฺตं อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ,[๑] เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเหตํ อาวุโส พฺยาปาทสฺส, ยทิทํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ.[๒] (๑)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'กรุณา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม วิเหสา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตं อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ กรุณาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส วิเหสา จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเหตํ อาวุโส วิเหสาย, ยทิทํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ. (๒)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'มุทิตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตं อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ

---

[๑] ฉ. ฐสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. เจโตวิมุตฺตีติ, เอวมุปริปิ.

ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ มุทิตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเหตํ อาวุโส อรติยา, ยทิทํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ. (๓)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'อุเปกฺขา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ อุเปกฺขาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเหตํ อาวุโส ราคสฺส, ยทิทํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ. (๔)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'อนิมิตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม นิมิตฺตานุสารี วิญฺญาณํ โหตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ อนิมิตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส นิมิตฺตานุสารี วิญฺญาณํ ภวิสฺสตีติ,[๑]

[๑] ฉ.,เท. ภวิสฺสติ

เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเหตํ อาวุโส สพฺพนิมิตฺตานํ, ยทิทํ อนิมิตฺตา เจโตวิมุตฺติ. (๕)

อิธ ปนาวุโส ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'อสฺมีติ โข เม วิคเต,[๑] 'อยมหมสฺมีติ น สมนุปสฺสามิ, อถ จ ปน เม วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ. โส 'มา เหวนฺติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย. อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส, ยํ อสฺมีติ วิคเต, 'อยมหมสฺมีติ อสมนุปสฺสโต, อถ จ ปนสฺส วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเหตํ อาวุโส วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลสฺส, ยทิทํ อสฺมิมานสมุคฺฆาโต.[๒] อิเม ฉ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. (๖)

(ช) กตเม ฉ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. ฉ สตตวิหารา: อิธาวุโส ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก จ[๓] วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก จ[๔] วิหรติ สโต สมฺปชาโน. อิเม ฉ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม ฉ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. ฉ อนุตฺตริยานิ: ทสฺสนานุตฺตริยํ สวนานุตฺตริยํ ลาภานุตฺตริยํ สิกฺขานุตฺตริยํ ปาริจริยานุตฺตริยํ อนุสฺสตานุตฺตริยํ. อิเม ฉ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ญ) กตเม ฉ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. ฉ อภิญฺญา: อิธาวุโส ภิกฺขุ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ,

---

[๑] ฉ.,เท. วิคตํ อิ. วิฆาตํ
[๒] ฉ.,เท. อสฺมิมานสมุคฺฆาโฏติ
[๓] ฉ.,อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท.,อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.

พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ, อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฑฺฑํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ อากาเส; ปฐวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเก; อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปฐวิยา;[๑] อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน จงฺกมติ, เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณ; อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวมหิทฺธิเก เอวมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติ, ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตติ. (๑)

ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณาติ ทิพฺเพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเก จ. (๒)

ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ชานาติ,[๒] สราคํ วา จิตฺตํ 'สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ 'วีตราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, สโทสํ วา จิตฺตํ 'สโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ 'วีตโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, สโมหํ วา จิตฺตํ 'สโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ 'วีตโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ: สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ 'สงฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ 'วิกฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, มหคฺคตํ วา จิตฺตํ 'มหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ 'อมหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ 'สอุตฺตรํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ 'อนุตฺตรํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, สมาหิตํ วา จิตฺตํ 'สมาหิตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ 'อสมาหิตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ 'วิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ 'อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. (๓)

โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ. เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย

---

[๑] ฉ. ปถวิยํ เท. ปฐวิยํ [๒] ฉ.,เท.,อิ. ปชานาติ

ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาฬีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย สตมฺปิ ชาติโย สหสฺสมฺปิ ชาติโย สตสหสฺสมฺปิ ชาติโย อเนเกปิ สංวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ สංวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป ‘อมุตฺราสึ เอวංนาโม เอวංโคตฺโต เอวංวณฺโณ เอวมาหาโร เอวංสุขทุกฺขปฏิสංเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวංนาโม เอวංโคตฺโต เอวංวณฺโณ เอวมาหาโร เอวංสุขทุกฺขปฏิสංเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโนติ; อิติ สาการං สอุทฺเทสං อเนกวิหิตං ปุพฺเพนิวาสං อนุสฺสรติ. (๔)

ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ ‘อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานං อุปวาทกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรං มรณา อปายං ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยං อุปปนฺนา; อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา, วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา, มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานං อนุปวาทกา, สมฺมาทิฏฺฐิกา, สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรං มรณา สุคตึ สคฺคं โลกं อุปปนฺนาติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. (๕)

อาสวานං ขยา อนาสวญฺเจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเจว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิเม ฉ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. (๖)

อิติ อิเม สฏฺฐิ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

สตฺต ธมฺมา

[๓๕๗] สตฺต ธมฺมา พหุการา, สตฺต ธมฺมา ภาเวตพฺพา, สตฺต ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, สตฺต ธมฺมา ปหาตพฺพา, สตฺต ธมฺมา หานภาคิยา, สตฺต ธมฺมา วิเสสภาคิยา, สตฺต ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, สตฺต ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, สตฺต ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, สตฺต ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม สตฺต ธมฺมา พหุการา. สตฺต อริยธนา:[๑] สทฺธาธนํ สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนํ สุตธนํ จาคธนํ ปญฺญาธนํ. อิเม สตฺต ธมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม สตฺต ธมฺมา ภาเวตพฺพา. สตฺต สมฺโพชฺฌงฺคา:[๒] สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. อิเม สตฺต ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม สตฺต ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย: สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา; อยํ ปฐมา วิญฺญาณฏฺฐิติ. (๑)

สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตา; อยํ ทุติยา วิญฺญาณฏฺฐิติ. (๒)

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสรา; อยํ ตติยา วิญฺญาณฏฺฐิติ. (๓)

---

[๑] อิ. ธนานิ [๒] อิ. โพชฺฌงฺคา

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหา; อยํ จตุตฺถา[๑] วิญฺญาณฏฺฐิติ. (๔)

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา 'อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนูปคา; อยํ ปญฺจมี วิญฺญาณฏฺฐิติ. (๕)

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคา; อยํ ฉฏฺฐี วิญฺญาณฏฺฐิติ. (๖)

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนูปคา; อยํ สตฺตมี วิญฺญาณฏฺฐิติ. อิเม สตฺต ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. (๗)

(ฆ) กตเม สตฺต ธมฺมา ปหาตพฺพา. สตฺต อนุสยา: กามราคานุสโย ปฏิฆานุสโย ทิฏฺฐานุสโย วิจิกิจฺฉานุสโย มานานุสโย ภวราคานุสโย อวิชฺชานุสโย. อิเม สตฺต ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม สตฺต ธมฺมา หานภาคิยา. สตฺต อสทฺธมฺมา: อิธาวุโส ภิกฺขุ อสฺสทฺโธ โหติ, อหิริโก โหติ, อโนตฺตปฺปี โหติ, อปฺปสฺสุโต โหติ, กุสีโต โหติ, มุฏฺฐสฺสติ โหติ, ทุปฺปญฺโญ โหติ. อิเม สตฺต ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม สตฺต ธมฺมา วิเสสภาคิยา. สตฺต สทฺธมฺมา: อิธาวุโส ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ, หิริโก[๒] โหติ, โอตฺตปฺปี โหติ, พหุสฺสุโต โหติ, อารทฺธวิริโย โหติ, อุปฏฺฐิตสฺสติ โหติ, ปญฺญวา โหติ. อิเม สตฺต ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม สตฺต ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. สตฺต สปฺปุริสธมฺมา:

---

[๑] ฉ.,เท. จตุตฺถี　　[๒] ฉ.,เท.,อ. หิริมา

อิธาวุโส ภิกฺขุ ธมฺมญฺญู [๑] โหติ อตฺถญฺญู [๑] อตฺตญฺญู [๑] มตฺตญฺญู [๑] กาลญฺญู [๑] ปริสญฺญู [๑] ปุคฺคลปโรปรญฺญู[๒] จ. อิเม สตฺต ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา.

(ช) กตเม สตฺต ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. สตฺต สญฺญา: อนิจฺจสญฺญา อนตฺตสญฺญา อสุภสญฺญา อาทีนวสญฺญา ปหานสญฺญา วิราคสญฺญา นิโรธสญฺญา. อิเม สตฺต ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม สตฺต ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. สตฺต นิทฺทสวตฺถูนิ: อิธาวุโส ภิกฺขุ สิกฺขาสมาทาเน ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ สิกฺขาสมาทาเน อวิคตเปโม; ธมฺมนิสนฺติยา ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ธมฺมนิสนฺติยา อวิคตเปโม; อิจฺฉาวินเย ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ อิจฺฉาวินเย อวิคตเปโม; ปฏิสลฺลาเน ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ปฏิสลฺลาเน อวิคตเปโม; วิริยารมฺเภ[๓] ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ วิริยารมฺเภ อวิคตเปโม; สติเนปกฺเก ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ สติเนปกฺเก อวิคตเปโม; ทิฏฺฐิปฏิเวเธ ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ทิฏฺฐิปฏิเวเธ อวิคตเปโม. อิเม สตฺต ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ญ) กตเม สตฺต ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. สตฺต ขีณาสวพลานิ: อิธาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต สพฺเพ สงฺขารา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติ. ยมฺปาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต สพฺเพ สงฺขารา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติ; อิทมฺปิ[๔] ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ 'ขีณา เม อาสวาติ. (๑)

ปุน จปรํ อาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน องฺคารกาสูปมา กามา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติ. ยมฺปาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน

---

[๑] อิ. จ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ปุคฺคลญฺญู จ
[๓] สี.,เท.,อิ.,ทยฺ. วิริยารมฺเภ, เอวมุปริปิ.
[๔] อิ. อิทมฺปิ

องฺคารกาสูปมา กามา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติ; อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยं พลं อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานं ขยं ปฏิชานาติ 'ขีณา เม อาสวาติ. (๒)

ปุน จปรํ อาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน วิเวกนินฺนं จิตฺตं โหติ วิเวกโปณํ วิเวกปพฺภารं วิเวกฏฺฐํ เนกฺขมฺมาภิรตं พฺยนฺตีภูตं[๑] สพฺพโส อาสวฏฺฐานิเยหิ ธมฺเมหิ; ยมฺปาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน วิเวกนินฺนं จิตฺตं โหติ วิเวกโปณํ วิเวกปพฺภารं วิเวกฏฺฐं เนกฺขมฺมาภิรตं พฺยนฺตีภูตं สพฺพโส อาสวฏฺฐานิเยหิ ธมฺเมหิ; อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยं พลं อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานं ขยं ปฏิชานาติ 'ขีณา เม อาสวาติ. (๓)

ปุน จปรํ อาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา. ยมฺปาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา; อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยं พลं อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานं ขยं ปฏิชานาติ 'ขีณา เม อาสวาติ. (๔)

ปุน จปรํ อาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ. ยมฺปาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ; อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยं พลं อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานं ขยं ปฏิชานาติ 'ขีณา เม อาสวาติ. (๕)

ปุน จปรํ อาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน สตฺต โพชฺฌงฺคา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา. ยมฺปาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน สตฺต โพชฺฌงฺคา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา; อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน

[๑] อิ. วยนฺตีภูตํ, เอวมุปริปิ.

พลํ โหติ ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ 'ขีณา เม อาสวาติ. (๖)

ปุน จปรํ อาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวิโต โหติ สุภาวิโต. ยมฺปาวุโส ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวิโต โหติ สุภาวิโต; อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ 'ขีณา เม อาสวาติ. อิเม สตฺต ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. (๗)

อิติ อิเม สตฺตติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโต.

อฏฺฐ ธมฺมา

[๓๔๘] อฏฺฐ ธมฺมา พหุการา, อฏฺฐ ธมฺมา ภาเวตพฺพา, อฏฺฐ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, อฏฺฐ ธมฺมา ปหาตพฺพา, อฏฺฐ ธมฺมา หานภาคิยา, อฏฺฐ ธมฺมา วิเสสภาคิยา, อฏฺฐ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, อฏฺฐ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, อฏฺฐ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, อฏฺฐ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา พหุการา. อฏฺฐ เหตู อฏฺฐ ปจฺจยา อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สංวตฺตนฺติ. กตเม[๑] อฏฺฐ.[๑] อิธาวุโส ภิกฺขุ[๒] สตฺถารํ วา อุปนิสฺสาย วิหรติ, อญฺญตรํ วา ครุฏฺฐานิยं สพฺรหฺมจาริๆ, ยตฺถสฺส ติพฺพํ หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐิตं โหติ เปมญฺจ คารโว จ; อยं ปฐโม เหตุ ปฐโม ปจฺจโย

[๑-๑] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] อิ. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ.

อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ. (๑)

ตตฺร โข ปน สตฺถารํ อุปนิสฺสาย วิหรติ, อญฺญตรํ วา ครุฏฺฐานิยํ สพฺรหฺมจารึ, ยตฺถสฺส ติพฺพา หิโรตฺตปฺปา ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ เปมญฺจ คารโว จ; เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉติ ปริปญฺหติ 'อิทํ ภนฺเต กถํ, อิมสฺส โก อตฺโถติ; ตสฺส เต อายสฺมนฺโต อวิวฏญฺเจว วิวรนฺติ, อนุตฺตานีกตญฺจ อุตฺตานีฺ กโรนฺติ, อเนกวิหิเตสุ จ กงฺขฏฺฐานิเยสุ ธมฺเมสุ กงฺขํ ปฏิวิโนเทนฺติ; อยํ ทุติโย เหตุ ทุติโย ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ. (๒)

ตตฺร โข ปน ธมฺมํ สุตฺวา ทฺวเยน วูปกาเสน สมฺปาเทติ กายวูปกาเสน จ จิตฺตวูปกาเสน จ; อยํ ตติโย เหตุ ตติโย ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ. (๓)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ[๒] วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ; อยํ จตุตฺโถ เหตุ จตุตฺโถ ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ. (๔)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโย, เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มชฺเฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา, สาตฺถํ[๓] สพฺยญฺชนํ[๓] เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ

---

[๑] ฉ.,เท. อุตฺตานี กโรนฺติ อิ. อุตฺตานิกโรนฺติ [๒] สฺยา. อนุมตฺเตสุ
[๓-๓] ฉ.,เท.,อิ. สตฺถา สพฺยญฺชนา

พฺรหฺมจริยํ อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ ธตา วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา; อยํ ปญฺจโม เหตุ ปญฺจโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ. (๕)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ อารทฺธวิริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ; อยํ ฉฏฺโฐ เหตุ ฉฏฺโฐ ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ. (๖)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปกฺเกน สมนฺนาคโต จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตา; อยํ สตฺตโม เหตุ สตฺตโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ. (๗)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสี วิหรติ ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม;[๑] อิติ เวทนา, อิติ เวทนาย สมุทโย, อิติ เวทนาย อตฺถงฺคโม; อิติ สญฺญา, อิติ สญฺญาย สมุทโย, อิติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม; อิติ สงฺขารา, อิติ สงฺขารานํ สมุทโย, อิติ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม; อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโมติ; อยํ อฏฺฐโม เหตุ อฏฺฐโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย

[๑] อิ. อตฺถคโม, เอวมุปริปิ.

ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สංวตฺตติ. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา พหุการา. (๘)

(ข) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา ภาเวตพฺพา. อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทं. สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. อฏฺฐ โลกธมฺมา: ลาโภ จ อลาโภ จ ยโส จ อยโส จ นินฺทา จ ปสංสา จ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา ปหาตพฺพา. อฏฺฐ มิจฺฉตฺตา: มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา หานภาคิยา. อฏฺฐ กุสีตวตฺถูนิ: อิธาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมं กาตพฺพं โหติ, ตสฺส เอวं โหติ 'กมฺมं โข เม กาตพฺพं ภวิสฺสติ, กมฺมं โข ปน เม กโรนฺตสฺส กายา กิลมิสฺสติ; หนฺทาหं นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ, น วิริยं อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทं ปฐมं กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมं กตं โหติ, ตสฺส เอวं โหติ 'อหं โข กมฺมं อกาสึ, กมฺมं โข ปน เม กโรนฺตสฺส กายา กิลนฺโต; หนฺทาหं นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ, น วิริยं อารภติ ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทं ทุติยं กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุนา มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ, ตสฺส เอวं โหติ 'มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ, มคฺคं โข ปน เม

คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ, น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ตติยํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา มคฺโค คโต โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ, น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ จตุตฺถํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย กิลนฺโต อกมฺมญฺโญ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ, น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ปญฺจมํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย ครุโก อกมฺมญฺโญ, มาสาจิตํ มญฺเญ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ, น วิริยํ อารภติ ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ฉฏฺฐํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อุปฺปนฺโน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, อตฺถิ กปฺโป นิปชฺชิตุ'; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ สตฺตมํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา; ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เม กาโย ทุพฺพโล อกมฺมญฺโญ, อตฺถิ กปฺโป นิปชฺชิตุํ; หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ, น วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ อฏฺฐมํ กุสีตวตฺถุ. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา วิเสสภาคิยา. อฏฺฐ อารพฺภวตฺถูนิ:[๑] อิธาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมํ กาตพฺพํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'กมฺมํ โข เม กาตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส[๒] น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ปฐมํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'อหํ โข กมฺมํ อกาสึ, กมฺมํ โข ปนาหํ กโรนฺโต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ ฯเปฯ อิทํ ทุติยํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน[๓] มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ 'มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺเตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ตติยํ อารพฺภวตฺถุ.

---

[๑] ฉ.,เท. อารมฺภวตฺถูนิ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. กโรนฺเตน
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ภิกฺขุนา

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุนา มคฺโค คโต โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ, มคฺคํ โข ปนาหํ คจฺฉนฺโต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ จตุตฺถํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหํ โข ปน คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย ลหุโก กมฺมญฺโญ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ปญฺจมํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย พลวา กมฺมญฺโญ; หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทํ ฉฏฺฐํ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อุปฺปนฺโน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก

อาพาโธ; จานนฺ โข ปเนตนฺ วิชฺชติ, ยนฺ เม อาพาโธ ปวฑฺเฒยฺย; หนฺทาหนฺ วิริยนฺ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยนฺ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา ฯเปฯ อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทนฺ สตฺตมนฺ อารพฺภวตฺถุ.

ปุน จปรนฺ อาวุโส ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา; ตสฺส เอวนฺ โหติ 'อหนฺ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา; จานนฺ โข ปเนตนฺ วิชฺชติ, ยนฺ เม อาพาโธ ปจฺจุทาวตฺเตยฺย; หนฺทาหนฺ วิริยนฺ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ. โส วิริยนฺ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย; อิทนฺ อฏฺฐมนฺ อารพฺภวตฺถุ. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. อฏฺฐ อกฺขณา อสมยา พฺรหฺมจริยวาสาย: อิธาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหนฺ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ เทสิยติ อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต, อยญฺจ ปุคฺคโล นิรยนฺ อุปปนฺโน โหติ; อยนฺ ปฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรนฺ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหนฺ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ เทสิยติ อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต, อยญฺจ ปุคฺคโล ติรจฺฉานโยนึ อุปปนฺโน โหติ; อยนฺ ทุติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรนฺ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหนฺ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ เทสิยติ อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต, อยญฺจ ปุคฺคโล ปิตฺติวิสยนฺ อุปปนฺโน โหติ; อยนฺ ตติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ เทสิยติ อุปสมิโก ฯเปฯ อยญฺจ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ทีฆายุกํ เทวนิกายํ อุปปนฺโน โหติ; อยํ จตุตฺโถ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ เทสิยติ ฯเปฯ อยญฺจ ปุคฺคโล ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ มิลกฺขเกสุ[๑] อวิญฺญาตาเรสุ, ยตฺถ นตฺถิ คติ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ; อยํ ปญฺจโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯเปฯ อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ, โส จ โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโน 'นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลวิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ; อยํ ฉฏฺโฐ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯเปฯ อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ, โส จ โหติ ทุปฺปญฺโญ ชโฬ เอฬมูโค, นปฺปฏิพโล สุภาสิตทุพฺภาสิตานํ อตฺถมญฺญาตุํ; อยํ สตฺตโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย.

ปุน จปรํ อาวุโส ตถาคโต จ โลเก น อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ น เทสิยติ อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. มิลกฺเขสุ

สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต, อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ, โส จ ปญฺญวา อชโฬ อเนฬมูโค, ปฏิพโล สุภาสิตทุพฺภาสิตานํ อตฺถมญฺญาตุํ; อยํ อฏฺฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสาย. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา.

(ช) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. อฏฺฐ มหาปุริสวิตกฺกา: อปฺปิจฺฉสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม มหิจฺฉสฺส. สนฺตุฏฺฐสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม อสนฺตุฏฺฐสฺส. ปวิวิตฺตสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม สงฺคณิการามสฺส. อารทฺธวิริยสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม กุสีตสฺส. อุปฏฺฐิตสฺสติสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม มุฏฺฐสฺสติสฺส. สมาหิตสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม อสมาหิตสฺส. ปญฺญวโต[๑] อยํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม ทุปฺปญฺญสฺส. นิปฺปปญฺจารามสฺสายํ[๒] ธมฺโม นิปฺปปญฺจรติโน,[๒] นายํ ธมฺโม ปปญฺจารามสฺส ปปญฺจรติโนติ.[๓] อิเม อฏฺฐ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. อฏฺฐ อภิภายตนานิ: อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย 'ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ปฐมํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย 'ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ทุติยํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย 'ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ตติยํ อภิภายตนํ.

---

[๑] อิ. ปญฺญาวโต

[๒-๒] ฉ.,เท. นิปฺปปญฺจสฺสายํ ธมฺโม

[๓] ฉ.,เท. ปปญฺจารามสฺสาติ

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย ‘ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ จตุตฺถํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม อุมฺมารปุปฺผ[๑] นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ; เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ‘ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม กณฺณิการปุปฺผํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ; เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ‘ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ฉฏฺฐํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม พนฺธุชีวกปุปฺผํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ; เอวเมว อชฺฌตฺตํ

---

[๑] ฉ.,เท. อุมาปุปฺผ

อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ‘ชานามิ ปสฺสามีติ เอวัสญฺญี โหติ; อิทं สตฺตมं อภิภายตนं.

อฏฺฐมตฺตนฺ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม โอสธิตารกา โอทาตา โอทาตวณฺณา โอทาตนิทสฺสนา โอทาตนิภาสา, เสยฺยถาปิ วา ปน ตं วตฺถุ พาราณเสยฺยกं อุภโตภาควิมฏฺฐं โอทาตं โอทาตวณฺณं โอทาตนิทสฺสนं โอทาตนิภาสं; เอวเมว อฏฺฐมตฺตนฺ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาต-นิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ‘ชานามิ ปสฺสามีติ เอวัสญฺญี โหติ; อิทं อฏฺฐมं อภิภายตนं. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ฌ) กตเม อฏฺฐ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. อฏฺฐ วิโมกฺขา: รูปี รูปานิ ปสฺสติ; อยं ปฐโม วิโมกฺโข.

อฏฺฐมตฺตนฺ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ; อยं ทุติโย วิโมกฺโข.

สุภนฺเตว อธิมุตฺโต โหติ; อยं ตติโย วิโมกฺโข.

สพฺพโส รูปสญฺญานं สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานं อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานं อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนं อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยं จตุตฺโถ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากาสานญฺจายตนं สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตं วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนं อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยं ปญฺจโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนं สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนं อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยं ฉฏฺโฐ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญา-นาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ สตฺตโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญา-เวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ อฏฺฐโม วิโมกฺโข. อิเม อฏฺฐ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

อิติ อิเม อสีติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

นว ธมฺมา

[๓๕๙] นว ธมฺมา พหุการา, นว ธมฺมา ภาเวตพฺพา, นว ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, นว ธมฺมา ปหาตพฺพา, นว ธมฺมา หานภาคิยา, นว ธมฺมา วิเสสภาคิยา, นว ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, นว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, นว ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, นว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม นว ธมฺมา พหุการา. นว โยนิโสมนสิการมูลิกา[๑] ธมฺมา: โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ, สมาหิตจิตฺโต[๒] ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ, ยถาภูตํ ชานํ ปสฺสํ สยํ[๓] นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ, วิราคา วิมุจฺจติ. อิเม นว ธมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม นว ธมฺมา ภาเวตพฺพา. นว ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคานิ: สีลวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, จิตฺตวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ,

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. โยนิโสมนสิการมูลกา

[๒] ฉ.,เท. สมาหิเต จิตฺเต อิ. สมาหิเตน จิตฺเตน ยถารูปี ปชานาติ.

[๓] ฉ.,เท.,อิ. สยํสทฺโท น ทิสฺสติ.

มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ปญฺญาวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, วิมุตฺติวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ. อิเม นว ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม นว ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. นว สตฺตาวาสา: สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา; อยํ ปฐโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตา; อยํ ทุติโย สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสรา; อยํ ตติโย สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหา; อยํ จตุตฺโถ สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา อสญฺญิโน อปฺปฏิสංเวทิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อสญฺญิสตฺตา;[๑] อยํ ปญฺจโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา 'อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนูปคา; อยํ ฉฏฺโ สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'อนนฺตं วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคา; อยํ สตฺตโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม 'นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนูปคา; อยํ อฏฺโม สตฺตาวาโส.

สนฺตาวุโส สตฺตา สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม

---

[๑] ฉ.,เท. อสญฺญตา

สนฺตเมตํ ปณีตเมตนฺติ เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคา; อยํ นวโม สตฺตาวาโส. อิเม นว ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม นว ธมฺมา ปหาตพฺพา. นว ตณฺหามูลิกา ธมฺมา: ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา, ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ, ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย, วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค, ฉนฺทราคํ ปฏิจฺจ อชฺโฌสานํ, อชฺโฌสานํ ปฏิจฺจ ปริคฺคโห, ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ มจฺฉริยํ, มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ อารกฺโข, อารกฺขาธิกรณํ ปฏิจฺจ ทณฺฑาทาน-สตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวํตุวเปสุญฺญมุสาวาทา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ.[๑] อิเม นว ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม นว ธมฺมา หานภาคิยา. นว อาฆาตวตฺถูนิ: "อนตฺถํ เม อจรีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "อนตฺถํ เม จรตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "อนตฺถํ เม จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจรีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ จรตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจรีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ จรตีติ อาฆาตํ พนฺธติ, "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติ. อิเม นว ธมฺมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม นว ธมฺมา วิเสสภาคิยา. นว อาฆาตปฏิวินยา: "อนตฺถํ เม อจริ[๒] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, "อนตฺถํ เม จรติ[๒] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, "อนตฺถํ เม จริสฺสติ[๒] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ[๒] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ จรติ[๒] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ

---

[๑] อิ. สมฺภวนฺติ. [๒] สฺยา. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

ปฏิวิเนติ, “ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ จริสฺสติ[๑] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, “อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ[๑] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, “อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ จรติ[๑] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ, “อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ จริสฺสติ[๑] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ. อิเม นว ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม นว ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. นว นานตฺตา: ธาตุนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ผสฺสนานตฺตํ, ผสฺสนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ เวทนานานตฺตํ, เวทนานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สญฺญานานตฺตํ, สญฺญานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สงฺกปฺปนานตฺตํ, สงฺกปฺปนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ฉนฺทนานตฺตํ, ฉนฺทนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ปริฬาหนานตฺตํ, ปริฬาหนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ปริเยสนานานตฺตํ, ปริเยสนานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ลาภนานตฺตํ. อิเม นว ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา.

(ช) กตเม นว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. นว สญฺญา: อสุภสญฺญา มรณสญฺญา อาหาเร ปฏิกูลสญฺญา สพฺพโลเก อนภิรตสญฺญา อนิจฺจสญฺญา อนิจฺเจ ทุกฺขสญฺญา ทุกฺเข อนตฺตสญฺญา ปหานสญฺญา วิราคสญฺญา. อิเม นว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม นว ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. นว อนุปุพฺพวิหารา: อิธาวุโส ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ. สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ,

---

[๑] สฺยา. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ, ตติยชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ.

สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สพฺพโส เนวสญฺญา-นาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิเม นว ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ฌ) กตเม นว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. นว อนุปุพฺพนิโรธา: ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส กามสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา นิรุทฺธา โหนฺติ, ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติ นิรุทฺธา โหติ, จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส อสฺสาสปสฺสาสา นิรุทฺธา โหนฺติ, อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปนฺนสฺส สญฺญา จ เวทนา จ นิรุทฺธา โหนฺติ. อิเม นว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

อิติ อิเม นวุติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ทส ธมฺมา

[๓๖๐] ทส ธมฺมา พหุการา, ทส ธมฺมา ภาเวตพฺพา, ทส ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา, ทส ธมฺมา ปหาตพฺพา, ทส ธมฺมา หานภาคิยา, ทส ธมฺมา วิเสสภาคิยา, ทส ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา, ทส ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, ทส ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา, ทส ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม ทส ธมฺมา พหุการา. ทส นาถกรณา ธมฺมา: อิธาวุโส ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจาร-โคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ[๑] วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ; อยं ธมฺโม นาถกรโณ. (๑)

ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโย, เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มชฺเฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถं[๒] สพฺยญฺชนं[๒] เกวลปริปุณฺณं ปริสุทฺธं พฺรหฺมจริยं อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ ธตา วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ ฯเปฯ ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๒)

ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโก. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโก; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๓)

ปุน จปรं อาวุโส ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม โหติ[๓] ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ. ยมฺปาวุโส

---

[๑] สฺยา. อนุมตฺเตสุ
[๒-๒] ฉ.,เท. สาตฺถา สพฺยญฺชนา
[๓] ฉ.,เท. อยं ปาโจ น ทิสฺสติ.

ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม โหติ ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๔)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนํ อุจฺจาวจานิ กึกรณียานิ, ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนลโส, ตตฺรุปายาย วีมํสาย สมนฺนาคโต, อลํ กาตุํ อลํ สํวิธาตุํ. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนํ อุจฺจาวจานิ กึกรณียานิ, ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนลโส, ตตฺรุปายาย วีมํสาย สมนฺนาคโต, อลํ กาตุํ อลํ สํวิธาตุํ; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๕)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมุทาหาโร อภิธมฺเม อภิวินเย โอพารปาโมชฺโช.[๑] ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมุทาหาโร อภิธมฺเม อภิวินเย โอพารปาโมชฺโช; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๖)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตรจีวรปิณฺฑ-ปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตรจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๗)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ อารทฺธวิริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ อารทฺธวิริโย วิหรติ ฯเปฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๘)

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปกฺเกน สมนฺนาคโต, จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตา. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปกฺเกน สมนฺนาคโต, จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตา; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. (๙)

---

[๑] ฉ.,เท. อุพารปาโมชฺโช

ปุน จปรํ อาวุโส ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต, อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. ยมฺปาวุโส ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ ฯเปฯ สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา; อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ. อิเม ทส ธมฺมา พหุการา. (๑๐)

(ข) กตเม ทส ธมฺมา ภาเวตพฺพา. ทส กสิณายตนานิ: ปจวีกสิณเมโก สญฺชานาติ: อุทฺธํ อโธ จ[๑] ติริยํ อทฺวยํ[๒] อปฺปมาณนฺ, อาโปกสิณเมโก สญฺชานาติ: ฯเปฯ เตโชกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ วาโยกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ นีลกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ ปีตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ โลหิตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ โอทาตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ อากาสกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯเปฯ วิญฺญาณกสิณเมโก สญฺชานาติ: อุทฺธํ อโธ จ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณนฺ. อิเม ทส ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม ทส ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา. ทสายตนานิ: จกฺขฺวายตนนฺ[๓] รูปายตนนฺ โสตายตนนฺ สทฺทายตนนฺ ฆานายตนนฺ คนฺธายตนนฺ ชิวฺหายตนนฺ รสายตนนฺ กายายตนนฺ โผฏฺฐพฺพายตนนฺ. อิเม ทส ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา.

(ฆ) กตเม ทส ธมฺมา ปหาตพฺพา. ทส มิจฺฉตฺตา: มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ มิจฺฉาญาณนฺ มิจฺฉาวิมุตฺติ. อิเม ทส ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม ทส ธมฺมา หานภาคิยา. ทส อกุสลกมฺมปถา: ปาณาติปาโต อทินฺนาทานนฺ กาเมสุมิจฺฉาจาโร มุสาวาโท ปิสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป อภิชฺฌา พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐิ. อิเม ทส ธมฺมา หานภาคิยา.

---

[๑] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] สฺยา. อนฺวยํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. จกฺขายตนนฺ

(จ) กตเม ทส ธมฺมา วิเสสภาคิยา. ทส กุสลกมฺมปถา: ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี, อนภิชฺฌา, อพฺยาปาโท สมฺมาทิฏฺฐิ. อิเม ทส ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม ทส ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. ทส อริยวาสา: อิธาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ, ฉฬงฺคสมนฺนาคโต, เอการกฺโข, จตุราปสฺเสโน, ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ,[๑] สมวยสฏฺเฐสโน, อนาวิลสงฺกปฺโป, ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร, สุวิมุตฺตจิตฺโต, สุวิมุตฺตปญฺโญ.

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน กามจฺฉนฺโท ปหีโน โหติ, พฺยาปาโท ปหีโน โหติ, ถีนมิทฺธं[๒] ปหีนํ โหติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหีนํ โหติ, วิจิกิจฺฉา ปหีนา โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ. (๑)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต สมฺปชาโน. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติ. (๒)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ สตารกฺเขน เจตสา สมนฺนาคโต โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติ. (๓)

---

[๑] ฉ.,เท. ปณุนฺนปจฺเจกสจฺโจ [๒] ฉ.,เท. ถินมิทฺธํ

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ จตุราปสฺเสโน โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ สงฺฆาเยกํ ปฏิเสวติ, สงฺฆาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺฆาเยกํ ปริวชฺเชติ, สงฺฆาเยกํ วิโนเทติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ จตุราปสฺเสโน โหติ. (๔)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุนา[๑] ยานิ ตานิ ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ ปุถุปจฺเจกสจฺจานิ สพฺพานิ ตานิ นุณฺณานิ[๒] โหนฺติ ปนุณฺณานิ[๓] จตฺตานิ วนฺตานิ มุตฺตานิ ปหีนานิ ปฏินิสฺสฏฺฐานิ.[๔] เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ โหติ. (๕)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ สมวยสฏฺเจสโน โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุนา กาเมสนา ปหีนา โหติ, ภเวสนา ปหีนา โหติ, พฺรหฺมจริเยสนา ปฏิปฺปสฺสทฺธา[๕] โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สมวยสฏฺเจสโน โหติ. (๖)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกปฺโป โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุนา กามสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ, พฺยาปาทสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ, วิหึสาสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกปฺโป โหติ. (๗)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติ. (๘)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุโน ราคา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โทสา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โมหา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติ. (๙)

กถญฺจาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปญฺโญ โหติ. อิธาวุโส ภิกฺขุ "ราโค เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺคโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโมติ ปชานาติ. "โทโส เม ปหีโน ฯเปฯ โมโห เม ปหีโน

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ภิกฺขุโน
[๒] ฉ.,เท. นุนฺนานิ
[๓] ฉ.,เท. ปณุนฺนานิ
[๔] สี. ปฏิปฺปสฺสฏฺจานิ
[๕] สฺยา. ปฏินิสฺสฏฺจา

อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺคโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโมติ ปชานาติ. เอวํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปญฺโญ โหติ. อิเม ทส ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌา. (๑๐)

(ช) กตเม ทส ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา. ทส สญฺญา: อสุภสญฺญา มรณสญฺญา อาหาเร ปฏิกูลสญฺญา สพฺพโลเก อนภิรติสญฺญา[๑] อนิจฺจสญฺญา อนิจฺเจ ทุกฺขสญฺญา ทุกฺเข อนตฺตสญฺญา ปหานสญฺญา วิราคสญฺญา นิโรธสญฺญา. อิเม ทส ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม ทส ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา. ทส นิชฺชรวตฺถูนิ:[๒] สมฺมาทิฏฺฐิสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิ นิชฺชิณฺณา โหติ; เย จ มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส[๓] นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาทิฏฺฐิปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมาสงฺกปฺปสฺส มิจฺฉาสงฺกปฺโป นิชฺชิณฺโณ โหติ; เย จ มิจฺฉาสงฺกปฺปปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาสงฺกปฺปปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมาวาจสฺส มิจฺฉาวาจา นิชฺชิณฺณา โหติ; เย จ มิจฺฉาวาจาปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาวาจาปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมากมฺมนฺตสฺส มิจฺฉากมฺมนฺโต นิชฺชิณฺโณ โหติ; เย จ มิจฺฉากมฺมนฺตปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมากมฺมนฺตปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

---

[๑] สฺยา. อนภิรตสญฺญา [๒] สฺยา. นิชฺชิณฺณวตฺถูนิ
[๓] สฺยา. เตปสฺส, เอวมุปริปิ.

สมฺมาอาชีวสฺส มิจฺฉาอาชีโว นิชฺชิณฺโณ โหติ; เย จ มิจฺฉาอาชีวปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาอาชีวปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมาวายามสฺส มิจฺฉาวายาโม นิชฺชิณฺโณ โหติ; เย จ มิจฺฉาวายามปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาวายามปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมาสติสฺส มิจฺฉาสติ นิชฺชิณฺณา โหติ; เย จ มิจฺฉาสติปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาสติปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมาสมาธิสฺส มิจฺฉาสมาธิ นิชฺชิณฺโณ โหติ; เย จ มิจฺฉาสมาธิปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาสมาธิปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมาญาณสฺส มิจฺฉาญาณํ นิชฺชิณฺณํ โหติ; เย จ มิจฺฉาญาณปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาญาณปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

สมฺมาวิมุตฺตสฺส มิจฺฉาวิมุตฺติ นิชฺชิณฺณา โหติ; เย จ มิจฺฉาวิมุตฺติปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติ; สมฺมาวิมุตฺติปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ. อิเม ทส ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา.

(ฌ) กตเม ทส ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. ทส อเสกฺขา ธมฺมา: อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ, อเสกฺโข สมฺมาสงฺกปฺโป, อเสกฺขา สมฺมาวาจา, อเสกฺโข สมฺมากมฺมนฺโต, อเสกฺโข สมฺมาอาชีโว, อเสกฺโข สมฺมาวายาโม, อเสกฺขา สมฺมาสติ, อเสกฺโข สมฺมาสมาธิ, อเสกฺขำ สมฺมาญาณำ, อเสกฺขา สมฺมาวิมุตฺติ. อิเม ทส ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

อิติ[๑] อิเม สตธมฺมา[๑] ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาติ.

อิทมโวจ อายสฺมา สารีปุตฺโต. อตฺตมนา เต ภิกฺขู อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ภาสิตำ อภินนฺทุนฺติ.

เอกาทสมำ ทสุตฺตรสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

ปาฏิกวคฺโค นิฏฺฐิโต.

๑-๑ อิ. อิติเม สตำ ธมฺมา

ตสฺสุทฺทานํ

ปาฏิกญฺจ อุทุมฺพรํ　　จกฺกวตฺติ จ อคฺคญฺญํ
สมฺปสาทญฺจ ปาสาทํ　　ลกฺขเณน สิงฺคาลกํ
อาฏานาฏิยํ สงฺคีติ　　ทสุตฺตเรน เอกาทสาติ.[๑]
จตุตฺตึสสุตฺตปติมณฺฑิโต　　ทีฆนิกาโย นิฏฺฐิโต.[๒]

ปาฏิกวคฺคปาลิ นิฏฺฐิตา

ตีหิ วคฺเคหิ ปฏิมณฺฑิโต สกโล
ทีฆนิกาโย สมตฺโต.

จตุตฺตึเส[๓] จ สุตฺตนฺตา　　ติวคฺโค ยสฺส สงฺคโห
เอส ทีฆนิกาโยติ　　ปรโม อนุโลมิโก.
กสฺมา ปเนส　　ทีฆนิกาโยติ วุจฺจติ.
ทีฆปฺปมาณานํ สุตฺตานํ　　สมูหโต นิวาสโต
สมูหนิวาสาหิ　　ทีฆนิกาโยติ วุจฺจติ.[๓]

---

[๑] สีหลโปตฺถเก ปาฏิกวคฺคสฺส
ปาฏิโกทุมฺพรี เจว　　จกฺกวตฺติ อคญฺญกํ
สมฺปสาทญฺจ ปาสาทํ　　มหาปุริสลกฺขณํ
สิงฺคาลกญฺจ อาฏานาฏิยกํ　　สงฺคีติญฺจ ทสุตฺตรํ
เอกาทสหิ สุตฺเตหิ　　ปาฏิกวคฺโคติ วุจฺจตีติ
อีทิสุทฺทานํ ทิสฺสติ.
ฉ. ปาถิโก จ อุทุมฺพรํ　　จกฺกวตฺติ อคญฺญกํ
สมฺปสาทนปาสาทํ　　มหาปุริสลกฺขณํ
สิงฺคาลาฏานฏิยกํ　　สงฺคีติ จ ทสุตฺตรํ
เอกาทสหิ สุตฺเตหิ　　ปาถิกวคฺโคติ วุจฺจติ.

[๒] ฉ. ปาถิกวคฺคปาลิ นิฏฺฐิตา, อิ. ทีฆนิกายํ นิฏฺฐิตํ.

[๓-๓] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

สุตฺตนฺตปิฎเก ทีฆนิกายสฺส
ปาฏิกวคฺคปาลิยา
ปทานุกฺกโม

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[อ]		อกุสลมูลานิ	๓๐๕/๒๒๙
อกฏฺฐปากิมํ	๒๘๑/๒๐๖	อกุสลสงฺขาตา	๗๘/๔๗
อกฏฺฐปาโก	๑๒๕/๙๒	อกฺโกธโน	๖๙/๔๗
อกโณ	๑๒๕/๙๒	อกฺโกธํ	๒๑๙/๑๖๗
อกณฺหอสุกฺกวิปากํ	๓๑๒/๒๔๓	อกฺโกสภณฺฑนวิเหสการี	๒๓๗/๑๘๒
อกณฺหอสุกฺกํ	๓๑๒/๒๔๓	อกฺขณา	๓๕๘/๒๗๖
อกณฺหํ	๓๒๙/๒๖๒	อกฺขตฺตุโต	๒๕๑/๑๙๑
อกตํ	๑๐/๘	อกฺขมา	๓๑๑/๒๔๓
อกมฺมญฺโญ	๓๓๔/๒๖๗	อกฺขมฺภิโย	๒๐๒/๑๕๓
อกมฺมาเสหิ	๓๑๑/๒๔๒	อกฺขรํ	๑๒๒/๙๐
อกสิรลาภี	๑๖๐/๑๑๙	อกฺขาตา	๒๓๔/๑๗๙
อกาลิโก	๖/๔	อกฺขานํ	๒๕๐/๑๙๑
อกาเล	๒๕๓/๑๙๓	อกฺขายติ	๑๕๒/๑๑๑
อกิจฺฉลาภี	๑๖๐/๑๑๙	อกฺขิตฺถิโย	๒๕๓/๑๙๓
อกิญฺจโน	๒๒๕/๑๗๓	อกฺเขหิ	๒๕๓/๑๙๓
อกิตฺติสญฺชนนี	๒๔๘/๑๙๑	อขณฺเฑหิ	๓๑๑/๒๔๒
อกิลนฺตกายา	๔๔/๓๒	อขิลมนิมิตฺตมกณฺฏกํ	๒๐๒/๑๕๓
อกิลนฺตจิตฺตา	๔๔/๓๒	อคธิโต	๖๖/๔๖
อกุปฺปา	๓๕๑/๒๗๘	อคมาสึ	๓๓๔/๒๖๗
อกุสลา	๗๘/๔๗	อคารโว	๓๒๔/๒๕๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อคารํ	๑๙๙/๑๕๐	อจฺฉนฺติ	๑๓๒/๙๙
อคารานิ	๑๒๗/๙๓	อจฺฉริยํ	๕๖/๔๐
อคุตฺตทฺวารตา	๓๐๔/๒๒๘	อจฺฉาทนวตฺถโมกฺขปาปุรณานํ	๒๑๙/๑๖๘
อคุตฺโต	๒๔๙/๑๙๑	อจฺฉาเทตฺวา	๘๒/๖๐
อคฺคญฺญํ	๕/๓	อจฺฉาเทสิ	๑๒๐/๘๙
อคฺคตํ	๒๑๓/๑๖๓	อจฺฉิทฺทานิ	๓๒๔/๒๕๗
อคฺคปฺปตฺตา	๖๙/๔๘	อจฺฉินฺนวุตฺติ	๒๗๓/๒๐๑
อคฺคพีชํ	๖๑/๔๓	อชโพ	๓๔๒/๒๗๘
อคฺคเหสุ	๙๑/๖๗	อชายึสุ	๒๓๓/๑๗๙
อคฺโค	๒๐๓/๑๕๕	อชิโต	๑๙/๑๓
อคฺคึ	๗๐/๓๘	อชินกฺขิปึ	๕๗/๔๑
อคฺคี	๒๖๕/๑๙๗	อชินานิ	๕๗/๔๑
องฺคารกาสูปมา	๓๕๗/๓๐๘	อเชฬกา	๑๐๓/๗๕
องฺคีรสสฺส	๒๗๗/๒๐๓	อชฺฌตฺตํ	๗๐/๔๙
องฺคุลิยา	๑๒๐/๘๙	อชฺชตคฺเค	๒๗๔/๒๐๑
อจริ	๒๔๑/๑๘๖	อชฺฌาจริตุํ	๑๘๖/๑๔๐
อจโล	๑๘๖/๑๔๐	อชฺฌาปนฺโน	๖๐/๔๓
อจิรการิตํ	๒๙๗/๒๒๓	อชฺฌายิกา	๑๓๒/๙๙
อจิรปกฺกนฺเตสุ	๓๐๐/๒๒๕	อชฺฌาวสติ	๑๙๙/๑๕๐
อจิรวุฏฺฐิโต	๓๓๔/๒๖๘	อชฺฌาวสิ	๘๑/๖๐
อเจลโก	๕๗/๔๐	อชฺฌาวสิสฺสติ	๑๐๖/๗๘
อเจโล	๗/๕	อชฺฌาสยํ	๕๔/๓๘
อจฺจเยน	๓๘/๒๗	อชฺฌุปคตา	๑๑๓/๘๔
อจฺจาธาย	๓๐๐/๒๒๕	อชฺฌุเปยฺยํ	๒๗/๒๒
อจฺเจนฺติ	๒๕๓/๑๙๓		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อชฺโฌคาเหตฺวา	๘๖/๖๓	อฏฺฐาหาย	๑๒๗/๙๔
อชฺโฌสานำ	๓๕๙/๓๒๔	อฏฺฐี	๑๔๙/๑๑๐
อญฺชนวณฺณานิ	๒๐๐/๑๕๑	อฏฺฐิกสญฺญำ	๓๑๐/๒๔๑
อญฺชลิกมฺมำ	๑๑๗/๘๖	อฏฺฐิตธมฺมา	๑๘๖/๑๔๐
อญฺชลิกรณีโย	๖/๕	อฏฺฐิมิญฺชำ	๑๔๙/๑๑๐
อญฺชลึ	๒๗๕/๒๐๒	อฑฺฒเตยฺยวสฺสสหสฺสายุกา	๙๘/๗๒
อญฺญขนฺติเกน	๔๘/๓๔	อฑฺฒมาสิกำ	๕๗/๔๐
อญฺญตรญฺญตเรสุ	๒๓๐/๑๕๒	อฑฺโฒ	๒๒๒/๑๗๐
อญฺญติตฺถิยา	๕๒/๓๗	อณุมตฺเตสุ	๓๔๕/๒๘๐
อญฺญตฺร อาจริยเกน	๔๘/๓๔	อณฺฑชโยนิ	๓๑๒/๒๔๔
อญฺญตฺร อาโยเคน	๔๘/๓๔	อตนฺทิโต	๑๕๓/๑๑๒
อญฺญถาสญฺญิโน	๑๙๒/๑๔๕	อติอุณฺหำ	๒๕๓/๑๙๓
อญฺญทตฺถุทโส	๓๙/๒๘	อติกฺกนฺตมานุสเกน	๗๓/๕๑
อญฺญทิฏฺฐิเกน	๔๘/๓๔	อติกฺกนฺตมานุสิกาย	๕๔/๓๘
อญฺญมญฺญำ	๔๔/๓๒	อติกฺกเมยฺยำ	๑๑/๙
อญฺญรุจิเกน	๔๘/๓๔	อติฉาโต	๒๕๓/๑๙๒
อญฺญาวิหิตเกน	๑๘๗/๑๔๑	อติปิปาสิโต	๒๕๓/๑๙๒
อญฺญาตานำ	๑๔๓/๑๐๕	อติปาโต	๒๕๓/๑๙๒
อญฺญาตาวินฺทริยำ	๓๐๕/๒๓๓	อติปฺปโค	๑/๑
อญฺญาตุกาโม	๒๑๗/๑๖๖	อติมญฺญนฺติ	๑๒๒/๙๐
อญฺญาสิ	๒๓/๑๘	อติมานี	๖๓/๔๔
อญฺญินฺทริยำ	๓๐๕/๒๓๓	อติรุจิรสุวคฺคุทสฺสเนยฺยำ	๒๑๑/๑๖๑
อฏฺฐงฺคิโก	๑๔๕/๑๐๗	อติเวลำ	๔๒/๓๐
อฏฺฐวิโมกฺขา	๓๑๒/๒๔๔	อติสายำ	๒๕๓/๑๙๒
อฏฺฐานกุสลตา	๓๐๔/๒๒๘	อติสีตำ	๒๕๓/๑๙๓
อฏฺฐานำ	๑๖๑/๑๒๐	อตีตมทฺธานำ	๗๖/๕๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อตีตํ	๑๕๖/๑๑๔	อตฺถทฺโธ	๒๗๓/๒๐๑
อตีตสญาณํ	๓๕๓/๒๙๐	อตฺถธมฺมสงฺคหิตํ	๒๑๓/๑๖๒
อตฺตญฺญู	๓๓๐/๒๖๔	อตฺถนฺตโร	๒๑๗/๑๖๖
อตฺตทีปา	๘๐/๕๙	อตฺถปฏิสํเวที	๓๒๒/๒๕๔
อตฺตนฺตโป	๓๑๔/๒๔๖	อตฺถมญฺญาตุ	๓๔๒/๒๗๘
อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต	๓๑๔/๒๔๖	อตฺถรณานํ	๒๑๘/๑๖๗
		อตฺถวาที	๑๘๘/๑๔๒
อตฺตภาเว	๑๕๗/๑๑๖	อตฺถสญฺหิตา	๑๔๐/๑๐๓
อตฺตมโน	๔๘/๓๕	อตฺถานุสิฏฺจีสุ	๒๑๗/๑๖๖
อตฺตรูปาย	๑๑๓/๘๓	อตฺถิเตฺวว	๑๕๖/๑๑๕
อตฺตวาทุปาทานํ	๓๑๒/๒๔๔	อตฺถุเปตํ	๑๘๑/๑๓๖
อตฺตสญฺเจตนา	๓๑๒/๒๔๕	อตฺถูปสญฺหิตํ	๒๑๒/๑๖๒
อตฺตสมฺมาปณิธิ	๓๕๔/๒๙๑	อตฺรชา	๒๒๑/๑๗๐
อตฺตสรณา	๘๐/๕๙	อถุโส	๑๒๕/๙๒
อตฺตหิตาย	๓๑๔/๒๔๖	อทณฺเฑน	๘๑/๖๐
อตฺตา	๔๖/๓๓	อทสฺสยมาโน	๖๒/๔๔
อตฺตาธิปเตยฺยํ	๓๐๕/๒๓๔	อทาสิ	๒๐๔/๑๕๕
อตฺตานุกฺกํเสติ	๕๘/๔๒	อทิฏฺจวาทิตา	๓๑๓/๒๔๖
อตฺถํ	๑๒๒/๙๐	อทิฏเจ	๓๑๓/๒๔๕
อตฺถกถํ	๒๑๗/๑๖๖	อทินฺนํ	๗๐/๔๘
อตฺถกาโม	๒๒๔/๑๗๒	อทินฺนาทานา	๑๐๕/๗๗
อตฺถการณา	๒๕๕/๑๙๔	อทินฺนาทายี	๑๑๕/๘๕
อตฺถงฺคมา	๓๐๖/๒๓๖	อทุกฺขมสุขํ	๓๐๖/๒๓๖
อตฺถจริยตฺ	๒๑๑/๑๖๑	อโทโส	๓๐๕/๒๒๙
อตฺถจริยา	๒๗๓/๒๐๑	อทฺทสา	๗/๕
อตฺถญฺญู	๓๓๐/๒๖๔	อทฺทสาม	๒๙/๒๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อทฺธคโต	๑๗๒/๑๒๙	อธิวาสนํ	๒๙๖/๒๐๓
อทฺธนิยํ	๑๗๗/๑๓๓	อธิวาเสติ	๓๐๘/๒๓๘
อทฺธโน	๒๕๓/๑๙๓	อธิวาเสสิ	๒๗๖/๒๐๓
อทฺธา	๑๐/๘	อธิสีลสิกฺขา	๓๐๕/๒๓๓
อทฺธานํ	๑๕๖/๑๑๔	อธุนา	๑๙/๑๓
อทฺธุโน	๓๘/๒๗	อธุวา	๔๐/๒๙
อทฺวยํ	๓๔๖/๒๘๒	อโธ	๑๔๙/๑๐๙
อเทฺวชฺฌวาโจ	๒๓๓/๑๗๘	อโธมุโข	๗๕/๕๓
อธมฺมกาโร	๘๔/๖๒	อนคาริยํ	๓๐/๒๙
อธมฺมราโค	๑๐๑/๗๓	อนชฺฌาปนฺโน	๖๖/๔๖
อธมฺมสมฺมตํ	๑๒๗/๙๓	อนชฺฌาวุตฺถํ	๒๙๗/๒๒๓
อธมฺเมน	๑๑๖/๘๖	อนญฺญตา	๓๕๑/๒๘๗
อธิกุสเลสุ	๒๐๑/๑๕๒	อนญฺญสรณา	๘๐/๕๙
อธิคจฺฉติ	๓๑๖/๒๔๙	อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ	๓๐๕/๒๓๓
อธิคณฺหาติ	๒๐๑/๑๕๓	อนติกฺกมนียา	๑๘๖/๑๔๐
อธิคมาย	๓๓๔/๒๖๗	อนติจริยาย	๒๖๙/๑๙๘
อธิจิณฺณนฺเต	๑๖๔/๑๒๓	อนติจาริณี	๒๖๙/๑๙๙
อธิจิตฺตสิกฺขา	๓๐๕/๒๓๓	อนตฺตนฺตโป	๓๑๔/๒๔๙
อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ	๔๕/๓๓	อนตฺตมโน	๘๓/๖๑
อธิชิคุจฺเฉ	๕๖/๓๙	อนตฺตสญฺญา	๓๒๒/๒๕๕
อธิฏฺจหิ	๒๑๙/๑๖๗	อนตฺถตา	๒๕๓/๑๙๒
อธิฏฺจาติ	๓๐๗/๒๓๗	อนตฺถสญฺหิตา	๑๔๐/๑๐๓
อธิปญฺญตฺติ	๑๙๒/๑๔๕	อนตฺถาย	๓๒๕/๒๕๘
อธิปญฺญาสิกฺขา	๓๐๕/๒๓๓	อนทิ	๒๘/๒๓
อธิปติ	๑๓๑/๒๐๔	อนธิกํ	๑๗๖/๑๓๒
อธิปเตยฺเยน	๒๐๑/๑๕๓		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนธิคตสฺส	๓๓๔/๒๖๗	อนาคามี	๓๓๓/๒๖๖
อนนุตปฺโป	๑๗๑/๑๒๘	อนาคาริยตำ	๒๑๙/๑๖๘
อนนุปฺปทิยมาเน	๙๑/๖๗	อนาทีนวทสฺสาวี	๖๐/๔๓
อนนฺโต	๓๐๘/๒๓๘	อนาวฏฺวารตาย	๒๗๒/๒๐๐
อนนฺตรา	๑๑๗/๘๔	อนาวตฺติธมฺโม	๑๕๔/๑๑๓
อนภาวำ	๓๑๐/๒๔๐	อนาวิลสงฺกปฺโป	๓๔๘/๒๘๒
อนภาวงฺกโต	๓๔๘/๒๘๔	อนาสวำ	๑๑๐/๘๒
อนภิชฺฌา	๓๑๑/๒๔๐	อนิกฺขิตฺตธุโร	๓๑๗/๒๕๑
อนภิชฺฌาลุ	๑๑๕/๘๕	อนิจฺจา	๔๐/๒๙
อนภิภูโต	๓๙/๒๘	อนิจฺจสญฺญา	๓๒๒/๒๕๕
อนภิรติสญฺญา	๓๔๐/๓๓๒	อนิทสฺสนอปฺปฏิฆรูปี	๓๐๕/๒๓๒
อนภิสมฺภุณมานา	๑๓๒/๙๙	อนิมิตฺโต	๓๐๕/๒๓๔
อนยำ	๓๖/๒๗	อนิยโต	๓๐๕/๒๓๑
อนริยำ	๑๖๐/๑๑๙	อนิยฺยานิเก	๑๖๔/๑๒๓
อนลสา	๒๖๙/๑๙๙	อนิสฺสรณปญฺโญ	๖๐/๔๓
อนวกาโส	๑๖๑/๑๒๐	อนีกฏฺฐา	๙๐/๖๖
อนวชฺชตา	๑๘๒/๑๓๖	อนุกุกมมาโน	๑๔๓/๑๐๕
อนวชฺชสงฺขาตา	๑๑๕/๘๕	อนุกมฺปนฺติ	๒๖๗/๑๙๘
อนวชฺชำ	๘๔/๖๒	อนุคจฺเฉยฺย	๒๘๒/๒๐๙
อนวชฺชา	๑๑๕/๘๕	อนุคตา	๒๓๕/๑๘๑
อนวมเตน	๒๑๑/๑๖๑	อนุจงฺกมนำ	๓๐/๒๕
อนวยฺหำ	๒๘๒/๒๑๐	อนุจงฺกมึสุ	๑๑๓/๘๓
อนาคตำ	๑๕๖/๑๑๕	อนุจฺฉวิกสฺส	๒๑๕/๑๖๕
อนาคตำสญาณำ	๓๕๓/๒๙๐	อนุชานาติ	๖๘/๔๗
อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย	๓๓๓/๒๖๖	อนุญฺญาตำ	๑๘๒/๑๓๖
อนาคามิผลำ	๓๑๑/๒๔๒	อนุฏฺฐิตา	๓๒๖/๒๕๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนุตฺตโร	๖/๔	อนุปฺปาเท	๓๐๔/๒๒๙
อนุตฺตานีกตำ	๓๕๘/๓๑๑	อนุภวติ	๒๑๙/๑๖๘
อนุตฺถุนีสุ	๑๒๒/๙๐	อนุมตา	๑๔๐/๑๐๓
อนุทฺธโต	๗๐/๔๙	อนุโมทิตา	๒๒๑/๑๖๙
อนุเนตา	๒๗๓/๒๑๐	อนุยนฺเตสุ	๘๔/๖๒
อนุปทสฺสาม	๑๓๐/๙๗	อนุยนฺตา	๘๕/๖๓
อนุปธิกา	๑๕๙/๑๑๘	อนุยนฺติ	๒๘๑/๒๐๖
อนุปนาหี	๖๙/๔๗	อนุยุตฺตา	๕๒/๓๗
อนุปริยนฺติ	๒๘๑/๒๐๗	อนุยุตฺโต	๓๒๐/๒๕๒
อนุปริยายปถำ	๑๔๓/๑๐๕	อนุโยคำ	๔๐/๒๙
อนุปวาทกา	๗๓/๕๒	อนุรกฺขติ	๒๖๙/๑๙๙
อนุปสมสำวตฺตนิเก	๑๖๔/๑๒๓	อนุรกฺขนาปธานำ	๓๑๐/๒๔๐
อนุปายาสพหุโล	๒๑๘/๑๖๗	อนุวิจาเรติ	๓๒๒/๒๕๔
อนุปฺปิยำ	๑/๑	อนุวิตกฺเกติ	๓๒๒/๒๕๔
อนุปุพฺพมุคฺคตา	๒๑๕/๑๖๔	อนุวิโลเกตฺวา	๒๗/๒๒
อนุเปกฺขติ	๓๒๒/๒๕๔	อนุวิโลเกยฺยำ	๒๗/๒๒
อนุเปกฺขิตา	๓๕๘/๓๑๒	อนุสาสโต	๒๔๑/๑๘๖
อนุปฺปตฺตสทตฺโถ	๑๑๖/๘๖	อนุสาสนวิธาสุ	๑๕๔/๑๑๒
อนุปฺปตฺโต	๒๙๗/๒๒๓	อนุสาสนี	๓๔๕/๒๘๐
อนุปฺปาทาตา	๒๓๔/๑๗๙	อนุสาสนีปาฏิหาริยำ	๓๐๕/๒๓๔
อนุปฺปเทติ	๒๖๑/๑๙๖	อนุโสจติ	๒๕๑/๑๙๑
อนุปฺปเทสฺสามิ	๒๖๗/๑๙๗	อนุสฺสตานุตฺตริยำ	๓๒๗/๒๖๒
อนุปฺปนฺนา	๒๕๓/๑๙๒	อนุสฺสรติ	๔๐/๒๙
อนุปฺปนฺนานำ	๓๐๖/๒๓๕	อนุสฺสรนฺติ	๑๒๒/๙๐
อนุปฺปาทธมฺโม	๓๔๘/๒๘๔	อนุสฺสริตา	๓๔๕/๒๘๑
อนุปฺปาทาย	๓๐๖/๒๓๕	อนุสฺสาเทตฺวา	๑๗๘/๑๓๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนูนํ	๑๗๖/๑๓๒	อนฺธการติมิสา	๑๒๐/๘๘
อเนกปริยาเยน	๖/๔	อนฺนกถํ	๕๐/๓๖
อเนกวิหิตํ	๕๐/๓๖	อนุภิ	๒๐๓/๑๕๔
อเนกวิหิเต	๕๗/๔๑	อนฺวเย	๓๑๐/๒๔๑
อเนกวิหิตา	๑๘๓/๑๓๗	อนฺวาย	๔๐/๒๙
อเนกสหสฺสํ	๑๐๗/๗๙	อนฺวายิโก	๒๓๐/๑๗๗
อเนสนํ	๓๐๙/๒๓๘	อนฺวาสฺสเวยฺยุ	๓๑๐/๒๔๐
อเนฬกํ	๑๒๐/๘๙	อปกฺกํ	๖/๕
อเนฬมูโค	๓๔๒/๒๗๘	อปจายมาโน	๘๔/๖๒
อโนตฺตปฺปี	๓๐๔/๒๒๗	อาปชฺชมานา	๑๒๐/๘๙
อโนนมนฺโต	๒๐๐/๑๕๑	อปญฺญตฺเต	๕/๔
อโนมนิกฺกโม	๒๑๓/๑๖๓	อปทานํ	๑๒๗/๙๔
อนฺตคุณํ	๑๔๙/๑๑๐	อปนุทิตา	๒๐๔/๑๕๕
อนฺตปนฺตานิ	๗๕/๕๓	อปพฺพชฺชํ	๒๑๕/๑๖๔
อนฺตมโส	๑๔๓/๑๕๐	อปพฺพชฺชุ	๒๑๙/๑๖๘
อนฺตรธายิ	๘๓/๖๑	อปรทฺธ	๓/๒
อนฺตรา	๒๐๖/๑๕๗	อปรนฺตโป	๓๑๔/๒๔๖
อนฺตรากถา	๕๕/๓๙	อปรนฺตสหคตา	๑๙๑/๑๔๔
อนฺตราปรินิพฺพายี	๓๑๘/๒๕๑	อปรปชฺปิสฺส	๒๗๐/๑๙๙
อนฺตลิกฺขจรา	๓๘/๒๘	อปรำกาโร	๑๙๑/๑๔๕
อนฺตลิกฺเข	๒๘๑/๒๐๗	อปรามฏฺเจหิ	๓๑๑/๒๔๒
อนฺตำ	๑๔๙/๑๑๐	อปรามฏฺฐานิ	๓๒๔/๒๕๗
อนฺเตวาสินา	๒๖๘/๑๙๘	อปริคฺคหา	๒๘๑/๒๐๖
อนฺโตชนสฺมึ	๔๘/๖๒	อปริปุณฺณา	๕๖/๔๐
อนฺธกาโร	๑๒๐/๘๘	อปริปูรำ	๑๗๒/๑๒๙
อนฺธกาเร	๒๗๔/๒๐๑	อปริโยนทฺเธน	๓๐๗/๒๓๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อปริสาวจโร	๕๓/๓๗	อปฺปตฺถิโต	๒๕๑/๑๙๑
อปริหานธมฺโม	๒๒๔/๑๗๒	อปฺปทุฏฺจิตฺตา	๔๔/๓๒
อปสาเทตพฺโพ	๑๗๘/๑๓๕	อปฺปธํสิโก	๒๓๘/๑๘๓
อปสาเทตา	๖๑/๔๓	อปฺปนิคฺโฆสานิ	๗๖/๕๔
อาปานกตฺตํ	๕๗/๔๑	อปฺปมตฺตโก	๓๓๔/๒๖๘
อาปานโก	๕๗/๔๑	อปฺปมาณํ	๓๔๖/๒๘๒
อปายํ	๗๓/๕๒	อปฺปมาทํ	๔๐/๒๙
อปายโกสลฺลํ	๓๐๕/๒๓๔	อปฺปมาทาธิกรณํ	๓๑๖/๒๔๙
อปายมุขานิ	๒๔๔/๑๘๙	อปฺปสทฺทา	๕๑/๓๗
อปิสุณา	๒๗๗/๒๐๔	อปฺปสทฺทกามา	๕๑/๓๗
อปุจฺฉิ	๑๒/๙	อปฺปสนฺนา	๒๗๖/๒๐๒
อปุญฺญํ	๑๑๔/๘๔	อปฺปสฺสุโต	๓๓๐/๒๖๓
อปุญฺญาภิสงฺขาโร	๓๐๕/๒๓๒	อปฺปหาย	๑๖/๑๒
อเปตฺเตยฺยตา	๑๐๑/๗๓	อปฺปาตงฺโก	๒๒๖/๑๗๔
อปฺปจฺจยํ	๑๒/๙	อปฺปาพาโธ	๒๒๖/๑๗๔
อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา	๑๖/๑๒	อปฺปายุกตรา	๔๐/๒๙
อปฺปฏิภยา	๒๖๗/๑๙๘	อปฺปายุกา	๔๐/๒๙
อปฺปฏิรูปํ	๓๐๙/๒๓๘	อปฺปิยํ	๒๗๖/๒๐๓
อปฺปฏิวานิตา	๓๐๔/๒๒๙	อปฺเปกจฺเจ	๙๘/๗๒
อปฺปฏิวิภตฺตโภคี	๓๒๔/๒๕๗	อปฺเปสกฺขตรา	๔๐/๒๙
อปฺปฏิวิรตา	๒๗๖/๒๐๓	อปฺเปสกฺโข	๑๑๗/๘๗
อปฺปฏิสรเณ	๑๖๔/๑๒๓	อพาพฺหคิรํ	๒๓๗/๑๘๒
อปฺปณิหิโต	๓๐๕/๒๓๔	อพฺโพจฺฉินฺนํ	๑๔๙/๑๑๐
อปฺปติฏฺจิตฺตํ	๑๔๙/๑๑๐	อพฺภกฺขานํ	๓๒๖/๒๕๙
อปฺปติสฺโส	๓๒๔/๒๕๖	อพฺภตฺถํ	๓๐๗/๒๓๗
อปฺปตฺตสฺส	๓๓๔/๒๖๗	อพฺภานุชานาติ	๑๖๑/๑๒๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อพฺภนุโมทิตา	๒๒๐/๑๖๙	อภิกฺกนฺตวณฺณา	๒๗๕/๒๐๒
อพฺภนฺตเรหิ	๒๐๒/๑๕๓	อภิกฺกม	๒๐/๑๕
อพฺภาจิกฺขนฺติ	๔๗/๓๔	อภิกฺกมถ	๒๐/๑๕
อพฺภาจิกฺขสิ	๑๖๑/๑๒๑	อภิชานาติ	๑๕๙/๑๑๙
อพฺภาจิกฺขิ	๓๒๖/๒๕๙	อภิชายติ	๓๒๙/๒๖๒
อพฺภาจิกฺเขยฺยุ	๑๘๓/๑๓๘	อภิชฺฌา	๓๑๒/๒๔๔
อพฺภุกฺกิริ	๘๕/๖๓	อภิชฺฌาโทมนสฺสํ	๘๐/๕๙
อพฺภุคฺคจฺฉติ	๓๑๖/๒๔๙	อภิชฺฌาพฺยาปาทา	๙๙/๗๒
อพฺภูตํ	๑๙๗/๑๔	อภิญฺญา	๗๗/๕๕
อพฺโภกาสิโก	๕๗/๔๑	อภิญฺญาตา	๒๐/๑๕
อพฺโภกาเส	๕๔/๓๘	อภิญฺญาย	๑๘๓/๑๓๗
อพฺยตฺตา	๑๘๗/๑๔๑	อภิญฺเญยฺยํ	๑๔๕/๑๐๗
อพฺยาปชฺฌปรมตาย	๑๘๒/๑๓๗	อภิณฺหโส	๒๗๘/๒๐๔
อพฺยาปชฺเฌน	๗๑/๔๙	อภิธมฺเม	๓๔๕/๒๘๑
อพฺยาปนฺนจิตฺโต	๗๐/๔๙	อภินนฺที	๔๘/๓๕
อพฺยาปาทํ	๓๒๑/๒๕๓	อภินนฺทิตพฺพํ	๑๗๘/๑๓๔
อพฺยาปาทธาตุ	๓๐๕/๒๓๐	อภินนฺทุ	๑๑๐/๘๒
อพฺยาปาทวิตกฺโก	๓๐๕/๒๓๐	อภินิทฺทิสนฺติ	๒๓๐/๑๗๖
อพฺยาปาทสงฺกปฺโป	๓๐๕/๒๓๐	อภินิปุณา	๒๒๓/๑๗๑
อพฺยาปาทสญฺญา	๓๐๕/๒๓๐	อภินิพฺพตฺติ	๑๓๑/๙๘
อพฺรหฺมญฺญตา	๑๐๑/๗๓	อภินิพฺพตฺเตติ	๕๙/๔๒
อภพฺโพ	๑๖/๑๒	อภินิมฺมินิตฺวา	๓๔/๒๖
อภาเวนสฺส	๒๖๔/๑๙๖	อภินิวชฺเชตฺวา	๑๕๙/๑๑๘
อภาสิ	๗๔/๕๒	อภินิวชฺเชยฺยาสิ	๘๔/๖๒
อภิกงฺขติ	๒๒๕/๑๗๓	อภินิวุตฺถปุพฺโพ	๑๕๗/๑๑๖
อภิกฺกนฺตํ	๒๔/๑๙	อภินีลเนตฺตนยโน	๒๒๙/๑๗๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อภินีลเนตฺโต	๒๐๐/๑๕๒	อมงฺกุภูโต	๓๑๖/๒๕๐
อภิปาเลติ	๒๗๘/๒๐๔	อมจฺจา	๙๐/๖๖
อภิปฺปโมทติ	๒๐๙/๑๕๙	อมจฺฉรี	๖๙/๔๗
อภิภวติ	๒๑๙/๑๖๘	อมญฺญิ	๒๙/๒๔
อภิภุยฺย	๒๑๓/๑๖๓	อมตฺตญฺญุตา	๓๐๔/๒๒๘
อภิภู	๓๙/๒๘	อมตฺเตยฺยตา	๑๐๑/๗๓
อภิโยคิโน	๒๒๙/๑๗๖	อมนสิการา	๓๐๘/๒๓๘
อภิรุจิตานิ	๒๑๑/๑๖๑	อมนาปฺ	๒๗๖/๒๐๓
อภิรูหิตฺวา	๒๘๑/๒๐๗	อมนุสฺสา	๒๗๘/๒๐๔
อภิรูปตโร	๑๓๐/๙๗	อมมา	๒๘๑/๒๐๖
อภิวทนฺติ	๓๔๕/๒๙๙	อมายาวี	๖๙/๔๗
อภิวสฺสํ	๒๑๙/๑๗๘	อมิตฺตตาปนา	๒๒๑/๑๗๐
อภิวาทนํ	๑๑๗/๘๖	อมุจฺฉิโต	๖๖/๔๖
อภิวาเทตฺวา	๓/๒	อมุตวาทิตา	๓๑๓/๒๔๖
อภิวิชิย	๘๑/๖๐	อมุเต	๓๑๓/๒๔๕
อภิวิสชฺชิ	๒๑๙/๑๖๗	อมุตฺราสึ	๗๒/๕๐
อภิสนฺนา	๓๐๕/๒๓๓	อมูพฺหวินโย	๓๓๒/๒๖๕
อภิสมฺปรายํ	๑๑๖/๘๖	อโมโห	๓๐๕/๒๒๙
อภิสมฺพุชฺฌติ	๑๘๘/๑๔๒	อมฺพรอมฺพรวติโย	๒๘๑/๒๐๗
อภิสมฺพุชฺฌึสุ	๑๔๓/๑๐๖	อโยขีโล	๑๘๖/๑๔๐
อภิสมฺพุทฺธา	๓๕๑/๒๘๗	อยโส	๓๓๗/๒๗๒
อภิหรติ	๗๐/๔๙	อยิรเกน	๒๗๑/๑๙๙
อภิหรนฺติ	๒๓๑/๑๗๗	อโยนิโสมนสิกาโร	๓๕๑/๒๘๗
อภูตวจนํ	๒๔๙/๑๙๑	อรญฺเญวนปตฺถานิ	๕๒/๓๗
อภูเตน	๔๗/๓๔	อรญฺญายตเน	๑๓๒/๙๘
อเภชฺชปริโส	๒๓๔/๑๘๐	อรติ	๓๒๖/๒๖๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อรหติ	๑๕/๑๑	อลํ	๑๒๗/๙๓
อรหตา	๑๘๖/๑๔๐	อลฺปเตยฺยา	๑๐๓/๗๔
อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย	๓๓๓/๒๖๖	อลาโภ	๓๓๗/๒๗๒
อรหตฺตผลํ	๓๑๑/๒๔๒	อลิกํ	๒๓๓/๑๗๘
อรหนฺโต	๗๖/๕๔	อโลโภ	๓๐๕/๒๒๙
อรหํ	๖/๔	อลฺลเกโส	๒๔๒/๑๘๘
อรหา	๓๓๓/๒๖๖	อลฺลวตฺโถ	๒๔๒/๑๘๘
อรหานิ	๒๒๓/๑๗๑	อลฺลีนํ	๒๒/๑๘
อริยสจฺจานิ	๓๕๔/๒๙๒	อวจ	๒/๒
อริยสาวโก	๒๔๖/๑๙๐	อวณฺณํ	๒๕๗/๑๙๕
อรูปตณฺหา	๓๐๕/๒๓๐	อวตฺถิตสมาทาโน	๒๐๑/๑๕๒
อรูปธาตุ	๓๐๕/๒๓๐	อวิมานนาย	๒๖๙/๑๙๘
อรูปภโว	๓๐๕/๒๓๑	อวรุทฺธา	๒๘๒/๒๑๐
อรูปราโค	๓๑๕/๒๔๘	อวสฺสชิ	๒๔๑/๑๘๕
อรูปสญฺญี	๓๓๘/๒๗๒	อวิกิณฺณวจนพฺยปโถ	๒๓๙/๑๘๓
อรูปี	๓๒๑/๒๕๓	อวิกฺเขโป	๓๐๔/๒๒๘
อรูปีสุ	๑๕๗/๑๑๖	อวิคตจฺฉนฺโท	๓๒๐/๒๕๑
อรกฺขิโต	๒๔๙/๑๙๑	อวิคตตณฺโห	๓๒๐/๒๕๑
อลงฺการานุปฺปทาเนน	๒๖๙/๑๙๘	อวิคตปริฬาโห	๓๒๐/๒๕๒
อลตฺถ	๓๓๔/๒๖๘	อวิคตปิปาโส	๓๒๐/๒๕๑
อลทฺธา	๓๐๙/๒๓๘	อวิคตเปโม	๓๒๐/๒๕๑
อลมตฺโต	๒๕๖/๑๙๗	อวิจารํ	๑๑๐/๘๑
อลมริยสงฺฆาตา	๑๑๕/๘๕	อวิชฺชา	๓๐๔/๒๒๗
อลมริยา	๑๑๕/๘๕	อวิชฺชานุสโย	๓๓๒/๒๖๕
อลสเกน	๗/๖	อวิชฺชาโยควิสํโยโค	๓๑๒/๒๔๔
อลสชาติกสฺส	๑๒๗/๙๓	อวิชฺชาโยโค	๓๑๒/๒๔๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อวิชฺชาสญฺโญชนํ	๓๓๒/๒๖๕	อวิหึสาวิตกฺโก	๓๐๕/๒๓๐
อวิชฺชาสโว	๓๐๕/๒๓๑	อวิหึสาสงฺกปฺโป	๓๐๕/๒๓๐
อวิชฺโชโฆ	๓๑๒/๒๔๔	อวิหึสาสญฺญา	๓๐๕/๒๓๐
อวิญฺญาตวาทิตา	๓๑๓/๒๔๖	อวิเหฐกชาติโก	๒๒๖/๑๗๓
อวิญฺญาตาเรสุ	๓๔๒/๒๗๗	อวิเหสํ	๓๒๑/๒๕๓
อวิญฺญาเต	๓๑๓/๒๔๕	อวีตราโค	๓๒๐/๒๕๒
อวิญฺญาปิตตฺถา	๑๗๐/๑๒๗	อเวจฺจ	๒๑๗/๑๖๖
อวิตกฺกํ	๑๑๐/๘๑	อเวจฺจปปฺปสาเทน	๓๑๑/๒๔๑
อวิตกฺกอวิจาโร	๓๐๕/๒๓๔	อเวเรน	๗๑/๔๙
อวิตกฺกวิจารมตฺโต	๓๐๕/๒๓๔	อโวจุมฺหา	๕๕/๓๙
อวิตถา	๓๕๑/๓๘๗	อสกฺขิ	๒๙/๒๔
อวินิปาตธมฺโม	๑๕๔/๑๑๓	อสงฺขตา	๓๕๒/๒๘๘
อวิปริณามธมฺโม	๔๐/๒๙	อสงฺขารปรินิพฺพายี	๓๑๘/๒๕๑
อวิเภทยา	๒๓๕/๑๘๑	อสจฺฉิกตสฺส	๓๓๔/๒๖๗
อวิรพฺหนฺโต	๒๐๐/๑๕๒	อสญฺญิสตฺตา	๔๖/๓๓
อวิรฬา	๒๓๕/๑๘๑	อสญฺญีสุ	๑๕๗/๑๑๖
อวิวทมานานํ	๑๗๘/๑๓๔	อสโจ	๖๙/๔๗
อวิวาทวฑฺฒนกรึ	๒๓๕/๑๘๐	อสตา	๔๗/๓๔
อวิวาทาย	๓๒๔/๒๕๗	อสตฺเถน	๘๑/๖๐
อวิวฏฺฏึ	๓๕๘/๓๑๑	อสทฺทหมาโน	๘/๗
อวิวยฺหึ	๒๘๒/๒๑๐	อสทฺธมฺเม	๑๒๗/๙๓
อวิสวาทโก	๒๓๒/๑๗๘	อสฺสทฺโธ	๓๓๐/๒๖๓
อวิสวาทนตาย	๒๗๐/๑๙๙	อสนิวิจกฺกํ	๖๑/๔๓
อวิสารโท	๓๑๖/๒๔๙	อสนฺตุฏฺฐิตา	๓๐๔/๒๒๙
อวิหึสา	๓๐๔/๒๒๘	อสพลานิ	๓๒๔/๒๕๗
อวิหึสาธาตุ	๓๐๕/๒๓๐	อสมฺปชญฺญํ	๓๐๔/๒๒๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อสมฺปชาโน	๑๔๗/๑๐๗	อสฺสรตนํ	๘๑/๖๐
อสมฺปเวธี	๑๘๖/๑๔๐	อสฺสาทา	๑๒๐/๘๙
อสัปายนฺโต	๑๒/๙	อสฺสาสปฺปตฺตา	๕๔/๓๘
อสมยา	๓๔๒/๒๗๖	อสฺสาสปสฺสาสา	๓๔๔/๒๗๙
อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต	๑๖๔/๑๒๓	อสฺสุ	๘๔/๖๒
อสมฺมูฬฺโห	๓๑๖/๒๕๐	อสฺสุตํ	๒๖๓/๑๙๖
อสมฺโมสาย	๔๒/๓๑	อสฺสุตวาทิตา	๓๑๓/๒๔๖
อสยงฺกาโร	๑๙๑/๑๔๕	อสฺโสสิ	๙/๗
อสสฺสโต	๑๙๑/๑๔๕	อสฺโสสุํ	๙๒/๖๘
อสหิตํ	๑๖๔/๑๒๓	อสฺมิมานสมุคฺฆาโต	๓๕๖/๓๐๓
อสัวุตํ	๓๑๐/๒๔๐	อสฺมิมาโน	๓๕๑/๒๘๖
อสัหาริยา	๑๑๘/๘๗	อหานธมฺมตํ	๒๒๕/๑๗๓
อสามญฺญตา	๑๐๑/๗๓	อหายิ	๑๒๔/๙๑
อสาหเส	๒๐๓/๑๕๔	อหิจฺฉตฺตโก	๑๒๓/๙๐
อสุกฺกํ	๓๒๙/๒๖๒	อหิตาย	๗/๖
อสุจิโน	๑๔๙/๑๐๙	อหิริกํ	๓๐๔/๒๒๗
อสุภสญฺญา	๓๓๑/๒๔๖	อหึสาย	๒๐๓/๑๕๔
อสุรกาโย	๗/๖	อหุ	๑๒๔/๙๑
อสุรา	๗/๖	อหุมฺห	๔๐/๒๙
อเสกฺขา	๓๐๕/๒๓๓	อโห รสํ	๑๒๒/๙๐
อเสวิตพฺพสงฺขาตา	๑๑๕/๘๕	อสกูเฏสุ	๒๐๘/๑๕๙
อเสวิตพฺพา	๑๑๕/๘๕	[อา]	
อเสสมภิชานโต	๑๔๕/๑๐๗	อากงฺขมาโน	๗/๖
อเสสมภิชานาติ	๑๕๙/๑๐๗	อากาสกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒
อสฺสทฺโธ	๓๓๐/๒๖๓	อากาสธาตุ	๓๒๕/๒๕๙
อสฺสยานํ	๒๘๑/๒๐๗	อากาสานญฺจายนสญฺญา	๓๕๙/๓๒๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อากาสานญฺจายตนํ	๓๐๘/๒๓๘	อาทาตพฺพํ	๘๕/๖๓
อากาสานญฺจายตนูปคา	๓๓๒/๒๖๕	อาทานคฺคาหี	๓๒๕/๒๕๙
อากาโส	๓๐๘/๒๓๘	อาทิกลฺยาณํ	๑๐๗/๗๙
อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา	๓๔๔/๒๗๙	อาทิจฺจพนฺธุนา	๒๗๘/๒๐๔
อากิญฺจญฺญายตนํ	๓๐๘/๒๓๘	อาทิจฺโจ	๒๗๘/๒๐๔
อากิญฺจญฺญายตนูปคา	๓๓๒/๒๖๕	อาทิพฺรหฺมจริยกํ	๑๘๙/๑๔๔
อาโกเฏสิ	๙/๗	อาทิยนฺติ	๙๒/๖๘
อาคจฺฉติ	๔๐/๒๙	อาทิยิ	๙๑/๖๗
อาคโต	๔๐/๒๙	อาทิยิตุํ	๑๘๖/๑๔๐
อาคเมถ	๒๔/๑๘	อาทิยิตฺวา	๑๒๙/๙๖
อาคมฺม	๓๕๗/๓๐๘	อาทีนวทสฺสาวี	๖๖/๔๖
อาคาริกภูโต	๑๘๖/๑๔๐	อาทีนวสญฺญา	๓๓๑/๒๖๔
อาฆาโต	๑๐๓/๗๕	อาเทยฺยวากฺยวจโน	๒๓๗/๑๘๒
อาจรติ	๒๑๑/๑๖๑	อาเทยฺยวาโจ	๒๓๖/๑๘๑
อาจริยกํ	๓๗/๒๗	อาเทสนาปาฏิหาริยํ	๓๐๕/๒๓๔
อาจริยา	๒๖๖/๑๙๗	อาธานคฺคาหี	๖๓/๔๔
อาจามภกฺโข	๕๗/๔๑	อาธิปติ	๒๗๘/๒๐๔
อาจารโคจรสมฺปนฺโน	๑๑๐/๘๑	อนนฺตริโก	๓๕๑/๒๗๘
อาจิกฺขติ	๒๖๒/๑๙๖	อาเนญฺชาภิสงฺขาโร	๓๐๕/๒๓๒
อาจิกฺขนฺติ	๒๗๒/๒๐๐	อาปชฺชติ	๓๖/๒๗
อาชานนฺติ	๑๒๒/๙๐	อาปตฺติกุสลตา	๓๐๔/๒๒๗
อาชานิสฺสสิ	๑๖๕/๑๒๓	อาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตา	๓๐๔/๒๒๗
อาฏานาฏา	๒๘๑/๒๐๗	อาปทาสุ	๒๖๒/๑๙๖
อาฏานาฏิยา	๒๘๑/๒๐๙	อาปาถกนิสาที	๖๒/๔๔
อาตปฺปี	๔๐/๒๙	อาปายิโก	๖/๕
อาตาปี	๘๐/๕๙	อาปูรติ	๒๔๖/๑๙๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อาโปกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒	อารพฺภวตฺถูนิ	๓๕๘/๒๖๘
อาโปธาตุ	๓๑๑/๒๔๒	อาโรคฺยมโท	๓๐๕/๒๓๔
อาพาโธ	๓๓๔/๒๖๘	อาโรคฺยสมฺปทา	๓๑๖/๒๔๙
อาภสฺสรกายา	๓๘/๒๘	อาโรคฺยสมฺปทาเหตุ	๓๑๖/๒๔๙
อาภสฺสรสංวตฺตนิกา	๓๘/๒๘	อาโรจยามิ	๖/๕
อาภิเจตสิกานํ	๑๖๐/๑๑๙	อาโรเจสุं	๑๘/๑๓
อามนฺตาเปตฺวา	๘๙/๖๕	อาโรปิโต	๑๖๔/๑๒๓
อามนฺเตสิ	๒๑/๑๖	อาโรเปตฺวา	๒๙๘/๒๒๔
อามิสานุปฺปทาเนน	๒๗๒/๒๐๐	อาลสฺยานุโยโค	๒๔๗/๑๙๐
อายโกสลฺลं	๓๐๕/๒๓๔	อาลุปฺปการกं	๑๒๑/๘๙
อายตนกุสลตา	๓๐๔/๒๒๘	อาโลกผรณตา	๓๕๕/๒๙๓
อายตนปฺปณฺณตฺตีสุ	๒๔๘/๑๐๗	อาโลกสญฺญं	๓๐๗/๒๓๗
อายตนं	๒๔๘/๑๙๑	อาโลกสญฺญี	๗๐/๔๙
อายตปณฺหิ	๒๐๐/๑๕๑	อาวสติ	๒๑๓/๑๖๓
อายตปณฺหิตาทิตลกฺขณं	๒๐๕/๑๕๗	อาวสิตุं	๒๕๓/๑๙๓
อายเมยฺยามิ	๓๐๐/๒๒๕	อาวสิโต	๒๑๑/๑๖๑
อายามิ	๒๒/๑๗	อาวาสมจฺฉริยं	๓๑๕/๒๔๗
อายุนาปิ	๙๔/๗๐	อาวาหวิวาหกานं	๒๕๑/๑๙๑
อายุกฺขยา	๓๘/๒๘	อาวิ	๑๗๐/๑๒๗
อายุปริยนฺโต	๑๕๖/๑๑๔	อาวิกตं	๑๗๐/๑๒๗
อารกา	๒๕๙/๑๙๕	อาวิกตฺตา	๓๑๗/๒๑๕
อารกฺขาธิกรณं	๓๕๙/๓๒๔	อาวิญฺเชยฺยาม	๒๕/๒๐
อารกฺโข	๓๕๙/๓๒๔	อาวิสติ	๒๘๒/๒๑๑
อารทฺธวิริโย	๑๕๓/๑๑๒	อาสชฺช	๓๓๖/๒๗๐
อารทฺโธ	๑๖๗/๑๘๙	อาสนปฏิกฺขิตฺโต	๕๗/๔๑
อารภติ	๓๓๕/๑๒๖	อาสนานิ	๒๙๘/๒๒๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อาสภิวาจา	๑๔๒/๑๐๔	อิติภวาภวกถำ	๕๐/๓๖
อาสยำ	๒๗/๒๒	อิติภวาภวเหตุ	๓๑๑/๒๔๒
อาสวานำ	๑๑๐/๘๒	อิตฺถตฺตำ	๔๐/๒๘
อาสวฏฺฐานิเยหิ	๓๕๗/๓๐๙	อิตฺถี	๑๒๖/๙๒
อาสาทิยิมฺหเส	๑๒/๙	อิตฺถีกถำ	๕๐/๓๖
อาสาเทตพฺพำ	๒๘/๒๓	อิตฺถีปุริสา	๑๒๐/๘๘
อาหตจิตฺโต	๓๑๙/๒๕๑	อิตฺถีรตนำ	๑๙๙/๑๕๐
อาหรนฺติ	๑๒๕/๙๒	อิตฺถีลิงฺคำ	๑๒๖/๙๒
อาหารฏฺฐิติกา	๓๕๑/๒๒๗	อิทำสจฺจาภินิเวโส	๓๑๒/๒๔๔
อาหารา	๓๑๑/๒๔๒	อิทฺโธ	๑๐๖/๗๘
อาหาเร ปฏิกูลสญฺญา	๓๕๙/๓๒๕	อิทฺธิ	๑๕๙/๑๑๘
อาหาเรติ	๕๗/๔๐	อิทฺธิปาฏิหาริยำ	๔/๒
อาหาโร	๑๕๖/๑๐๒	อิทฺธิปาทา	๑๔๕/๑๐๗
อาหาสิ	๑๒๗/๙๓	อิทฺธิวิธาสุ	๑๕๙/๑๑๗
อาหุ	๒๐๙/๑๖๐	อิธโลเก	๑๔๙/๑๑๐
อาหุเนยฺยคฺคิ	๓๐๕/๒๓๒	อิธูปปนฺโน	๗๒/๕๑
อาหุเนยฺโย	๖/๕	อินฺทขีโล	๑๘๖/๑๔๐
		อินฺโท	๒๑๙/๑๖๘
[อิ]		อินฺทฺริยานิ	๑๔๕/๑๐๗
อิจฺฉติ	๒๑๕/๑๖๔	อิพฺเภ	๑๑๓/๘๔
อิจฺฉาวินเย	๓๓๑/๒๖๔	อิริยติ	๒๑๓/๑๖๓
อิชฺฌติ	๒๓๗/๑๘๒	อิริยโต	๒๒๑/๑๗๐
อิฏฺฐา	๓๑๕/๒๔๗	อิสโย	๒๐๐/๑๕๒
อิณำ	๒๕๓/๑๙๓	อิสฺสรกุตฺตำ	๓๗/๒๗
อิตรีตเรน	๓๐๙/๒๓๘	อิสฺสริยโวสฺสคฺเคน	๒๖๙/๑๙๘
อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา	๓๐๙/๒๓๘	อิสฺสุกี	๖๓/๔๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[อุ]		อุตฺตมคฺครสทายโก	๒๐๙/๑๕๙
อุกฺกุชฺเชยฺย	๒๗๔/๒๐๑	อุตฺตมสุขตาย	๒๑๓/๑๖๓
อุกฺกุฏฺิกปฺปธานมนุยุตฺโต	๕๗/๔๑	อุตฺตรา	๒๗๐/๑๙๗
อุกฺกุฏิโก	๕๗/๔๑	อุตฺตรกา	๗/๕
อุคฺคเต	๒๗๘/๒๐๔	อุตฺตริโต	๒๑๓/๑๖๓
อุคฺคจฺฉติ	๒๗๘/๒๐๔	อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา	๔/๒
อุคฺคจฺฉมานสฺส	๒๗๘/๒๐๔	อุตฺตรุตฺตรํ	๑๔๔/๑๐๖
อุคฺคณฺหาตุ	๒๗๖/๒๐๓	อุตฺตานีกตํ	๑๗๕/๑๒๗
อุจฺจาวจานิ	๓๖๐/๒๘๐	อุตฺตานึ	๓๕๘/๓๑๑
อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา	๕๖/๓๗	อุตฺตาโน	๙/๗
อุจฺฉิชฺชติ	๑๙๔/๑๔๗	อุทกมณิกํ	๒๙๘/๒๒๔
อุจฺฉินฺนมูโล	๓๔๘/๒๘๔	อุทโกโรหนานุโยคมนุยุตฺโต	๕๗/๔๑
อุชุปฏิปนฺโน	๖/๔	อุทปาที	๑๕๖/๙๕
อุชฺฌาเปตพฺพํ	๒๘๒/๒๑๑	อุทยตฺถคามินิยา	๓๑๗/๒๕๑
อุฏฺฐานโก	๒๗๓/๒๐๑	อุทยพฺพยานุปสฺสี	๓๐๗/๒๓๗
อุฏฺฐานสญฺญํ	๓๐๐/๒๒๕	อุทราวเทหกึ	๓๒๐/๒๕๒
อุฏฺฐาเนน	๒๖๘/๑๙๘	อุทริยึ	๑๔๙/๑๑๐
อุฏฺฐาย	๒๔/๑๘	อุทาเนนฺติ	๓๐๕/๒๓๓
อุณฺณา	๒๐๐/๑๕๒	อุทกฺขิตา	๒๒๘/๑๗๕
อุณฺหํ	๒๕๓/๑๙๓	อุทุมฺพริกาย	๔๙/๓๖
อุณฺหีสสีโส	๒๐๐/๑๕๒	อุทฺทิสฺส กตํ	๕๗/๔๐
อุณฺหีสสีสตฺตมิธชฺฌคมา	๒๓๑/๑๗๗	อุทฺธคฺคานิ	๒๐๐/๑๕๑
อุตฺตินิโย	๑๑๔/๘๔	อุทฺธคฺคโลโม	๒๐๐/๑๕๑
อุตฺตุปริสฺสยวิโนทนํ	๑๘๒/๑๓๗	อุทฺธคฺคิกึ	๙๑/๖๘
อุตฺตุสัวจฺฉรา	๑๒๐/๘๘	อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ	๓๑๕/๒๔๘
อุตฺตโม	๒๑๒/๑๖๒	อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจึ	๓๔๘/๒๘๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุทฺธมโธ	๗๑/๔๙	อุปปชฺชนฺติ	๓๘/๒๘
อุทฺธรติ	๒๐๑/๑๕๓	อุปปชฺชมาเน	๗๓/๕๒
อุทฺธริตฺวา	๓๔/๒๖	อุปปนฺโน	๑๙/๑๓
อุทฺธํ	๒๗๓/๒๐๔	อุปริชานุโสภนา	๒๑๓/๑๖๓
อุทฺธโสโตอกนิฏฺฐคามี	๓๑๘/๒๕๑	อุปริปาสาทวรคตสฺส	๘๓/๖๑
อุทฺธุมาตกสญฺญํ	๓๑๐/๒๔๑	อุปริมา	๒๖๖/๑๙๗
อุนฺนาทินิยา	๕๐/๓๖	อุปลิปฺปติ	๒๐๐/๑๕๑
อุนฺนาทิโน	๕๒/๓๗	อุปวตฺตติ	๒๓๒/๑๗๘
อุปกาโร	๒๖๕/๒๑๙๖	อุปวาโณ	๑๙๗/๑๔๙
อุปกฺกมึสุ	๙๓/๗๐	อุปวาทกา	๗๓/๕๒
อุปกฺกิเลเส	๕๗/๔๑	อุปวิจรติ	๓๒๔/๒๕๖
อุปจิตตฺตา	๒๐๑/๑๕๓	อุปสงฺกมติ	๓๑๖/๒๔๙
อุปปชฺชติ	๒๑๐/๑๗๑	อุปสงฺกมิตฺวา	๒/๒
อุปฏฺฐหนฺติ	๓๐๗/๒๓๗	อุปสมสังวตฺตนิโก	๑๔๘/๑๒๖
อุปฏฺฐาเนน	๒๖๘/๑๙๘	อุปสมาธิฏฺฐานํ	๓๑๑/๒๔๓
อุปฏฺฐิตสฺสติ	๓๓๐/๒๖๔	อุปสมาย	๑๘๓/๑๓๗
อุปฏฺฐิตํ	๒๙๑/๒๑๗	อุปสมฺปชฺช	๔๗/๓๔
อุปฑฺฒปถํ	๑๕/๑๑	อุปสมฺปทาย	๓๑๗/๒๕๑
อุปติฏฺเฐยฺย	๒๘๒/๒๐๙	อุปหจฺจปรินิพฺพายี	๓๑๘/๒๕๑
อุปนาหี	๖๓/๔๔	อุปาทานกฺขนฺเธสุ	๓๐๗/๒๓๗
อุปนิชฺฌายนฺติ	๔๔/๓๒	อุปาทานิโย	๓๕๑/๒๘๖
อุปนิชฺฌายิมฺหา	๔๔/๓๒	อุปายโกสลฺลํ	๓๐๕/๒๓๔
อุปนิปชฺเชยฺย	๒๘๒/๒๐๙	อุปาสกา	๑๗๔/๑๓๐
อุปนิพฺพตฺตํ	๑๓๑/๙๗	อุปาสิกา	๒๑๐/๑๓๐
อุปนิสีเทยฺย	๒๘๒/๒๐๙	อุเปกฺขโก	๑๕๙/๑๑๘
อุปนิสฺสาย	๓๕๘/๓๑๐	อุเปกฺขา	๓๒๖/๒๖๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุเปกฺขาฏฺฐานิยํ	๓๒๔/๒๕๗	อุสฺสงฺขปาโท	๒๐๐/๑๕๑
อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ	๓๐๖/๒๓๖	อุสฺสงฺขปาทอุทฺธคฺคโลมตาลกฺขณานิ	
อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค	๑๕๑/๑๑๑		๒๑๒/๑๖๒
อุเปกฺขาสหคเตน	๗๑/๔๙	อุสฺสทา	๒๐๘/๑๕๙
อุเปกฺขินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒	อุสฺสนฺนตฺตา	๒๐๑/๑๕๓
อุเปติ	๒๑๗/๑๖๖	อุสฺสาเทตพฺโพ	๑๗๘/๑๓๕
อุโปสถุปวาเส	๒๐๑/๑๕๒	อุสฺสุโก	๒๐๕/๑๕๖
อุปฺปชฺชนฺติ	๓๐๗/๒๓๗	อุสฺสูรเสยฺยา	๒๕๓/๑๙๒
อุปฺปชฺชมานา	๓๑๑/๒๔๒	อุฬารา	๑๔๒/๑๐๔
อุปฺปนฺโน	๗/๖	[เอ]	
อุปฺปนฺนุปฺปนฺเน	๓๑๐/๒๔๐	เอกขุรํ	๒๘๑/๒๐๖
อุปฺปาทนิมิตฺตโกวิทา	๒๑๗/๑๖๖	เอกตฺตกายา	๓๓๒/๒๖๕
อุปฺปาทาย	๓๐๖/๒๓๕	เอกตฺตสญฺญิโน	๓๕๙/๓๒๓
อุปฺปาเทตพฺโพ	๓๕๑/๒๘๖	เอกทฺวารํ	๑๔๓/๑๐๕
อุปฺปาเทสฺสามิ	๑๘๒/๑๓๖	เอกทฺวีหิกาย	๘/๗
อุพฺพาธกรํ	๒๓๗/๑๘๒	เอกนามา	๒๗๘/๒๐๔
อุพฺพาธนาย	๒๒๗/๑๗๔	เอกนฺตํ นิพฺพิทาย	๑๘๔/๑๓๘
อุพฺเพคอุตฺตาสภยํ	๒๐๔/๑๕๕	เอกปสฺสยิโก	๕๗/๔๑
อุพฺเพคอุตฺตาสภยาปนูทโน	๒๐๕/๑๕๖	เอกโส	๑๔๒/๑๐๔
อุพฺภมุปฺปติตโลมวา	๒๑๓/๑๖๓	เอกสพฺยากรณีโย	๓๑๒/๒๔๓
อุภโตภาควิมฏฺฐจิตฺตา	๓๓๘/๒๗๓	เอกาคาริโก	๕๗/๔๐
อุภโตภาควิมุตฺโต	๑๕๐/๑๑๑	เอการกฺโข	๓๔๘/๒๘๐
อุภยโวกิณฺเณสุ	๑๑๗/๘๔	เอกาโลปิโก	๕๗/๔๐
อุโภโลกวิชยาย	๒๔๔/๑๘๙	เอกาหิกํ	๕๗/๔๐
อุมฺมาปุปฺผํ	๓๓๘/๒๗๓	เอกิทฺ	๙๖/๗๑
อุลูกปกฺขิกํ	๕๗/๔๑	เอกีภาวาย	๓๒๔/๒๕๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เอเกกโลมูปจิตงฺควา	๒๓๓/๑๗๙	โอทหนฺติ	๗๕/๕๓
เอเกกโลโม	๒๐๐/๑๕๑	โอทาตา	๒๐๐/๑๕๒
เอโกทกีภูตํ	๑๒๐/๘๘	โอทาตกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒
เอโกทิภาวํ	๑๑๐/๘๑	โอทาตนิทสฺสนํ	๓๓๘/๒๗๔
เอณิชงฺฆลกฺขณํ	๒๑๔/๑๖๓	โอทาตนิภาสํ	๓๓๘/๒๗๔
เอณิชงฺโฆ	๒๐๐/๑๕๑	โอทาตวณฺณํ	๓๓๘/๒๗๔
เอตทานุตฺตริยํ	๑๔๕/๑๐๖	โอทาตวสนา	๕๑/๓๗
เอรยติ	๒๓๗/๑๘๒	โอธาริตา	๑๗/๑๒
เอริยํ	๒๑๓/๑๖๐	โอปนยิโก	๖/๔
เอสิกฏฺฐายี	๑๕๖/๑๑๕	โอปปาติโก	๑๕๔/๑๑๓
เอหิปสฺสิโก	๖/๔	โอปปาติกโยนิ	๓๑๒/๒๔๔
เอหิภทฺทนฺติโก	๕๗/๔๐	โอปมฺเมน	๒๙/๒๔
เอหิมกมนฺตรํ	๕๗/๔๐	โอปายิกตรานิ	๑๗๘/๑๓๔
เอหิมูโค	๓๔๒/๒๗๘	โอภาเสตฺวา	๒๗๕/๒๐๒
		โอรมฺภาคิยานํ	๑๕๔/๑๑๓
[โอ]		โอรโส	๑๑๘/๘๗
		โอโรเธยฺยาม	๕๓/๓๘
โอกฺกมติ	๑๔๗/๑๐๗	โอโรหิตฺวา	๕๔/๓๘
โอกฺกมิ	๑๒๖/๙๒	โอวรณํ	๒๗๕/๒๐๒
โอชสี	๒๘๑/๒๐๘	โอสกฺกติ	๘๒/๖๐
โอฏฺฐวจิตฺตกา	๒๘๑/๒๐๘	โอสกฺกิตํ	๘๒/๖๐
โอตฺตปฺปี	๓๐๔/๒๒๗	โอสธิตารกา	๓๓๘/๒๗๔
โอตฺตปฺปธนํ	๒๒๒/๑๗๑	โอสรนฺติ	๑๓๒/๙๘
โอตฺตปฺปพลํ	๓๓๑/๒๖๔	โอหาเรตฺวา	๕๒/๖๐
โอตฺตปฺปี	๓๓๐/๒๖๔	โอหิตภาโร	๑๑๖/๘๖
โอทนกุมฺมาสํ	๑๑/๘	โอพาริโก	๓๑๑/๒๔๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[ก]		กถัวิหิตกำ	๓๗/๒๗
กงฺขติ	๓๐๕/๒๓๑	กถา	๓๐๐/๒๒๕
กงฺขำ	๓๕๘/๓๑๑	กถาสลฺลาปำ	๕๔/๓๘
กงฺขฏฺฐานิเยสุ	๓๕๘/๓๑๑	กนกตนุสนฺนิโภ	๒๑๙/๑๖๘
กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ	๓๕๙/๓๒๒	กนฺตา	๓๑๕/๒๔๗
กญฺจนสนฺนิภตโจ	๒๐๐/๑๕๑	กปีวนฺโต	๒๘๑/๒๐๗
กณภกฺโข	๕๗/๔๑	กปฺปำ	๑๑๐/๘๑
กณิการปุปฺผำ	๓๓๘/๒๗๓	กปฺปาวเสสำ	๑๑๐/๘๑
กโณ	๑๒๗/๙๔	กปฺปาสิกสุขุมานำ	๒๑๘/๑๔๗
กณฺฏกปสฺสยิโก	๕๗/๔๑	กปฺเปติ	๕๗/๔๑
กณฺฏกปสฺสเย	๕๗/๔๑	กปฺเปยฺยำ	๒๗/๒๒
กณฺณสุขา	๒๓๖/๑๘๑	กปฺเปสิ	๒๗/๒๒
กณฺหา	๑๑๓/๘๔	กพฬีกาโร	๓๕๔/๒๙๑
กณฺหวิปากา	๑๑๕/๘๕	กมติ	๑๕๙/๑๑๘
กณฺหสุกฺกวิปากำ	๓๑๒/๒๔๓	กมฺพลสุขุมานำ	๒๑๘/๑๖๗
กณฺหสุกฺกำสปฺปฏิภาคำ	๑๔๔/๑๐๖	กมฺมสฺส	๒๐๐/๑๕๒
กณฺหสุกฺกำ	๑๔๔/๑๐๖	กมฺมกฺกิเลสา	๒๔๔/๑๘๙
กณฺหาภิชาติโก	๓๒๙/๒๖๒	กมฺมนฺตำ สำวิธาเนน	๒๗๑/๑๙๙
กตำ	๔/๓	กรจรณมุทุตำ	๒๑๑/๑๖๑
กตกรณีโย	๑๑๖/๘๖	กรจรณมุทุชาลตาลกฺขณานิ	๒๑๐/๑๖๐
กตตฺตา	๒๐๐/๑๕๒	กรวีกภาณี	๒๐๐/๑๕๐
กตปุญฺญตา	๓๕๔/๒๙๑	กรำ	๒๕๓/๑๙๔
กตฺตา	๓๙/๒๘	กริย	๒๑๑/๑๖๑
กตฺวาน	๒๑๙/๑๖๘	กริยมานำ	๘๔/๖๒
กถยติ	๒๑๑/๑๖๑	กรีสำ	๑๔๙/๑๑๐
กถำ	๕๒/๓๗		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กรุณา	๓๒๖/๒๖๐	กามโภคิโน	๑๗๔/๑๓๐
กรุณาสหคเตน	๗๑/๔๙	กามโยควิสํโยโค	๓๑๒/๒๔๔
กโรติ	๙๓/๖๙	กามโยโค	๓๑๒/๒๔๔
กเรยฺยุ	๒๘๒/๒๑๐	กามราคานุสโย	๓๓๒/๒๕๖
กเรหิ	๒๒๓/๑๗๑	กามวิตกฺโก	๓๐๕/๒๓๐
กลฺลํ	๑๑๘/๘๗	กามสงฺกปฺโป	๓๐๕/๒๓๐
กลมฺพกา	๑๒๔/๙๑	กามสญฺญา	๓๐๕/๒๓๐
กลหชาตา	๑๖๔/๑๒๓	กามาสโว	๓๐๕/๒๓๑
กลหปฺปวฑฺฒนอกิจฺจการี	๒๓๕/๑๘๐	กามุปาทานํ	๓๑๒/๒๔๔
กลหปฺปวฑฺฒนี	๒๔๘/๑๙๐	กามูปสญฺหิตา	๓๑๕/๒๔๗
กลฺยาณํ	๒๕๗/๑๙๔	กาเมสนา	๓๐๕/๒๓๑
กลฺยาณปฏิภาโณ	๑๕๓/๑๑๒	กาเมสุมิจฺฉาจาโร	๙๗/๗๒
กลฺยาณมิตฺตตา	๓๐๔/๒๒๗	กาเมสุมิจฺฉาจารี	๑๑๕/๘๕
กลฺยาณมิตฺโต	๓๔๕/๒๘๐	กาโมโฆ	๓๑๒/๒๔๔
กลฺยาณสมฺปวงฺโก	๓๔๕/๒๘๐	กายํ	๗๐/๔๙
กลฺยาณสหาโย	๓๔๕/๒๘๐	กายกมฺเมน	๒๗๒/๒๐๐
กโลปิมุขา	๕๗/๔๐	กายคตาสติ	๓๕๑/๒๘๖
กาเมสุ	๘๕/๖๓	กายคนฺโถ	๓๑๒/๒๔๔
กามคุเณหิ	๓๘๓/๑๓๘	กายทุจฺจริตํ	๓๐๕/๒๒๙
กามจฺฉนฺทนีวรณํ	๓๑๕/๒๔๘	กายภาวนา	๓๐๕/๒๓๓
กามจฺฉนฺโท	๓๑๕/๒๔๘	กายโมเนยฺยํ	๓๐๕/๒๓๔
กามตณฺหา	๓๐๕/๒๓๐	กายวิญฺญาณํ	๓๒๓/๒๕๕
กามธาตุ	๓๐๕/๒๓๐	กายวิญฺเญยฺยา	๓๑๕/๒๔๗
กามปจฺจยา	๓๒๑/๒๕๓	กายวูปกาเสน	๓๕๘/๓๑๑
กามภโว	๓๐๕/๒๓๑	กายสกฺขี	๑๕๐/๑๑๑
กามโภคา	๒๒๓/๑๗๒	กายสุจริเตน	๗๓/๕๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กายโสเจยฺยํ	๓๐๕/๒๓๔	กุกฺกุรวตฺติโก	๗/๕
กายานุปสฺสี	๘๐/๕๙	กุณฺฑลาวฏฺฏานิ	๒๐๐/๑๕๑
กายายตนํ	๓๒๓/๒๕๕	กุทฺรูสโก	๑๐๓/๗๔
กายินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒	กุปิโต	๓๑๙/๒๕๑
กาลํ	๗/๖	กุปฺปิ	๒๑๘/๑๖๗
กาลกตํ	๗/๖	กุมารา	๒๐๔/๑๕๐
กาลกิริยาย	๑๖๔/๑๒๓	กุมารมาทิสนฺติ	๒๐๗/๑๕๘
กาลญฺญู	๑๘๗/๑๔๑	กุมารึ	๒๘๑/๒๐๗
กาลวาที	๑๘๘/๑๔๒	กุมฺภฏฺฐานกถํ	๕๐/๓๖
กาสายานิ	๘๒/๖๐	กุมฺภณฺฑานํ	๒๗๙/๒๐๕
กาหติ	๒๕๓/๑๙๓	กุมฺภณฺฑปจาโร	๒๘๒/๒๐๙
กาพปกฺเข	๒๔๖/๑๙๐	กุมฺภณฺฑปาริสชฺโช	๒๘๒/๒๐๙
กิจฺจํ	๒๕๕/๑๙๔	กุมฺภณฺฑโปตโก	๒๘๒/๒๑๐
กิจฺเจสุ กรณีเยสุ	๒๖๑/๑๙๖	กุมฺภณฺฑโปติกา	๒๘๒/๒๑๐
กิจฺจาปเทสพหุลสฺส	๒๕๓/๑๙๒	กุมฺภณฺฑมหามตฺโต	๒๘๒/๒๑๐
กิตฺติวณฺณหรา	๒๗๑/๒๐๐	กุมฺภณฺฑเสนาย	๒๘๕/๒๑๒
กิตฺติสทฺโท	๓๑๖/๒๔๙	กุมฺภณฺฑี	๒๘๒/๒๑๙
กิลนฺโต	๓๓๔/๒๖๗	กุมฺภถูนํ	๒๕๐/๑๙๑
กิลมิสฺสติ	๓๓๔/๒๖๖	กุมฺภิมุขา	๕๗/๔๐
กิลิเสยฺยุ	๒๑๔/๑๖๔	กุลปุตฺตํ	๒๗๐/๑๙๙
กิลิสฺสติ	๒๑๕/๑๖๔	กุลมจฺฉริยํ	๓๑๕/๒๔๗
กิโลมกํ	๑๔๙/๑๑๐	กุลวํสํ	๒๖๗/๑๙๗
กึกรณียานิ	๓๔๕/๒๘๐	กุเล	๒๖๕/๑๙๗
กุกฺกุฏกา	๒๘๑/๒๐๘	กุเลเชฏฺฐาปจายิตา	๑๐๑/๗๓
กุกฺกุฏสมฺปาติกา	๑๐๖/๗๘	กุเลเชฏฺฐาปจายิโน	๑๐๓/๗๔
กุกฺกุฏาสูกรา	๑๐๓/๗๕	กุเวรนฬินี	๒๙๑/๒๑๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กุสจีรํ	๕๗/๔๑	[ข]	
กุสลานํ	๘๐/๕๙	ขชฺชโภชฺชรสลาภิตาย	๒๑๐/๑๖๐
กุสลมูลานิ	๓๐๕/๒๒๙	ขชฺชโภชฺชรสลาภิรุตฺตมํ	๒๐๙/๑๖๐
กุสลสงฺขาตา	๗๘/๕๗	ขชฺชโภชฺชํ	๒๐๙/๑๕๙
กุสินาฏา	๒๘๑/๒๐๗	ขตฺติเยปิ	๑๑๕/๘๕
กุสีตวตฺถุ	๓๓๔/๒๖๗	ขตฺติยปริสํ	๓๑๖/๒๔๙
กุสีโต	๓๓๐/๒๖๓	ขตฺติยมณฺฑลสฺส	๑๓๑/๙๘
กุหโก	๑๕๓/๑๑๒	ขตฺติยมหาสาลํ	๓๓๗/๒๗๐
กุหีรกา	๒๘๑/๒๐๘	ขนฺติ	๒๒๘/๒๒๘
กูฏฏฺโจ	๑๕๖/๑๑๕	ขนฺติโสรจฺเจ	๘๔/๖๒
กูฏาคารสาลายํ	๑๑/๘	ขนฺธพีชํ	๖๑/๔๓
เกวลปริปุณฺณํ	๓๕๘/๓๑๑	ขมา	๓๑๑/๒๔๓
เกวลกปฺปี	๒๗๕/๒๐๒	ขมฺภนํ	๒๐๓/๑๕๕
เกสกมฺพลํ	๕๗/๔๑	ขยา	๑๑๐/๘๒
เกสมตฺถกา	๑๔๙/๑๐๙	ขลมูสิกาโย	๓๑/๒๕
เกสมสฺสุโลจโก	๕๗/๔๑	ขาทติ	๗/๕
เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต	๕๗/๔๑	ขาทนียานํ	๒๐๘/๑๕๙
เกสมสฺสุ	๑๐๘/๗๙	ขิฑฺฑาปโทสิกา	๔๒/๓๐
เกสา	๑๔๙/๑๐๙	ขิฑฺฑา รติโย	๒๐๓/๑๕๔
โกกิลาภิหิ	๒๘๑/๒๐๘	ขิปนฺติ	๑๒๖/๙๒
โกธโน	๖๓/๔๔	ขิปฺปตฺตา	๑๕๒/๑๑๒
โกรกฺขตฺติโย	๗/๖	ขิปฺปมโนมวิกฺกโม	๒๑๕/๑๖๕
โกเสยฺยสุขุมานํ	๒๑๘/๑๖๗	ขิปฺปี	๒๑๔/๑๖๓
โกโสหิตวตฺถคุยฺหลกฺขณํ	๒๒๐/๑๖๙	ขิปฺปาภิญฺญา	๑๕๒/๑๑๑
โกโสหิตวตฺถคุยฺโห	๒๐๐/๑๕๑	ขิลชาโต	๓๒๐/๒๕๑
โกโสหิตํ	๒๒๑/๑๖๙	ขีณา	๓๕๗/๓๐๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ขีณาสโว	๑๑๖/๘๖	คนฺธตณฺหา	๓๒๓/๒๕๖
ขียิตพฺพํ	๑๓๐/๙๗	คนฺธพฺพา	๒๐๔/๑๕๖
ขุทฺทมธุ์	๑๒๐/๘๙	คนฺธพฺพนาคา	๒๐๕/๑๕๗
ขุทฺทาจารา	๑๓๔/๑๐๐	คนฺธพฺพปจาโร	๒๘๒/๒๐๙
เขตฺตวตฺถุนา	๒๒๔/๑๗๒	คนฺธพฺพปาริสชฺโช	๒๙๒/๒๑๙
เขตฺตานํ	๑๓๑/๙๗	คนฺธพฺพโปตโก	๒๘๒/๒๐๙
เขมา	๒๖๗/๑๙๘	คนฺธพฺพโปติกา	๒๘๒/๒๐๙
เขโพ	๑๔๙/๑๑๐	คนฺธพฺพมหามตฺโต	๒๘๒/๒๐๙
โขมสุขุมานํ	๒๑๘/๑๖๗	คนฺธพฺพเสนาย	๒๗๕/๒๐๒
[ค]		คนฺธพฺพาสุรยกฺขรกฺขเสภิ	๒๓๙/๑๘๔
คจฺฉนฺตํ	๒๘๒/๒๐๙	คนฺธพฺพี	๒๘๒/๒๐๙
คจฺฉนฺติ	๒๕๓/๑๙๒	คนฺธสมุปนฺนา	๑๒๐/๘๘
คจฺฉาม	๒๐/๑๕	คนฺธึ	๓๑๐/๒๔๐
คจฺฉามิ	๒๔/๑๘	คนฺธายตนํ	๓๒๓/๒๕๕
คณกมหามตฺตา	๙๐/๖๖	คพฺภาวกฺกนฺติ	๑๔๗/๑๐๘
คณนาย	๑๕๗/๑๑๖	คพฺภินิโย	๑๑๔/๘๔
คเณสิ	๘/๗	คเมติ	๓๑๐/๒๔๐
คณฺหาติ	๑๗๘/๑๓๔	คมฺภีรเนโม	๑๘๖/๑๔๐
คตํ	๒/๑	คมฺภีโร	๒๗๘/๒๐๔
คติ	๓๔๒/๒๗๗	คมฺมํ	๑๖๐/๑๑๙
คติมา	๑๕๓/๑๑๒	ครหมาโน	๑๓๕/๑๐๐
คนฺตพฺโพ	๓๓๔/๒๖๗	ครหา	๑๒๙/๙๗
คนฺตุ	๑๘๖/๑๔๐	ครหิตพฺพํ	๑๓๐/๘๗
คนฺถติ	๒๖๕/๑๙๗	ครหิตํ	๒๔๑/๑๙๘
คนฺเถ	๑๓๒/๙๙	ครุกรโณ	๓๒๔/๒๕๗
คนฺธกถึ	๕๐/๓๖	ครุกโรนฺโต	๘๔/๖๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ครุการ	๒๘๒/๒๐๙	คิหี	๕๑/๓๗
ครุโก	๓๓๔/๒๖๘	คีตํ	๒๕๐/๑๙๑
ครุฏฺฐานิโย	๓๒๒/๒๕๔	คุณานิ	๒๑๑/๑๖๑
คหณิยา	๒๒๖/๑๗๔	คุตฺตทฺวารตา	๓๐๔/๒๒๘
คหปตคฺติ	๓๐๕/๒๓๒	คุตฺตทฺวาโร	๑๕๓/๑๑๒
คหปติเนจยิกา	๒๐/๑๕	คุตฺตีสุ	๒๐๕/๑๕๖
คหปติปริสํ	๓๑๖/๒๔๙	คุมฺพํ	๒๗๕/๒๐๒
คหปติปุตฺต	๒๔๓/๑๘๘	คุยฺหํ	๒๖๒/๑๙๖
คหปติมหาสาลํ	๓๓๗/๒๗๐	เคลญฺญา	๓๓๔/๒๖๘
คหปติรตนํ	๘๑/๖๐	เคหํ	๒๑๓/๑๖๓
คาถา	๑๔๐/๑๐๓	โคกาณา	๕๓/๓๘
คามํ	๑๒๗/๙๓	โคจเร	๘๐/๕๙
คามกถํ	๕๐/๓๖	โคตฺตปฏิสาริโน	๑๔๐/๑๐๓
คามฆาตํ	๙๓/๗๐	โคตฺโต	๗๒/๕๐
คามนิคมราชธานิโย	๑๐๖/๗๘	โคปชุโม	๒๐๐/๑๕๒
คามสามนฺตํ	๑๓๒/๙๙	โคมยภกฺโข	๕๓/๔๑
คารโว	๓๕๘/๓๑๐	โคมยํ	๑๒๖/๙๓
คาวึ	๒๘๑/๒๐๖	โคยุเคหิ	๒๕/๒๐
คาหาเปนฺติ	๒๖๘/๑๙๘	[ฆ]	
คิทฺโธ	๑๕๓/๑๑๒	ฆานวิญฺญาณํ	๓๒๓/๒๕๕
คิรึ	๒๑๓/๑๖๒	ฆานวิญฺเญยฺยา	๓๑๕/๒๔๗
คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร	๑๘๒/๑๓๗	ฆานายตนํ	๓๒๓/๒๕๕
คิลานาวุฏฺฐิโต	๓๓๔/๒๖๘	ฆานินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒
คิลานุปฏฺฐาเนน	๒๗๑/๑๙๙	ฆาเนน	๓๑๐/๒๔๐
คิหีปติรูปกา	๒๒๓/๑๗๒	ฆายิตฺวา	๓๑๐/๒๔๐
		ฆาสํ	๑๓๒/๙๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[จ]		จรณํ	๒๑๔/๑๖๓
จกฺกานิ	๒๐๐/๑๔๑	จริตพฺพา	๘๕/๖๓
จกฺกรตนํ	๘๑/๖๐	จวนธมฺมา	๔๐/๓๐
จกฺกวตฺติ	๘๕/๖๓	จวนฺติ	๔๒/๓๐
จกฺกวตฺติวตฺตํ	๙๐/๖๗	จวมาเน	๗๓/๔๑
จกฺขุนา	๗๓/๔๑	จวิย	๒๐๗/๑๔๘
จกฺขุนฺทฺริยํ	๓๑๐/๒๔๐	จาคธนํ	๒๒๒/๑๗๑
จกฺขุมนฺโต	๒๗๔/๒๐๑	จาคาธิฏฺฐานํ	๓๑๑/๒๔๓
จกฺขุวิญฺญาณํ	๓๒๓/๒๔๕	จาคานุสฺสติ	๓๒๗/๒๖๒
จกฺขุวิญฺเญยฺยา	๓๑๕/๒๔๗	จาตุรนฺโต	๘๑/๔๙
จกฺขุสมฺผสฺสชา	๓๒๓/๒๔๖	จาตุมฺมหาราชิกปริสา	๓๓๗/๒๗๑
จกฺขุสมฺผสฺโส	๓๒๓/๒๔๕	จาตุยามสํวรสํวุโต	๗๐/๔๘
จกฺขุวายตนํ	๓๒๓/๒๔๕	จิตฺตํ	๑๒/๑๖
จงฺกมติ	๕๔/๓๘	จิตฺตภาวนา	๓๐๕/๒๓๓
จณฺฑา	๒๘๒/๒๑๐	จิตฺตวูปกาเสน	๓๕๘/๓๑๑
จตุกฺโกณฺฑิโก	๗/๕	จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	๑๑๐/๘๑
จตุคฺคุณํ	๓๐๐/๒๒๕	จิตฺตานุปสฺสี	๘๐/๕๙
จตุทฺทิสํ	๒๗๕/๒๐๒	จิตฺตาลงฺการจิตฺตปริกฺขารตฺถํ	๓๓๖/๒๗๐
จตุปฺปทา	๒๐๕/๑๕๗	จินฺตามยา	๓๐๕/๒๓๓
จตุราปสฺเสโน	๓๔๘/๒๘๒	จินฺตยิตฺวา	๒๒๓/๑๗๑
จตูหาย	๑๒๗/๙๔	จิรกตํ	๓๔๕/๒๘๑
จตฺตานิ	๓๔๘/๒๘๓	จิรฏฺฐิติกํ	๑๗๗/๑๓๓
จตฺตาพีสทนฺโต	๒๐๐/๑๔๑	จิรตรํ	๒๐๗/๑๔๘
จตฺตาพีสวสฺสสหสฺสายุกา	๙๔/๗๐	จิรภาสิตํ	๓๔๕/๒๘๑
จนฺทิมสุริยา	๑๒๐/๘๙		
จนฺทิมา	๒๕๓/๑๙๐		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
จิรปพฺพชิโต	๑๗๒/๑๒๙
จิรปฺปนฏฺเจ	๒๒๐/๑๖๘
จิรยาปนาย	๒๐๗/๑๕๘
จิรำ	๓๘/๒๘
จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจย-	
เภสชฺชปริกฺขาเรหิ	๓๔๕/๒๘๑
จีวรเหตุ	๓๐๙/๒๓๘
จุตำ	๘๒/๖๐
จุตูปปาโต	๓๑๒/๒๔๔
จุตูปปาตญาณ	๑๕๘/๑๑๗
จุทฺทสปาปกาปคโต	๒๔๔/๑๘๙
เจตโสวินิพนฺโธ	๓๒๐/๒๕๒
เจติยำ	๑๑/๘
เจโต	๗/๖
เจโตขีโล	๓๑๙/๒๕๑
เจโตปณิธิ	๓๓๗/๒๗๑
เจโตปริยญาณำ	๑๔๒/๑๐๕
เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย	๗/๖
เจโตผรณตา	๓๕๕/๒๙๓
เจโตวิมุตฺตึ	๑๑๐/๘๒
เจโตสมาธิ	๓๑๕/๒๘๗
โจทเกน	๓๑๖/๒๕๐
โจเทตพฺโพ	๓๑๖/๒๕๐
โจเทตุกาเมน	๓๑๖/๒๕๐
โจรกถำ	๕๐/๓๖
โจรา	๒๗๙/๒๐๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[ฉ]	
ฉฑฺฑิโต	๙/๗
ฉฑฺเฑสุ	๘/๗
ฉฑฺเฑสฺสนฺติ	๗/๖
ฉทฺทิสาปฏิจฺฉาที	๒๖๖/๑๙๗
ฉนฺทนานตฺตำ	๓๕๙/๓๒๕
ฉนฺทราโค	๓๕๙/๓๒๔
ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตำ	๑๑๐/๘๐
ฉนฺทาคตึ	๑๘๖/๑๔๐
ฉมานิกิณฺณำ	๗/๕
ฉวทุสฺสานิ	๕๗/๔๑
ฉวิมำสโลหิตำ	๑๔๙/๑๑๐
ฉวิยา	๒๐๐/๑๕๑
ฉฬงฺคสมนฺนาคโต	๓๔๘/๒๘๒
ฉิชฺเชรุ	๒๕/๒๐
[ช]	
ชงฺฆา	๒๑๕/๑๖๔
ชนฺนุกานิ	๒๒๒/๑๗๐
ชนา	๒๗๖/๒๐๔
ชนตมเหจฺโก	๒๒๗/๑๗๔
ชนปทกถำ	๕๐/๓๖
ชนปทตุทนำ	๒๔๑/๑๘๖
ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต	๒๔๐/๑๘๕
ชนสงฺคหิโก	๒๑๐/๑๖๐
ชเนตสฺมึ	๑๑๖/๘๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ชเนติ	๓๐๖/๒๓๕	ชิวฺหินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒
ชโนฆมปเรน	๒๘๑/๒๐๗	ชีวญฺชีวกสทฺเทตฺถ	๒๘๑/๒๐๘
ชยํ	๒๔/๑๙	ชีวิตา	๓๑๖/๒๔๘
ชยาเปกฺโข	๑๕๓/๑๑๒	ชีวิตพฺพํ	๘๒/๖๐
ชรสิงฺคาโล	๒๘/๒๓	ชีวิตมโท	๓๐๕/๒๓๔
ชลํ	๒๖๕/๑๙๗	ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยโค	๒๔๗/๑๙๐
ชลาพุชโยนิ	๓๑๒/๒๔๔	โชติ	๓๑๔/๒๔๖
ชวนปญฺโญ	๒๑๖/๑๖๕	โชติปรายโน	๓๑๔/๒๔๖
ชโฬ	๓๔๒/๒๗๘	[ฌ]	
ชาคริยานุโยคมนุยุตฺโต	๑๕๓/๑๑๒	ฌานำ	๑๑๐/๘๑
ชาติโย	๗๒/๕๐	ฌายนฺติ	๑๓๒/๙๘
ชาเตสุ	๒๕๓/๑๙๒	ฌายิกา	๑๓๒/๙๙
ชานตา	๓๐๓/๒๒๖	ฌายี	๑๕๓/๑๑๒
ชานนฺติ	๒๐๐/๑๕๒	[ญ]	
ชานปทา	๒๐๔/๑๕๕	ญาณำ	๓๑๐/๒๔๑
ชานาติ	๒๒๒/๑๗๐	ญาณทสฺสนปฏิลาภาย	๓๐๗/๒๓๖
ชายนฺติ	๒๘๑/๒๐๖	ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ	๓๕๙/๓๒๓
ชาลหตฺถปาโท	๒๐๐/๑๕๑	ญาณทสฺสนำ	๑๘๗/๑๔๑
ชาลิโน	๒๑๑/๑๖๑	ญาณวาโท	๒๒/๑๗
ชาลิโย	๒๖/๒๐	ญาตานำ	๒๐/๑๕
ชิคึสมาโน	๒๑๑/๑๖๑	ญาติกถำ	๕๐/๓๖
ชิโน	๒๑๑/๑๖๑	ญาติมิตฺเต	๒๒๐/๑๖๘
ชิวฺหาย	๓๑๐/๒๔๐	ญาติพฺยสนเหตุ	๓๑๖/๒๔๘
ชิวฺหายตนำ	๓๒๓/๒๕๕	ญาติพฺยสนำ	๓๑๖/๒๔๘
ชิวฺหาวิญฺญาณำ	๓๒๓/๒๕๕	ญาติสมฺปทา	๓๑๖/๒๔๙
ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา	๓๑๕/๒๔๗	ญาติสมฺปทาเหตุ	๓๑๖/๒๔๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ฌาตีสุหชฺเช	๒๒๑/๑๖๙	ตณฺหา	๓๐๕/๒๓๐
ฌายปฏิปนฺโน	๓๑๑/๒๔๑	ตณฺหามูลกา	๓๕๙/๓๒๔
[ถ]		ตโตชสี	๒๘๑/๒๐๘
ถปนีโย	๓๑๒/๒๔๓	ตโตตลา	๒๘๑/๒๐๘
ถเปตฺวา	๒๗๕/๒๐๒	ตโตลา	๒๘๑/๒๐๘
ถเปยฺยาม	๑๒๘/๙๖	ตตฺตลา	๒๘๑/๒๐๘
ถเปสฺสติ	๕๖/๔๐	ตถตฺโต	๒๓๙/๑๘๔
ถสฺสติ	๔๐/๒๙	ตถาการี	๑๘๘/๑๔๒
ถาติ	๓๐๗/๒๓๗	ตถาคโต	๑๘/๑๓
ถานกุสลตา	๓๐๔/๒๒๗	ตถาวาที	๑๘๘/๑๔๒
ถาเนหิ	๒๓๖/๑๙๖	ตถาวิโธ	๒๑๓/๑๖๓
ถิโต	๑๐๓/๗๕	ตทตฺถโชตกำ	๒๐๓/๑๕๔
ถิตโก	๒๐๐/๑๕๑	ตทฺทิคุณำ	๑๕/๑๑
ถิติภาคิโย	๓๕๔/๒๙๑	ตนุตฺตา	๑๕๔/๑๑๓
ถิติยา	๑๘๒/๑๓๖	ตปสฺสิโน	๕๘/๔๒
[ท]		ตปสฺสี	๕๘/๔๑
ทำสมกสวาตาตปสิรีสปสมฺผสฺสานำ	๑๘๒/๑๓๖	ตโปชิคุจฺฉา	๕๗/๔๑
[ต]		ตโปชิคุจฺฉาอลฺลีนา	๕๗/๔๐
ตกฺกรสฺส	๔/๓	ตโปชิคุจฺฉาวาทา	๕๗/๔๐
ตจปริยนฺตำ	๑๔๙/๑๐๙	ตโปชิคุจฺฉาสารา	๕๗/๔๐
ตโจ	๑๔๙/๑๐๙	ตเปน	๓๒๐/๒๕๒
ตโจตฺถฏฺา	๒๑๓/๑๖๓	ตมปรายโน	๓๑๔/๒๔๖
ตจฺฉา	๓๕๑/๒๘๗	ตโม	๓๑๔/๒๔๖
ตณฺฑุลปฺผโล	๑๒๕/๙๒	ตรมานรูโป	๒๐/๑๕
ตณฺฑุลำ	๑๒๗/๙๔	ตสฺสปาปิยสิกา	๓๓๒/๒๖๕
		ตสฺสานุสาสนิคุณาภิรโต	๒๓๑/๑๗๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ตาทิโส	๒๐๓/๑๔๕	ตุณฺหีกีเร	๒๘๑/๒๐๖
ตารกรูปานิ	๑๒๐/๘๘	ตุณฺหีภาเวน	๒๗๖/๒๐๓
ตาลาวตฺถุกโต	๓๔๘/๒๘๔	ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏอุกฺโกฏนวญฺจน-	
ตาวตึสกายํ	๑๙/๑๓	นิกติสาวิโยคเฉทนวธพนฺธนวิปรา-	
ตาวตึสาเทวา	๓๓๗/๒๗๑	โมสอาโลปสาหสาการา	๒๔๐/๑๘๔
ติกฺขตฺตุ	๙/๗	ตุลิย	๒๒๓/๑๗๑
ติกฺขปญฺโญ	๒๑๖/๑๖๕	ตุณฺหีภูโต	๗๕/๕๓
ติฏฺจตุ	๗๗/๕๖	[ถ]	
ติฏฺจภทฺทนฺติโก	๕๗/๔๐	ถณฺฑิลเสยฺยํ	๕๗/๔๑
ติณคหณา	๑๐๔/๗๖	ถทฺโธ	๖๓/๔๔
ติณภกฺโข	๕๗/๔๑	ถมฺภํ	๒๙๙/๒๒๔
ติณวตฺถารโก	๓๓๒/๒๖๕	ถามวา	๓๑๗/๒๕๑
ติณา	๒๕๓/๑๙๔	ถีนมิทฺธนีวรณํ	๓๑๕/๒๔๘
ตินฺทุกฺขาณูปริพฺพาชการาโม	๒๑/๑๖	ถีนมิทฺธํ	๗๐/๔๙
ติทิวปุรวรสโม	๒๓๙/๑๘๔	ถุโส	๕๐/๔๐
ติพฺโพ	๑๐๓/๗๕	เถโต	๒๓๒/๑๗๘
ติพฺพจฺฉนฺโท	๓๓๑/๒๖๔	เถยฺยสงฺขาตํ	๙๑/๖๗
ติรจฺฉานกถํ	๕๐/๓๖	[ท]	
ติรจฺฉานโยนิ	๓๑๕/๒๔๗	ทกฺขิณํ	๘๖/๖๓
ติริยํ	๗๑/๔๙	ทกฺขิณาวฏฺฏกชาตานิ	๒๐๐/๑๕๑
ติริฏานิ	๕๗/๔๑	ทกฺขิเณยฺยคฺคิ	๓๐๕/๓๒๓
เตชสี	๒๘๑/๒๐๘	ทกฺขิเณยฺโย	๖/๕
เตโชกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒	ทกฺขิติ	๒๑๗/๑๖๖
เตโชธาตุ	๓๔/๒๖	ทกฺโข	๓๐๙/๒๓๙
เตลปฺปชฺโชตํ	๒๗๔/๒๐๑	ทณฺฑมนฺตรํ	๕๗/๔๐
เตลปทีปี	๒๙๘/๒๒๔	ทณฺฑมาณวกานิ	๒๘๑/๒๐๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาท		ทานสังวิภาเค	๒๐๑/๑๕๒
ตุวංตุวංเปสุญฺญมุสาวาทา	๓๕๙/๓๒๔	ทายกโต	๓๑๓/๒๔๕
ทณฺฑาทานำ	๑๒๙/๙๗	ทายชฺชำ	๘๓/๖๑
ทณฺเฑน	๑๒๙/๙๗	ทารภรณาย	๒๕๑/๑๙๑
ทตฺติยา	๕๗/๔๐	ทารุปตฺติกนฺเตวาสี	๒๖/๒๐
ททฺทุลกภกฺโข	๕๗/๔๐	ทาเรน	๒๖๗/๑๙๘
ทธิมุโข	๒๘๓/๒๑๑	ทาลิทฺทิยำ	๙๑/๖๗
ทนฺตา	๑๔๙/๑๐๙	ทาสกมฺมกรโปริเสหิ	๒๒๔/๑๗๒
ทนฺธตฺตา	๑๕๒/๑๑๑	ทาสกมฺมกรา	๒๖๖/๑๙๗
ทนฺธาภิญฺญา	๑๕๒/๑๑๑	ทิชสมสุกฺกสุจิโสภนทนฺโต	๒๔๑/๑๘๖
ทมา	๓๑๑/๒๔๓	ทิฏเจ	๗๗/๕๕
ทยาปนฺโน	๒๐๖/๑๕๗	ทิฏฐธมฺมสุขวิหาราย	๓๐๗/๒๓๖
ทสฺสนสมาปตฺตีสุ	๑๔๙/๑๐๙	ทิฏฐธมฺมิกานำ	๑๘๒/๑๓๖
ทสฺสนานุตฺตริยำ	๓๐๕/๒๓๓	ทิฏฐวาทิตา	๓๑๓/๒๔๕
ทสฺสนียตโร	๑๓๐/๑๙๗	ทิฏฐานุคตี	๑๒๐/๘๙
ทหติ	๓๓๗/๒๗๐	ทิฏฐานุสโย	๓๓๒/๒๖๕
ทหโร	๒๑๑/๑๖๑	ทิฏฐิ	๗/๖
ทพฺหปรกฺกโม	๓๑๗/๒๕๑	ทิฏฐิคตำ	๗/๖
ทพฺหปาการโตรณำ	๑๔๓/๑๐๕	ทิฏฐินิสฺสยา	๑๙๑/๑๔๔
ทพฺหสมาทาโน	๒๐๑/๑๕๒	ทิฏฐิปฏิเวเธ	๓๓๑/๒๖๔
ทพฺหา	๙๒/๖๙	ทิฏฐิปฺปตฺโต	๑๕๐/๑๑๑
ทพฺหุทฺทาปี	๑๔๓/๑๐๕	ทิฏฐิพฺยสนำ	๓๑๖/๒๔๘
ทาตพฺโพ	๓๓๒/๒๖๕	ทิฏฐิพฺยสนเหตุ	๓๑๖/๒๔๘
ทาตา	๒๑๘/๑๖๗	ทิฏฐิโยควิสංโยโค	๓๑๑/๒๔๔
ทานำ	๓๑๓/๒๔๕	ทิฏฐิโยโค	๓๑๑/๒๔๔
ทานมยำ	๓๐๕/๒๓๒	ทิฏฐิวิปตฺติ	๓๐๔/๒๒๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ	๓๐๔/๒๒๘	ทุกฺขํ	๑๖๐/๑๑๙
ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ	๓๓๒/๒๖๕	ทุกฺขกฺขยาย	๕/๔
ทิฏฺฐิสมฺปทา	๓๐๔/๒๒๘	ทุกฺขตฺตา	๑๕๒/๑๑๑
ทิฏฺฐิสมฺปทาเหตุ	๓๑๖/๒๔๙	ทุกฺขทุกฺขตา	๓๐๕/๒๓๑
ทิฏฺฐิสามญฺญคโต	๓๒๔/๒๕๘	ทุกฺขธมฺม	๒๔๙/๑๙๑
ทิฏฺฐุปาทานํ	๓๑๒/๒๒๔	ทุกฺขนิโรโธ	๓๕๔/๒๙๒
ทิฏฺโฐโฆ	๓๑๒/๒๒๔	ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา	๓๕๔/๒๙๒
ทินฺนาทายิโน	๒๗๑/๒๐๐	ทุกฺขสญฺญา	๓๒๒/๒๕๕
ทิพฺพ	๘๒/๖๐	ทุกฺขสมุทโย	๓๒๒/๒๙๒
ทิพฺพจกฺขุ	๓๐๕/๒๓๓	ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย	๓๕๐/๒๘๖
ทิพฺพนฺติ	๒๕๓/๑๙๓	ทุกฺขสฺสนฺตํ	๑๕๔/๑๑๓
ทิวโส	๒๗๘/๒๐๔	ทุกฺขาปฏิปทา	๑๕๒/๑๑๑
ทิวํ	๒๐๓/๑๕๔	ทุกฺขินฺทฺริยํ	๓๒๐/๑๕๒
ทิวาสญฺญํ	๓๐๗/๒๓๗	ทุคฺคตึ	๗๓/๕๒
ทิวาโสปฺปึ	๒๕๓/๑๙๓	ทุคฺคเต	๗๓/๕๒
ทิวาสุปฺปสีเลน	๒๕๓/๑๙๓	ทุคฺคีตา	๑๔๐/๑๐๓
ทิสา	๒๓๙/๑๘๔	ทุจฺจริตํ	๑๓๖/๑๐๐
ทิโสทิสํ	๒๘๑/๒๐๖	ทุชฺชาโต	๑๑๗/๘๗
ทิสฺวาน	๗/๖	ทุชฺชานํ	๕๖/๓๙
ทีฆํ	๒๐๐/๑๕๑	ทุปฺปญฺโญ	๓๓๐/๒๖๓
ทีฆรตฺตํ	๗/๖	ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี	๖๓/๔๔
ทีฆงฺคุลี	๒๐๐/๑๕๑	ทุปฺปฏิวิชฺโฌ	๓๕๑/๒๘๖
ทีฆายุโก	๔๐/๒๙	ทุปฺปเวทิเต	๑๖๔/๑๒๓
ทีฆายุกตโร	๔๐/๒๙	ทุปฺปสหํ	๑๑๐/๘๒
ทีฆายุกตาย	๒๐๗/๑๕๘	ทุพฺพณฺณา	๙๖/๗๑
ทุกฺกรํ	๔๘/๓๔	ทุพฺพณฺณตรา	๔๐/๒๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทุพฺพลีกรเณ	๗๑/๔๙	ทฺวาคาริโก	๕๗/๔๐
ทุพฺพโล	๑๑๗/๘๗	ทฺวาเรน	๙๒/๖๙
ทุพฺภาสิตา	๑๔๐/๑๐๓	ทฺวาโลปิโก	๕๗/๔๐
ทุมฺมโน	๓๒๘/๒๖๒	ทฺวิทุคฺคมวรตรหนุตฺตมลตฺตถ	๒๓๙/๑๘๔
ทุรกฺขาเต	๑๖๔/๑๒๓		
ทุสฺสีโล	๓๑๖/๒๔๙	ทฺวิปทจตุปฺปเทหิ	๒๒๔/๑๗๒
ทูรโต	๕๑/๓๗	ทฺวีหาย	๑๒๗/๙๔
เทวา	๔๒/๓๐	ทฺวีหิกำ	๕๗/๔๐
เทวญฺญตโร	๓๒๐/๒๕๒	เทฺวฐิกชาตา	๑๖๔/๑๒๓
เทวตานุสฺสติ	๓๒๗/๒๖๒	**[ธ]**	
เทวนิกายำ	๓๒๐/๒๕๒	ธตา	๓๔๕/๒๘๐
เทวมนุสฺสปูชิตำ	๒๐๕/๑๕๗	ธเนน	๙๑/๖๗
เทวมนุสฺสานำ	๖/๔	ธนคฺคำ	๒๔๙/๑๙๐
เทสิโต	๔/๓	ธนชานิ	๒๔๘/๒๐๒
เทเสติ	๗๖/๕๕	ธนธญฺเญน	๒๒๔/๑๗๒
เทเสมิ	๗๗/๕๕	ธมฺโม	๔/๓
โทมนสฺสฏฺฐานิยำ	๓๒๓/๒๕๖	ธมฺมกถำ	๒๑๑/๑๖๑
โทมนสฺสินฺทฺริยำ	๓๒๐/๒๕๒	ธมฺมกาโม	๓๔๕/๒๘๑
โทวจสฺสตา	๓๐๔/๒๒๗	ธมฺมกาโย	๑๑๘/๘๗
โทวาริกา	๙๐/๖๖	ธมฺมจริยาภิรโต	๒๓๑/๑๗๗
โทสำ	๗๐/๔๙	ธมฺมญฺญู	๓๓๐/๒๖๔
โทสคฺคิ	๓๐๕/๒๓๒	ธมฺมตฺเถโร	๓๐๕/๒๓๒
โทสนฺตเรน	๓๑๖/๒๕๐	ธมฺมทายาโท	๑๑๘/๘๗
โทสาคตึ	๑๘๖/๑๔๐	ธมฺมทีปา	๘๐/๕๙
ทฺวยการี	๑๓๗/๑๐๑	ธมฺมทุนฺทโภ	๘๔/๖๒
ทฺวเยน	๓๕๘/๓๑๑	ธมฺมนิมฺมิโต	๑๑๘/๘๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ธมฺมนิสนฺติยา	๓๓๑/๒๖๔	ธิสยนฺติ	๒๕๓/๑๙๒
ธมฺมนฺวโย	๑๔๓/๑๐๕	ธาตุโย	๓๐๕/๒๓๐
ธมฺมปฏิสํเวที	๓๒๒/๒๕๔	ธาตุกุสลตา	๓๐๔/๒๒๘
ธมฺมปทำ	๓๑๑/๒๔๓	ธาตุนานตฺตำ	๓๕๙/๓๒๕
ธมฺมปริยาโย	๑๙๗/๑๔๙	ธาเรยฺย	๒๗๔/๒๐๑
ธมฺมภูโต	๑๑๘/๘๗	ธาเรหิ	๑๙๗/๑๔๙
ธมฺมมจฺฉริยำ	๓๑๕/๒๔๗	ธิติมา	๑๕๓/๑๑๒
ธมฺมยาคำ	๒๑๓/๑๖๒	ธุตฺตา	๒๕๒/๑๙๒
ธมฺมยาคี	๒๑๒/๑๖๒	ธุนนฺติ	๒๔๑/๑๘๗
ธมฺมราชา	๘๑/๕๙	ธุโว	๔๐/๒๙
ธมฺมลทฺธา	๓๒๔/๒๕๗	ธูมายิตฺวา	๓๔/๒๖
ธมฺมวาที	๑๘๘/๑๔๒	**[น]**	
ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค	๑๕๑/๑๑๑	นกฺขตฺตานิ	๑๒๐/๘๘
ธมฺมสญฺหิตำ	๑๘๙/๑๔๔	นขา	๑๔๙/๑๐๙
ธมฺมสมฺมตำ	๑๒๗/๙๓	นครำ	๑๔๓/๑๐๕
ธมฺมสรณา	๘๐/๕๙	นครกถำ	๕๐/๓๖
ธมฺมสฺสวนาย	๑๔๔/๑๐๖	นครมาตำ	๙๓/๗๐
ธมฺมาธิปเตยฺโย	๘๔/๖๒	นงฺคลา	๒๘๑/๒๐๖
ธมฺมานุธมฺมำ	๒๑๑/๑๖๒	นจฺจคีตำ	๒๕๓/๑๙๓
ธมฺมานุปสฺสี	๘๐/๕๙	นจฺจำ	๒๕๐/๑๙๑
ธมฺมานุสารี	๑๕๐/๑๑๑	นทิโต	๑๔๒/๑๐๔
ธมฺมานุสฺสติ	๓๒๗/๒๖๒	นทีวิทุคฺคำ	๑๐๔/๗๖
ธมฺมายตนำ	๓๒๓/๒๕๕	นนฺทติ	๒๓๕/๑๘๐
ธมฺมิโก	๘๑/๕๙	นนฺทเน	๒๐๙/๑๕๙
ธมฺมี	๓๐๐/๒๕๕	นนฺทูปเสจนำ	๓๑๑/๒๔๒
ธมฺมูปสญฺหิตำ	๒๑๒/๑๖๒	นปฺปฏิกฺโกสิตพฺพำ	๑๗๙/๑๓๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นปฺปฏิพโล	๓๔๒/๒๗๘	นานตฺตกถำ	๕๐/๓๖
นปฺปมชฺชโน	๒๐๓/๑๕๔	นานตฺตกายา	๓๓๒/๒๖๔
นปฺปสำสนฺติ	๒๔๕/๑๘๙	นาติสีตาย	๒๒๖/๑๗๔
นมติ	๓๑๙/๒๕๑	นาธิมุจฺจติ	๓๐๕/๒๓๑
นมตฺถุ	๒๗๗/๒๐๓	นาธิวาเสติ	๓๑๐/๒๔๐
นมสฺสติ	๒๔๒/๑๘๘	นานตฺตสญฺญำ	๓๐๘/๒๓๘
นมสฺสิตพฺพา	๒๔๔/๑๘๙	นานตฺตสญฺญิโน	๓๓๒/๒๖๔
นมสฺเสยฺย	๒๗๓/๒๐๐	นานปฺปการกา	๑๘๓/๑๓๗
นโม	๑/๑	นานาชจฺจา	๑๑๘/๘๗
นรุตฺตโม	๒๐๓/๑๕๕	นานาติตฺถิยสมณพฺราหฺมณา	๒๐/๑๕
นวนวติโย	๒๘๑/๒๐๗	นานาทิชคณา	๒๘๑/๒๐๘
นวนีตำ	๑๐๓/๗๔	นานุพฺยญฺชนคฺคาหี	๓๑๐/๒๔๐
นวำ	๒๙๗/๒๒๓	นาภิสชฺชิ	๒๑๘/๑๖๗
นสฺส	๑๒๖/๙๓	นามโคตฺตำ	๒๗๕/๒๐๒
นพฺพนำ	๑๐๖/๗๘	นามโส	๒๗๘/๒๐๔
นฺหาตกสฺส	๒๗๗/๒๐๓	นาลตฺถำ	๓๓๔/๒๖๗
นราหู	๑๔๙/๑๑๐	นาสกฺขึ	๓๓๕/๒๖๘
นาคปฺจาโร	๒๘๒/๒๐๙	นิกามลาภี	๑๖๐/๑๑๙
นาคปฺาริสชฺโช	๒๘๒/๒๐๙	นิเกตำ	๒๐๑/๑๕๒
นาคโปตโก	๒๘๒/๒๐๙	นิกฺกุชฺชิตำ	๒๗๔/๒๐๑
นาคโปติกา	๒๘๒/๒๐๙	นิกฺกุชฺเชยฺยุ	๒๘๒/๒๑๐
นาคมหามตฺโต	๒๘๒/๒๐๙	นิกฺขมติ	๑๔๗/๑๐๘
นาคเสนาย	๒๗๕/๒๐๒	นิกฺขิปติ	๒๐๑/๑๕๓
นาคี	๒๘๒/๒๐๙	นิคจฺฉติ	๓๑๖/๒๔๙
นาจฺจุณฺหาย	๒๒๖/๑๗๔	นิคณฺโฐ	๑๖๔/๑๒๓
นาฏปริยา	๒๘๑/๒๐๗	นิคมำ	๑๒๗/๙๓

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
นิคมกถำ	๕๐/๓๖	นิพฺพินฺทติ	๓๕๙/๓๒๒
นิคมฆาตำ	๙๓/๗๐	นิพฺพินฺนรูปา	๑๖๔/๑๒๓
นิคมสามนฺตำ	๑๓๒/๙๙	นิพฺพุตา	๒๗๗/๒๐๔
นิโคฺรธปริมณฺฑโล	๒๐๐/๑๕๑	นิพฺพุยฺหมานาย	๑๒๖/๙๓
นิจฺโจ	๔๐/๒๙	นิพฺเพเจหิ	๑๖๔/๑๒๓
นิจฺฉาโต	๓๑๔/๒๔๖	นิพฺเพธิกปญฺโญ	๒๑๖/๑๖๕
นิชิคึสนโก	๑๕๓/๑๑๒	นิพฺเพธิกาย	๓๑๗/๒๕๑
นิฏฺฐิโต	๒๓/๑๘	นิมิตฺต	๑๙๙/๑๕๐
นิทำสยิ	๒๑๓/๑๖๒	นิมิตฺตโกวิทา	๒๐๙/๑๖๐
นิทำเสสิ	๒๑๒/๑๖๒	นิมิตฺตคฺคาหี	๓๑๐/๒๔๐
นิทฺทิสติ	๑๘๘/๑๔๒	นิมิตฺตานุสารี	๓๒๖/๒๖๑
นิธานวตี	๑๕๓/๑๑๒	นิมฺมาตา	๓๙/๒๘
นิธาเปยฺย	๒๖๕/๑๙๗	นิมฺมิตกามา	๓๐๕/๒๓๒
นินฺทา	๓๕๘/๒๗๒	นิมฺมิตา	๓๙/๒๘
นิปโก	๑๕๓/๑๑๒	นิยโต	๑๕๔/๑๑๓
นิปจฺจการำ	๑๑๗/๘๖	นิยฺยาติ	๔/๓
นิปชฺชติ	๓๓๔/๒๖๗	นิยฺยาเทนฺติ	๒๖๗/๑๙๘
นิปชฺชามิ	๓๔๔/๒๖๖	นิยฺยานิกา	๓๒๔/๒๕๘
นิปนฺนำ	๒๘๒/๒๐๙	นิรพฺพุทำ	๑๙๙/๑๕๐
นิปุณาสมฺมตา	๒๔๑/๑๘๖	นิรยำ	๗๓/๕๒
นิปุเณภิ	๒๔๑/๑๘๖	นิรุชฺฌติ	๒๗๘/๒๐๔
นิปฺเปสิโก	๑๕๓/๑๑๒	นิรุทฺธา	๓๔๔/๒๗๙
นิพฺพำนำ	๓๒๙/๒๖๒	นิโรธำ	๓๓๙/๒๗๕
นิพฺพานธาตุยา	๑๘๘/๑๔๒	นิโรธตณฺหา	๓๐๕/๒๓๐
นิพฺพานปตฺติยา	๓๕๐/๒๘๖	นิโรธนิสฺสิตำ	๓๑๐/๒๔๐
นิพฺพายมานสฺส	๑๒๐/๘๘	นิโรธสญฺญา	๓๒๙/๒๖๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นิวาตวุตฺติ	๒๗๓/๒๐๑	นิวารภกฺโข	๕๗/๔๐
นิวาเรติ	๒๖๓-๔/๑๙๖	นุนฺนานิ	๓๔๘/๒๘๓
นิวาเรตา	๑๔๓/๑๐๕	เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต	๒๐๓/๑๕๕
นิวาเรนฺติ	๒๖๗/๑๙๘	เนกฺขมฺมธาตุ	๓๐๕/๒๓๐
นิวาสิโน	๒๗๖/๒๐๓	เนกฺขมฺมวิตกฺโก	๓๐๕/๒๓๐
นิวาเสตฺวา	๑/๑	เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป	๓๐๕/๒๓๐
นิวิฏฺจา	๘๔/๖๒	เนกฺขมฺมสญฺญา	๓๐๕/๒๓๐
นิเวเสติ	๒๖๓/๑๙๖	เนกฺขมฺมํ	๓๒๑/๒๕๓
นิเวเสนฺติ	๒๖๗/๑๙๘	เนกฺขมฺมาภิรตึ	๓๕๗/๓๐๙
นิสนฺติยา	๑๗๘/๑๓๕	เนคมชานปทา	๒๐๔/๑๕๕
นิสามยิ	๒๑๗/๑๖๖	เนตา	๒๗๓/๒๐๑
นิสินฺนํ	๑๐/๘	เนตฺติ	๒๘๓/๒๑๑
นิสีทตุ	๒/๑	เนมิตฺติโก	๑๕๓/๑๑๒
นิสีทึสุ	๗๙/๕๘	เนลา	๒๓๖/๑๘๑
นิเสเธติ	๙๓/๖๙	เนวรูปีนารูปี	๑๙๔/๑๔๗
นิสฺสรณํ	๓๒๑/๒๕๓	เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ	๓๐๘/๒๓๘
นิสฺสรณปญฺโญ	๓๐๙/๒๓๘	เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคา	๓๔๑/๒๗๖
นิสฺสรณิยา	๓๒๑/๒๕๒		
นิหิตทณฺโฑ	๒๐๖/๑๕๗	เนวสญฺญีนาสญฺญี	๑๙๔/๑๔๗
นิหิตสตฺโถ	๒๐๖/๑๕๗	เนวเสกฺขานาเสกฺขา	๓๐๕/๒๓๓
นิหียติ	๒๔๖/๑๙๐		
นียนฺติ	๒๘๑/๒๐๖	**[ป]**	
นีลกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒	ปกาสิโต	๒๗๔/๒๐๑
นีลนิภาสานิ	๓๓๘/๒๗๓	ปกาเสนฺติ	๒๘๑/๒๐๘
นีลวณฺณานิ	๓๑๕/๒๙๑	ปกฺกมึสุ	๒๙๙/๒๒๔
นีวรณานิ	๑๔๓/๒๔๘	ปกฺขนฺทติ	๓๒๑/๒๕๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปคฺคห	๓๐๔/๒๒๘	ปญฺจินฺทฺริยานิ	๑๔๕/๑๐๗
ปคฺคหนิมิตฺตํ	๓๐๔/๒๒๘	ปญฺชลิโก	๒๔๒/๑๘๘
ปจนฺติ	๓๓๖/๒๗๐	ปญฺญเปตพฺพํ	๑๘๗/๑๔๑
ปจารา	๒๘๑/๒๗๐	ปญฺญเปติ	๑๘๗/๑๔๑
ปจฺจกฺขามิ	๓/๒	ปญฺญวา	๓๑๗/๒๕๑
ปจฺจตฺตํ	๖/๔	ปญฺญากฺขนฺโธ	๓๑๑/๒๔๓
ปจฺจนฺติมํ	๑๔๓/๑๐๕	ปญฺญาจกฺขุ	๓๐๕/๒๒๓
ปจฺจยิโก	๒๓๒/๑๗๘	ปญฺญาธนํ	๒๒๒/๑๗๑
ปจฺจเวกฺขณนิมิตฺตํ	๓๕๕/๒๙๓	ปญฺญาธิฏฺฐานํ	๓๑๑/๒๔๓
ปจฺจสฺโสสิ	๘๒/๖๐	ปญฺญาเปตฺวา	๒๙๘/๒๒๔
ปจฺจาจิกฺขสิ	๓/๒	ปญฺญาพลํ	๓๑๑/๒๔๓
ปจฺจาสีสติ	๓๓๗/๒๗๐	ปญฺญาภาวนา	๓๐๕/๒๓๓
ปจฺจุตฺตริตฺวา	๘๖/๖๓	ปญฺญายทุพฺพลีกรณี	๒๔๘/๑๙๑
ปจฺจุทาวตฺเตยฺย	๓๓๕/๒๗๐	ปญฺญายีสุ	๑๒๑/๘๙
ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา	๒๖๗/๑๙๗	ปญฺญาวิมุตฺตี	๑๑๐/๘๒
ปจฺจุฏฺฐานํ	๑๑๗/๘๖	ปญฺญาวิมุตฺโต	๓๓๒/๒๖๕
ปจฺจุปฏฺฐิตกามา	๓๐๕/๒๓๒	ปญฺญาวิสิฏฺฐํ	๒๑๗/๑๖๖
ปจฺเจสนฺโต	๒๘๑/๒๐๘	ปญฺญาวิสุทฺธิ	๓๕๙/๓๒๓
ปจฺฉา	๓๙/๒๙	ปญฺญาวุฑฺโ	๓๐๕/๒๓๓
ปจฺฉาภตฺตํ	๑๙/๑๔	ปญฺญินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒
ปจฺฉาสมเณน	๗/๕	ปฏากํ	๑๖๒/๑๒๑
ปชหติ	๖๐/๔๓	ปฏิคฺคาหกโต	๓๑๓/๒๔๕
ปชานามิ	๓๖/๒๗	ปฏิฆสญฺญานํ	๓๐๘/๒๘๓
ปชฺฌายนฺโต	๗๕/๕๓	ปฏิฆสญฺโญชนํ	๓๓๒/๒๖๕
ปญฺจงฺควิปฺปหีโน	๓๔๘/๒๘๒	ปฏิฆานุสโย	๓๓๒/๒๖๕
ปญฺจงฺคิโก	๓๕๕/๒๙๓	ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ	๓๕๓/๒๙๐

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลตา	๓๐๔/๒๒๘	ปฏิสนฺถรติ	๒๔๖/๑๙๔
ปฏิชานาติ	๓๔๗/๓๐๘	ปฏิสรณํ	๒๖๑/๑๙๖
ปฏินิสฺสฏฺฐานิ	๓๔๘/๒๘๓	ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ	๕๒/๓๗
ปฏิปชฺชติ	๓๑๐/๑๒๕	ปฏิสลฺลีโน	๔๙/๓๖
ปฏิปชฺชามิ	๒๖๗/๑๙๗	ปฏิสังเวเทติ	๓๐๖/๑๓๖
ปฏิปชฺเชยฺยุ	๒๑๔/๑๖๔	ปฏิเสวติ	๕๒/๓๗
ปฏิปทา	๑๕๒/๑๑๑	ปฏิเสวึสุ	๑๒๖/๙๒
ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ	๓๕๙/๓๒๓	ปฏิสฺสโต	๓๐๙/๒๓๙
ปฏิปทานุตฺตริยํ	๓๐๕/๒๓๓	ปฏิหงฺขามิ	๑๘๒/๑๓๖
ปฏิปนฺโน	๓๑๔/๒๔๙	ปฐมาภินิพฺพตฺตา	๓๓๒/๒๖๔
ปฏิปูเชนฺติ	๒๗๐/๑๙๙	ปฐวีกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒
ปฏิปฺปสฺสทฺธา	๓๔๘/๓๓๑	ปฐวีธาตุ	๓๑๑/๒๔๒
ปฏิพโล	๓๔๒/๒๗๘	ปณีตา	๑๕๒/๑๑๒
ปฏิภยํ	๒๕๙/๑๙๕	ปณีตธาตุ	๓๐๕/๒๓๐
ปฏิภาณวา	๒๗๓/๒๐๑	ปณีตปณีตํ	๑๔๔/๑๐๖
ปฏิภาตุ	๓๐๐/๒๒๕	ปณฺฑิโต	๑๔๓/๑๐๕
ปฏิราชาโน	๘๕/๙๓	ปณฺณกุฏิโย	๑๓๒/๙๘
ปฏิรูปเทสวาโส	๓๕๔/๒๙๑	ปตายนฺติ	๒๘๑/๒๐๘
ปฏิลภติ	๒๐๐/๑๕๒	ปติฏฺฐเปหิ	๙๑/๖๘
ปฏิวสติ	๑๑/๘	ปติฏฺฐยิ	๒๑๘/๑๖๗
ปฏิวานรูปา	๑๖๔/๑๒๓	ปตฺตกฺขนฺโธ	๗๕/๕๓
ปฏิวิโนเทนฺติ	๓๕๘/๓๑๑	ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตํ	๓๒๔/๒๕๗
ปฏิวิรโต	๑๑๕/๘๕	ปตฺตโยคกฺเขมา	๑๗๓/๑๒๙
ปฏิวิรุฬฺหํ	๑๒๕/๙๒	ปทหติ	๓๐๖/๒๓๕
ปฏิเวทยามิ	๖/๕	ปทาลตา	๑๒๓/๙๑
ปฏิสงฺขานพลํ	๓๐๔/๒๒๘	ปทุฏฺฐจิตฺโต	๒๘๒/๒๐๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปโทเสนฺติ	๔๔/๓๒	ปรสญฺเจตนา	๓๑๒/๒๔๕
ปธานิยงฺคานิ	๓๑๗/๒๕๐	ปรเสนปฺปมทฺทนา	๘๑/๖๐
ปนุนฺนปจฺเจกสจฺโจ	๓๔๘/๒๘๒	ปรำ	๔๐/๒๙
ปนุนฺนานิ	๓๔๘/๒๘๒	ปราภูตรูโป	๒๓/๑๘
ปนฺตานิ	๕๒/๓๗	ปรามสามิ	๓๖/๒๗
ปนฺถทูหณำ	๙๓/๗๐	ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน	๑๑๖/๘๖
ปปาคโต	๒๕๓/๑๙๓	ปริคฺคยฺหติ	๒๖๒/๑๙๖
ปปฺโปนฺติ	๒๗๓/๒๐๑	ปริคฺคโห	๓๕๙/๓๒๔
ปปฺผาสำ	๑๔๙/๑๑๐	ปริจาเรติ	๑๘๓/๑๓๘
ปพฺพชติ	๔๐/๒๙	ปริจิตา	๓๒๖/๒๕๙
ปพฺพตวิสมำ	๑๐๔/๗๖	ปริจฺจตฺตำ	๒๖๒/๑๙๖
ปพฺพาชนำ	๑๓๒/๙๘	ปริญฺเญยฺยา	๓๕๒/๒๘๗
ปพฺพาเชตพฺพำ	๑๓๐/๙๗	ปริณายกรตนำ	๘๑/๖๐
ปมาทาธิกรณำ	๓๑๖/๒๔๙	ปริตสฺสติ	๓๐๙/๒๓๘
ปโมทติ	๒๐๙/๑๕๙	ปริทเหยฺยำ	๑๑/๘
ปยิรุปาสนฺติ	๒๙๑/๒๑๓	ปรินิพฺพานิโก	๓๔๒/๒๗๗
ปโยชเย	๒๖๕/๑๙๗	ปรินิพฺพายติ	๑๓๘/๑๐๒
ปรกุสินาฏา	๒๘๑/๒๐๗	ปริปญฺหติ	๓๕๘/๓๑๑
ปรทารคมนำ	๒๔๕/๑๘๙	ปริปติ	๙/๗
ปรทารเสวนา	๒๕๓/๑๙๒	ปริปุจฺฉติ	๓๕๘/๓๑๑
ปรนิมฺมิตกามา	๓๐๕/๒๓๒	ปริปุจฺเฉยฺยาสิ	๘๔/๖๒
ปรนฺตโป	๓๑๔/๒๔๖	ปริปุณฺณโกฏฺฐาคาโร	๒๒๒/๑๗๑
ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต	๓๑๔/๒๔๖	ปริปุณฺณา	๕๖/๔๐
ปรปฺปวาทำ	๑๗๓/๑๒๙	ปริปูรการี	๓๒๕/๑๕๘
ปรมฺมุขา	๒๕๗/๑๙๕	ปริปูรา	๓๐๕/๒๓๓
		ปริปฺผุฏฺา	๓๐๕/๒๓๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปริภาสาหิ	๒๘๒/๒๑๐	ปริหายิ	๙๔/๗๐
ปริภุญฺชติ	๖๐/๔๓	ปริหิโต	๑๓/๑๐
ปริภูโต	๒๔๑/๑๙๑	ปริหาหนานตฺตํ	๓๕๙/๓๒๕
ปริมชฺชติ	๑๕๙/๑๑๘	ปโรสหสฺสํ	๘๒/๖๐
ปริมณฺฑลอโนนมชณฺณุปริมสน-		ปวกฺขามิ	๓๕๐/๒๘๖
ลกฺขณานิ	๒๒๒/๑๗๑	ปวฑฺฒติ	๘๐/๕๙
ปริมสติ	๒๐๐/๑๕๑	ปวตฺตผลโภชี	๕๗/๔๑
ปริยนฺตจารินี	๕๓/๓๘	ปวโร	๒๑๒/๑๖๒
ปริยาปุณาถ	๒๙๕/๒๒๒	ปวสฺสนฺติ	๒๘๑/๒๐๘
ปริยาปุตา	๒๘๒/๒๐๙	ปวาเรสฺสติ	๕๖/๔๐
ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุตฺโต		ปวิเวกาวุธํ	๓๐๕/๒๓๓
	๕๗/๔๐	ปวุจฺจติ	๒๔๕/๑๘๙
ปริเยสนา	๓๕๙/๓๒๔	ปวุจฺจนฺติ	๒๗๙/๒๐๕
ปริเยสนานานตฺตํ	๓๕๙/๓๒๕	ปเวเทสิ	๑๖๓/๑๒๒
ปริโยทเปนฺติ	๒๗๒/๒๐๐	ปเวเสตา	๑๔๓/๑๐๕
ปริโยนทฺธิ	๑๒๗/๙๔	ปสฏมุชุมโน	๒๒๘/๑๗๕
ปริโยสานกลฺยาณํ	๑๐๗/๗๙	ปสนฺโน	๔๗/๓๔
ปริวชฺเชติ	๓๐๗/๒๓๘	ปสวติ	๒๕๑/๑๙๑
ปริวสนฺติ	๑๑๑/๘๓	ปสวนฺติ	๑๑๔/๘๔
ปริสญฺญู	๓๓๐/๒๖๔	ปสสติ	๓๐/๒๔
ปริสติ	๑๕/๑๑	ปสสา	๓๓๗/๒๗๒
ปริสนฺนา	๓๐๕/๒๓๓	ปสาสติ	๙๐/๖๖
ปริสุทฺธกายสมาจาโร	๓๐๕/๒๓๑	ปสีทติ	๓๐๕/๒๓๑
ปริสุทฺธมโนสมาจาโร	๓๐๕/๒๓๑	ปสุสตา	๑๘๖/๑๔๐
ปริสุทฺธวจีสมาจาโร	๓๐๕/๒๓๑	ปสุสติ	๓๐/๒๔
ปริหรามิ	๑๐๗/๗๙	ปสุสทฺธกายสงฺขาโร	๓๔๘/๒๘๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปสฺสทฺธกาโย	๓๒๒/๒๕๔	ปาตุภูตา	๑๒๘/๙๔
ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ	๓๑๐/๒๔๐	ปาตฺวากาสิ	๑๒/๙
ปสฺสนฺติ	๑๐๔/๗๖	ปาทคณฺจิรหุ	๒๑๓/๑๖๓
ปสฺสมฺภติ	๓๒๒/๒๕๔	ปานสขา	๒๕๓/๑๙๒
ปหรึสุ	๑๒๙/๙๖	ปานานํ	๒๐๘/๑๕๙
ปหานรโต	๓๐๙/๒๓๙	ปานียํ	๗/๗
ปหานปธานํ	๓๑๐/๒๔๐	ปาปอาจารโคจโร	๒๕๓/๑๙๓
ปหานสญฺญา	๓๒๒/๒๕๕	ปาปมิตฺตตา	๓๐๔/๒๒๗
ปหานํ	๓๒๕/๒๕๘	ปาปมิตฺโต	๒๕๓/๑๙๓
ปหาย	๑๖/๑๒	ปาปิจฺโฉ	๖๓/๔๔
ปหิตตฺโต	๑๐๘/๘๐	ปาปุรณานํ	๒๑๘/๑๖๗
ปหูตชิวฺโห	๒๐๐/๑๕๒	ปาโมกฺโข	๒๑๒/๑๖๒
ปหูตชาตรูปรชโต	๒๒๒/๑๗๑	ปาโมชฺชํ	๓๒๒/๒๕๔
ปหูตธนธญฺโญ	๒๒๒/๑๗๑	ปาริจริยา	๒๕๓/๑๙๓
ปโหติ	๔๗/๓๔	ปาริจริยานุตฺตริยํ	๓๒๗/๒๖๒
ปฬาสี	๖๓/๔๔	ปาริปูริยา	๓๐๖/๒๓๕
ปาสุกูลานิ	๕๗/๔๑	ปาริสชฺชา	๙๐/๖๖
ปาฏิกงฺขา	๑๘๕/๑๓๙	ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ	๓๕๙/๓๒๒
ปาฏิกปุตฺโต	๑๕/๑๑	ปาเลติ	๒๐๖/๑๕๗
ปาณสมา	๒๕๓/๑๙๓	ปาวจเน	๒๗๖/๒๐๓
ปาณาติปาตี	๑๑๕/๘๕	ปาเวยฺยกา	๒๙๗/๒๒๓
ปาณินา	๙/๗	ปาสํสา	๑๐๓/๗๔
ปาณิสฺสรํ	๒๕๐/๑๙๑	ปาสาทา	๑๑๑/๘๓
ปาตพฺยตํ	๑๒๗/๙๓	ปาสาทิกตโร	๑๓๐/๙๗
ปาติโมกฺขสังวรสังวุโต	๑๑๐/๘๑	ปาสาทิโก	๑๑๗/๘๗
ปาตุภวิสฺสนฺติ	๑๐๔/๗๖	ปาหุเนยฺโย	๖/๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปิณฺฑากภกฺโข	๕๗/๔๑	ปีติสุขํ	๑๑๐/๘๑
ปิฏฺฐิมํสิกา	๒๗๙/๒๐๕	ปุคฺคลญฺญู	๓๓๐/๒๖๔
ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต	๑๙/๑๔	ปุจฺเฉยฺยาม	๕๔/๓๘
ปิณฺฑปาตเหตุ	๓๐๙/๒๓๙	ปุชฺชา	๑๐๓/๗๔
ปิตฺตํ	๑๔๙/๑๑๐	ปุญฺญกฺขยา	๓๘/๒๘
ปิปาส	๒๕๒/๑๙๒	ปุญฺญกฺเขตฺตํ	๖/๕
ปิยกรโณ	๓๒๔/๒๕๗	ปุญฺญผลํ	๒๓๑/๑๗๗
ปิยทสฺสโน	๒๒๘/๑๗๕	ปุญฺญาภิสงฺขาโร	๓๐๕/๒๓๒
ปิยรูปา	๓๑๕/๒๔๗	ปุฏฺโจ	๑๒/๙
ปิยวชฺเชน	๒๑๐/๑๖๐	ปุตฺตการณา	๒๗๓/๒๐๑
ปิยวทู	๒๑๑/๑๖๑	ปุถุทิสา	๒๔๒/๑๘๘
ปิยวาทิตํ	๒๑๑/๑๖๑	ปุถุปจฺเจกสจฺจานิ	๓๔๘/๒๘๓
ปิวนฺติ	๒๕๓/๑๙๓	ปุถุปญฺโญ	๒๑๖/๑๖๕
ปิสุณวาโจ	๑๑๕/๘๕	ปุถุภูตํ	๑๗๔/๑๓๐
ปิสุณา	๙๖/๗๑	ปุนราคโต	๒๐๓/๑๕๔
ปิหกํ	๑๔๙/๑๑๐	ปุพฺพงฺคโม	๒๓๐/๑๗๖
ปีเณติ	๑๘๓/๑๓๗	ปุพฺพณฺหสมยํ	๑/๑
ปีตนิทสฺสนานิ	๓๓๘/๒๗๓	ปุพฺพนฺตสหคตา	๑๙๑/๑๔๔
ปีตนิภาสานิ	๓๓๘/๒๗๓	ปุพฺพเปตกถํ	๔๐/๓๖
ปีตวณฺณานิ	๓๓๘/๒๗๓	ปุพฺพุฏฺจายิโน	๒๗๑/๒๐๐
ปีตานิ	๓๓๘/๒๗๓	ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ	๓๐๕/๒๓๔
ปีติ	๓๓๘/๒๗๓	ปุพฺโพ	๑๔๙/๑๑๐
ปีติผรณตา	๓๔๕/๒๙๓	ปุรตฺถา	๒๐๕/๑๕๖
ปีติภกฺขา	๓๗/๒๘	ปุรตฺถาภิมุโข	๒๙๙/๒๒๔
ปีติสมฺโพชฺฌงฺค	๓๔๐/๒๔๐	ปุริมตรานิ	๒/๒
ปีติชนนา	๒๒๒/๑๗๐	ปุริมา ทิสา	๒๗๘/๒๐๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปุริสทมฺมสารถิ	๖/๔	ผุสติ	๑๕๖/๑๑๔
ปุริสยุคานิ	๖/๕	โผฏฺฐพฺพตณฺหา	๓๒๓/๒๕๔
ปุริสลิงฺคํ	๑๒๖/๙๒	โผฏฺฐพฺพายตนํ	๓๒๓/๒๕๕
ปุริสวิเสสกโร	๒๒๒/๑๗๐	[พ]	
ปุริสวิเสสํ	๒๒๒/๑๗๐	พนฺธติ	๓๔๐/๒๗๕
ปุริสสีลสมาจาเร	๑๔๓/๑๑๒	พนฺธุชีวกปุปฺผํ	๓๓๘/๒๗๓
ปุริสาชญฺญ	๒๗๘/๒๐๔	พนฺธุปาทาปจฺเจ	๑๑๓/๘๔
ปุเรวจนียํ	๓๐๑/๒๒๕	พหโว	๒๓๓/๑๗๙
ปุพฺพกสญฺญํ	๓๑๐/๒๔๑	พหิทฺธา	๓๒๕/๒๕๘
เปมนียา	๒๓๖/๑๘๑	พหุกรณียา	๒๘๓/๒๑๒
เปสุณิยํ	๑๔๓/๑๑๒	พหุการ	๓๕๒/๒๘๗
โปถุชฺชนิกํ	๑๖๐/๑๑๙	พหุกิจฺจา	๒๘๓/๒๑๒
โปราณํ	๑๑๔/๘๔	พหุชนกนฺตา	๒๓๖/๑๘๑
โปรี	๒๓๖/๑๘๑	พหุชนปาโมกฺโข	๒๓๐/๑๗๖
[ผ]		พหุชนปิยายิโต	๒๓๐/๑๗๖
ผรุสวาโจ	๑๑๕/๘๕	พหุชนปุพฺพงฺคโม	๒๓๐/๑๗๖
ผรุสา	๙๘/๗๒	พหุชนมนาปา	๒๓๖/๑๘๑
ผลกจีรํ	๕๗/๔๑	พหุชนํ	๒๑๒/๑๖๒
ผลวิปากํ	๒๒๙/๑๗๖	พหุลีกตา	๓๐๗/๒๓๖
ผสฺสนานตฺตํ	๓๕๙/๓๒๕	พหุวิวิธนิมิตฺตลกฺขณญฺญู	๒๒๓/๑๗๑
ผสฺโส	๓๑๑/๒๔๒	พหูตรา	๒๒๒/๑๗๐
ผพฺพีชํ	๖๑/๔๓	พาราณเสยฺยกา	๓๓๘/๒๗๓
ผาเลยฺยุ	๒๘๒/๒๑๐	พาหิรกา	๒๐๐/๑๕๒
ผาสุกาโม	๒๒๔/๑๗๒	พุทฺธานุสฺสติ	๓๒๗/๒๖๒
ผาสุวิหาโร	๑๘๒/๑๓๖	โพชฺฌงฺคา	๑๔๕/๑๐๗
ผุโฏ	๑๐๖/๗๘	โพธิปกฺขิยานํ	๑๓๘/๑๐๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
พฺยคฺโฆ	๓๐/๒๔	พฺรหฺมุชุคตฺโต	๒๐๐/๑๕๑
พฺยญฺชนนิมิตฺตโกวิทา	๒๐๙/๑๖๐	พฺราหฺมณกุลา	๑๑๓/๘๓
พฺยตฺโต	๑๔๓/๑๐๕	พฺราหฺมณกุลีนา	๑๑๓/๘๓
พฺยนฺตีกโรติ	๓๑๐/๒๔๐	พฺราหฺมณคหปติก	๒๐๔/๑๕๕
พฺยนฺตีภูตํ	๓๕๗/๓๐๙	พฺราหฺมณชจฺจา	๑๑๓/๘๓
พฺยากริสฺสาม	๙๐/๖๗	พฺราหฺมณมณฺฑลสฺส	๑๑๒/๙๙
พฺยาปชฺชิ	๒๑๘/๑๖๗	[ภ]	
พฺยาปนฺนจิตฺโต	๑๑๕/๘๕	ภกฺขสํ	๗/๕
พฺยาปาทปจฺจยา	๓๒๑/๒๕๓	ภควา	๑/๑
พฺยาปาทธาตุ	๓๐๕/๒๓๐	ภณิ	๒๓๕/๑๘๐
พฺยาปาทนีวรณํ	๓๑๕/๒๔๘	ภณฺฑนชาตา	๑๖๔/๑๒๓
พฺยาปาทสงฺกปฺโป	๓๐๕/๒๓๐	ภโต	๒๖๗/๑๙๗
พฺยาปาทสญฺญา	๓๐๕/๒๓๐	ภตฺตเวตนานุปฺปทาเนน	๒๗๑/๑๙๙
พฺยาโม	๒๐๐/๑๕๑	ภทฺทกํ	๓๑๐/๒๔๑
พฺรหฺมกายิกา	๓๐๕/๒๓๓	ภมรสฺเสว	๒๖๕/๒๐๘
พฺรหฺมกาโย	๑๑๘/๘๗	ภยกถํ	๕๐/๓๖
พฺรหฺมกุตฺตํ	๓๗/๒๗	ภยทสฺสาวี	๑๑๐/๘๑
พฺรหฺมจริยปริโยสานํ	๗๗/๕๕	ภยาคตึ	๑๘๖/๑๔๐
พฺรหฺมจริยํ	๖/๕	ภริยา	๒๖๙/๑๙๘
พฺรหฺมจริเยสนา	๓๐๕/๒๓๑	ภวติ	๓๘/๒๘
พฺรหฺมญฺญตาย	๒๐๑/๑๒๕	ภวทิฏฺฐิ	๓๐๔/๒๒๗
พฺรหฺมชา	๑๑๓/๘๔	ภวตณฺหา	๓๐๔/๒๒๗
พฺรหฺมทายาทา	๑๑๓/๘๔	ภวโยควิสฺโยโค	๓๑๑/๒๒๔
พฺรหฺมนิมฺมิตา	๑๑๓/๘๔	ภวโยโค	๓๑๑/๒๒๔
พฺรหฺมปริสา	๓๓๗/๒๗๒	ภวราคสญฺโญชนํ	๓๓๒/๒๖๕
พฺรหฺมสฺสโร	๒๐๐/๑๕๒	ภวราคานุสโย	๓๓๒/๒๖๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ภวาสโว	๓๐๕/๒๓๑	เภทชนนึ	๒๓๕/๑๘๐
ภวิสฺสนฺติ	๖/๕	เภทปฺปวตฺฒนวิวาทการึ	๒๓๕/๑๘๐
ภเวสนา	๓๐๕/๒๓๑	เภทา	๗๓/๕๒
ภโวโฆ	๓๑๑/๒๔๔	เภรณฺฑกํ	๒๘/๒๓
ภาตรา	๒๒๐/๑๖๘	โภคกฺขนฺธํ	๓๑๖/๒๔๙
ภาวนา	๓๐๕/๒๓๓	โภคพฺยสนเหตุ	๓๑๖/๒๔๘
ภาวนารโต	๓๐๙/๒๓๙	โภคพฺยสนํ	๓๑๖/๒๔๘
ภาวนาราโม	๓๐๙/๒๓๙	โภคสมฺปทา	๓๑๖/๒๔๘
ภาเวติ	๑๑๐/๘๐	โภคสมฺปทาเหตุ	๓๑๖/๒๔๘
ภาสติ	๑๕/๑๑	โภชนียานํ	๒๐๘/๑๕๙
ภาสิตพฺพา	๘๕/๖๓	**[ม]**	
ภาเสยฺย	๑๘/๑๓	มกฺขี	๖๓/๔๔
ภิกฺขุ	๘๐/๕๙	มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ	
ภิกฺขุนี	๑๖๓/๑๒๒		๓๕๙/๒๒๓
ภิยฺโย	๗๔/๕๓	มงฺกุภูโต	๗๕/๕๓
ภิยฺโยภาวาย	๓๐๖/๒๓๕	มจฺฉรายติ	๗/๖
ภิยฺโยภิญฺญตโร	๑๔๑/๑๐๔	มจฺฉริยํ	๖๑/๔๔
ภิยฺโยโส	๑๐๕/๗๗	มจฺฉรี	๖๒/๔๔
ภุชิสฺส	๓๒๔/๒๕๗	มชฺชติ	๕๘/๔๒
ภุญฺชติ	๗/๕	มชฺฌิมธาตุ	๓๐๕/๒๓๐
ภุญฺเชยฺย	๗/๗	มญฺญติ	๓๐/๒๔
ภูตปุพฺพํ	๒๖/๒๒	มญฺญถ	๒๘๓/๒๑๒
ภูตภพฺยานํ	๓๘/๒๘	มณิรตนํ	๘๑/๖๐
ภูตวาที	๑๘๘/๑๔๒	มณฺฑลีมหา	๒๗๘/๒๐๔
ภูมิปติ	๒๓๑/๑๗๗	มติมา	๑๕๓/๑๑๒
ภูมิปปฺปฏโก	๑๒๓/๙๐	มตฺตญฺญุตา	๓๐๔/๒๒๘

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
มทปฺปมาทา	๘๔/๖๒	มริยาทำ	๑๒๘/๙๖
มนสิกโรติ	๓๐๗/๒๓๗	มลขิลกลิกิเลเสปนุเทภิ	๒๒๙/๑๘๗
มนสิการกุสลตา	๓๐๔/๒๒๘	มสาณานิ	๕๗/๔๑
มนาปา	๓๑๕/๒๔๗	มหทฺธโน	๒๒๒/๑๗๑
มนายตนำ	๓๒๓/๒๕๕	มหพฺพลา	๒๗๘/๒๐๔
มนุชา	๒๒๓/๑๗๑	มหาโจรา	๒๘๒/๒๑๐
มนุชาธิปติ	๒๓๙/๑๘๔	มหาชนสงฺคาหกำ	๒๒๓/๑๗๑
มนุชินฺโท	๒๓๙/๑๘๔	มหาชนสมฺมโต	๑๓๑/๙๗
มนุญฺญา	๒๑๕/๑๖๔	มหานุภาวตา	๕๖/๔๐
มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ	๕๒/๓๗	มหานุภาโว	๑๖๒/๑๒๑
มนุสฺสาสุรสุสกฺกรกฺขสา	๒๐๕/๑๕๗	มหาปญฺโญ	๒๑๖/๑๖๕
มโน	๑๔๖/๑๐๗	มหาพนฺธนา	๓๔/๒๖
มโนกมฺมำ	๓๒๔/๒๕๗	มหาพฺรหฺมา	๓๙/๒๘
มโนปโทสิกำ	๔๓/๓๑	มหาโภโค	๒๒๒/๑๗๑
มโนปโทโส	๑๐๓/๗๕	มหามตฺตกถำ	๕๐/๓๖
มโนภาวนียานำ	๔๙/๓๖	มหายสำ	๒๐๕/๑๕๖
มโนมยา	๓๘/๒๘	มหาวเน	๑๑/๘
มโนโมเนยฺยำ	๓๐๕/๒๓๔	มหาวิทุคฺคา	๓๔/๒๖
มโนวิญฺญาณำ	๓๒๓/๒๕๕	มหาสมฺมโต	๑๓๐/๙๗
มโนสงฺขารา	๑๔๘/๑๐๙	มหิทฺธิกตา	๕๖/๔๐
มโนสญฺเจตนา	๓๑๑/๒๔๒	มหิมำ	๒๑๑/๑๖๑
มโนสมฺผสฺโส	๓๒๓/๒๕๕	มหิรุหปฺปริมณฺฑโล	๒๒๓/๑๗๑
มโนโสเจยฺยำ	๓๐๕/๒๓๔	มหึ	๒๑๙/๑๖๘
มนฺตสฺสาชีวิโน	๙๐/๖๖	มหิปติสฺส	๒๒๓/๑๗๒
มนฺตา	๑๕๓/๑๑๒	มเหสกฺโข	๑๑๗/๘๗
มรณสญฺญา	๓๕๙/๓๒๕	มำสจกฺขุ	๓๐๕/๒๓๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มํสโลหิตาจิตา	๒๑๓/๑๖๓	มิจฺฉาธมฺโม	๑๐๑/๗๓
มาควิกสฺส	๒๘๒/๒๑๐	มิจฺฉาปฏิปนฺโน	๑๖๔/๑๒๓
มาตาปิตโร	๙๑/๖๗	มิจฺฉาวาจา	๓๓๓/๒๖๖
มาตุกุจฺฉึ	๒๗๓/๒๐๐	มิจฺฉาวายาโม	๓๓๓/๒๖๖
มานสญฺโญชนํ	๓๓๒/๒๖๕	มิจฺฉาสงฺกปฺโป	๓๓๓/๒๖๖
มานาติมานชาติกานํ	๑๒๒/๙๐	มิจฺฉาสติ	๓๓๓/๒๖๖
มานิจโร	๒๘๓/๒๑๑	มิจฺฉาสมาธิ	๓๓๓/๒๖๖
มานุสกา	๘๒/๖๐	มิตฺตกโร	๒๗๓/๒๐๑
มานานุสโย	๓๓๒/๒๖๕	มิตฺตา	๒๕๓/๑๙๒
มายาวี	๖๓/๔๔	มิตฺตานิ	๒๖๕/๑๙๗
มารพลํ	๑๑๐/๘๒	มิตฺตานุกมฺปโก	๒๖๕/๑๙๖
มารเสนปฺปมทฺทิโน	๒๗๗/๒๐๓	มิตฺตามจฺจา	๒๖๖/๑๙๗
มาลากถํ	๕๐/๓๖	มิลกฺเขสุ	๓๔๒/๒๗๙
มาลาคนฺธวิเลปนํ	๓๓๗/๒๗๐	มุขชา	๒๓๕/๑๘๑
มาสฑฺฒมาสา	๑๒๐/๘๘	มุจฺฉติ	๕๘/๔๒
มาสาจิตํ	๓๓๔/๒๖๘	มุจฺฉิโต	๖๐/๔๓
มิครญฺโญ	๒๗/๒๒	มุฏฺฐสจฺจํ	๓๐๔/๒๒๘
มิจฺฉา	๗/๗	มุฏฺฐสฺสติ	๓๓๐/๒๖๓
มิจฺฉาอาชีโว	๓๓๓/๒๖๖	มุตวาทิตา	๓๑๓/๒๔๕
มิจฺฉากมฺมนฺโต	๓๓๓/๒๖๖	มุตฺตาจาโร	๕๗/๔๐
มิจฺฉาทิฏฺฐิ	๑๐๐/๗๒	มุทิตา	๗๑/๔๙
มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ	๑๓๖/๑๐๐	มุทิตาสหคเตน	๗๑/๔๙
มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา	๗๓/๕๒	มุทุตลุนงฺคุลิยสฺส	๒๐๗/๑๕๘
มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน	๑๓๖/๑๐๐	มุทุตลุนหตฺถปาโท	๒๐๐/๑๕๑
มิจฺฉาทิฏฺฐี	๑๑๕/๘๕	มุทุตูลสนฺนิภา	๒๐๐/๑๕๒
		มุทุมํสานิ	๒๗/๒๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มุทฺธตำ	๒๓๙/๑๘๓	ยกฺขมหามตฺโต	๒๘๒/๒๐๙
มุทฺธำ	๒๘๒/๒๑๐	ยกฺขินี	๒๘๒/๒๐๙
มุทฺธา	๑๖/๑๒	ยโต	๒๙/๒๔
มุสลมนฺตรำ	๕๗/๔๐	ยตฺวาธิกรณ	๓๑๐/๒๔๐
มุสาวาทา	๑๐๕/๗๗	ยถาการี	๑๘๘/๑๔๒
มุสาวาที	๑๙/๑๓	ยถาตำ	๖/๕
มุสาวาทุปสญฺหิตำ	๑๕๓/๑๑๒	ยถานุสิฏฺฐิ	๗๗/๕๕
มูลฆจฺจำ	๙๓/๖๙	ยถาปริยตฺตำ	๓๒๒/๒๕๔
มูลชาตา	๑๑๘/๘๗	ยถาภูตำ	๑๔๓/๑๐๖
มูลพีชำ	๖๑/๔๓	ยถารหำ	๒๗๓/๒๐๑
เมฆา	๒๘๑/๒๐๘	ยถาวาที	๑๘๘/๑๔๒
เมตฺตจิตฺเตน	๓๑๖/๒๕๕	ยถาสนฺถติโก	๕๗/๔๑
เมตฺตา	๓๒๖/๒๕๙	ยถาสมาหิเต	๔๐/๒๙
เมถุนำ	๑๑/๘	ยถาสุตำ	๓๒๒/๒๕๔
เมโท	๑๔๙/๑๑๐	ยทานุโลมิกำ	๒๑๕/๑๖๕
เมธาวี	๑๔๓/๑๐๕	ยทาภิกงฺขติ	๒๑๕/๑๖๔
โมทติ	๒๑๔/๑๖๓	ยนฺติ	๒๖๕/๑๙๗
โมรนิวาโป	๕๔/๓๘	ยเปติ	๒๐๗/๑๕๘
โมหาคตึ	๑๘๖/๑๔๐	ยสคฺคปฺปตฺโต	๑๑/๘
โมโห	๓๐๕/๒๓๒	ยสสฺสิ	๒๗๘/๒๐๔
[ย]		ยาติ	๒๑๑/๑๖๑
ยกนำ	๑๔๙/๑๑๐	ยาตฺรา	๑๘๒/๑๓๖
ยกฺขปจาโร	๒๘๒/๒๐๙	ยานกถำ	๕๐/๓๖
ยกฺขปาริสชฺโช	๒๘๒/๒๐๙	ยานีกตา	๓๒๖/๒๕๙
ยกฺขโปตโก	๒๘๒/๒๐๙	ยาปนาย	๑๘๒/๑๓๖
ยกฺขโปติกา	๒๘๒/๒๐๙	ยาปยติ	๒๐๗/๑๕๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ยาเปยฺยํ	๑๑/๘	รภสา	๒๘๒/๒๑๐
ยาวทตฺถํ	๓๒๐/๒๕๒	รสคฺคสคฺคิตํ	๒๒๗/๑๗๔
ยุตา	๒๘๑/๒๐๘	รสคฺคสคฺคี	๒๐๐/๑๕๑
ยุทฺธกถํ	๕๐/๓๖	รสปจวี	๑๒๐/๘๘
ยูโป	๑๐๘/๗๙	รสสมฺปนฺนา	๑๒๐/๘๘
เยภุยฺยสิกา	๓๓๐/๒๖๕	รสหรณี	๒๒๗/๑๗๔
โยคกฺเขมกาโม	๒๒๓/๑๗๒	รสายตนํ	๓๒๓/๒๕๕
โยนิชา	๑๑๔/๘๔	รสิตานํ	๒๐๘/๑๕๙
โยนิโสมนสิการ	๑๕๔/๑๑๒	รหโท	๒๗๘/๒๐๔
โยนิโสมนสิการมูลิกา	๓๕๙/๒๓๔	รโห	๓๒๔/๒๕๗
โยพฺพนมโท	๓๐๕/๒๓๔	ราโค	๓๐๕/๒๓๒
[ร]		ราชงฺคานิ	๒๑๔/๑๖๔
รกฺขติ	๒๖๐/๑๙๖	ราชธานี	๑๐๖/๗๘
รกฺขาวรณคุตฺตึ	๘๔/๖๒	ราชา	๘๑/๕๙
รชนียา	๓๑๕/๒๔๗	ราชานุจฺฉวิกานิ	๒๑๔/๑๖๔
รโชชลฺลธโร	๕๗/๔๑	ราชารหานิ	๒๑๔/๑๖๔
รโชชลฺลํ	๒๐๐/๑๕๑	ราชิโน	๒๘๑/๒๐๗
รญฺเชติ	๑๓๑/๙๘	ราชูปโภคานิ	๒๑๔/๑๖๔
รติวิฑฺฑาสมงฺคี	๒๔๑/๑๘๖	ริตฺตํ	๙๖/๗๑
รตฺตญฺญู	๑๗๒/๑๒๙	รุกฺขคหนํ	๑๐๔/๗๖
รตฺตินฺทิวา	๑๒๐/๘๘	รุทฺธา	๒๘๒/๒๑๐
รตฺตินฺทิวานิ	๘/๗	รูปตณฺหา	๓๐๕/๒๓๐
รตฺตินฺทิวานุฏฺฐานเทสฺสินา	๒๕๓/๑๙๓	รูปธาตุ	๓๐๕/๒๓๐
รถสฺสาณี	๒๗๓/๒๐๑	รูปปฺปติฏฺฐํ	๓๑๑/๒๔๒
รมตี	๒๗๘/๒๐๔	รูปภโว	๓๐๕/๒๓๑
รมฺมา	๒๘๑/๒๐๖	รูปราโค	๓๑๕/๒๔๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
รูปสญฺเจตนา	๓๒๓/๒๕๖	ลาภี	๒๐๘/๑๕๙
รูปสญฺญี	๓๓๘/๒๗๒	ลิจฺฉวิมหามตฺโต	๒๔/๑๘
รูปายตนํ	๓๒๓/๓๒๙	ลุทฺทา	๒๗๙/๒๐๕
รูปารมฺมณํ	๓๑๑/๒๔๒	ลุทฺทาจารา	๑๓๔/๑๐๐
รูปูปายํ	๓๑๑/๒๔๒	ลูนํ	๑๒๗/๙๔
รูหติ	๒๔๙/๑๙๑	โลกกฺขายิกํ	๕๐/๓๖
โรคพฺยสนเหตุ	๓๑๖/๒๔๘	โลกวิทู	๖/๔
โรคพฺยสนํ	๓๑๖/๒๔๘	โลกานุกมฺปาย	๑๗๗/๑๓๓
โรเปติ	๑๗๘/๑๓๔	โลกาธิปเตยฺยํ	๓๐๕/๒๓๔
[ล]		โลมหฏฺชาโต	๒๑/๑๖
ลกฺขณญฺญู	๒๒๓/๑๗๑	โลลชาติโก	๑๒๐/๘๙
ลจฺฉติ	๘๐/๕๙	โลหิตกนิทสฺสนานิ	๓๓๘/๒๗๓
ลชฺชี	๒๐๖/๑๕๗	โลหิตกนิภาสานิ	๓๓๘/๒๗๔
ลปโก	๑๕๓/๑๑๒	โลหิตกวณฺณานิ	๓๓๘/๒๗๓
ลปติ	๑๘๘/๑๔๒	โลหิตกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒
ลปนชฺ	๒๔๑/๑๘๖	เลหสายิตํ	๒๐๙/๑๕๙
ลพฺภ	๓๔๐/๒๗๕	โลหิตกานิ	๓๓๘/๒๗๓
ลภติ	๒๐๒/๑๕๓		
ลสิกา	๑๔๙/๑๑๐	**[ว]**	
ลหุ	๒๑๕/๑๖๔	วคฺคุภิ	๒๘๑/๒๐๘
ลาภคฺคปฺปตฺโต	๑๑/๘	วจนปฏิกรสฺส	๒๑๑/๑๖๒
ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ	๑๗๔/๑๓๐	วจนานุสาริโน	๒๒๑/๑๗๐
ลาภนานตฺตํ	๓๕๙/๓๒๕	วจนีโย	๑๖๖/๑๒๕
ลาภมจฺฉริยํ	๓๑๕/๒๔๗	วจีกมฺมํ	๓๒๔/๒๕๗
ลาภสกฺการสิโลกา	๕๙/๔๒	วจีทุจฺจริตา	๓๐๕/๒๒๙
ลาภานุตฺตริยํ	๓๒๗/๒๖๒	วจีโมเนยฺยํ	๓๐๕/๒๓๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วจีโสเจยฺยํ	๓๐๕/๒๓๔	วมฺเภติ	๕๘/๔๒
วชติ	๒๑๓/๑๖๓	วมฺมิโก	๒๖๕/๑๙๗
วญฺจนิกา	๒๕๒/๑๙๒	วโยอนุปฺปตฺโต	๑๗๒/๑๒๙
วฏฺฏา	๒๑๕/๑๑๕	วรตฺตา	๒๕/๒๐
วณฺโณ	๖/๔	วรภูริเมธโส	๒๑๗/๑๖๖
วณฺณมจฺฉริยํ	๓๑๕/๒๔๗	วสลิ	๑๒๖/๙๓
วณฺณวนฺตตโร	๔๐/๒๙	วสวตฺตี	๓๙/๒๘
วณฺณวาที	๕๑/๓๘	วสุนฺธรํ	๒๐๓/๑๕๔
วณฺณเววณฺณตา	๑๒๒/๘๙	วสฺสา	๒๘๑/๒๐๘
วณฺณสมฺปนฺนา	๑๒๐/๘๘	วาเจตา	๒๑๔/๑๖๓
วณฺณาติมานปจฺจยา	๑๒๒/๙๐	วาเจติ	๒๑๕/๑๖๔
วณฺณิตานิ	๒๔๑/๑๘๖	วากจีรํ	๕๗/๔๑
วตฺตาโร	๖/๕	วาทปฺปโมกฺขาย	๑๖๔/๑๒๓
วตฺเตติ	๑๕๙/๑๑๘	วายมติ	๓๐๖/๒๓๕
วตฺถุ	๑๑/๘	วาโยกสิณํ	๓๔๖/๒๘๒
วตฺถกถํ	๕๐/๓๖	วาโยธาตุ	๓๑๑/๒๔๒
วตฺถฉาทิยํ	๒๒๑/๑๖๙	วารุณี	๒๕๓/๑๙๓
วตฺถุกตา	๓๒๖/๒๕๙	วาลกมฺพลํ	๕๗/๔๑
วทญฺญู	๒๗๓/๒๐๑	วาหนํ	๒๘๑/๒๐๗
วเทมฺหเส	๒๗๘/๒๐๔	วาเหยฺยาม	๑๓๒/๙๘
วธกจิตฺตํ	๑๐๓/๗๕	วิกฏโภชนานุโยคํ	๕๗/๔๑
วโธ	๑๖๔/๑๒๓	วิกาลวิสิขาจริยานุโยโค	๒๗๔/๑๙๐
วนมูลผลาหารา	๑๐๔/๗๖	วิกฺกนฺทิตพฺพํ	๒๘๒/๒๑๑
วนฺตานิ	๓๔๘/๑๘๓	วิคตถีนมิทฺโธ	๗๐/๔๙
วนฺทถ	๒๗๘/๒๐๔	วิคตทรถกิลมโถ	๒๔๑/๑๘๗
วนฺทนฺติ	๒๗๘/๒๐๔	วิคาหติ	๒๕๓/๑๙๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิฆาตา	๓๒๑/๒๕๓	วิญฺญาปิตตฺถา	๑๗๑/๑๒๘
วิฆาเส	๓๐/๒๔	วิญฺญุครหิตา	๑๑๕/๘๕
วิจกฺขโณ	๒๐๓/๑๕๕	วิญฺญู	๗๗/๕๕
วิจารมตฺโต	๓๐๕/๒๓๔	วิตกฺกวิจารสมาธึ	๑๔๘/๑๐๙
วิจิกิจฺฉติ	๓๐๕/๒๓๑	วิตกฺกวิจารา	๓๓๔/๒๗๙
วิจิกิจฺฉา	๓๐๕/๒๓๐	วิตกฺกวิปฺผารสทฺทำ	๑๔๘/๑๐๙
วิจิกิจฺฉากถึกถาสลฺลำ	๓๒๖/๒๖๑	วิตุทนฺตา	๑๖๔/๑๒๓
วิจิกิจฺฉานีวรณำ	๓๕๕/๒๙๓	วิตฺถาริกำ	๑๗๔/๑๓๐
วิจิกิจฺฉานุสโย	๓๓๒/๒๖๕	วิเธยฺโย	๒๑๑/๑๖๑
วิจิกิจฺฉาสญฺโญชนำ	๓๓๒/๒๖๕	วินยวาที	๑๘๘/๑๔๒
วิจฺฉิทฺทกสญฺญำ	๓๑๐/๒๔๑	วินสฺสติ	๑๙๔/๑๔๗
วิชนวาตานิ	๕๒/๓๗	วินิจฺฉโย	๓๕๙/๓๒๔
วิชมฺเภยฺยำ	๒๗/๒๒	วินิปาตำ	๗๓/๕๒
วิชหติ	๒๖๒/๑๙๖	วินิปาติกา	๓๐๕/๒๓๒
วิชาเนยฺยุำ	๒๑๔/๑๖๓	วินีตา	๕๔/๓๘
วิชิตาวี	๑๐๖/๗๘	วินีลกสญฺญำ	๓๑๐/๒๔๑
วิชฺชติ	๗/๖	วิเนติ	๕๔/๓๘
วิชฺชา	๓๐๔/๒๒๙	วิเนมิ	๕๖/๓๙
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน	๖/๔	วิโนเทติ	๓๐๘/๒๓๘
วิญฺญาณกสิณำ	๓๔๖/๒๘๒	วิปเตยฺย	๒๖/๒๑
วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา	๓๔๔/๒๗๙	วิปราวตฺตำ	๑๖๔/๑๒๓
วิญฺญาณญฺจายตนำ	๓๐๘/๒๓๘	วิปริณามทุกฺขตา	๓๐๕/๒๓๑
วิญฺญาณญฺจายตนูปคา	๓๕๙/๓๒๓	วิปรีตทสฺสโน	๓๔๒/๒๗๗
วิญฺญาณธาตุ	๓๒๕/๒๕๙	วิปสฺสนา	๓๐๔/๒๒๘
วิญฺญาณโสตำ	๑๔๙/๑๑๐	วิปสฺสิสฺสุ	๒๗๗/๒๐๔
วิญฺญาตวาทิตา	๓๑๓/๒๔๕	วิปาโป	๒๔๑/๑๘๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิปุลตฺตา	๒๐๑/๑๕๓	วิริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	
วิปุลทีฆปาสณฺหิโก	๒๐๗/๑๕๘		๓๐๖/๒๓๖
วิปฺปกตา	๕๕/๓๙	วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค	๓๓๐/๒๖๓
วิภเช	๒๖๕/๑๙๗	วิริยํ	๓๒๐/๒๕๒
วิภชฺชพฺยากรณีโย	๓๑๒/๒๔๓	วิริยารมฺเภ	๓๓๑/๒๖๔
วิภวตณฺหา	๓๐๕/๒๓๐	วิริยินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒
วิภวทิฏฺฐิ	๓๐๔/๒๒๗	วิวชฺชยิ	๒๓๓/๑๗๘
วิมิสฺสกมฺมสมาทานเหตุ	๑๓๗/๑๐๑	วิวฏจฺฉโท	๑๙๙/๑๕๐
วิมิสฺสกมฺมสมาทาโน	๑๓๗/๑๐๑	วิวฏฏกปฺเป	๗๒/๕๐
วิมิสฺสทิฏฺฐิโก	๑๓๗/๑๐๗	วิวฏฏติ	๑๑๙/๘๘
วิมุจฺจติ	๓๒๑/๒๕๓	วิวฏโฏ	๑๒๑/๘๙
วิมุตฺตํ	๓๓๗/๒๗๑	วิวทิตพฺพํ	๑๗๗/๑๓๓
วิมุตฺตานุตฺตริยํ	๓๐๕/๒๓๓	วิวรนฺติ	๓๕๘/๓๑๑
วิมุตฺตายตนํ	๓๒๒/๒๕๔	วิวเรยฺย	๒๗๔/๒๐๑
วิมุตฺติ	๓๕๒/๒๘๘	วิวาทมูลํ	๓๒๕/๒๕๘
วิมุตฺติกฺขนฺโธ	๓๑๑/๒๔๓	วิวาทาปนฺนา	๑๖๔/๑๒๓
วิยตฺตา	๑๗๓/๑๒๙	วิวาโท	๓๒๕/๒๕๘
วิรโช	๒๓๕/๑๘๑	วิวิจฺจ	๑๑๐/๘๑
วิรชฺชติ	๓๕๙/๓๒๒	วิเวกชํ	๑๑๐/๘๐
วิรตฺตรูปา	๑๖๔/๑๒๓	วิเวกฏฺฐํ	๓๕๗/๓๐๙
วิรเมยฺยาม	๑๐๕/๗๖	วิเวกนินฺนํ	๓๕๗/๓๐๙
วิรวิตพฺพํ	๒๘๒/๒๑๑	วิเวกนิสฺสิตํ	๓๑๐/๒๔๐
วิราคา	๑๘๔/๑๓๘	วิเวกปพฺภารํ	๓๕๗/๓๐๙
วิราคนิสฺสิตํ	๓๑๐/๒๔๐	วิเวกโปณํ	๓๕๗/๓๐๙
วิราคสญฺญา	๓๒๒/๒๕๕	วิสฏฺฐ	๒๒๘/๑๗๕
วิริยพลํ	๓๑๑/๒๔๓	วิสมโลโภ	๑๐๑/๗๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิสหิ	๖/๕	วีติสาเรตฺวา	๕๒/๓๗
วิสฺยุตฺตํ	๓๒๑/๒๕๓	วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	๑๑๐/๘๑
วิสโยคา	๓๑๒/๒๔๔	วีรงฺครูปา	๘๑/๖๐
วิสวาทยิตา	๒๓๓/๑๗๙	วุจฺจติ	๑๕๙/๑๑๘
วิสาวิ	๒๒๘/๑๗๕	วุฏฺฐาตุ	๒๔/๑๘
วิสิขากถํ	๕๐/๓๖	วุฏฺฐาสิ	๙/๗
วิสุชฺฌติ	๓๑๓/๒๔๕	วุฑฺฒึ	๓๑๑/๒๔๒
วิสุทฺธตฺตา	๓๓๗/๒๗๑	วุตฺตึ	๒๔๑/๑๘๕
วิสุทฺธิยา	๓๕๒/๒๘๘	วุสิตวา	๑๑๖/๘๖
วิหคา	๒๐๕/๑๕๗	วูปกฏฺโฐ	๑๐๘/๘๐
วิหญฺญามิ	๑๒๗/๙๓	วูปสมา	๑๑๐/๘๑
วิหรติ	๑/๑	เวกฏิโก	๕๗/๔๑
วิหายติ	๒๕๓/๑๙๔	เวทนา	๓๐๕/๒๓๑
วิหารึ	๑๔๒/๑๐๔	เวทนานานตฺตํ	๓๕๙/๓๒๕
วิหาสิ	๒๐๖/๑๕๗	เวทนานุปสฺสี	๘๐/๕๙
วิหึสติ	๒๘๒/๒๑๑	เวทนูปายํ	๓๑๑/๒๔๒
วิหึสาธาตุ	๓๐๕/๒๓๐	เวทยติ	๒๔๑/๑๘๖
วิหึสาวิตกฺกํ	๓๑๐/๒๔๐	เวทยิตฺถ	๒๓๑/๑๗๗
วิหึสาสงฺกปฺโป	๓๐๕/๒๓๐	เวเทติ	๓๒๑/๒๕๓
วิหึสาสญฺญา	๓๐๕/๒๓๐	เวธติ	๒๗๓/๒๐๑
วิหึสุปรติยา	๑๘๒/๑๓๖	เวปุลฺลํ	๙๔/๖๗
วิเหเจติ	๒๘๒/๒๑๑	เวปุลฺลาย	๓๐๖/๒๓๕
วิเหสาปจฺจยา	๓๒๑/๒๕๓	เวภูติยํ	๑๕๓/๑๑๒
วีตงฺคารา	๑๓๒/๙๘	เวยฺยญฺชนิกา	๒๐๓/๑๕๔
วีตธูมา	๑๓๒/๙๘	เวยฺยาพาธิกานํ	๑๘๒/๑๓๗
วีตราคสฺส	๓๓๗/๒๗๒		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เวรปฺปสงฺโค	๒๕๓/๑๙๒	สงฺขาเยกํ	๓๐๘/๒๓๘
เวรมณี	๓๑๓/๒๔๕	สงฺขารปฺปติฏฺฐํ	๓๑๑/๒๔๒
โวหาสํ	๖๐/๔๓	สงฺขารารมฺมณํ	๓๑๑/๒๔๒
โวโรเปสฺสนฺติ	๑๐๔/๗๖	สงฺคหวตฺถูหิ	๒๑๐/๑๖๐
โวโรเปตุํ	๑๘๖/๑๔๐	สงฺคายิตพฺพํ	๑๗๗/๑๓๔
โวสฺสคฺคปริณามึ	๓๑๐/๒๔๐	สงฺคาหโก	๒๗๓/๒๐๑
[ส]		สงฺคีติปริยายํ	๓๔๙/๒๕๘
สอุทฺเทสํ	๗๒/๕๑	สงฺฆาฏึ	๓๐๐/๒๒๕
สอุปธิกา	๑๕๙/๑๑๘	สจฺจปฺปฏิญฺโญ	๒๓๓/๑๗๘
สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาย	๓๓๓/๒๖๖	สจฺจวาที	๑๘๘/๑๔๒
สกทาคามิผลํ	๓๑๑/๒๔๒	สจฺจสนฺโธ	๒๓๒/๑๗๘
สกทาคามี	๑๕๔/๑๑๓	สจฺจาธิฏฺฐานํ	๓๑๑/๒๔๓
สกฺกา	๑๕๗/๑๑๖	สจฺโจ	๑๕๓/๑๑๒
สกฺกายทิฏฺฐิ	๓๐๕/๒๓๐	สจฺฉิกาตพฺพา	๓๕๒/๒๘๗
สกฺกายนิโรโธ	๓๐๕/๒๓๑	สชิตา	๓๙/๒๘
สกฺกายปจฺจยา	๓๒๑/๒๕๔	สญฺญา	๓๐๔/๒๓๗
สกฺกายสมุทโย	๓๐๕/๒๓๑	สญฺญานานตฺตํ	๓๕๙/๓๒๕
สกฺกุเณยฺยํ	๒๔/๑๘	สญฺญาเวทยิตนิโรธํ	๓๔๓/๒๗๙
สกฺยา	๑๑๗/๘๖	สญฺญาเปตพฺโพ	๑๙๕/๑๓๕
สขา	๒๕๓/๑๙๒	สญฺญี	๑๙๕/๑๔๗
สขิโน	๒๒๐/๑๖๘	สญฺญุปฺปาทา	๔๖/๓๓
สคารโว	๓๒๔/๒๕๖	สญฺโญชนานํ	๑๕๔/๑๑๓
สคฺคสัวตฺตนิกํ	๙๑/๖๘	สโจ	๖๓/๔๔
สงฺกปฺปนานตฺตํ	๓๕๙/๓๒๕	สณฺฐเปสิ	๕๑/๓๗
สงฺกิโย	๒๔๙/๑๙๑	สณฺฐาคารํ	๒๙๗/๒๒๓
สงฺขตา	๓๕๒/๒๘๘	สณฺฑสณฺฑจารินี	๕๗/๔๐

ปทานุกฺกโม	ปพุเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพุเพ/องฺเก
สณฺหสณฺหา	๑๒๗/๙๔	สทฺทหติ	๓๑๗/๒๕๐
สตปุญฺญลกฺขณํ	๒๐๕/๑๔๖	สทฺทายตนํ	๓๒๓/๒๕๕
สตานุสาริญาณํ	๑๘๗/๑๔๑	สทฺธมฺมสฺสวนํ	๓๑๑/๒๔๑
สติ	๔๒/๓๑	สทฺธา	๑๑๘/๘๗
สติเนปกฺเก	๓๓๑/๒๖๔	สทฺธาธนํ	๓๓๐/๒๖๓
สตินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒	สทฺธานุสารี	๓๓๒/๒๖๕
สติปฏฺฐานา	๑๔๕/๑๐๗	สทฺธาพลํ	๓๓๑/๒๖๔
สติพลํ	๓๑๒/๒๔๓	สทฺธาวิมุตฺโต	๑๕๐/๑๑๑
สติมา	๘๐/๕๙	สทฺธินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒
สติสมฺโพชฺฌงฺโค	๑๕๑/๑๑๑	สทฺโธ	๑๕๓/๑๑๒
สติวินโย	๓๓๒/๒๖๕	สนาภิกานิ	๒๐๐/๑๕๑
สโต	๗๐/๔๙	สนิทสฺสนปฺปฏิฆรูปี	๓๐๕/๒๓๒
สตฺตตาลํ	๓๔/๒๖	สเนมิกานิ	๒๐๐/๑๕๑
สตฺตธา	๒๘๒/๒๑๐	สนฺตานกำ	๑๒๐/๘๘
สตฺตรตนสมนฺนาคโต	๘๑/๖๐	สนฺติ	๓๗/๒๗
สตฺตาโลปิโก	๕๗/๔๐	สนฺติฏฺฐติ	๓๒๑/๒๕๓
สตฺตาหิกำ	๕๗/๔๐	สนฺตุฏฺโฐ	๓๐๙/๓๒๘
สตฺตุภิ	๒๐๓/๑๕๔	สนฺโต	๓/๒
สตฺตุสฺสทตาลกฺขณํ	๒๐๘/๑๕๒	สนฺทสฺเสสี	๓๔/๒๖
สตฺตุสฺสโท	๒๐๘/๑๕๙	สนฺทิฏฺฐิปรามาสี	๖๓/๔๔
สตฺถนฺตรกปฺโป	๑๐๔/๗๕	สนฺธาตา	๒๓๔/๑๗๙
สตฺถริ	๑๔๔/๑๐๒	สนฺธาวนฺติ	๑๕๖/๑๑๕
สตฺถา	๖/๔	สนฺนิจยํ	๒๖๕/๑๙๗
สตฺตาคาริโก	๕๗/๔๐	สนฺนิธิการกำ	๑๒๗/๙๔
สเทวกสฺส	๑๘๘/๑๔๒	สนฺนิปตีสุ	๑๒๒/๙๐
สเทวมนุสฺสาย	๑๘๘/๑๔๒	สนฺนิสินฺนา	๕๕/๓๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สปฺปติสฺโส	๓๒๔/๒๕๖	สมกฺขาตุ๋	๑๗๓/๑๒๙
สปฺปาฏิหาริยํ	๑๗๕/๑๓๒	สมกฺขายิโน	๒๖๘/๑๙๘
สปฺปาฏิหีรกตํ	๑๗๐/๑๒๗	สมคฺคกรณี	๒๓๔/๑๘๐
สปฺปิ	๑๐๓/๗๑	สมคฺคนนฺที	๒๓๔/๑๘๐
สปฺปุริสสํเสโว	๓๑๑/๒๔๑	สมคฺครโต	๒๓๔/๑๘๐
สปฺปุริสูปสฺสโย	๓๕๔/๒๙๑	สมคฺคาราโม	๒๓๔/๑๗๙
สพฺพกามโภคี	๒๑๑/๑๖๑	สมชฺชาภิจรณี	๒๔๗/๑๙๐
สพฺพคนฺถปฺปโมจนี	๓๕๐/๒๘๖	สมณงฺคานิ	๒๑๔/๑๖๔
สพฺพคิหิพนฺธนจฺฉิทา	๒๐๙/๑๖๐	สมณปทุโม	๓๑๔/๒๔๖
สพฺพตฺถตาย	๗๑/๔๙	สมณปุณฺฑรีโก	๓๑๔/๒๔๖
สพฺพทุกฺขาปนูทนี	๒๗๗/๒๐๓	สมณมจโล	๓๑๔/๒๔๖
สพฺพธิ	๗๑/๔๙	สมณพฺราหฺมณกปณฺฑิกวณิพฺพก-ยาจกานี	๑๐๘/๗๙
สพฺพนิหีโน	๗/๖	สมณพฺราหฺมณา	๒๐/๑๕
สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี	๗๐/๔๙	สมณสุขุมาโล	๓๑๔/๒๔๖
สพฺพโลกมภิภุยฺย	๒๑๓/๑๖๓	สมณานุจฺฉวิกานิ	๒๑๔/๑๖๔
สพฺพสงฺคาหปทกตฺตา	๑๗๐/๑๒๗	สมณารหานิ	๒๑๔/๑๖๔
สพฺพสตฺตานี	๒๑๒/๑๖๒	สมณูปโภคานิ	๒๑๔/๑๖๔
สพฺพสนฺถรี	๒๙๘/๒๒๔	สมตานิ	๑๒๐/๘๘
สพฺพาการปริปูรี	๘๓/๖๑	สมถนิมิตฺตี	๓๐๕/๒๒๘
สพฺพาการปริปูรานิ	๒๐๐/๑๕๑	สมทนฺตสุสุกฺกทาจตาลกฺขณานิ	๒๔๐/๑๘๔
สพฺพาการสมฺปนฺนี	๑๗๖/๑๓๒	สมทนฺโต	๒๐๐/๑๕๑
สพฺพาวนฺตี	๗๑/๔๙	สมนุญฺโญ	๗๐/๔๘
สพฺพาวนฺเตหิ	๒๐๑/๑๕๓	สมนุปสฺสามิ	๑๑๐/๘๒
สพฺรหฺมจารี	๑๗๘/๑๓๔	สมนุปสฺเสยฺยาถ	๓๒๕/๒๕๘
สภา	๒๘๑/๒๐๘		
สมการี	๑๕๓/๑๑๒		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมนฺตเนมีนิ	๒๐๕/๑๔๖	สมุตฺเตเชสึ	๓๔/๒๖
สมนฺนาคโต	๖๓/๔๔	สมุทฺทกฺขายิกำ	๕๐/๓๖
สมปฺปติฏฺฐสฺส	๒๐๓/๑๔๔	สมุทฺทปริยนฺตำ	๘๒/๖๐
สมวฏฺฐกฺขนฺโธ	๒๐๐/๑๔๑	สมุทโย	๓๐๗/๒๓๗
สมวยสฏฺเจสโน	๓๔๘/๒๘๒	สมุทฺโท	๒๗๘/๒๐๔
สมาทเปสึ	๓๔/๒๖	สเมกฺขสิ	๒๗๘/๒๐๔
สมาทานเหตุ	๑๑/๙	สมฺปชานมุสา	๖๒/๔๔
สมาทาย	๘๔/๖๒	สมฺปชาโน	๗๐/๔๙
สมาทินฺนานิ	๑๑/๘	สมฺปนฺนำ	๑๒๐/๘๘
สมาทิยติ	๕๘/๔๑	สมฺปรายิกานำ	๑๘๒/๑๓๖
สมาธิกฺขนฺโธ	๓๑๑/๒๔๓	สมฺปสาทนำ	๑๑๐/๘๑
สมาธิชำ	๑๑๐/๘๑	สมฺปสาทนียำ	๑๖๓/๑๒๒
สมาธินิมิตฺตำ	๓๑๐/๒๔๑	สมฺปสาทำ	๑๖๓/๑๒๒
สมาธินฺทฺริยำ	๓๒๐/๒๕๒	สมฺปสีทติ	๓๐๕/๒๓๑
สมาธิพลำ	๓๑๑/๒๔๓	สมฺปหำเสสึ	๓๔/๒๖
สมาธิยติ	๓๒๒/๒๕๔	สำปายนฺติ	๓๗/๒๗
สมานตฺตตา	๓๑๓/๒๔๕	สำปายาสิ	๑๑/๙
สมานยิ	๒๒๑/๑๖๙	สมฺผปฺปลาปิ	๑๑๕/๘๕
สมานสุขทุกฺโข	๒๐๖/๑๙๕	สมฺพหุลาชีโว	๖๑/๔๓
สมาเนตา	๒๒๐/๑๖๘	สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต	๑๖๖/๑๓๔
สมปชฺชติ	๕๓/๓๗	สมฺโพธคามี	๓๔๒/๒๗๗
สมาปตฺติกุสลตา	๓๐๔/๒๒๗	สมโพธิปรายโน	๑๕๔/๑๓๓
สมาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตา	๓๐๔/๒๒๗	สมฺโพธิยำ	๑๖๑/๑๑๙
สมาภิวาหินิโย	๒๒๗/๑๗๔	สมฺมคฺคตา	๓๔๒/๒๗๗
สมิตึ	๒๘๑/๒๐๙	สมฺมติตฺเถโร	๓๐๕/๒๓๒
สมุตฺเตเชตวา	๒๙๙/๒๒๔	สมฺมตฺตนิยโต	๓๐๕/๒๓๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมฺมทญฺญา	๑๘๖/๑๔๐	สมฺมุขาวินโย	๓๓๒/๒๖๕
สมฺมทญฺญาวิมุตฺโต	๑๑๖/๘๖	สมฺมุขีภาวํ	๑๖/๑๒
สมฺมนฺเนยฺยาม	๑๓๐/๙๗	สมฺมุสฺสติ	๔๒/๓๐
สมฺมปฺปธานา	๑๔๕/๑๐๗	สมฺโมทนียํ	๒๗๕/๒๐๒
สมฺมเปกฺขนฺติ	๒๗๓/๒๐๑	สมฺโมทมานานํ	๑๗๘/๑๓๔
สมฺมา	๓๕๖/๑๓๒	สมฺโมทึสุ	๒๗๕/๒๐๒
สมฺมาอาชีโว	๓๓๐/๒๖๓	สมฺโมสา	๔๒/๓๐
สมฺมากมฺมนฺโต	๓๓๐/๒๘๑	สยนกถํ	๕๐/๓๖
สมฺมาญาณํ	๓๔๘/๒๘๔	สยงฺกโต	๑๙๑/๑๔๕
สมฺมาทิฏฺฐิ	๓๓๐/๒๖๓	สยัปภา	๓๘/๒๘
สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา	๓๖๕/๓๐๕	สริตา	๓๔๕/๒๘๑
สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ	๑๓๖/๑๐๑	สริโตทโก	๒๗๘/๒๐๔
สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา	๗๓/๕๒	สวนานุตฺตริยํ	๓๒๗/๒๖๒
สมฺมาทิฏฺฐี	๑๑๕/๘๕	สวิตกฺกวิจาโร	๓๐๕/๒๓๔
สมฺมาทุกฺขกฺขยาย	๔/๓	สสงฺขารปรินิพฺพายี	๓๑๘/๒๕๑
สมฺมานนาย	๒๖๙/๑๙๘	สสฺสโต	๔๐/๒๙
สมฺมามนสิการํ	๔๐/๒๙	สสฺสติสมํ	๔๐/๒๙
สมฺมาวาจา	๓๓๐/๒๖๓	สหพฺยตํ	๓๘/๒๘
สมฺมาวายาโม	๓๓๐/๒๖๓	สหิตเภทการึ	๒๓๕/๑๘๐
สมฺมาวิมุตฺติ	๓๔๘/๒๘๔	สงฺกิเลสาย	๓๕๒/๒๘๘
สมฺมาสงฺกปฺโป	๓๓๐/๒๖๓	สงฺฆานุสฺสติ	๓๒๗/๒๖๒
สมฺมาสติ	๓๑๑/๒๔๓	สัปริวารยนฺติ	๒๐๕/๑๕๖
สมฺมาสมาธิ	๓๑๑/๒๔๓	สัภกฺเขติ	๖๑/๔๓
สมฺมิยสมฺมิโย	๒๕๓/๑๙๒	สัวฏฺฏติ	๓๘/๒๗
สมฺมุขา	๑๑๒/๘๓	สัวฏฺฏกปฺเป	๗๒/๕๐
		สัวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป	๗๒/๕๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สำวฏฺฏวิวฏฺฏำ	๑๕๖/๑๑๕	สานุจาริโก	๑๓/๑๐
สำวฏฺฏิ	๑๕๖/๑๑๔	สาปเตยฺยำ	๒๔๙/๑๙๑
สำวตฺตติ	๑๘๙/๑๔๔	สาปเทสำ	๒๓๘/๑๘๓
สำวรปธานำ	๓๑๐/๒๐๔	สามญฺญผลานิ	๓๑๑/๒๔๒
สำวรี	๒๗๘/๒๐๔	สามีจิกมฺมำ	๑๑๗/๘๖
สำวิทหสฺสุ	๘๔/๖๒	สามีจิปฏิปนฺโน	๖/๕
สำวิธาตา	๒๐๔/๑๕๕	สายณฺหสมยำ	๒๗/๒๒
สำวุโต	๑๓๘/๑๐๒	สายำตติยกำ	๕๗/๔๑
สำเวโค	๓๐๔/๒๒๘	สายนียานำ	๒๐๘/๑๕๙
สำเวชนีเยสุ	๓๐๔/๒๒๘	สายมาสาย	๑๒๕/๙๒
สำสปฺปติ	๒๒/๑๗	สายำ	๑๒๕/๙๒
สำสรนฺติ	๑๖๕/๑๑๕	สายิ	๑๒๐/๘๙
สำสาเทยฺยาม	๕๓/๓๘	สารปฺปตฺตา	๖๙/๔๘
สำเสทชโยนิ	๓๑๒/๒๔๔	สารมฺภชิ	๑๕๓/๑๑๒
สากจฺฉำ	๕๓/๓๗	สาราโค	๑๒๖/๙๒
สากภกฺโข	๕๗/๔๐	สาวชฺชำ	๘๔/๖๒
สาการำ	๗๒/๕๑	สาวกสงฺโฆ	๖/๔
สาขลฺยำ	๓๐๔/๒๒๘	สาวกา	๕๑/๓๗
สาครปริยนฺตำ	๘๑/๖๐	สาวชฺชสงฺขาตา	๑๑๕/๘๕
สาณานิ	๕๗/๔๑	สาวชฺชา	๑๑๕/๘๕
สาตจฺจาย	๓๑๙/๒๕๑	สาเวติ	๒๖๓/๑๙๖
สาตสหคตา	๓๕๑/๒๘๖	สาเวนฺติ	๒๗๒/๒๐๐
สาตฺถำ	๑๐๗/๗๙	สาหสิกา	๒๕๒/๑๙๒
สาทิยติ	๕๗/๔๐	สิกฺขตำ	๑๗๘/๑๓๔
สาธารณโภคี	๓๒๔/๒๕๗	สิกฺขติ	๑๑๐/๘๑
สาธุนิสิตสฺส	๑๗๖/๑๓๒	สิกฺขานุตฺตริยำ	๓๒๗/๒๖๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สิงฺคาลโก	๒๔๒/๑๘๘	สุกตกมฺมกรา	๒๗๑/๒๐๐
สิงฺฆานิกา	๑๔๙/๑๑๐	สุกตผลวิปากำ	๒๔๑/๑๘๖
สิปฺปี	๒๑๔/๑๖๓	สุกทริยตา	๒๕๓/๑๙๒
สิวำ	๑๙๙/๑๕๐	สุกสาลิกสทฺเทตฺถ	๒๘๑/๒๐๘
สิวิกา.	๒๘๑/๒๐๗	สุกฺกาภิชาติโก	๓๒๙/๒๖๒
สีตำ.	๒๕๓/๑๙๓	สุขตฺตา	๑๕๒/๑๑๒
สีตีภูโต	๓๑๔/๒๔๖	สุขทุกฺขปฏิสำเวที	๗๒/๕๐
สีลกฺขนฺโธ	๓๑๑/๒๔๓	สุขปฏิสำเวที	๓๑๔/๒๔๖
สีลฆนำ	๒๒๒/๑๗๑	สุขปฺผลำ	๒๒๗/๑๗๔
สีลพฺพตปรามาโส	๓๐๕/๒๓๐	สุขผรณตา	๓๕๕/๒๙๓
สีลพฺพตุปาทานำ	๓๑๒/๒๔๔	สุขลฺลิกานุโยคำ	๑๘๓/๑๓๗
สีลพฺยสนเหตุ	๓๑๖/๒๔๘	สุขวิปากำ	๙๑/๖๘
สีลพฺยสนำ	๓๑๖/๒๔๘	สุขวิหารี	๓๐๖/๒๓๖
สีลมยำ	๓๐๕/๒๓๒	สุขาปฏิปทา	๑๕๒/๑๑๑
สีลวิปตฺติ	๓๐๔/๒๒๘	สุขาวโห	๒๐๔/๑๕๕
สีลวิปนฺโน	๓๑๖/๒๔๙	สุขินฺทฺริยำ	๓๒๐/๒๕๒
สีลวิสุทฺธิ	๓๐๔/๒๒๘	สุขุมจฺฉวิลกฺขณำ	๒๑๖/๑๖๕
สีลสมฺปทา	๓๐๔/๒๒๘	สุคีตา	๑๔๐/๑๐๓
สีลสมฺปนฺโน	๒๖๕/๑๙๗	สุขุมจฺฉวี	๒๐๐/๑๕๑
สีลานุสฺสติ	๓๒๗/๒๖๒	สุขุมตฺตโจตฺถตา	๒๑๕/๑๖๔
สีหนาเทติ	๒๘/๒๓	สุขุมตฺตา	๒๐๐/๑๕๑
สีหนาโท	๑๔๑/๑๐๔	สุเขติ	๑๘๓/๑๓๗
สีหปุพฺพทฺธกาโย	๒๐๐/๑๕๑	สุคโต	๖/๔
สีหเสยฺยำ	๓๐๐/๒๒๕	สุคตปฺปเวทิโต	๓๔๒/๒๗๗
สีหหนุ	๒๐๐/๑๕๑	สุคตาติริตฺตานิ	๒๘/๒๓
สีโห	๒๙/๒๒	สุคหิตำ	๒๖๘/๑๙๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สุคิรึ	๒๓๕/๑๘๐	สุปติฏฺฐิตจิตฺตา	๑๔๓/๑๐๖
สุจริตํ	๑๓๖/๑๐๑	สุปติฏฺฐิตปาโท	๒๐๐/๑๕๑
สุจริตกมฺมวิปากเสสเกน	๒๒๓/๑๗๑	สุปาสาทิโก	๑๙๗/๑๔๙
สุจิชนปริวารคโณ	๒๔๑/๑๘๖	สุปุปฺผาสิตํ	๑๗๔/๑๒๗
สุจิปริวาโร	๒๔๐/๑๘๕	สุปุปฺเผโธ	๒๘๓/๒๑๑
สุจิรปฺปวาสิโน	๒๒๐/๑๖๘	สุปฺปฏิวิทฺธํ	๓๒๒/๒๕๔
สุจฺฉวีนิ	๒๑๙/๑๖๗	สุปฺปเวทิโต	๑๗๕/๑๒๖
สุชาโต	๑๑๗/๘๗	สุภาสิตทุพฺภาสิตานิ	๓๔๒/๒๗๘
สุชาตคตฺโต	๒๐๗/๑๕๘	สุภาสิตา	๑๔๐/๑๐๓
สุชุ	๒๐๗/๑๕๘	สุภุโช	๒๐๗/๑๕๘
สุชฺฌนฺติ	๑๑๓/๘๔	สุโภ	๒๐๗/๑๕๘
สุญฺญโต	๓๐๕/๒๓๔	สุมนสิกตํ	๓๒๒/๒๕๔
สุญฺญาคารหตา	๕๓/๓๗	สุมโน	๓๒๘/๒๖๒
สุตธนํ	๒๒๒/๑๗๑	สุมาปิตา	๒๘๑/๒๐๗
สุตธโร	๓๔๕/๒๘๐	สุมุโข	๒๘๓/๒๑๑
สุตมยา	๓๐๕/๒๓๓	สุรวรตโร	๒๑๙/๑๖๘
สุตวาทิตา	๓๑๓/๒๔๕	สุรสํ	๑๒๒/๙๐
สุตาวุธํ	๓๐๕/๒๓๓	สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา	๒๗๖/๒๐๓
สุทสฺสโน	๒๒๙/๑๗๖	สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานานุโยโค	๒๔๗/๑๙๐
สุทฺทา	๑๑๕/๘๕	สุวโจ	๓๔๕/๒๘๐
สุนกฺขตฺตํ	๓/๒	สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ	๓๘/๒๗๒
สุนิขาโต	๑๘๖/๑๔๐	สุวณฺณวณฺณลกฺขณํ	๒๑๘/๑๖๗
สุนิคฺคหิตํ	๑๗๓/๑๒๙	สุวณฺณวณฺโณ	๒๐๐/๑๕๑
สุนิเสธํ	๙๓/๖๙	สุวินีตํ	๒๖๘/๑๙๘
สุปฏินิสฺสคฺคี	๖๙/๔๘		
สุปฏิปนฺโน	๖/๔		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สุวิมุตฺตจิตฺโต	๓๔๘/๒๘๒	เสวิตพฺพสงฺขาตา	๑๑๕/๘๕
สุวิมุตฺตํ	๓๒๑/๒๕๓	เสสเกน	๒๔๑/๑๘๖
สุวุฏฺฐิตํ	๓๒๑/๒๕๓	โสกนาสโน	๒๒๙/๑๗๖
สุสงฺคหํ	๒๑๑/๑๖๑	โสเจยฺยสีลาลยุโปสเถสุ	๒๐๓/๑๕๔
สุสมารทฺธา	๓๒๖/๒๕๙	โสเจยฺยํ	๓๐๕/๒๓๔
สุสังวิหิตกมฺมนฺตา	๒๖๙/๑๙๙	โสณา	๑๐๓/๗๕
สุสุ	๒๐๗/๑๕๘	โสตวิญฺญาณํ	๓๒๓/๒๕๕
สุสุกฺกทาโฐ	๒๐๐/๑๕๒	โสตวิญฺเญยฺยา	๓๑๕/๒๔๗
สุสุกฺกา	๒๓๓/๑๗๙	โสตายตนํ	๒๓๒/๒๕๕
สุสฺสูสนฺติ	๗๕/๕๓	โสตินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒
สูปธาริตํ	๓๒๒/๒๕๔	โสภติ	๒๘๑/๒๐๘
สูรกถํ	๕๐/๓๖	โสมนสฺสฏฺฐานิยํ	๓๒๔/๒๕๖
สูรา	๘๑/๗๘	โสมนสฺสโทมนสฺสานํ	๓๐๖/๒๓๖
เสกฺโข	๓๐๕/๒๓๒	โสมนสฺสินฺทฺริยํ	๓๒๐/๒๕๒
เสฏฺฐสมฺมตํ	๑๓๒/๑๙๙	โสรจฺจํ	๓๐๔/๒๒๘
เสฏฺโฐ	๔๐/๒๘	โสวคฺคิกํ	๙๑/๖๘
เสตา	๒๓๓/๑๗๙	โสวจสฺสกรเณหิ	๓๔๕/๒๘๐
เสโท	๑๔๙/๑๑๐	โสวจสฺสตา	๓๐๔/๒๒๗
เสนาสนเหตุ	๓๑๑/๒๓๙	สฺวากฺขาโต	๖/๔
เสนาสนานิ	๕๒/๓๗	สฺวาคตํ	๒/๑
เสมฺหํ	๑๔๙/๑๑๐		
เสยฺยสุขํ	๓๒๐/๒๕๒	[ห]	
เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ	๓๓๗/๒๗๐	หตฺถปาทมุทุตํ	๒๐๙/๑๖๐
เสยฺโย	๒๔/๑๙	หตฺถาปเลขโน	๕๗/๔๐
เสวติ	๕๓/๓๘	หตฺถิยานํ	๒๘๑/๒๐๗
เสวิตพฺพา	๑๑๕/๘๕	หตฺถิรตนํ	๘๑/๖๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
หทยคามินิโย	๒๓๗/๑๘๒	หิริพลํ	๓๓๑/๒๖๔
หทยงฺคมา	๒๓๖/๑๘๑	หิริมา	๓๓๐/๒๖๓
หทยํ	๑๔๙/๑๑๐	หิโรตฺตปฺปี	๓๕๘/๓๑๐
หาเยยฺยุ	๒๒๕/๑๗๓	หึสติ	๒๘๒/๒๑๑
หาสปณฺโณ	๒๑๖/๑๖๕	หีนธาตุ	๓๐๕/๒๓๐
หิตกาโม	๒๒๔/๑๗๒	หีนสมฺมตํ	๑๓๒/๙๙
หิตสุขตํ	๒๑๑/๑๖๑	หีนายาวตฺโต	๖/๕
หิตสุขาวโห	๑๖๒/๒๑๒	หุตํ	๓๔๒/๒๗๙
หิริ	๒๘๓/๒๑๑	เหฏฺฐาปาทตเลสุ	๒๐๐/๑๕๑
หิริโก	๓๕๗/๓๐๗	เหฏฺฐิมา	๒๖๖/๑๙๗
หิริโกปีนนิทสนี	๒๔๘/๑๙๑	เหเจติ	๒๘๒/๒๑๑
หิริโกปินปฏิจฺฉาทนตฺถํ	๑๘๒/๑๓๔	เหสฺสติ	๒๐๕/๑๕๔
หิริธนํ	๒๒๒/๑๗๑		

สุตฺตนฺตปิฎเก ทีฆนิกายสฺส
ปาฏิกวคฺคปาลิยา

อสาธารณนามานิ

อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก	อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก
อกนิฏฺฐา (สุทฺธาวาสา)	๓๑๘/๒๕๑	อุตฺตรกา (ถูลูนํ นิคโม)	๗/๕
องฺคีรสสฺส (พุทฺธสฺส)	๒๘๗/๒๐๓	อุตฺตรกุรู (ทีโป)	๒๘๑/๒๐๖
อชิโต (ลิจฺฉวีนํ เสนาปติ)	๑๙/๑๓	อุทายิ (ภิกฺขุ)	๑๖๒/๑๒๑
อตปฺปา (สุทฺธาวาสา)	๓๑๘/๒๕๑	อุทุมฺพริกาย (ปริพฺพาชการาเม)	
อนุปฺปิยํ (นิคโม)	๑/๑		๔๙/๓๖
อมฺพรอมฺพรวติโย (นครํ)	๒๘๑/๒๐๗	อุเทนํ (เจติยํ)	๑๑/๘
อมฺพวเน (อุยฺยาเน)	๒๙๖/๒๒๓	อุทฺทโก (ตาปโส)	๑๗๖/๑๓๒
อมฺพวเน (ปาสาเท)	๑๖๔/๑๒๓	อุปฺวาโณ (ภิกฺขุ)	๑๙๗/๑๔๙
อริฏฺโฐ เนมิ (ยกฺขรฏฺจิโก)	๒๙๑/๒๐๘	อุพฺภตกํ (สณฺฐาคารํ)	๒๙๗/๒๒๓
อริฏฺโฐ (ยกฺขรฏฺจิโก)	๒๘๑/๒๐๘	โอชสี (ยกฺขรฏฺจิโก)	๒๘๑/๒๐๘
อวิหา (สุทฺธาวาโส)	๓๑๘/๒๕๑	โอปมญฺโญ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
อวีจิ (มหานิรโย)	๑๐๖/๗๘	โอสธิตารกา	๓๒๘/๒๗๔
อาฏานาฏา (นครํ)	๒๘๑/๒๐๗	กกุสนฺธสฺส (พุทฺธสฺส)	๒๗๗/๒๐๓
อานนฺโท (เถโร)	๑๖๕/๑๒๓	กปิวนฺโต (นครํ)	๒๘๑/๒๐๗
อาภสฺสรา (เทวา)	๓๐๕/๒๓๓	กรติโย (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
อาฬกมนฺทา (ราชธานี)	๒๘๑/๒๐๗	กลนฺทกนิวาเป (เวฬุวเน)	๒๔๒/๑๘๘
อาฬวโก (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	กสฺสปสฺส (พุทฺธสฺส)	๒๗๗/๒๐๓
อินฺทนามา (จาตุมฺมหาราชปุตฺตา)	๒๗๘/๒๐๔	กฬารมชฺฌโก (อเจโล)	๑๑/๘
อินฺโท (ยกฺโข)	๒๑๙/๑๖๓	กามเสฏฺโฐ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
		กาลกญฺชิกา (อสุรา)	๗/๖

อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก	อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก
กินฺนุฆณฺฑุ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	ตโตชสี (ยกฺขรฏฺฐิโก)	๒๙๑/๒๐๘
กุสินาฏา (นครำ)	๒๘๐/๒๐๗	ตโตตลา (ยกฺขรฏฺฐิกา)	๒๙๑/๒๐๘
กุเวโร (มหาราชา)	๒๘๑/๒๐๗	ตโตลา (ยกฺขรฏฺฐิกา)	๒๙๑/๒๐๘
กูฏาคารสาลายำ (สงฺฆาราเม)	๑๑/๘	ตตฺตลา (ยกฺขรฏฺฐิกา)	๒๙๑/๒๐๘
เกตุมตี (ราชธานี)	๑๐๖/๗๘	ตถาคโต (พุทฺโธ)	๑๘/๑๓
โกนาคมนสฺส (พุทฺธสฺส)	๒๗๗/๒๐๓	ตาวตึสา (เทวา)	๓๓๗/๒๗๑
โกรกฺขตฺติโย (อเจโล)	๗/๕	ตินฺทุกขาณุปริพฺพาชการาโม	๒๑/๑๖
ขิฑฺฑาปโทสิกา (เทวา)	๔๒/๓๐	ตุสิตา (เทวา)	๓๓๗/๒๗๑
คคฺคราย (โปกฺขรณิยา)	๓๕๐/๒๘๖	เตชสี (ยกฺขรฏฺฐิโก)	๒๘๑/๒๐๘
คิชฺฌกูฏ (ปพฺพต)	๕๔/๓๘	ภูลูนำ (นิคโม)	๗/๕
คุโพ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	ทธิมุโข (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
โคตมกำ (เจติยำ)	๑๑/๙	ทพฺหเนมิ (จกฺกวตฺติ)	๘๑/๕๙
โคตมำ (พุทฺธำ)	๒๗๗/๒๐๔	ทีโฆ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
โคปาโล (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	เทวสูโต (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
จนฺทโน (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	ธตรฏฺโฐ (มหาราชา)	๒๗๘/๒๐๔
จนฺทิมสุริเย	๑๔๙/๑๑๘	ธรณี (รหโท)	๒๘๑/๒๐๘
จมฺปา (ราชธานี)	๓๕๐/๒๘๖	นวนวติโย (นครำ)	๒๘๑/๒๐๗
จาตุมหาราชิกา (เทวา)	๓๓๗/๒๗๑	นโฬ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
จิตฺตเสโน (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	นาฏปริยา (นครำ)	๒๘๑/๒๐๗
จุนฺทสฺส (กมฺมารปุตฺตสฺส)	๒๙๖/๒๒๓	นาฏปุตฺโต (นิคณฺโฐ)	๒๘๑/๒๐๗
จุนฺโท (สมณุทฺเทโส)	๑๖๕/๑๒๓	นาฬนฺทา (นครำ)	๑๖๔/๑๒๓
ชโนฆำ (นครำ)	๒๘๑/๒๐๗	นิโคฺรโธ (ปริพฺพาชโก)	๑๔๑/๑๐๔
ชโนสโภ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	นิฆณฺฑุ (ยกฺโข)	๔๙/๓๖
ชมฺพุทีปำ	๒๑๓/๑๖๓	นิมฺมานรตี (เทวา)	๒๘๒/๒๑๑
ชาลิโย (ทารุปตฺติกนฺเตวาสี)	๒๖/๒๐	เนตฺติ (ยกฺโข)	๓๐๕/๒๓๒
เชตวเน (อาราเม)	๑๙๘/๑๕๐	ปชาปติ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑

อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก	อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก
ปชุนฺโน (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	มหาปนาเทน (รญฺญา)	๑๐๘/๗๙
ปญฺจาลจณฺโท (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	มหาวเน	๑๑/๘
ปนาโท (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	มาคธสฺส (รญฺโญ)	๒๘๒/๒๑๐
ปรกุสิตนาฏา (นครํ)	๒๘๑/๒๐๗	มาตลิ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
ปรกุสินาฏา (นครํ)	๒๘๑/๒๐๗	มาตุลายํ (ธานิยํ)	๘๐/๕๙
ปรนิมฺมิตวสวตฺตี (เทวา)	๓๐๕/๒๓๓	มิคารมาตุปาสาเท	๑๑๑/๘๓
ปเสนทิโกสโล (ราชา)	๑๑๗/๘๖	มุจลินฺโท (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
ปาฏิกปุตฺโต (อเจโล)	๑๕/๑๑	เมตฺเตยฺโย (ภควา)	๑๐๗/๗๙
ปาวา (นครํ)	๒๙๖/๒๒๓	โมรนิวาป (อพฺโภกาส)	๕๔/๓๘
ปาวาริกมฺพวเน	๑๔๑/๑๐๔	มายา (เทวา)	๓๓๗/๒๗๑
ปาเวยฺยกา (มลฺลา)	๒๙๗/๒๓๓	ยุคนฺธโร (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
ปุณฺณโก (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	รมฺมา (นครี)	๒๘๑/๒๐๖
ปุพฺพาราเม (สงฺฆาราเม)	๑๑๑/๘๓	ราชคเห (นคเร)	๔๙/๓๖
พหุปุตฺตกํ (เจติยํ)	๑๑/๙	ราชา (ยกฺขรฏฺฐิโก)	๘๑/๕๙
พาราณสี (นครี)	๑๐๖/๗๘	รามปุตฺโต (ตาปโส)	๑๗๖/๑๓๒
พฺรหฺมกายิกา (เทวา)	๓๐๕/๒๓๓	ลิจฺฉวีนํ (ราชูนํ)	๑๙/๑๓
ภคฺควโคตฺโต (ปริพฺพาชโก)	๑/๑	วชฺชิคาเม	๖/๔
ภารทฺวาโช (ยกฺโข)	๑๒๒/๘๓	วรุโณ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
ภารทฺวาชํ (สามเณรํ)	๑๑๒/๘๓	วาเสฏฺฐภารทฺวาชา (เทว สามเณรา)	๑๑๑/๘๓
มชฺฌิเมสุ (ชนปเทสุ)	๓๔๒/๒๗๗	วาเสฏฺฐา (ปาเวยฺยกา มลฺลา)	๑๑๓/๘๓
มณิ (ยกฺโข)	๒๙๓/๒๒๑	วาเสฏฺโฐ (สามเณโร)	๑๑๒/๘๓
มโนปโทสิกา (เทวา)	๔๔/๓๒	วิปสฺสิสฺส (พุทฺธสฺส)	๒๗๗/๒๐๓
มนฺทิโย (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	วิรูฬฺโห (มหาราชา)	๒๗๙/๒๐๕
มลฺล (ชนปท)	๒๒๓/๒๙๗	วิรูปกฺโข	๒๘๐/๒๐๖
มหาเนรุ (สิเนรุปพฺพตราชา)	๒๘๑/๒๐๖		

อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก	อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก
วิสาณา (ราชธานี)	๒๘๑/๒๐๗	สาวตฺถิยํ (นคเร)	๑๑๑/๘๓
เวธญฺญา (สกฺยา)	๑๖๔/๑๒๓	สิขิสฺส (พุทฺธสฺส)	๒๗๗/๒๐๓
เวสาลิยํ (นครา)	๑๑/๘	สิงฺคาลโก (คหปติปุตฺโต)	๒๔๒/๑๘๘
เวสฺสภุสฺส (พุทฺธสฺส)	๒๗๗/๒๐๓	สิวโก (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
เวสฺสวโณ (มหาราชา)	๒๗๖/๒๐๒	สุทสฺสโน (ปพฺพโต)	๒๒๙/๑๗๖
เวสฺสามิตฺโต (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	สุทสฺสา (สุทฺธาวาสา)	๓๑๘/๒๕๑
เวพฺวเน (อาราเม)	๒๔๒/๑๘๘	สุนกฺขตฺโต (ลิจฺฉวิปุตฺโต)	๒/๒
สกฺยกุลา	๑๑๗/๘๖	สุปฺปเคโธ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
สกฺยา (ราชาโน)	๑๑๗/๘๖	สุภกิณฺหา (เทวา)	๓๐๕/๒๓๓
สงฺโข (ราชา)	๑๐๖/๗๘	สุมโน (ยกฺโข)	๒๙๓/๒๖๒
สตฺตมฺพํ (เจติยํ	๑๑/๙	สุมาคธา (โปกฺขรณี)	๕๔/๓๘
สนงฺกุมาเรน (พฺรหฺมุนา)	๑๔๐/๑๐๓	สุมุโข (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
สนฺธาโน (คหปติ)	๔๙/๓๖	สุโร (ยกฺขรฏฺฐิโก)	๒๙๑/๑๖๗
สมโณ โคตโม	๑๕/๑๑	เสรีสโก (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
สาตาคิโร (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑	โสโม (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
สามคาโม	๑๖๕/๑๒๓	หิริ (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑
สารีปุตฺโต (เถโร)	๑๔๒/๑๐๔	เหมวโต (ยกฺโข)	๒๘๓/๒๑๑

สุตฺตนฺตปิฎเก ทีฆนิกายสฺส
ปาฏิกวคฺคปาลิยา

คาถานํ ปฐมปาทา

คาถานํ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
อกฺโกธญฺจ อธิฏฺฐหิ อทาสิ	๒๑๙/๑๖๗
อกฺโกสภาณฺฑนวิเหสการึ	๒๓๗/๑๘๒
อกฺขิตฺถิโย วารุณี นจฺจคีตํ	๒๕๓/๑๙๓
อญฺญํ อนุจงฺกมนํ	๓๐/๒๔
อญฺญทตฺถุหโร มิตฺโต	๒๕๙/๑๙๕
อตฺถธมฺมสหิตํ ปุเร ติรํ	๒๑๓/๑๖๒
อติสีตํ อติอุณฺหํ	๒๕๓/๑๙๓
อิโต สา อุตฺตรา ทิสา	๒๙๑/๒๑๘
อิโต สา ทกฺขิณา ทิสา	๒๘๙/๒๑๕
อิโต สา ปจฺฉิมา ทิสา	๒๙๐/๒๑๖
อิโต สา ปุริมา ทิสา	๒๙๓/๒๑๔
อินฺโท โสโม วรุโณ จ	๒๙๓/๒๒๑
อุปกาโร จ โย มิตฺโต	๒๖๕/๑๙๖
อุสฺสูรเสยฺยา ปรทารเสวนา	๒๕๓/๑๙๒
ขชฺชโภชนํ อถ เลหสายิตํ	๒๐๙/๑๕๙
ขตฺติโย เสฏฺโฐ ธเนตสฺมึ	๑๔๐/๑๐๓
จตุตฺถีเส จ สุตฺตนฺตา	๓๖๐/๓๓๕
ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา	๒๔๖/๑๙๐
ตสฺมา กุเวโร มหาราชา	๒๘๑/๒๐๗
ตุลิย ปวิจย จินฺตยิตฺวา	๒๒๓/๑๗๑
ทสุตฺตรํ ปวกฺขามิ	๓๕๐/๒๘๖
ทานญฺจ ปิยวชฺชญฺจ	๒๗๓/๒๐๑
ทานำปิ จตุถจริยตญฺจ	๒๑๑/๑๖๑
น จ วิสฏฺ น จ วิสาวิ	๒๒๘/๑๗๕
น ทิวา สุปฺปสีเลน	๒๕๓/๑๙๓
น ปาณิทณฺเฑหิ ปนาถ เลฑฺฑุนา	๒๒๗/๑๗๔
น สมฺผปฺปลาปี น มุทฺธตี	๒๓๙/๑๘๓
ปาฏิกญฺจ อุทุมฺพรึ	๓๖๐/๓๓๕
ปาฏิโกทุมฺพรี เจว	๓๖๐/๓๓๕
ปาณาติปาโต อทินฺนาทานำ	๒๔๕/๑๘๙
ปาปมิตฺโต ปาปสโข	๒๕๓/๑๙๓
ปุพฺพงฺคโม สุริเตสุ อหุ	๒๓๐/๑๗๗
ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ	๒๐๕/๑๕๖
ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ	๒๑๗/๑๖๖
ภุตฺวาน เภเก ขลมูลิกาโย	๓๑/๒๕
โภเค สำหรมานสฺส	๒๖๕/๑๙๗

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก	คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
มรณวธภยมตฺตโน วิทิตฺวา	๒๐๗/๑๕๘	สจฺเจ จ ธมฺเม จ ทเม จ สำยเม	๒๐๓/๑๕๔
มาตาปิตา ทิสา ปุพฺพา	๒๗๓/๒๐๐	สทฺธาย สีเลน สุเตน พุทฺธิยา	๒๒๕/๑๗๓
มิจฺฉาชีวญฺจ อวสฺสชิ สเมน	๒๔๑/๑๘๕	สุเวภูติยำ สาหิตเภทการึ	๒๓๕/๑๘๐
โย จ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ	๒๕๓/๑๙๔	สิปฺเปสุ วิชฺชาจรเณสุ กมฺเมสุ	๒๑๕/๑๖๔
วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ	๒๘๗/๒๑๔	สีโหติ อตฺตาน สเมกฺขิยาน	๒๙/๒๔
สจฺจปฺปฏิญฺโญ ปุริมาสุ ชาติสุ	๒๓๓/๑๗๘	โหติ ปานสขา นาม	๒๕๓/๑๙๒

สุตฺตนฺตปิฎเก ทีฆนิกายสฺส
ปาฏิกวคฺคปาลิยา
ธมฺมปฺปเภโท

ธมฺมปฺปเภโท	ปพฺเพ/องฺเก	ธมฺมปฺปเภโท	ปพฺเพ/องฺเก
[เอกกํ]		อทฺธา	๑๐/๘
อุปฺปาเทตพฺพธมฺโม	๓๔๑/๒๘๖	อนุตฺตริยานิ	๓๐๕/๒๓๓
สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา	๓๐๓/๒๒๗	อรกฺเขยฺยานิ	๓๐๕/๒๓๑
สพฺเพ สตฺตา สงฺขารฏฺฐิติกา	๓๐๓/๒๒๗	อาพาธา	๑๐๖/๗๘
		อาสวา	๓๐๕/๒๓๑
		เอสนา	๓๐๕/๒๓๑
		กถาวตฺถูนิ	๓๐๕/๒๓๔
[ทุกํ]		กิญฺจนา	๓๐๕/๒๓๒
อิทฺธิวิธาโย	๑๔๙/๑๑๗	กุสลธาตุโย	๓๐๕/๒๓๐
คติโย	๑๙๙/๑๕๐	กุสลมูลานิ	๓๐๕/๒๘๙
วิสุทฺธิโย	๓๑๓/๒๔๕	กุสลวิตกฺกา	๓๐๕/๒๓๐
สมฺปทา	๓๑๖/๒๔๙	กุสลสงฺกปฺปา	๓๐๕/๒๓๐
		กุสลสญฺญา	๓๐๕/๒๓๔
[ติกํ]		โกสลฺลานิ	๓๐๕/๒๓๓
อกุสลธาตุโย	๓๐๕/๒๓๐	จกฺขูนิ	๓๐๕/๒๓๒
อกุสลมูลานิ	๓๐๕/๒๒๙	โจทนาวตฺถูนิ	๓๐๕/๒๓๑
อกุสลวิตกฺกา	๓๐๕/๒๓๐	ตมา	๑๒๐/๘๙
อกุสลสงฺกปฺปา	๓๐๕/๒๓๐	ตณฺหา	๑๗๓/๑๒๙
อกุสลสญฺญา	๓๐๕/๒๓๐	ทุกฺขตา	๓๐๕/๒๓๑
อคฺคี	๓๐๕/๒๓๒	ทุจฺจริตานิ	๓๐๕/๒๒๙

ธมฺมปฺปเภโท	ปพฺเพ/องฺเก	ธมฺมปฺปเภโท	ปพฺเพ/องฺเก
ธาตุโย	๓๐๕/๒๓๐	อนริยโวหารา	๓๑๓/๒๔๕
ปญฺญา	๓๐๕/๒๓๓	อปสฺเสนานิ	๓๐๘/๒๓๘
ปาฏิหาริยานิ	๓๐๕/๒๔๘	อปฺปมญฺญา	๓๐๘/๒๓๗
ปุคฺคลา	๑๕๐/๑๑๑	อมิตฺตา มิตฺตปฏิรูปกา	๒๕๔/๑๙๔
ปุญฺญกิริยาวตฺถูนิ	๓๐๕/๒๓๒	อริยวํสา	๓๐๙/๒๓๘
ภวา	๓๐๕/๒๓๑	อริยโวหารา	๓๑๓/๒๔๕
ภาวนา	๓๐๕/๒๓๓	อรูปา	๓๐๘/๒๓๘
มทา	๓๐๕/๒๓๔	อาเทสนวิธา	๑๔๘/๑๐๘
โมเนยฺยานิ	๓๐๕/๒๓๔	อาหารา	๓๑๑/๒๔๒
ราสี	๓๐๕/๒๓๑	อิทฺธิปาทา	๑๔๕/๑๐๗
รูปสงฺคโห	๓๐๔/๒๒๙	อุปาทานานิ	๓๑๒/๒๔๔
วิชฺชา	๓๐๕/๒๓๑	โอฆา	๓๑๒/๒๔๔
วิธา	๓๐๕/๒๓๔	กมฺมานิ	๓๑๒/๒๔๓
วิหารา	๓๐๕/๒๓๕	คนฺถา	๓๑๒/๒๔๔
เวทนา	๓๐๕/๒๓๑	คพฺภาวกฺกนฺติโย	๑๔๗/๑๐๗
สงฺขารา	๓๐๕/๒๓๒	ฌานานิ	๓๐๖/๒๓๖
สญฺโญชนานิ	๓๐๕/๒๓๐	ตณฺหุปฺปาทา	๓๑๑/๒๔๒
สมาธี	๓๐๕/๒๓๔	ทกฺขิณาวิสุทฺธิโย	๓๑๓/๒๔๕
สสฺสตวาทา	๑๔๖/๑๑๔	ทสฺสนสมาปตฺติโย	๑๔๙/๑๐๙
สิกฺขา	๓๐๕/๒๓๓	ธมฺมกฺขนฺธา	๓๑๑/๒๔๓
สุจริตานิ	๓๐๕/๒๒๙	ธมฺมปทานิ	๓๑๑/๒๔๓
โสเจยฺยานิ	๓๐๕/๒๓๔	ธมฺมสมาทานานิ	๓๑๑/๒๔๓
		ธาตุโย	๓๐๕/๒๓๐
[จตุกฺกํ]		ปญฺหพฺยากรณานิ	๓๑๒/๒๔๓
อคติคมนานิ	๓๑๑/๒๔๒	ปฏิปทา	๑๕๒/๑๑๑
อตฺตภาวปฏิลาภา	๓๑๒/๒๔๕	ปธานานิ	๓๑๐/๒๔๐

ธมฺมปฺปเภโท	ปพฺเพ/องฺเก
ปุคฺคลา	๑๕๐/๑๑๑
พลานิ	๑๔๕/๑๐๗
มหาราชา	๒๗๕/๒๐๒
มิตฺตา สุหทา	๒๖๐/๑๙๕
โยคา	๓๑๒/๒๔๔
โยนิโย	๓๑๒/๒๔๔
วณฺณา	๑๑๓/๘๔
วิญฺญาณฏฺฐิติโย	๓๑๑/๒๔๒
วิสโยคา	๓๑๒/๒๔๔
สงฺคหวตฺถูนิ	๓๑๓/๒๔๕
สจฺฉิกรณียา ธมฺมา	๓๑๒/๒๔๔
สติปฏฺฐานา	๑๔๕/๑๐๗
สมาธิภาวนา	๓๐๗/๒๓๖
สมฺปฺปธานา	๑๔๕/๑๐๗
สามญฺญผลานิ	๓๑๑/๒๔๒
โสตาปตฺติยงฺคานิ	๓๑๑/๒๔๑
โสตาปนฺนสฺส องฺคานิ	๓๑๑/๒๔๑

[ปญฺจกํ]

อนาคามิโน	๓๑๘/๒๕๑
กามคุณา	๓๑๕/๒๔๗
ขนฺธา	๗๙/๕๘
คติโย	๑๙๙/๑๕๐
เจตโสวินิพนฺธา	๓๒๐/๒๕๑
เจโตขีลา	๓๑๙/๒๕๑
นีวรณานิ	๓๑๕/๒๔๘
ปธานิยงฺคานิ	๓๑๖/๒๕๐
พฺยสนานิ	๓๑๖/๒๔๘
มจฺฉริยานิ	๓๑๕/๒๔๗
สมฺปทา	๓๑๖/๒๔๙
สิกฺขาปทานิ	๓๑๕/๒๔๘
สุทฺธาวาสา	๓๑๘/๒๕๑

[ฉกฺกํ]

อคารวา	๓๒๔/๒๕๖
อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ	๓๒๓/๒๕๕
อนุตฺตริยานิ	๓๐๕/๒๓๓
อนุสฺสติฏฺฐานานิ	๓๒๖/๒๖๒
อปายมุขานิ	๒๔๔/๑๘๙
อเปกฺขูปวิจารา	๓๒๔/๒๕๗
คารวา	๓๒๔/๒๕๖
ฉพฺภิชาติโย	๓๒๘/๒๖๒
ตณฺหากายา	๓๒๓/๒๕๖
ทิสา	๒๓๙/๑๘๔
โทมนสฺสูปวิจารา	๓๒๔/๒๕๖
ธาตุโย	๓๐๕/๒๓๐
นิพฺเพธภาคิยา สญฺญา	๓๒๙/๒๖๓
ผสฺสกายา	๓๒๓/๒๕๕
พาหิรานิ อายตนานิ	๑๔๖/๑๐๗
วิญฺญาณกายา	๓๒๓/๒๕๕

ธมฺมปฺปเภโท	ปพฺเพ/องฺเก
วิวาทมูลานิ	๓๒๕/๒๕๘
เวทนากายา	๓๒๓/๒๕๖
สญฺเจตนากายา	๓๒๓/๒๕๖
สญฺญากายา	๓๒๓/๒๕๖
สารณียา ธมฺมา	๓๒๔/๒๕๗
โสมนสฺสูปวิจารา	๓๒๔/๒๕๖
[สตฺตกํ]	
อธิกรณสมถา	๓๓๒/๒๖๕
อนุสยา	๓๓๒/๒๖๕
อริยธนานิ	๓๓๐/๒๖๓
อสทฺธมฺมา	๓๓๐/๓๖๓
ขีณาสวพลานิ	๓๕๗/๓๐๘
ธมฺมา	๗๙/๕๗
นิทฺทสวตฺถูนิ	๓๓๑/๒๖๔
ปุคฺคลา	๑๕๐/๑๑๑
พลานิ	๑๔๕/๑๐๗
โพชฺฌงฺคา	๑๔๕/๑๐๗
รตนานิ	๘๑/๖๐
วตฺตปทานิ	๑๑/๘
วิญฺญาณฏฺฐิติโย	๓๑๑/๒๔๒
สญฺญา	๓๐๗/๒๓๗
สทฺธมฺมา	๓๓๐/๒๖๓
สมาธิปริกฺขารา	๓๓๐/๒๖๓
สมฺโพชฺฌงฺคา	๑๗๗/๑๓๔

ธมฺมปฺปเภโท	ปพฺเพ/องฺเก
[อฏฺฐกํ]	
อภิภายตนานิ	๓๓๘/๒๗๒
กุสีตวตฺถูนิ	๓๓๔/๒๖๖
ทานวตฺถูนิ	๓๓๖/๒๗๐
ทานูปปตฺติโย	๓๓๗/๒๗๐
ธมฺมา	๘๗/๕๗
ปริสา	๒๐/๑๕
มิจฺฉตฺตา	๓๓๓/๒๖๖
โลกธมฺมา	๓๓๗/๒๗๒
วิโมกฺขา	๓๓๙/๒๗๔
สจฺฉิกาตพฺพา	๓๕๒/๒๘๗
สมฺมตฺตา	๓๓๓/๒๖๖
เหตุ	๓๙/๒๘
[นวกํ]	
อนุปุพฺพนิโรธา	๓๔๔/๒๗๙
อนุปุพฺพวิหารา	๓๔๓/๒๗๘
อาฆาตปฏิวินยา	๓๐๔/๒๗๕
อาฆาตวตฺถูนิ	๓๐๔/๒๗๕
ธมฺมา	๘๗/๕๗
นานตฺตา	๓๕๙/๓๒๕
ปริญฺเญยฺยา	๓๕๒/๒๘๗
สญฺญา	๓๓๑/๒๖๔
หานภาคิยา	๓๕๒/๒๘๗

ธมฺมปฺปภโท	ปพฺเพ/องฺเก	ธมฺมปฺปภโท	ปพฺเพ/องฺเก
[ทสกํ]		มิจฺฉตฺตา	๓๓๓/๒๖๖
อริยวาสา	๓๔๘/๒๘๒	สญฺญา	๓๒๑/๒๕๕
อเสกฺขา ธมฺมา	๓๖๐/๓๓๔		
อายตนานิ	๑๔๖/๑๐๗	[อติเรกทสกํ]	
กสิณายตนานิ	๓๔๖/๒๘๒	อสีติธมฺมา	๓๕๘/๓๒๒
กุสลกมฺมปถา	๑๐๓/๗๔	นวุติธมฺมา	๓๕๙/๓๒๖
นิชฺชรวตฺถูนิ	๓๖๐/๓๓๒	สตธมฺมา	๓๐๖/๓๓๔

คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ*

๑.	สมเด็จพระพุฒาจารย์	วัดสระเกศ	ประธานกรรมการ
๒.	พระพรหมมุนี	วัดบวรนิเวศวิหาร	รองประธานกรรมการ
๓.	พระพรหมเวที	วัดไตรมิตรวิทยาราม	รองประธานกรรมการ
๔.	พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม	กรรมการ
๕.	พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	กรรมการ
๖.	พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๗.	พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๘.	พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	กรรมการ
๙.	พระธรรมปัญญาภรณ์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๑๐.	พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	กรรมการ
๑๑.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	กรรมการ
๑๒.	พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	กรรมการ
๑๓.	พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	กรรมการ
๑๔.	พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	กรรมการ
๑๕.	พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	กรรมการ
๑๖.	พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	กรรมการ
๑๗.	พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	กรรมการ
๑๘.	พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	กรรมการ
๑๙.	พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	กรรมการ
๒๐.	พระเทพโสภณ	วัดราชบุรณะ	กรรมการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘** มติที่ ๕๐๙/๒๕๔๘ เรื่อง ขอความเห็นชอบรายนามคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี และ **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๖/๒๕๔๙** มติที่ ๓๕๗/๒๕๔๙ เรื่อง แต่งตั้งกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ แทนกรรมการที่พ้นจากตำแหน่ง

๒๑.	พระราชวชิราภรณ์		วัดพระเชตุพนฯ	กรรมการ
๒๒.	พระราชวชิรโมลี		วัดสวนพลู	กรรมการ
๒๓.	พระราชปริยัติวิลก		วัดประยุรวงศาวาส	กรรมการ
๒๔.	พระราชเมธี		วัดราชนัดดาราม	กรรมการ
๒๕.	พระราชโมลี		วัดจักรวรรดิราชาวาส	กรรมการ
๒๖.	พระราชวรมุนี		วัดดุสิดาราม	กรรมการ
๒๗.	พระราชวิสุทธิโมลี		วัดมหาธาตุฯ	กรรมการ
๒๘.	พระราชวรเมธี		วัดเทพธิดาราม	กรรมการ
๒๙.	พระราชสุธี		วัดเทวราชกุญชร	กรรมการและเลขานุการ
๓๐.	พระราชกิตติโสภณ		วัดเบญจมบพิตรฯ	กรรมการ
๓๑.	พระราชปฏิภาณโสภณ		วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๓๒.	พระศรีวิสุทธิมุนี		วัดสุทัศนเทพวราราม	กรรมการ
๓๓.	พระศรีรัชมงคลเมธี		วัดอาวุธวิกสิตาราม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๔.	พระปริยัติกวี		วัดปากน้ำ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๕.	พระเมธีวราลงกรณ์		วัดชนะสงคราม	กรรมการ
๓๖.	พระศรีวิสุทธาภรณ์		วัดบรมนิวาส	กรรมการ
๓๗.	พระมหานายก		วัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๓๘.	พระอมรโมลี		วัดปทุมวนาราม	กรรมการ
๓๙.	พระมหาไฉน	จิตฺตสุทฺโธ	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๔๐.	พระมหารังษี	เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	กรรมการ
๔๑.	พระมหาวินัย	ถิรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	กรรมการ
๔๒.	นายวิชัย	ธรรมเจริญ	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๓.	นายบุญสืบ	อินสาร	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๔.	นายบุญเชิด	กิตติธรางกูร	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๕.	นายแก้ว	ชิดตะขบ	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง พิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกฯ*

๑.	พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	ประธานอนุกรรมการ
๒.	พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	อนุกรรมการ
๓.	พระราชวชิราภรณ์	วัดพระเชตุพนฯ	อนุกรรมการ
๔.	พระราชวชิรโมลี	วัดสวนพลู	อนุกรรมการ
๕.	พระราชโมลี	วัดจักรวรรดิราชาวาส	อนุกรรมการ
๖.	พระราชกิตติโสภณ	วัดเบญจมบพิตรฯ	อนุกรรมการ
๗.	พระศรีวิสุทธิมุนี	วัดสุทัศนเทพวราราม	อนุกรรมการ
๘.	พระศรีวิสุทธาภรณ์	วัดบรมนิวาส	อนุกรรมการ
๙.	พระมหานายก	วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ
๑๐.	พระอมรโมลี	วัดปทุมวนาราม	อนุกรรมการ
๑๑.	พระมหารังษี เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	อนุกรรมการ
๑๒.	พระมหาวินัย ถิรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	อนุกรรมการ
๑๓.	พระมหาไฉน จิตฺตสุทฺโธ	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่** ๑๗/๒๕๔๕ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก*

๑.	พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม	ที่ปรึกษา
๒.	พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	ประธานคณะทำงาน
๓.	พระธรรมปริยัติเวที	วัดพระปฐมเจดีย์	รองประธานคณะทำงาน
๔.	พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	รองประธานคณะทำงาน
๕.	พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	รองประธานคณะทำงาน
๖.	พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	รองประธานคณะทำงาน
๗.	พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	คณะทำงาน
๘.	พระราชเมธี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๙.	พระราชวรมุนี	วัดดุสิดาราม	คณะทำงาน
๑๐.	พระราชวิสุทธิโมลี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๑.	พระราชวรเมธี	วัดเทพธิดาราม	คณะทำงาน
๑๒.	พระราชวิสุทธิดิลก	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๓.	พระเมธีธรรมานันท์	วัดไร่ขิง	คณะทำงาน
๑๔.	พระเมธีปริยัติวิบูล	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๕.	พระเมธีวราลงกรณ์	วัดชนะสงคราม	คณะทำงาน
๑๖.	พระสุธีรัตนาภรณ์	วัดสุทัศนเทพวราราม	คณะทำงาน
๑๗.	พระศรีปริยัติโมลี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๑๘.	พระกิตติสารเมธี	วัดดาวดึงษาราม	คณะทำงานและเลขานุการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

๑๙. พระมหาอิทธิยาวุธ ธีรวโร ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๐. พระมหาวัชระ จิตวณฺโณ ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๑. พระมหาชลอ ปิยาจาโร ป.ธ. ๙ วัดชนะสงคราม คณะทำงาน
๒๒. พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม ป.ธ. ๙ วัดดุสิดาราม คณะทำงาน
๒๓. พระมหาอุดม สารเมธี ป.ธ. ๙ วัดทองนพคุณ คณะทำงาน
๒๔. นายประสิทธิ์ แสงทับ นักวิชาการภาษาโบราณ ๘ คณะทำงาน
๒๕. นายสำรวย นักการเรียน นักวรรณศิลป์ ๗ คณะทำงาน

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก*

๑.	พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ			ประธานคณะทำงาน
๒.	พระธรรมปัญญาภรณ์	วัดปากน้ำ			รองประธานคณะทำงาน
๓.	พระราชวิริยาลังการ	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๔.	พระราชสุตาภรณ์	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๕.	พระปริยัติกวี	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๖.	พระปิฎกโกศล	วัดปากน้ำ			คณะทำงานและเลขานุการ
๗.	พระวิเชียรกวี	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๘.	พระมหามนตรี	ขนฺติสาโร	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๙.	พระมหาประนอม	กิตฺติปญฺโญ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๐.	พระมหาสมจินต์	สมฺมาปญฺโญ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๑.	พระมหาบุญชู	กิตฺติโชติโก	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๒.	พระมหาจรัญ	วิจารณเมธี	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๓.	พระมหาทองดี	ปญฺญาวชิโร	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๔.	พระมหาเสนาะ	กิตฺติเสโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๕.	พระมหาครรชิต	สุชิตคนฺโธ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๖.	พระมหาวัฒน์พร	อภิวฑฺฒโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๗.	พระมหาชำนาญ	มหาชาโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๘.	พระมหาหวน	ยสาโส	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๙.	พระมหาสมาน	มโนพนฺโธ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก*

๑.	พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	ประธานคณะทำงาน
๒.	พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	รองประธานคณะทำงาน
๓.	พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	รองประธานคณะทำงาน
๔.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	คณะทำงาน
๕.	พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	คณะทำงาน
๖.	พระเทพโสภณ	วัดราชบุรณะ	คณะทำงาน
๗.	พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	คณะทำงาน
๘.	พระราชปริยัติวิลก	วัดประยุรวงศาวาส	คณะทำงาน
๙.	พระราชเวที	วัดพระเชตุพนฯ	คณะทำงาน
๑๐.	พระราชปฏิภาณโสภณ	วัดราชโอรสาราม	คณะทำงานและเลขานุการ
๑๑.	พระราชสิทธิมุนี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๒.	พระสุธีธรรมนุวัตร	วัดพระเชตุพนฯ	คณะทำงาน
๑๓.	พระศรีวิสุทธิโกศล	วัดเพชรสมุทร	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๔.	พระวิสุทธิธีรพงศ์	วัดพิชยญาติการาม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๕.	พระศรีศาสนวงศ์	วัดอรุณราชวราราม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖.	พระมหาบุญเทียม ญาณินฺโท ป.ธ. ๔	วัดพิชยญาติการาม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗.	พระมหาสมลักษณ์ คนฺธสาโร ป.ธ. ๘	วัดท่ามะโอ	คณะทำงาน
๑๘.	พระมหาประนอม ธมฺมาลงฺกาโร ป.ธ. ๖	วัดจากแดง	คณะทำงาน
๑๙.	พระครูธรรมธรสุมนต์ นนฺทิโก	วัดจากแดง	คณะทำงาน
๒๐.	นายนิมิตร โพธิพัฒน์		คณะทำงาน
๒๑.	ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล		คณะทำงาน

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่** ๑๗/๒๕๔๕ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

พระไตรปิฎกฉบับเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๔๙

เจ้าของ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ผู้จัดทำ คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก
คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง

ที่ปรึกษา
พระพรหมสุธี วัดสระเกศ
พระธรรมกิตติเมธี วัดสัมพันธวงศาราม
พระธรรมวรเมธี วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

บรรณาธิการ พระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙)

คณะบรรณาธิการ/ประสานงาน
พระศรีรัชมงคลเมธี (ประนต กิตฺติวฑฺฒโน ป.ธ. ๙)
พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวโส ป.ธ. ๙)
นายวิชัย ธรรมเจริญ ป.ธ. ๙
นายบุญสืบ อินสาร ป.ธ. ๙
นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ป.ธ. ๙
นายแก้ว ชิดตะขบ ป.ธ. ๙

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๒๒-๙๐๐๐
โทรสาร ๐-๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐-๒๔๓๔-๑๓๘๕